

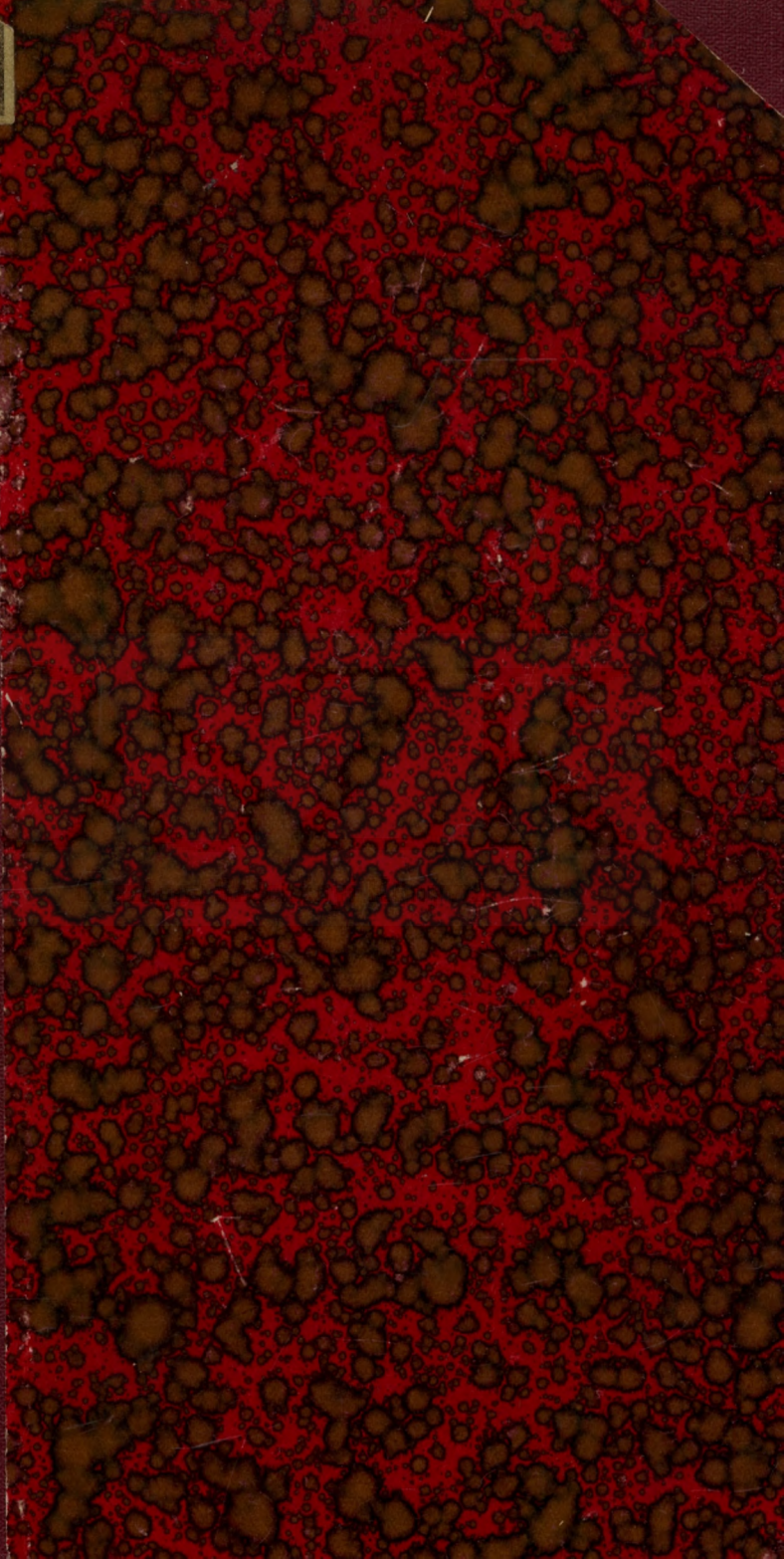
GÁLOS

Báró

Amade László

N. M.

65569

BÁRÓ AMADE LÁSZLÓ

ÍRTA
GÁLOS REZSŐ

A M. KIR. ERZSÉBET TUDOMÁNYEGYETEM TANÁCSÁNAK
TÁMOGATÁSÁVAL

Pécs, 1937.

DUNÁNTÚL PÉCSI EGYETEMI KÖNYVKIADÓ ÉS NYOMDA R.-T. PÉCSETT.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Báró Amade László.

(Olajfestmény a Gr. Üchtritz-Amade-család budai, dísztéri palotájában.)

BÁRÓ AMADE LÁSZLÓ

ÍRTA

GÁLOS REZSŐ

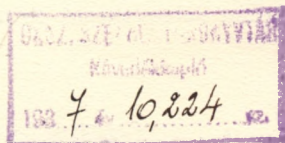
OSZK

A M. KIR. ERZSÉBET TUDOMÁNYEGYETEM TANÁCSÁNAK
TÁMOGATÁSÁVAL

Pécs, 1937.

DUNÁNTÚL PÉCSI EGYETEMI KÖNYVKIADÓ ÉS NYOMDA R.-T. PÉCSETT.

65569

Felelős kiadó: Dr. Gálos Rezső.

DUNÁNTÚL PÉCSI EGYETEMI KÖNYVKIADÓ ÉS NYOMDA R.-T. PÉCSETT.

DR. GRÓF ÜCHTRITZ-AMADE EMIL EMLÉKÉNEK,
HÁLÁVAL ÉS KEGYELETTEL.

OSZK

Nemzeti Széchényi Könyvtár

1. Az ősök.

Amade László őseinek eredete az Árpád-királyok első századában vész el. A főrangú család a legrégebbek egyike: származását hiteles okiratok megszakítás nélkül vezetik vissza ahhoz a Gutkeled-nemzetséghez, amelynek tövéről más jeles ágakul a felsőlindvai Bánffyak, a Báthoryak, Ráskayak, Maróthyak, Marczalthőyek vagy Várdayak s még nem egy jeles család hajtottak ki. A nemzetséget Karácsonyi János ősi magyar eredetűnek tartotta,¹ sőt a család hún eredetet emleget. A történeti hagyomány másképen tudja: a Kézai-krónika ismert függelékére támaszkodik, amely szerint a két lovag, Kelad és Guth² sváb földről, Stauf várából Péter királyunk korában jött el hozzánk. Ebben annál kevésbbé kételkedünk, mert Hóman Bálint megállapította,³ hogy Kézai *Gestáinak* ez a része dunántúli hagyományokból már megvolt a Szent László-korabeli *Gesta Ungarorum*ban is: már pedig a család, bejövetele után alig egy félszázaddal, még jól tudhatta eredetét, büszke is lehetett rá; a krónika Ják-nemzetségbeli írója megbízható adatot hagyott ránk. A *Gesta* későbbi változatai, a *Képes Krónika* és Thuróczi János *Krónikája* többet is mondanak; tudják, hogy a hazájában is jeles nemzetség két fia avval a csapattal jött Magyarországba, amelyet a német földre menekült Péter király segítségül kapott apósától, Henrik császártól. Nevezetesebb szerepre pedig akkor vergődött a nemzetség, mikor Salamon és a hercegek pártküzdelseiben kettévált s egyik ága a király, másik a hercegek mellé szegődött.⁴ Salamon „gonosz” tanácsadója, a hirhedt Vid bácsi ispán, a nemzetségnek kimagasló egyénisége, eszes ember volt és élni tudott hatalmával. A krónikának ezeket a hagyományait jól ismerte a család is, amelynek egy késői (18. századi) írása hiteles történetnek mondja el ezt a származását.⁵

Élt azonban az Amade-családban egy másik „eredetmonda“, őseikről szálló egy másik hagyomány is, amely ennél a leszármazásnál jóval többre becsülte a kapcsolatot Róma patricius-nemzetségeivel. Amade László maga is azt hitte, hogy római konzuloknak késő sarjadéka, akiknek egy hajtasát utóbb a Krisztus sírjáért vívott harcoknak egyik fürgetege dobta magyar földre, hogy itt hamarosan és mindörökre gyökeret verjen. Egy 1705-ben, herceg Esterházy Pál nádor kiállíttatta okirat beszéli, hogy Amade Lőrinc, régi római konzulok ivadéka, a maga pénzén állított száz lovassal eljött Itáliából András királyunkhoz, hogy segítségére legyen a Szent Sír megvételeiben. A keresztes hadjáratból a királylyal együtt sértetlenül tért vissza, itt maradt nálunk és érdemeiért 1220-ban Várkonyt kapta királyi adományul.⁶ Csak a származás régiségének s a római műveltségnek szeretete szédítette a családot az olasz eredet hite mellé. Amade Lászlót ebben a hitében még megerősítette egy futó szerelme, találkozása egy olasz leánnyal, aki talán avval is fölkorbácsolta vérért, hogy Amadey Teréznek hívták;⁷ költőnk még évtized múlva is kerestette az olasz Amadeyk címerét — meg akarta tudni, nem egyezik-e az övével, amelyet a Báthoryakéhoz hasonlóan, éppen mint Gutkeled-címert, a három farkasfog ékesített.⁸ Ennek a hagyománynak, amely a Gutkeled-nemzetségtől végképen elszakítaná az Amadékat, semmi történelmi alapja nincs. De a változatot ismerte Toldy Ferenc is,⁹ aki utóbb már helyesen mondja, hogy költőnk a Gutkeled-nemzetségnek utóda.¹⁰

Semmi kétség benne, az Amadek a Gutkeled-nemzetség fiai. A nemzetség virágkorát a 13. században élte, majdnem királyi hatalommal, s akkor szorult háttérbe, mikor a régi oligarchákat Károly Róbert királyunk letörte és hatalmát új nemességgel erősítette meg.¹¹ A nemzetség e fénykorának két hőse van, apa és fiú. István, az apa, IV. Bélának és fiának, V. Istvánnak harcaiban — bár a tatárjárás után újraszületett hazánknek országbírája, nádorispánja, majd horvát-szlavón bán volt — az ifjúkirály mellé állott, Stájerföld kapitánya lett és ifjabbik urának mindvégig hűséges embere maradt. Emlékezetét az a stájeroktól fölhányt vád is dícséri, hogy hazájukban németek helyett magyarjaival tartott rendet.¹²

Jelentékeny, nagyhatalmú ember volt. De ebben is fölülmulta őt fia, a következő nemzedék vezető-egyénisége, a Pektáry-nak is nevezett Joákim horvát-szlavón bán. Joákim is előbb V. István embere volt, majd utóbb a királynée, az érzéki és szenvedélyes Erzsébeté. Hatalma, — mert a fáma úgy tudta, hogy a királyasszony szívéen is uralkodott — mindenűvé elért. Ő raboltatta el a gyermek IV. Lászlót, mikor apja a sziciliai Anjou Károly lányával akarta eljegyezni — ezen való haragja ölte meg V. Istvánt.¹³ Joákim, miként már apja, maga is — anyai ágon Babenberg-sarj — birodalmi tartomány ura szeretett volna lenni, s eleinte német törekvések támogatására a cseh Ottokárral vívott harcokba keveredett. Utóbb magyar hazájának volt egy darabig szinte korlátlan ura. Államférfiúi és katonai tehetségével vezetésre termett; tragikuma lett, hogy mikor hatalmát már-már kiélhette volna, a forró vérmérsékletű kúnasszonyt — éppen az ő uralma ellen védekezőben — szenvedélye új kegyenc karjaiba sodorta, s Joákim a trónját elfoglaló IV. Lászlót már szemben találta magával.

Ekkoriban az a Gutkeled-ág, amelyből az Amade-család egyenes vonalban származik, már a Csallóközben van. Bogomér fia, a „fekete“ Amade már a tatárjárás előtt (1240) négy vármegyében volt birtokos úr.¹⁴ (A család róla a 16. század derekáig az *Eördögh* nevet is viselte: talán éppen ellentétül vették föl az Amade keresztnévéről a 14. század végén a Homodei nevet). Amade fiáról, Lotárdról egy régi iratjegyzék bizonyítja,¹⁵ hogy még IV. Béla életének a végén 20 márkáért megszerezte a Gutkeledék egy másik ágától Bőst. A királynak és fiának harcaiban a bősi ág is az ifjúkirállyal tartott. Ezért IV. Béla elvette tőlük és másnak adta birtokaikat; de Kún Erzsébet ismét visszaadta nekik és adományát 1273-ban IV. László is megerősítette.¹⁶ Azóta Bős mindmáig a család birtokában van s a Bősen — az első ágon rokon, kihalt Marczalthöy-család levéltárával gyarapodott — iratok folytonossága is bizonyossága a Gutkeled-eredetnek.

Lotárd fia János (Magister Joannes de Bews) — akit az okiratok Várkonyi Jánosnak is neveznek — résztvett Nagy Lajos nápolyi hadjáratában: „tengeren túl“ is járt.¹⁷

Öt fia volt. Egyikiük, Miklós, budai, majd győri kanonok volt. Eördögh István mester a győri püspökség tiszttje;¹⁹ Amade mester az, akit a család ősenek tekintenek.¹⁰ Ez utóbbinak fiai is mind főiskolát végeztek. Egyikükről, Istvánról — Csempés Katalin férjéről — tudjuk, hogy 1444-ben a husziták ellen harcolt; ennek fia, János — családi hagyomány szerint Zsigmond király hadvezére²⁰ — Bécsben tanult.²¹ A családnak, amely ezideig a szerényebb köznemesek közé szorult, Amade Istvánban nőtt először nagyra a tekintélye. 1516-ban már alországbíró volt,²² Budán, Szent György templomával szemben volt a palotája. A mohácsi vész előtt (1524) Óvár kapitánya lett, akit a vár elvesztéséért pörbe is fogtak, de utóbb fölmentettek.²³ Péter fia, visegrádi várnagy (1544), volt az utolsó, aki a bósi Eördögh-nevet még viselte.²⁴

A huszita-üldöző István utódai, a Lénárdok ágán, maradnak Bős és Várkony urai. Házassággal, tisztségekkel, katonáskodással kapnak egyre nagyobb erőre. A 16. század derekán IV. Lénárd előbb Héderváry Lőrinc özvegyét, Porkoláb Iloňát veszi feleségül, akitől két gyermeke sokat örököl; de nem jár rosszul öt kisebb gyermeke sem, akik második feleségétől, Nyári Dorottyától valók. A főörökös persze legidősebb fia, István († 1623.) Pozsony vármegye alispánja. Ez Paksy Sárát, Komárom várkapitányának és Komárom vármegye főispánjának, Paksy Jánosnak leányát veszi feleségül: általuk lett költőnk a Zrinyieknek egyenes ágon való sarja, amire annyira büszke volt, hogy a családfát maga is leírta.²⁵

A századforduló gazdasági tanulságait az Amade-család is javára fordította. Megtanulta, hogy — „a pénz a használatban hamar elfogy“²⁶ — az életnek szebb formáját a birtok biztosítja: úr az, akinek sok földje van. A török időkben ehhez még egy tanulság járult: nagyúr az, akinek vára van.²⁷ A hatalmat igazában ez adja, mert a birtok urára támaszkodnak jobbágyai, de a várúrra messze vidék minden népe. Az Amadek nem vitték ennyire. Nem lettek várurak, büszkén származásukra, családjuk előkelőségére is megmaradtak az „arany középszeren“: csak szorgalmasan gyűjtöttek és jól házasodtak, mentek előre. A pozsonyi alis-

pán fia, Amade Lénárd (1589—1647), a császárnak hűséges embere, még nagyobbra növeli a család vagyonát és tekintélyét. Nagy érdemeket szerzett a Bethlen Gábor ellen vívott harcokban, mert igen fiatalon (1622) megkapja a bárói címet.²⁸ Előbb generális perceptor volt s mint ilyen, a nádor egyik kegyeltje, utóbb atyjafia, Thurzó Szaniszló nádorsága idejében, 1630-tól kezdve alnádor: ez utóbbi tisztségében évi 500 forint fizetés járt neki, „melyben mind ez ideig is soha senki nem adott semmit is“.²⁹ II. Ferdinánd Bős, Malomsok és Várkony birtoklásában is megerősíti. Ennek oka, hogy Bőst felesége öt szüllejének árán újra építtette s a királyhoz fordult, hogy ezt, Várkonyt és Malomsokot, ha a fiúág kihalna, a leányág is örökölhessen. Még apja életében, 1615-ben házasodott meg. Pozsonyi házukban augusztus 28-án volt a lakodalom; ezt a házat, mivel ott verték később a pénzt, „minczháznak“ is hívták. Felesége felvidéki nemes család leánya, Korponai Geczeli Orsolya,³⁰ jelentékeny vagyont hozott magával — tizenhatezer forint készpénzt, sok szőlőt,³¹ két házat, birtokokat és sok drága ékszert, — és a nehéz időkben is boldog családi életnek lett a középpontja. „Isten olly Feleséggel áldott megh — írja végrendeletében Amade Lénárd — ki semmi fogyatkozásimon tőlem idegenséget nem vett, semmi költségét tőlem nem tiltotta, nyavalyámban, ki csaknem mindennapi volt, híven forgott és untalan.“ Nehéz volt a gazdálkodás. Jóságait nem egyszer „tékozlották el a hajduk“, búzája a háborús világban kevés termett. Hogy „állapotuk szerint becsületesen“ élhessenek, sokszor kellett az asszony pénzéhez, borához nyúlni. Nagyon érdekes, amit gazdálkodásukról ír: „Isten sok Gyermekkel áldott megh, állapotunkhoz képest kellett mind őket, és cselédet is tartanunk, leányokat kiházasítani. Ha Feleségem Arany, Ezüst míve, Gyöngyei és egyéb Asszonyi ékességek nem lettenek volna, Jóságom zálogítása nélkül mindenhez nehezen érkeztem volna. Aprólékos majorságból költeni is mindenre, félre is tenni szükségre valót minémű gondviseléssel lehessen, tudhattya az, ki effélében forgott és forog. Ezek mind az én Szerelmes Feleségem által jó rendben véghez vitettek.“ A pozsonyi franciskánusokhoz temetkezett, mert Szencen, ahol szülei pihentek, ekkoriban már nem volt

katolikus pap s mert maga is „acceptus Frater“ volt. Felesége tíz évvel utóbb ugyanoda követte őt; végrendeletében meghagyta,³² hogy „az Nagy Istenért kérem pedig az én gyermekeimet és hagyom, hogy valahol halok meg, de engemet az én szerelmes Uram mellé temessenek.“ Végtelen jólelkű aszszony volt. Megható, ahogyan végrendeletében gyermekeinek egymáshoz való szeretetét hangoztatja, valamennyi cseléd-leányának kiházásításáról gondoskodik; kedves, hogy kis unokájának, az akkor kétesztendő Ádámnak egy „öreg“ aranyláncot hagy: „ha Isten felneveli, vigye az mátkája után, tartsa meg emlékezetemre!“

Tizenhárom gyermekük közül fiú csak egy serdült föl, költőnk dédapja, Báró Amade János (1610—1654) a csallóközi főkapitány. Hugai Forgách, Récsey, Sennyey, Zichy, Esterházy mágnásainkhoz mentek feleségül, ő maga is Esterházy-leányt vett el. (Ekkoriban még az Amade volt a mindezeknél előkelőbb család; a hozzájuk beházasodók az Amade-rokonságot lépcsőnek tekintették az emelkedésre.) Amade Jánost birtokaiban III. Ferdinánd újból megerősítette (1650). A Csallóköznek alíg volt faluja, ahol birtoka nem volt, de uradalmi más, messze vármegyék határain túl is terültek; családi kapcsolatai is növelték tekintélyét. Nagyra volt hívatva, de fiatalon — alíg 44 éves korában — meghalt.³³ Gyermekei közül Ádámmal, költőnk nagyapjával virul tovább családja.

Báró Amade Ádám (1651—1709.) nagy birtokokat örökölt atyjától. Az alíg hároméves korában árván maradt fiúcskára szállt mindaz a vagyon, amit a század eleje óta atyja és nagyatyja — az ellenreformáció harcaiban az uralkodó-háznak hűséges katonái — szereztek és visszaszereztek. Pozsonyban és Győrött háza volt,³⁴ jól berendezett kastélyaiból nagy gazdaságokat vezetett. Gyermekekorában — 1661-ben a győri jezsuitáknál volt syntaxista, de tanulmányait máshol folytatta³⁵ — még láthatta Montecuccoli seregét, még hallott atyjafiáról, Zrinyi Miklósról, a költőről. Nemcsak átélte Zrinyi Péter és Frangepán lefejeztetését, hanem fiatal fejjel maga is gyanúba került, hogy részese volt összeesküvésüknek.³⁶ Talán éppen ez volt a baja, hogy a vagyonára áhítoztak;³⁷ talán poharazás közben ő is ivott a

jobb „időkre“³⁸ — szerencséjére Bécs már maga is megelégtelte a vérontást, a per utolsó hullámai is elsímultak és ép bőrrel menekült a bajból. A Dunántúl csönd lett s ezt a vidéket nem érintette, hogy fönt északon a bujdosók gyülekeztek s Thököly Imre nemsokára az élükre állt. Ekkoriban (1675 táján) házasodik meg Amade Ádám: az utolsó Héderváry-sarjnak, Katának és Viczay Jánosnak leányát, Viczay Erzsébetet vette feleségül.³⁹ Héderváry Kata, szüleinek „egyedül maradt leánya“ királyi donációképen megkapta az „ősi jószágot“:⁴⁰ négy gyermekének, köztük Amade Ádám feleségének is, bőven jutott belőle. Amade már tizéves, boldog házas volt, mikor a főlsszabadító hadjárat a Dunántúl csöndjét újból fölveri kissé: Szobjeszky János diadalmas hadai Bécs alól a Csallóközön és Győr vidékén át vonulnak vissza. Ott volt-e Buda felszabadításánál, nem tudjuk; de átélte az európai jelentőségű esemény örömlázát s egy új korszak eljövetelét szép családi élet körében várta. A nehéz időket így is megérezte, utolsó éveiben II. Rákóczi Ferenc szabadságharcának első szakaszát is megérte, s a viharos idők nagy vagyonát alaposan megtépázták.

Házasságát kilenc gyermekkel áldotta meg Isten; három leánya közül kettő, Erzsébet és Katalin, apáca lett. Hat fiút nevelt föl. A birtokok a rossz időkben keveset jövedelmeztek s főképpen kevés készpénz forgott. Szobjeszky hadai csakúgy végigpusztíthatták földjeit, mint a kurucok első csatározásai: földjeit egyre több zálog terhelte. Halálakor hat fiára és Magdolna leányára, Maholányi Antalnéra, még mindig tekintélyes vagyon maradt ugyan; de a 73.000 forintra becsült földeket igen nagy adósság, közel 48.000 forint terhelte. Föl kell tennünk, hogy az örökösök a vagyont jócskán értéken alul becsülték (hiszen csak osztozkodási alapra volt szükség): az állatállományt, gabona- és borkészleteket nem vették föl, mert azokon e nélkül is egyenletesen megosztozhattak. De a nemrég tekintélyes vagyon sokfelé osztott, egy-egy kastélynak két gazdája lett s még nagyobb baj volt, hogy a fiúk között jó gazda alig akadt.

A két papiember, Ignác és Ádám — pedig mindkettő győri kanonok lett — mindenét elköltötte. Ignác után nemcsak hogy nem maradt semmi, de élete végén hosszú ideig

Amade Antalnénak kellett őt gondoznia és eltartania. János, a fiatalon elhunyt katona sem tudott gazdálkodni: fölszerezését már testvéreinek kellett fizetnie. Csak József törlesztett valamit a neki jutott adósságokból. Mikor haláluk után Amade Ádám vagyona legidősebb és legkisebb fiára, Antalra és Péterre szállott, a nagy adósság is majdnem egészében terhelte kettejüket.⁴¹

Amade Antal, maga is költő, az édesapja Amade Lászlónak. A „Latzkó gyerek“ még jólismerte nagyapját. Ádámnak másik, legkisebbik fia, az Antalnál 25 évvel fiatalabb Péter alig 28 évet élt. De az ő ágán maradt meg a család, amely fiúágon még közel másfél évszázadon át eleven szerepet vitt nemzetünk életében. Péter egyetlen fiának, Tádénak kezében — akit Mária Terézia grófi rangra emelt — újból összpontosult az egykor hatalmas vagyon, amelynek ősi magja, a bősi kastély és kertje, a leányágon ma is élő család birtokában van.

2. Az apa: Amade Antal báró.

Amade Ádám elsőszülött fia valószínűleg a hédervári kastélyban, 1676. július végén vagy augusztus 1-én látta meg a napvilágot.¹ Gondos nevelésben részesült; a jezsuitáknak hozzájuk legközelebbi kollégiumában, Pozsonyban járta ki a gimnáziumot (1688—1696.) — talán a háborús idők miatt a szokottnál későbben. Az anyakönyv adatai egymással is ellenkeznek: 1689-ben 10 évesnek, 1694-ben 17 évesnek mondják, de mindig bősinek. A syntaxista-osztályt, mint utóbb László is, de a retorikai évet is kétszer járta,² s 1696-ban készült filozófiára a nagyszombati egyetemre, mint a logika hallgatója.³ Mivel a jezsuiták csak a fölvételt jegyezték be, tanulmányairól többet nem tudunk: Amade Lászlónak egyik öreg páter harminc év múlva is elemlegette, hogy P. Gusitz idejében itt tanult az apja is.⁴ Lehet, hogy elvégezte — talán Bécsben — a jogot is; valószínű, hogy katonáskodott is. Mindez csak találgatás. Pozsony vármegye táblabírája, cs. és kir. tanácsos és arany sarkantyús vitéz lett belőle. Egy ízben a királyi tábla bírása is szeretett volna lenni,⁵ de ez nem sikerült neki; igazában nem is nagyon vágyódott tisztségre, inkább a gazdálkodást kedvelte.⁶

A nagyszombati bejegyzés után csak akkor találkozunk vele, amikor már vőlegény. 1702 farsangján jegyzi el — a kor és a nemesi hagyományok szerint szülei akaratából („Istennek eő Szent fölségének böles rendeléséből és... kedves szüleim vagy Atyámfiai akarattyábúlis“), de szívének választása szerint is, élete társát, Horvát Simoncsics Rozália bárónőt — móringlevelében tízezer rénesforintot köt le neki.⁷ De evvel sem maga, sem apósa nem elégedtek meg. „Pecsétes levelet“ kértek és kaptak Amade Ádamtól,⁸ amely a fiataloknak külön „rezidenciában“, ahhoz való birtokkal biztosítja megélhetésüket. Nem fukar kézzel mér: a felbári kas-

télyt, hozzá földeket, jobbágyokat, erdőt, rétet, malmokat, kocsmajogot ad, — Bősről halat, rákot, csíkot ígér nekik, annyit, hogy ha másoknak akarnak effélével kedveskedni, arra is jusson — szőlőt kapnak Pozsonyban, sörből Bősön öt-hat főzetet, baromfiakat a majorokba: „amiből lehet — ígéri Amade Ádám — mutattjuk hozzájuk való jóakaratomkat.“ Hat birtokrészt már régebben kezéhez kapott Antal;⁹ az ezekre nehezedő 4000 frt. zálogteher kamatját apja magára vállalja, a 4000 forint pedig, amelyért e birtokokat fiának kiváltotta, „fekügyik az egész Jóságimon“ míg mindezenfelül többszáz forint költőpénzt is ígér neki, és segítséget, ha újabb birtokokat akarna zálogból visszaváltani. Az érdekes írásra utóbb jól jegyezte oda Amade László: „minémő szép ígérettel voltak az Eöreg Urak az Új házassokhoz.“

Ha Amade Antal igen jó anyagi helyzetben, gondos és szerető szülőktől jól berendezett birtokokba ült bele — a felbári kastélyt ki is tatarozták számára — nem panaszkodhatott fiatal kis menyasszonya vagyoni viszonyairól sem. Apósa, Horváth-Simoncsics János báró is — bár csak 1700-ban kapta a báróságot — előkelő és gazdag úr: királyi személynök volt, tekintélyes férfiú, aki amúgy is nagy vagyonát (miként az Amadé is) jó házassággal gyarapította. Pályafutásáról nem sokat tudunk. Leánya mondja, hogy négy kalendárium maradt utána, „legfőképpen szegény üdvözült édes Atyámnak két keze írása, a mellyel fel jedzi élete folyásának mind nagyobb részit, ugy mint Patvariára menetelit, házasságát; és minden érdemetlen gyermekeinek születéseket.“¹⁰ Milyen kár, hogy ezek a kalendáriumok elvesztek. De így is tudjuk, hogy feleségét — nemzetes és nagyságos Luzsénszky Klárát, Révay Pál özvegyét — 1685-ben vette feleségül. Házasságából két leánykájuk maradt életben: a nagyobbikból Amade Antalné, a kisebbikből, Évából, utóbb Gr. Szunyogh Lászlóné lett. Képzett ember volt, kiegyensúlyozott lélek, nyugalmat kedvelő, higgadt, okos ember — méltó bírói magas hivatásához. Nemcsak tisztjéből következtetünk jellemére — a királyi tábla elnöke volt — ilyennek látszik végrendeletéből is (amely utóbb Amade perirataiban mindúntalan előfordul)¹¹ s amelyben feleségéről, aki előtte halt meg, igen szépen

emlékezik. A kis Rozália harmonikus és mélyen vallásos családi otthonból ment férjhez.

Nem könnyen adták: Amade Antal, akinek kisvárosban, szinte a szemeláttára serdült föl a gyermekleány, eleinte hiába kérte. Felesége maga is azt írja¹² uráról, hogy „apud B. olim Joannem Horvát-Simoncsits Personalis Praesentiae Regiae in Judiciis Locumtenentem *multis precibus et aliorum intercessionibus* obtinuisset, ut Filiam suam Mariam Rosaliam ei desponsaverit.“ — A leány szülei, leginkább talán a korkülönbség miatt, váltig elleneztek a frigyet, a leány alig múlt 15 esztendő; de az is lehet, hogy a nagyon rendezett viszonyok között élő szülőknek nem volt ínyére a nagyon előkelő mágnáscsaládból származó, de adósságokkal küzdő Amade Ádám fiával való házasság. Amade Antal egy szép szerelmes versében, amely őszinte érzelmeinek is bizonyossága, tapintatosan arról panaszkodik a leánynak, hogy föltett szándékukat Isten halasztotta. Sőt egy kevés időre „bujdosnia“ is kellett talán, hogy próbára tegyék:

Tudod, édes Thysbém, drága gyöngyöm, tudod,
Lelkemnek más fele, édes szívem, tudod:
Sírtam, könnyörögtem, fohászkodtam, tudod,
Mód hamarább nem volt, magad is jól tudod.

Elmégyek, elmégyek, de nem Indiában,
Ázsia, Afrika, sem Amerikában,
Hanem, azhol lakol, híres Európában
Házamnak, nem messze mégyek, szomszédjában.¹³

Az ellenkezést sikerült megtörniük s csakhamar összekelhettek. A kis Rozália még nem volt 16 esztendő,¹⁴ mikor 1702 áprilisában¹⁵ Jezerniczky Ferenc kanonok a nagyszombati plébánia-templomban Amade Antallal összeadta.

Egy lészen ezután köztünk test és lélek,
Mert ha ez nem lészen, bizony igen félek —
S azután mind holtig veled halok s élek.

Tartsd föl ujjaidat, esküdjél Egekre,
Istenre, Szentekre, égi seregekre,
Másokhoz nem hajlasz, nem is népsz szebbekre,
Tedd le a hitedet, esküdjél ezekre!¹⁶

Amade Antal tartott tőle, hogy a városon, elkényeztetve ne-

vált asszonyka, szüleinek szemefénye, aligha érzi majd jól magát a bárói kastélyban, ahonnan az „Aranykert” gazdagon termő síkságára még a szemnek is kevés látnivaló nyílt. Ezért határozta el, hogy Győrött házat vesz s ide telepszik.

Terhes gondolatok voltak Actaeonnál,
Hymen új nyoszolyát hogy vessen Flóránál,
Kedvet keres ezért Galamb Galambjánál,
Fészkek helyeztetik Nagy-Győr végh váránál.¹⁷

A barokk palota, amely ma is megvan, az akkori Rudolf- (mai Király-) utcának a Bécsi-kapu pompás terére néző sarkán (ma Erzsébet-tér 11.) Győr egyik legszebb épülete volt. Frischenhauser János lovagnak, Caraffa gyorsan meggazdagodott hadbiztosának örökségéből szerezték meg 4500 forinton. Amadéné a II. emeleti bolthajtásokat lebontatta s még 1700 forint költséggel az épületet átalakíttatta. Pompás, nagy lakószobák, az udvarban öt lónak való istálló, alatta nagy borospince volt: a palotában úri kényelem várt a fiatal párra. Diófa-butorzat, velencei tükrök, perzsa szőnyegek és sok-sok kép a berendezésnek is megadták a módját: ebben a környezetben élhették az első, boldog hónapokat.¹⁸

Az asszonyka mégis hazavágyódott. Házasságukra alig egy év múlva megjött az Isten áldása; a nehéz napokat Amadéné már édesanyjánál, Nagyszombatban várta be: itt keresztelte 1703. március 8-án megint csak Jezerniczky kanonok, az újszülöttnak keresztapja is, elsőszülött gyermeküket, Sándort,¹⁹ „kit egy ijesztő szél lerázott töviből”²⁰: a halál hamarosan elragadott szüleitől.

Ekkortájtban Horvát-Simoncsicsék és Amade Antal között nem egy civakodás mérgezte a jóviszonyt. A szülők, akik — mint láttuk — kezdettől fogva ellenezték a házasságot, nem szívesen nézték, hogy Amade a birtokokon megkérdezésük nélkül gazdálkodik. Ezért-e, másért-e, különösen Amade anyósa azt kívánta, hogy leánya váljék el urától, sőt „Sz.-széken divortiumot az okos szülei tenni próbálnak”.²¹ Majd, mikor ennek maguk sem tudták okát adni, leányukat rávették, hogy maradjon otthon, Amadenak pedig kiadták az útját; Amade Antal keserű lélekkel távozott Nagyszombatból és hazament Bárra, gazdálkodni.

II. Rákóczi Ferenc fölkelése és szabadságharca azonban már első szakaszában beleszólt az ügyek alakulásába. A kuruc csatározások hamarosan a felvidéknek éppen ezt a részét veszélyeztették, s a helyzet magát a fiatalasszonyt kényszerítette, hogy férje után menjen;²² hiszen szerette is. Az első rövid meghasonlást s a kis Sándor halálával mindkettőjüket ért gyászt ötnegyed év múlva új öröm váltotta föl: 1704. július 26-án Bősön megszületett második gyermekük, Amade László Xav. Ferenc, a költő is.²³ Újból boldog révbe jutottak s a csallóközi birtokon vagy Győrött, felváltva, egyelőre zavartalan fészekből nézték az idők viharát: Amade László életének első karácsonya idején Nagyszombatban Rákóczi Ferenc csatázott...²⁴ Gyermekkorát is, amely tehát egyrészt nagyúri kényelemben, másrészt egy meghitt családi kör melegében bontakozott, megzavarták néha az események. A kurucok szabadságharca a Dunántúl is fellángolt, Amadeéknak bizonyára nem egyszer kellett Győrre menekülniök. Egyízben Amade Antal híres ménését is elhajtották.²⁵ A viharos időkben is nyugalmat áraszt a házra a szülőknek, s különösen az édesanyának mély valóságossága. Tíz-tizenkét esztendő békében telik el. Amade Ádám halálával az osztzkodás új helyzetet teremt ugyan: Antal végképen úra lesz osztályrészének, de vele együtt sok terhet is kell vállalnia. Családi békéjüknek bizonyosága, hogy ezekben a terhekben felesége is szívesen osztzik. A maga osztályrészét terhelő mintegy 7600 forintot apósa támogatásával hamarosan egészen kifizeti. Horvát-Simoncsics János, aki gyakran érdeklődik irántuk, Rozália leányát „Laczkó fiával edgyütt“ üdvözölteti²⁶ és sokszor segíti őket; Amadené pedig szinte minden jövedelmét helyzetük javítására fordítja; sógorát, a beteg Amade Ignác kanonokot, aki mindenét eladta és elköltötte, házukba fogadja s esztendőn át vendégükül tartja — 1500 forintot kap érte Amade Ignáctól, megmaradt minden pénzét. De mialatt László túl van a betűvetésen s gimnázistává cseperedik, a sok gond, a gazdálkodás ügyei-bajai kioltják a házaspár szívében a lángokat, s a szerelemből nem szeretet, hanem elhidegülés, idegenség fejlődik.

Tizenkét esztendő foglalnak magokban,
 Ilyen hosszú idők így folynak azonban.
 Kár füttőzni néki s nékem — hómalomban,
 Gondoknak habjai haladnak hajómban.²⁷

Mi játszódtott le közöttük, nem tudni. Amade Antal lassankint, mint végrendeletében beszéli, nem ura, csak ispánja leti feleségének, s bár burkoltan, hűtlenséggel vádolja nejét:

Tíz esztendő után engem cserben hagyta,
 Nem tehetek róla: jobbakra találtál,
 Öröm- s vigasságos napokra akadtál²⁸

valójában, úgy látszik, Amadené csak nem tudott faluhelyt megszokni. Apja fényes palotájában, Nagyszombatban vagy Pozsonyban más élet folyt, más társaság forgott s más társalgás járta, mint a felbári kastélyban, a Csallóközben, ahova férjét Amade Ádám halála óta a gazdaság egyre jobban kötötte. Fiának hozzá írt leveleiből látjuk, hogy Amadené az életformákhoz és e barokk-kor életszemléletéhez szívvel-lélekkel ragaszkodott, nagyúri hajlamai voltak; a gazdálkodó, adósságokkal küzdő, bármily tanult és tekintélyes, előkelő mágnásból, a már öregedni kezdő Amade Antalból kivesztek azok az eszményi vonások, amelyekkel az egykori nagyszombati öregdiák a gyermekeányt meghódította. Horvát-Simoncsics János personalis persze egészen a leányával érzett, Amadenének nem kellett panaszkodnia: segíteni akart a bajon. Erre szomorú alkalom adott módot: 1715–1716 körül eltemette feleségét.²⁹ Harmincéves házasságuk után nehezen bírta az egyedüllétet — nem volt senkije, aki házának, birtokainak s, nem utoljára, „érdemes öregségének“ gondját viselje —³⁰ a Csallóközből eredő hírek, üzenetek jó alkalmat adtak rá: hazakívánta leányait. Az idősebbiknek kibérelte Gr. Eszterházy Ferenc, a fiatalabbiknak Semsey Ferenc nagyszombati bebútorozott házát.³¹ Úgy gondolta, hogy mindkét család odaköltözik s úgy kívánta, hogy ügyeinek intézését s gazdaságait a fiatal leányból közben erélyes, érett, komoly asszonnyá fejlődött Amadené vegye át; így a zsörtölődő házaspár szeme előtt lesz. Az események azonban nem így következtek.

Mikor Amadené apja üzenetét megkapta, csak alkalom-

ra várt, hogy férjével megint összeszólalkozzék, ez hamarosan, egy ebédnél meg is történt: apja követjével menten kocsira ült, ott hagyta férjét és elhajtatott Nagyszombatba:

Nem köll az ebéded! — olyakra fakadtál,
Ételt, italt, ruhát ad: olyra akadtál —
„Fogják a lovakat gyorsan!“ kiáltottál,
Együtt pártosoddal tőlem elszakadtál.³²

A nemvárt fordulatra Amade Antal valóban nem tehetett mást: követte feleségét s egy darabig Nagyszombatban megint szépen élédegéltek.³³ Néha még sikerült feleségét Felbárra, vagy győri palotájukba is magával vinnie,³⁴ feleségétől már 1716 óta rendszeresen bérbe veszi Berencset³⁵, anyagi ügyeit rendben intézgeti s szívében sok keserűséggel, de haragját le-legyőzve várja a kénytelen helyzetből a dolgok jobbrafordulását. A szélcsend azonban nem tart sokáig. Birtokai nagyon igénybe vették idejét, egyre többször szőlítették a Csallóközbe. Kezdte megúnni a Nagyszombatba járást s felesége visszahívogatását. Fárasztani kezdte a sok utazgatás s feleségének egyre jobban elzárkózó bánásmódja. S lelkében mindinkább fölébredt a gyanú, amelyet korai öregedése is táplált:

Ifjú az ifiat szüntelen inalja,
Valamikor éri, megkapja s megfalja,
Szemtelenül beszél, csak hírért is hallja,
De körmire kerül s magát is megcsalja.

Mindenben kedvezni ki tud a kényesnek?
Ki dugja bé száját a hizelkedőknek?
A mód nélkül furesát ki teszi csendesnek?
A fölötte büszkét pedig szemérmesnek?

Nehéz elszenvedni a gyanú játékot,
Ki tilthatja meg a szokott módís szókat,
A nyargaló lónak tenni zabolákat,
Nehéz kidönteni a sok ajándékot.³⁶

A sok gyanúsítás emésztette és kínoztta Amade Antalt és végképen elzárta előle a mélyen vallásos asszonyt, aki — úgy látszik — bárri magánya után kissé fölüdült régi társaságában, élvezte ezt a környezetet s lelkében mélyen megbántva, hitében keresett erőt — férjével s az élettel szemben

pedig egyre keményebb lett. Amade úgy látta, hogy felesége elvakította, félrevezette vele együtt édesapját is, „az hol senki nem is látta — írja utóbb végrendeletében — sírtam keservessen. . . . Soha autoritásom sem volt egy jóakarómat egy tál levesre az ő engedelme nélkül hivatthassak, azt is olyant, melly néki tetzésére volt, ő pedig mindeneket azokkal éjfélig, többször hajnalig is el mulatott, szegény fejemet az harmadik házban tették Quartélra. . . . Lelkemet vesztette, ha szóltam, motskolt, illetlen szókkal kissebbített. . . .“ Alig másfél évtized lassan foszló boldogsága így lett semmivé. Amade Antal sem volt jobb feleségével. A valóban öregedő, elnehezedett ember, akinek sok kellemetlen, egyéni rosszulajdonsága fejlődött (hortyogott és felesége szobájában pipázgatott)³⁷ már megjelenésével is, gúnyos bosszantásaival kínoztta, keserítette felesége életét. Nem csoda, hogy az olykor ellágyuló ember hasztalan várta, hogy visszatérjen hozzá — s nem csoda, hogy a meggyanúsított, megkínzott asszony többé tudni sem akart róla.

Még jobban kiéleződött közöttük a helyzet, mikor (1722-23 táján) Horvát-Simoncsics János meghalt. Végrendeletében — kegyes hagyományokon túl — úgy intézkedett, hogy két leánya testvériesen osztozzék minden vagyonán, s ha valamelyik utód nélkül halna meg, a másik ennek vagyonát is megörökölje. A personálisnak birtoka s pénze jóval több maradt, mint Amade Ádámnak, és minden tehermentesen. Az osztozásnál a két részt (ismét az ingóságok nélkül) 72.000 forintra vették föl — Amade László utóbb mintegy 200.000 forintra becsülte az egész hagyatékot. Amadenénak most már atyjára sem kellett tekintettel lennie, egészen független, gazdag s a maga ura lett. Már későn. Élete virágán már túl volt, férjét gyűlölte, élete sivár lett. A gazdag család elkényeztetett leánya nem ilyennek álmodta a családi életet; a meg nem értés keserűségét már csak vallásossága enyhítette s a fia iránt érzett szeretete. László győri gimnazista korában alig tudott valamit szülei háborúságáról. Atyja feddette, anyja kényeztette; ha vakációra hazament, Bárra vagy Nagyszombatba, apja a családnak egyetlen örökösét, anyja pedig nagyúri vágyainak majdani kiteljesedését látta benne s nem sokat változtak benyomásai szüleiről, ha apja éppen Báron, anyja

Nagyszombatban vagy Pozsonyban volt. Egyetemi éveiben inkább anyja látta el pénzzel, ruházta, gondoskodott róla, de ez természetes volt: egyrészt maga is Nagyszombatban lakott, másrészt anyja volt a gazdagabbik.

Ezidőtájt Illyés János kanonok volt Amadené tanácsadója. A már őszülő, jeles papiember jó hatással volt az egyre keményebbszívű asszony lelkületére: a nagyszombatiak jóval később is emlékeztek rá,³⁸ hogy Amade Antal ekkoriban szokása ellenére gyakrabban meglátogatta feleségét s ez szívesen fogadta, kedvét kereste urának. A remélt jobb fordulat mégsem következett be. Ellenkezőleg: Amadenét elkezdte a kisvárosi pletyka. Cselédek is beszéltek róla, hogy Illyés sokat van a házánál³⁹ s Illyésnek magának is védekeznie kellett a primásnál.⁴⁰ Ez a mendemonda utóbb a tanulmányaiból visszatérő Amade Lászlót is anyja ellen bősztítette. Most már apja sem takargatta előle családi életét, sőt biztatására a könnyen lobbanó ifjú egy pasquillust írt az anyja ellen s anyja ezt a fiú szekrényében megtalálta.⁴¹ Lászlót kérdőre vonta, költőnk — aki bizonyára nem volt hivatva rá — anyjának szemére vetette a sok szóbeszédet —⁴² Amadené kiutasította őt házából, kitagadta szeretetéből — s evvel mindennek vége szakadt. A fiától is vérig sebzett asszony, László alig menthető cselekedetében is férje bosszúját látta s ez még keservesen folytatódott is. A lelke mélyéig keserített Amade Antal is gyűlölte már feleségét. S mert a pletykák tovább tartottak, most már a két Amade cselekedni akart. Fegyveres embereket fogadtak s ismételten azokkal ütöttek rajta Amadenén,⁴³ erővel akarták elhurcolni s férjéhez kényszeríteni, hogy a fejlődő mendemondáknak végét vessék. Mikor ez sem sikerült, Amade Antal lelkében végképen leszámolt feleségével. Úgy érezte, még egy utolsó döféssel tartozik neki. Ezüsből egy kutyát készíttetett, amely egy szíven rágódik: ezt maga vitte el felesége nevenapjára s bár az asszony ez ünnepi alkalommal szívesen fogadta: az ajándékot avval adta át neki, hogy ez a kutya maga az asszony, aki az ő, Amade Antal, szívét rágja. Ezzel el is rohant a házból és soha többé nem látta feleségét.⁴⁴

Amade Antalné végképpen elszakadt övétől; kitagadta őket minden vagyonából: „ha tudnám — így idézi egy nyi-

latkozatát férjének a végrendelete — Amadei Familia én utánam csak egy fillérben is succedálna, azon egy fillért is a sárban vetném és lábaimmal öszve tapodnám.“ Soha többé sem uráról, sem fiáról nem akart tudni. Nagyszombatban a legnagyobb fényűzéssel hatalmas palotát építtetett, azután merész elhatározással maga is bosszúra szánta el magát. Mikor férje egyízben birtokaitól távoljárt, télidőben, böjt elején Győrött termett, katonákat fogadott és tizenkét társzekeret, és a győri, bárri és bősi kastélyok minden bútorát, képét, berendezését, ezüstedényeit ládászámra kirakatta és félreeső utakon magával vitte nagyszombati házába.⁴⁵ Férje három-négy évvel később (1731) hiába szólította pörbe érte, sohasem kapta vissza semmijét. Az asszony azt vitatta, hogy mindez az Amadékra költött pénzeért jár neki; s mert „az egész Csallóköz“ úgyis tele volt e hírekkel, nagyobb botrányt már egyikük sem akart. Útjaik szétváltak. Amade Antal egészen visszavonult Bárri, majd Győrré s beletörődött ifjonti szerelmének, élete szépen indult tavaszának ilyen magános, rideg telébe. László elveszítette anyja minden segítségét; örökségének is jórészébe, sok bosszúságába és pereskedésébe került ifjúkori oktalan botlása. Amade Antalné többé látni sem akarta őket, csak a bosszú gondolatának élt, azon fondorkodott, hogyan üsse el Lászlót a Horvát-Simoncsics-vagyontól és ismételten kijelentette: „nékem se fiam, se uram ... nékem nincs fiam ...“⁴⁶

3. Amade László diákévei. 1704—1721.

Boldog gyermekévek derűjében, még gimnazista-korában sem tudott Amade semmit arról az áldatlan viszálykodásról, amely szüleinek otthonát lassanként mérges levegővel töltötte be és az egykor nagyon szerelmes pár életfolyását a válaszüthoz vezette. Nem sejthette, hogy szerette szüleinek merőben különböző természete milyen rombolást végez egyéniségének fejlődésében, jó és rossz hajlandóságainak kialakulásában ugyanakkor, amikor a Jézus-társasági atyák nevelési eszményeiknek pompás megvalósulását sejtették a kitűnő eszű, serdülő ifjában, aki a győri gimnáziumnak lett tanítványa.

Az iskola tanulóinak ránk maradt *Catalogusa*, sajnos, hiányos:¹ az 1709. esztendő az 1716. követi s ez utóbbi évekből is csak a nagyobb diákok névsora van meg.² Amade Lászlóval ezért már csak mint grammatistával, 1717-ben találkozunk, — bizonyára itt járta azonban az előző évben a principista — de talán már 1713. óta a declinista és a két parvista osztályt is.³ Neve majdnem mindig nagyobb, ékes betűkkel van a névsorba rajzolva, „LADISLAUS L. B. AMADE Jaurin(ensis)“-nek; csak a syntaxista osztályban történt valami baleset (1718-ban), ezt az osztályt meg kellett ismételnie, — a rhétori osztályt nem (1721), mert innen évközben távozott (*abivit*). Az iskola ebben az időtájban nagyon zsúfolt volt: a parvisták osztályában közel százan szorongtak, sőt a felsőbb osztályokban is 70—80 tanuló járt.⁴ Ráadásul előfordult az is, hogy a nagy létszám ellenére is két osztályra csak egy tanár jutott: Libenitzki Pál pl., Amadenak syntaxista korában osztályfőnöke, ugyanakkor a grammatistákat is tanította. Ilyen körülményekhez erőskezű rektorra volt szükség s Madocsány András, akivel Amade utóbb is találkozott még, az volt. A nevesebb jezsuiták közül itt ta-

nítottak akkoriban Taxonyi János és Tolvai Imre is. A jezsuitáknak nemes ifjak részére Győrött 1684 óta konviktusuk is volt. Minthogy azonban — tudjuk — Amadeéknak házuk is volt itt, sőt időnként itt laktak is s főképen abból, hogy a *Catalogus* mindig győrinek (Jaurinensis) mondja, valószínű, hogy költőnk nem volt „bennlakó”: jól berendezett győri palotájukban lakott, ahol apja gyakran meglátogatta. Megmaradt Amade Antalnak egy kedves levele feleségéhez: „Győrött lévén — írja — Laczkó Istennek hála jól vagyok, igen ritkán köhög, a' Curátis, a' Doctor véle el hagyatta“. De apja nélkül sem volt egyedül: — a kor mágnásainak szokása szerint — egy nevelő volt vele. Ez a praefectus, Siskay János, gyermekkorától a gráci egyetemig, (1713—1725) mindenütt vele volt; szigorúan fogta, ellenőrizte az elkényeztetett fiút, sokat túrt vele és sokat szenvedett érte. Mindíg volt oka rá, hogy a szülőknek elpanaszolkodjék Lászlóra; s mindig sok szemrehányást hallott Amade Antalektől, hogy nem fogja elég keményen Lászlót.⁵ Bizonyára Siskaynak is része van László első ismert latin versében.

1720. tavaszáról maradt ránk ez a szüleihez, distichonokban írt hosszabb költői levél.⁶ Szerkezetében híven követi a jezsuiták tanítástervét: az szabja meg, hogy a „levélalakú elégiának“ a tétel kifejtésén vagy személyi viszonyokon kell kezdődnie. Hasonlatoknak, érzelmes alakzatoknak, szellemes észrevételeknek kell a továbbiban váltakozniuk, de ki lehet térni források, kertek, erdők leírására is. Példának Ovidiusra és jezsuita költőkre utal.⁷ Amade jó tanítvány volt: ovidiusi szólamokkal, kedvesen panaszkozik, hogy apja nem küldött érte kocsit, pedig itt a húsvéti szünet ideje. Erdő-mező örül már a kikeletnek, Flóra virágokkal jön a kertekbe: még a sárga nyulacska is fölüdül, a nyomorult verebeeske is vígan röpköd, amerre akar — csak néki nem szabad hazamennie. Pedig a Dunát is átúszná érte s nem ijesztenék el a vadak sem tőle, hogy a bodaki erdőn végigsiessen: a kétszer öt nap úgyis kevés, hogy a poéta eszét-lelkét megvidámítsa.⁸ — A természet friss, ötletes leírása a humanista hagyományokból táplált jezsuita-költészetnek sikerült visszhangja. A versben költőiség szólal meg; csak egyet nem árul el: mit vétett költőnk, amiért nem szabad hazamennie. Jó diák volt, de visel-

kedése — úgy látszik — nem volt mindig példás. Könnyelmű és hirtelen lobbanó kedélye már 16—18 éves korában sem tűrte a féket.

Erre vall, hogy a rhétori évet sem fejezhette be Győrött. A *Catalogusban* neve mellett álló megjegyzés ugyan, *abivit*, csupán annyit mond, hogy szabályszerűen eltávozott, sőt írásait is megkapta, amelyekkel más intézetbe mehetett.⁹ De a gimnázium utolsó esztendejében, két hónappal az iskolai év befejezése előtt, nem szokás iskolát változtatni még „családi okból” sem. — Valami elevenebb csínyt követhetett el, amiért az iskolát el kellett hagynia, s erről természetesen atyja is értesült. Nyilván szüksége is volt rá költőnknek, hogy József bátyja mentegesse őt szigorú atyja előtt: „... László Eöcsém frissen vagyon, ha valamibe talált volna is vétkezni, ne szégyen jó Eöcsém Uramnak, hanem az Ifjúságának kell tulajdonittanj”.¹⁰

... Még 1721-ben beírják Nagyszombatban, ahol Tapolcsányi László a rektor, és a történetíró Spangár András is tanárai között van, a rhétorok közé, a névsor élére (tehát utólag) az új tanuló nevét¹¹ és László az esztendőt hamarosan és eredményesen be is fejezi; a következő évben már filozófián van.¹²

Még él nagyapja — végrendelete 1722-ben kelt — s Nagyszombatban lakik édesanyja is; az első hónapokat körükben tölti, instruktora is vele van.¹³ De a házaspár között igen rossz a viszony s nem kívánatos, hogy egynek-másnak a fiatal László szemtanúja legyen. Még melegen ragaszkodik anyjához, akit említett latin versében is „dulcis mater, amor meus”-nak mondott és nagy tisztelettel és bizalommal van apja iránt, bármily szigorúan bánik is az vele. Ezért kerül, úgy látszik, a Szűz Máriáról nevezett konviktusba (mint Amade nevezi: a Boldogasszony szemináriumába), amelyet Szelepcsényi György az egyetem mellé alapított és bőségesen ellátott adományokkal.¹⁴ A győri pompában elkényesedett gyermeknek — egyetlen fiúnak, egyetlen unokának — a kitűnő, de szigorú intézet élete nem volt inyére. Egyrészt fegyelem gátolta csínytevéseiben, játékszeretetésben; másrészt a környezet felkeltette benne az egyedüllét érzését. „Nulla paene hora abít — írja atyjának, egy a páterek megkerülésé-

vel, titokban kiküldött levelében¹⁵ — *ubique amaris lachrymis dira fata non deplorem*“. Sokszor van szidásban része, sokszor kell elveszett fivérének halálát megsiratnia, fekete gyászszal meggyászolnia — sokszor érzi, hogy jobb volna meghalnia. Az anyai ház örököse nem hogy fiúnak, de még vendégnek sem igen mehet haza. Ilyenkor atyja felé húz a szíve s esküszik, hogy mindig oldalán marad (*noctu diuque lateri ill. D. Genitoris adhaerebo*). De anyjának írt leveleiben is sokat panaszkodik a konviktusra. Fiúi kötelességének, a tanulásnak, még „ezen alkalmatlan semináriumnak keserves nyomorúsághibán“,¹⁶ „az keserűséghez Siralomnak völgyiben“¹⁷ is eφεget akar tenni. Tehetséges, jó fiú, ha könnyelmű is. S meg kell adni: a dolgát komolyan veszi. Bár Siskayn kívül mint *correpetitor* egy jezsuita is áll mellette, akit anyja oly bőkezűen jutalmaz, hogy az „álmélkodva szemlélte, honnénd legyen az forgandó szerentsének eő hozzája olly bőv és kedve szerént való megh állapodása“,¹⁸ ez inkább csak divat, vagy a szülők megnyugvása. Amade mindvégig jeles diák marad, akire tanárai, mint mágnástanítványaikra a jezsuiták általában, nagyon büszkék.

Jelességének egyik bizonyítéka nagyszerű szókincese, szónokias előadótéhsége — általában a barokk levegőnek és a jezsuiták tanításának kitűnően megfelelő, erővel túlduzdadt, színes stílusa és ékesszólása. A jezsuiták, már a *Ratio Studiorum* szellemében is, nagy gondot fordítottak a szavaló előadasművészetre, hanghordozásra, taglejtésre is. A tanulók nem egyszer a maguk, főnom ízlésre törekvő tanáraiktól gondosan kijavított dolgozatát adták elő, a poéták és rhétorok minden második szombaton versenyt rendeztek, amelyre a másik osztályt is meghívták. Még a leckét is többnyire a katedráról mondták föl, s mivel a szó szerint való tanulás kötelező volt, ez is többnyire szavalássá fejlett.¹⁹ Mindez persze latinul folyt. A humanizmustól örökölt s azóta élő eszményük az alaki képzésnek a nagy klasszikusoktól ellesett fordulatokkal való tökéletesítése: fejtegetés, vitatkozás és ékesszólás. A poétai osztályban a minél dúsabb szókinccsel, a rhétori osztályban a stílus céltudatos fejlesztésével és a szónokias előadás folytonos gyakorlásával ezt el is érték. Amade Lászlónak — akinek sokszor vetette szemére atyja, hogy

ékesszólásával és erős vitatkozó hajlandóságával megtöri akaratát, engedékenységre bírja — még öregkori stílusa is pompás tükre e diákkori irányításnak.

Inkább atyja példájának köszönhetjük, hogy ez időben már vigan verselget magyarul is. Legrégibb próbálkozását egy, anyjához írt levelének befejezésében találtam²⁰ s ettől kezdve kísérletei leveleiben is mindúntalan ismétlődnek. Anyjának — úgymond — annyi a jósága, hogy

Nincsen annyi kőszál a nagy tengereken,
Nincsen annyi csillag a magas egeken,
Nincs elíziusi annyi fű földeken,
Nincs annyi virágszál száz nyári kertekben!

S mivel egy „Rákotzianum Imádságos könyvre van szüksége („oly szükséges Imádságos könyv ez, hogy mint Congregatio-ban, mint más helyeken nála nélkül éppen nem lehetek“), arra kéri édesanyját, hogy az erre való pénzért járjon közbe

Az én méltóságos nagy uramatyámnál,
Minden szükségimben nagy pátrónusomnál,
Keserőségimben kegyes pártfogómnál,
Minden urak fölül legnagyobb uramnál.²¹

Ha ilyen versekbe nem egyszer önkéntelenül dagályos barokk szólamok rímelődnek, máskor már klasszikus tanulmányai visszhangzanak:

Nem volt ily öröme Trója városának,
Vagy kegyes Páristól megnyert Helénának,
Nem volt ily vígsága Róma országának,
Négy királyon győzött nagy triumphusának,

Nem volt ily vígsága vitéz Herculesnek,
Holtiglan egyező társa Achillesnek,
Mikor kedvébe ment édes szülőinek
Hectornak, éltében minden örömének.²²

A zenetanulás a jezsuitáknál kötelező volt; de Amade szerte is nagyon a hegedűjét. Anyjától, aki ekkoriban ruházta is, papiroson, hajszalagon és hajporon kívül legtöbbször hűrt, vagy húrra pénzt kér. Már 1722. legelején némi büszkeséggel írja édesanyjának, hogy „mivel Isten segítségéből s Nagyságod gratiájából 24 id. e. huszon négy nótát

tanultam nótábul, ennyhany húrotskát az hegedűmre adny méltóztassék, mivel tsak anny sints, az mellyen máj napon magamat exerceálhatnám.“²³ Évekkel később is, a primás udvarából, elsőnek a hegedűjét kéri atyjától.

Egyéb szórakozásai is vannak, anyjának sok mindenről beszámol leveleiben. Bajtársai közül egy Bossányi nevűvel van bizalmas barátságban, aki tanulmányai elvégzése után pap lett; néki utóbb még Grácból is megírogatja csínytevéseit, udvarlásait, kártyázásait. (Nem sejti, hogy Bossányitól apjához kerülnek levelei.) De már Nagyszombatban is sok titkolnivaló rossz fát tehetett a tűzre: maradt ránk ennek egy, könnyelműségére jellemző emléke. 1723. február 15-én kötelezvényt állít ki száz rénes magyar forintról egy Balaskó Imre nevű jóbarátja és „jóakarója“, elsőéves filozófustársa részére — „hogya ha ő kglme vagy én meghalnék, légyen maradékimhoz succursussa“ — s a kísérő levélben elmondja, hogy ezt nagy hűségéért és igazszívűségéért („de ritka sokakban!“) adja neki. Ugy vigyázzon erre, mint „az fényes szeme világára“, de „mostanában sub rosa et altissimo secreto“.²⁴ Erről persze nem ír anyjának. Rokoni látogatásokról azonban, s azok viszonzásáról is, számot ad. Édesanyja bőven ellátja mindennel, de titkolt dolgairól nem tudva is, nagyon keményen fogja. S különösen vallásossága dolgában nem enged: Amade azért is kikap, mert a templom kapujában köszönti egyik ismerősét.²⁵ Pedig a jezsuita-nevelés s egész családjuknak ájtatosan és meggyőződéssel hívő szelleme miatt ez a szigorúság szinte fölösleges volt. Különösen, mert Amadénál hitéhez köteleességtudás is járult. — Már nem nagy örömmel tanult, „szörnyűnek“ mondja nem egyszer a tanulást; de tanul. S kezdettől fogva jó eredménnyel. Legszébb bizonyága ennek, hogy már logikus-korában (a filozófia első esztendejében) nyomtatásban is megjelenik egy vitairata, *Victor in praelio S. Ivo*.²⁶ Az ú. n. akadémiákon nagy közönség előtt hangzottak el tudományos felolvasások, vitatkozások; de persze nagyobb készüllet után. A tételt mindenki megkapta és kidolgozta. A legjobb dolgozat szerzője védelmezte azután a tételt a nyilvánosság előtt. A vitatkozásokból a Ratio Studiorum szerint az egyetem tanácsa választotta ki a legjobbit s ha az kiválóan sikerült, kinyomatá-

sát is ajánlotta. — Szent Ivo az egyetem jogi karának ma is védőszentje. Az ő igazát védelmezte költőnk s nagy sikere volt, hogy a kis füzet nyomtatásban is megjelent, ékes bizonyossága szülei előtt, haladásának. Bizonyára jutalmakban is volt része. S van adatunk még egy nyilvános szerepléséről: 1723-ban egy Loyola Ignácot dicsőítő *Panegyricus*ból adott elő részletet.²⁷

Aligha véletlen, hogy nagyszombati jegyzeteiből, szép bőrkötésben, aranyozott lapszélekkel, éppen egy ékesszólástan (dialektika) maradt ránk.²⁸ Ha tankönyv nem volt, a páterek tollbamondták előadásait. A logika professzora Amade idejében P. Csernovich Ferenc, a „nagyszombati Aristoteles” volt: az ő dialektikáját jegyezte le költőnk, — ez volt a logikai tanulmányok koronája, az aristotelesi logika csak bevezetés volt a dialektikához — sok szokásos rövidítéssel, apró betűkkel, de nagyon rendesen, olvashatón. S hogy utóbb ilyen szépen be is köttette, mutatja, hogy mennyire szerette ezt a tárgyat. A szöveget táblázatok és díszes rajzok tarkítják, az egyikre első hercegprímásunkat, Keresztély Ágost herceget is odavázolta, meg a maga régi címerét is megrajzolta e betűkkel: L. A. D. W. A. D. 1722. (Ladislauş Amade De Wárkony.) — Ekkortájt, úgy látszik, a filozófiai tanulmányokra, elhelyezkedése megváltozott. Jegyzetének címlapján már azt olvassuk, hogy az Adalbertinum „convictora”: ezt a másik szemináriumot eleinte a szegényebb sorsú tanulók bennlakására alapították.^{28a} Ekkoriban azonban már aligha volt ilyen különbség közöttük. Anyjának oka lehetett reá, hogy Lászlót ide vigye át. Tanulni pedig mindkettőben lehetett s Lászlónak gondos jegyzetei, nyomtatásban is megjelent fényes sikerű disputációja és egyéb szereplése arra való, hogy tanulmányait szorgosan, derekasan végezte. Mégis, csak a fizikai osztály befejezte után, 1723. őszén gondol az első tudományos grádus, a baccalaureatus megszerzésére. Ezt a grádust mindenki elnyerhette, aki a filozófiai tanulmányok első évét elvégezte, egy nyilvános dispután résztvett és a vizsgán megfelelt. László az előbbin régen túl volt, mikor a nagy eseményre való készülődéshez fogott. A logikán és dialektikán kívül vizsgáznia kellett a fizika elvégzett anyagából is. Magát a vizsgát a jezsuiták körülbelül két

héttel hamvazó-szerda előtt, tehát farsang derekán szokták tartani. A jelöltnek a Credo elmondása után esküt kellett tennie a szeplőtelen fogantatásra, csak azután bocsátották a félórás nyilvános disputára. Szokás volt ilyenkor a hallgatóság között egy kis emlékfüzetet szétosztani, amelyben néha a jelölt származását, életét, tanulmányait ismertették. A füzetet évfolyamtársai nyomatták ki, de egy páter szerkesztette, vagy nézte át. Amade a páter kérésére — hogy nemzetségének és régi családjának dicsérete, ősei bátor és hősi cselekedeteinek rajza hiányos ne legyen — atyját kérdezi meg,²⁹ hogy az az Amade, aki Csák Máté idejében nádor volt, az ő nemzetségükből való volt-e? A válasz nincs meg, és nincs meg a kiadott kis füzetnek („qui in baccalaureatu nostro est distribuendus”) egyetlen példánya sem.³⁰ A szerzeteseknek és az előkelő nemes ifjakknak joguk volt maguk készítette olyan művészi diplomához is, amelyet címerük ékesített (*emblemata*): azt is tudjuk, hogy egy nagyszombati ötvösmester már dolgozott az Amade-címeren.

A sok szép készülődést azonban egy mende-monda megzavarta. Az ifjú hallott valamit, hogy a pátereknél atya és anyja viszálykodása miatt valami kellemetlensége van. A páterek nem beszélnek róla, pontosabban nem lehet tudni, hogy miről van szó — „nemo scit, quid Jesuita scit, nisi Jesuita sit!” — de Amade aggódva számol be a dologról atyjának s hozzáteszi: vajha a hír tévedne! (Ut hic vulgus oberret, dent Superi!) A kósza hír még fokozottabb munkára készíti, bár nincs oka félni. A rokonszenves mágnásfiúban a páterek iskolájuk egyik büszkeségét látták, a vizsgára való készülődéshez újból egy kispapot is adtak melléje s az eredmény nem lehetett kétes: Amade László a február derekán tartott vizsgán kitűnően állta meg helyét; nyugodtan gondolhat a nagyobbik grádusra is. „Azt fogadom — írja anyjának³¹ — hogy valamint Isten segítségével ennek az Examennek büszkületesen vége szakadt, úgy az Magistériumbéli Examennek is véghe tűnnyék”. Az ünnepség szokás szerint igen szép lehetett, a rhétorok az új baccalaureatusokhoz ilyenkor költeményt írtak, ezt, az említett könyvecskét és — kesztyűket osztogattak a vendégeknek. Amade Antalné büszke lehetett fiára és Amade Antal is boldogan ölelhetette magához „Laczkó-

ját“, aki könnyelműsége és sok csínytevése ellenére is derék fiú volt, méltó s most „a bölcsészet első borostyánával“ ékes utóda nemzetségének. De büszkék lehettek rá tanárai is, élükön Madocsány Andrással, volt győri igazgatójával, most nagyszombati rektorával: Amade Lászlóban valóban kiteljesedett mindaz, ami nevelő és tanító törekvéseiknek eszménye volt.

4. A gráci egyetemen. 1724—25.

Három évet töltött költőnk a nagyszombati egyetemen; a harmadik évet azonban egészen elfoglalták a baccalaureatusságra való készülődések, a metafizikai tanulmányokat nem végezte el — úgylehet el sem kezdte. Utolsó nagyszombati szerepe, 1724. május 9-én, „az első dűtsőséghe Philosophiámnak, melly is az mélységessebb Tudománynak Pompás Theatrumában kinyilatkoztatik“, színpadi szereplése, amelyhez anyját is meghívja,¹ „hogy tapasztallya Nagyságod itten is, hogy Isten jó voltábúl olly Fiúnak mutattam légyen magamat lenny, az melly mind most, mind jövődőben Nagyságod elegendő consolátiojára nevelkedem s nevelkedtem“. A konviktust már lelkéből únta. A szülei között elmérgesedő helyzet miatt talán éppen szülei kívánták, de valószínűleg a jezsuiták maguk is tanácsolták, hogy kissé világot is látni, iskolázását Grácban folytassa. A stájer főváros a délnémet ellenreformációnak, sőt a barokkvilágnak már régóta középontja, ahol az egyetemnek valamikor Pázmány volt a büszkesége. Amade László maga azonban csak azt írja, hogy azért ment ilyen „messze helyre“ (in locum adeo longinquum), hogy idegen országokat járjon, sok szép dolgot megnézzon és mire az apai házba visszatér, megmutathassa, hogy látott és tapasztalt egyetmást.² Egyetlen őseről tudunk, aki külföldi egyetemen, a közelebbi Bécsben járt³ — nem volt az Amadéknak családi hagyományuk sem: hanem a dunántúli katolikus mágnásoknak⁴ Zrinyi óta — aki csak a gimnázium éveket végezte el,⁵ — a jezsuita-világ meghonosodása és a barokk-szellem térfoglalása óta egyre kedveltebb szokása. Maga Zrinyi, a költő s rokonságából a Draskovich grófok, az Erdődyek és leginkább a Batthyány-grófok,⁶ a Keglevichek, Pethők s Amade rokonságából egy Révay báró fordultak meg

a gráci főiskolán, amely II. Ferdinánd óta a barokk műveltségnek egyik szellemi gyújtópontja volt.

Nagyszombat már sehogysem volt ínyére. A „szörnyű — csaknem vérrel verejtékezett — tanulást” lelkéből megúnta; anyja már hallani sem szerette panaszait, „gonosz Embereknek Istentelen nyelvei is ellene agyarkodnak”,⁷ megtiltotta neki, hogy mindúntalan hozzá szaladjon, sok panaszára legfeljebb egy heti majálist enged neki.⁸ De László ezután is kedvetlenül tér vissza a konviktusba: „az keserűséghez Siralomnak Völgyében”⁹ s bár anyja minden jóval elhalmozza, öltözteti, nyárra Bárba engedi haza, atyjához — gondolatai már Grácban járnak...

A kezdődő új iskolaév már ott találja. Nevének az anyakönyvben nincs nyoma,¹⁰ a konviktusnak pedig, amelybe került, nincsenek meg ez időből az iratai, ami azért is kár, mert akit a jezsuiták a konviktusba fölvettek, annak az egyetemen nem kellett külön beiratkozni.¹¹ De 1724 november elején már ott volt. Mentorát, Siskay Jánost vele küldték szülei, és ez november 26-án már negyedszer számol be Amadenénak gráci életükről. Az étel — egyelőre — meglehetősen és nyolckrajcáros bort isznak hozzá;¹² de már januárban László azt írja haza, hogy „éppen csak tápláltatom, hogy éhel megh ne hallyak”: örülne, ha anyja házában csak a cselédek étkeiből is ehetnék. Tudja, hogy idegen országban nem szabad válogatnia; de a koszt egyre romlik: a nagyszombati Adalbertinumban a szolgák is jobbat esznek, mint itt a konviktorok. Azt is tudja, hogy a konviktus el van adósodva s azért az atyák a fizetett díjak jórészét törlesztésre fordítják.¹³ De mindezen segíthet, mert anyja — mint még látni fogjuk — bőségesen ellátta pénzzel.

A konviktus hatalmas épületét száz évvel Amade odaérkezte előtt, egy 1627-iki nagy tűzvész után, II. Ferdinánd a maga és a stájer rendek költségén építtette újra. Ablakai a székesegyházra, a mauzoleumra és a Bürgergassera néznek. Előkelő internátus volt, eredetileg szemináriumnak szánták, ekkoriban papnövendékeken kívül többnyire csak nemes ifjakat vettek föl; volt idő, mikor 20—25 báró- és gróffiú nevelkedett itt. Amade esztendejében mindössze 20 papnövendék és 24 fizető konviktor lakott a házban.¹⁴ A konviktus

Pater régense maga is előkelő származás volt, Gr. Purgstall Albert, aki utóbb a maga vagyonából fizette ki a nevelőintézet adósságait;¹⁵ megértéssel volt főúri neveltjei iránt s engedékenységeinek talán része volt benne, hogy kiváló tanítványuk, Amade László, egyre féktelenebb mulatozásokba merülhetett.

A gráci egyetemen elég magyaros világ volt. A betegeskedő rektor, Wenner Jakab, győri születés.¹⁶ Az egyetem története ma is multjának büszkeségei közé számlálja. *Sapientia Purpurata* c. munkájában¹⁷ ékes latin versekkel emlékezik nagy elődjéről, Pázmány Péterről. Kívüle is több magyar tanár (1572—1773. összesen 44) működött itt — Wenner előtt Horváth András volt a rektor — a hallgatók között két Nádasdy grófot találhatott Amade, de magában a konviktusban is több kiváló magyar jezsuita-növendéket. Ott volt Kéry Ferenc, a későbbi híres csillagász, Kollár József és Turóczi József, a rendnek utóbb tudós büszkeségei.¹⁸ És vele hallgatta a metafizikát egy vele egykorú (nála csak pár hónappal idősebb) szerény, de nagyon képzett, fiatal jezsuita, Faludi Ferenc is.

Magyarok voltak, buzgó katolikusok, jezsuiták iskoláiból jöttek. Mindaketten metafizikát hallgattak és ugyanabban a konviktusban laktak: nem is nagyon sokadmagukkal: nemcsak hogy ismerték, hanem bizonyára jól meg is értették egymást. A Jézus Társaságának fiatal tagja, maga is dunántúli nemes ember, bizonyára tisztelettel nézett a jó megjelenésű, előkelő, képzett mágnásfiúra, jóllehet kedélye és természete merőben különbözött az övétől. Gyakran érthettek tudományos dolgokról is komoly szót; de gyakran hallgathatta Faludi az Amade hegedűjének vidám szavát is, mikor a divatos nóták dallamait megzendítette. Amade első költeményei arra vallanak, hogy dallamos lírájának, változatos strófáinak itt eredt a forrása, a százados gráci konviktus barokk kultúrájában, — valószínű, hogy Faludira is ez a világ hatott.

De ha sok alkalom, sok bensőséges szál köthette is össze őket, volt, ami a szerény jezsuitát a jókedvű mágnásfiútól elválasztotta. Faludit hivatása, teológiai tanulmányai inkább rendtársai felé terelték. Amadet a pater regens, Gr. Purgstall

arra oktatta, hogy a mágnesifjakkal kell tartania, társaságukat keresnie kell, künnlakókkal s kivált magánál alsóbb rendűekkel ne nagyon érintkezzék.¹⁹ László hamarosan belé is vetette magát az előkelő társadalmi élet vidám zajába. Már a depozíció, a német egyetemeknek ez a hagyományos, sokszor tiltott, de mindig vidám és túlcsapongó farsangi mókája is, amelyen bizonyára át kellett esnie, jó kezdet lehetett. Grácban hosszú szünet után — valamikor Zrinyi Miklós is átesett rajta — 1719. óta megint lábrakapott. Jelképes értelmé az volt, hogy aki az egyetem polgára lett, annak eddigi életétől, a szellemi barbárságtól, műveletlenségtől el kell búcsúznia.²⁰ Már a késő római korban is dívott e kedves diákszokás. A bohókás szertartást utóbb farsangi duhajkodás követte és féktelen tobzódás, nem egyszer véres verekedés lett belőle: éppen az Amade évében is. A depozícióért díjat kellett fizetni, még pedig a jelölt rangja szerint, költőnek már csak ezért sem engedték el a tréfát. De László maga sem vonta ki magát az efféle mulatságból s mindjárt az első hetekben tele lélekkel vetette bele magát a szórakozásokba — s ezeknek is egyik legveszedelmesebbikébe, a kocka- és kártyajátékba.

Már Nagyszombatban is lehetett efféle bűne. Apja nem ok nélkül óvja őt — a régenssel szemben — az előkelő nagyúri társaságtól. Csakhamar, karácsony táján levelet, híreket kap Grácból, hogy fia dorbézol, mulatozik, nagy pénzben kártyázik. Rettenetes levélben fakad ki ellene: már nem is neki, csak Siskaynak ír. „Hat hét alatt el tavozván szemünk előtt, máris így korhelykedik, úgy is illy formán, mint a' Lengyel medvét, lánczon köl tartanyi, de nem tartom, teszek úgy segílyen példát, nincs nekünk kártyára való pénzünk... a' büszke kutya, tacsó, huncut, selma... pénzben kártyáz, öt, hét, kilenc forintot is elveszt, ezek minden ünnep nap és recreatiókor meg vannak... Kegyelmed se Báró, se Gróff, se máshoz visitára egy átallyában véle ne mennyen, és eő se mennyen ez után egyszer is, se pénzben, se pénz nélkül kártyát ne játszik, ünnep és recreatiokon is competállyon és ha ezeket által szegi, nekem sub conscientia kgd. meg írja. Isten úgy segílyen exhaeredítáalom, vasra és tömlőczre vetetem...“²¹ Hiába védekezik László kétségbeesetten, hogy

a tartományfőnököknek, Gr. Breuner Ádámnak volt a vendége, aki maga sem engedné, hogy házánál nagyobb játék folyék; hogy vakmerő rágalmazó az, aki róla, egy más nemzet sárjáról ilyet ír; hogy mikor a páter regens jóakaratóból jut ehhez az előkelő családhoz, merészség őt ilyen stájer ördögi módon bevádolni²² ... a dologban sok igazság lehetett. Mula-
tozásainak Nagyszombatba is elmegy a híre, mert január végén már édesanyja előtt is védekeznie kell, aki pedig kevésbé sötéten látja fia farsangolását. De azért vigan farsangol. Stubenberg grófné, Lesslie gróf, egy Nádasdy comtesse látják szívesen, ott van a diákok farsangi fölvonulásán, a tartományi palotában tartott színielőadáson („a' hol csak mint Gavalérok és az Dámák vóltunk, tartott ötöd fél óráigh“) s nagyon fáj a szíve, hogy nem mehetett el az egyetlen gráci álarcosbálba, amelyet a császár Gróf Breuner hosszas kérésére, „egyedül a' Gavaléroknak és Dámáknak“ és csak úgy engedett meg, hogy álarcát mindenki minden harmadik tánc után fölfedje. Az öt máriás belépti díj nem esett volna terhére, de a konviktorokat — hiába kérte ismételten Breuner a régenst — nem engedték el, mivel „a' bál csak 12 órakor éjel kezdődik az xelfsaftt után“.²³

Anyjának mindenről híven beszámol, szemmelláthatóan bizalmasabb vele, mint atyjával, de a kártyázásokról néki sem ír. Pedig szörnyű sok pénze úszik el s már fogytán is van. Anyja peréből tudjuk,²⁴ hogy Lászlónak „gréci utazására“ ezerötszáz forintot adott. Ennek az összegnek az értékét akkor tudjuk megbecsülni, ha ideírom, hogy anyja kettejüknek ellátásáért (Siskay a másik) egész évre 150 forintot fizetett a jezsuitáknak.²⁵ Karácsonyra már apjától kér pénzt és farsang végére a sok pénzből semmije sincs. Most már ismételten apjához kell fordulnia és nem csoda, hogy dörgedelmes levél jön válaszul: a máskor jószívű ember („pectus Paternum alias benignum et melle suavius“) szörnyen fölháborodik — s nem ok nélkül. László megint kártyázott. Farsang utolja volt — vallja be apjának²⁶ — s a három utolsó napon szabad volt kártyázniuk. Kardját már zálogba kellett tennie, azoknak is fizetnie kellett, akik készülő pasquilusában segítettek neki s a megmaradó pénzen anyjának akart valami húsvéti ajándékot venni — végül is, minek tagadná, utolsó öt

forintja is elúszott. Megesküszik a csillagokra, hogy megváltozik és ezentúl csak örömet szerez atyjának — de pár hét múlva már megint dorbézol és megint kártyázik. Apjától tehát van oka félni. Anyjához azonban nagyon ragaszkodik, nagyon szeretné, ha anyja eljönne hozzá látogatóba: „oh melly alkalmas volna Nagyságod fogadott szerencsés és megh elevenítő, ditsérendő, tisztelendő el jövetele, mellynek alkalmatosságával engemet ujonnan születny és e' Villághra ébreszteny méltóztassék.“²⁷ Anyjában több megértést remél — pénzt azonban apjától kér.

A most már folytonos pénzkérdésnek szelídebb formája egy júniusi levele. Nevenapja közeledik s a konviktusban az a szokás, hogy ilyenkor társai éjjeli zenével lepik meg. Nemcsak ezeket, hanem jezsuita társait, sőt a pátereket is illet megvendégelnie: erre kér és bizonyára kap is apjától pénzt. Jön a gyümölcsérés ideje — tanulmányai vége felé járnak, és „sámsoni erővel“ törekszik, hogy ezeknek gyümölcsét is élvezze — milyen kedves kép, a multak távolában együtt látni a könnyelmű, vidám, kedves Amadet és a szelíd, szerény jezsuitát, Faludit, amint vizsgáik felé közeledve, cseresznyeérés idején, Szent László napján a gráci konviktus Amade terítette asztalánál együtt lakmároznak...

A pénzt és megint csak pénzt kérő néhány gráci levél csak kezdete egy hosszú, keserves harenak, amely apa és fiú barátságát, egymáshoz való szeretetüket jóformán megmérgezte s ettől kezdve Amade Antal haláláig tartott. László szórta az eddig anyjától kapott százforintokat s atyja nehezen adta a garast is. De a fiú most még, ha nem zavartalanul is, boldogan élvezte a diákélet szépségeit. A zene nyújtotta sok élvezeten kívül²⁸ — már említettük, mennyire szerette hegedűjét²⁹ — sok ünnepséget is élt át. Virágkorát élte az iskoladráma. A jezsuiták minden alkalmat megragadtak, hogy a város közönségét pompás kiállítású darabokkal körükbe vonják. Koronázás vagy fejedelmi látogatás, szentek különösebb tisztelete vagy a passió ideje nagyszerű látványosságok rendezésére nyújtott módot s a farsangban bohózat is járta. A darabokat zene, ének és tánc tarkította. (A konviktusnak magának is volt vívó- és táncmestere „saltium et lanisticae instructor“) László a far-

sangban egy *Rex Momus* c. bohózatot látott, amely a jókedvnek az egész világra kiterjedő uralmát festette. A Ferdinandum is rendezett előadásokat.³⁰ De átélte költőnk a legfényesebb ünnepek egyikét is. Mikor az egyház Nep. Szent Jánost, éppen a jezsuiták buzgólkodására, szentté avatta, Grácban nyilvános színpadon („auff öffentlicher Schau-bühne“) előadták a *S. Joannes Nepomucenus Martyr* c. darabot,³¹ amelyben Zsigmond királyunk, és magyar táncok is (Saltus Ungarorum) szerepeltek. Páterek és tanítványok, kivált a sok mágnásfiú, mindig hoztak egy kis magyar levegőt II. Ferdinándnak, az ellenreformáció királyának kedves városába, s ennek mindig nyoma volt az iskoladrámákban is. (Utóbb Friz András *Zrinyje* ápolta Grácban a magyarság iránt a rokonszenvet.)

Nep. Szent János kultusza egyre nagyobbra fejlődött. László lelkét nyilván Grácban fogta meg annyira, hogy ettől kezdve őt választotta és tisztelte élete végéig védőszentjének. László napját ugyan szinte minden évben nagy mulatozással ülte meg; másik neve Xav. Ferenc volt: Grácban éppen a bölcsészeti karnak a védőszentjéé; mint a jezsuitáknak mindenütt, külön oltár volt a tiszteletére és kultusza Loyola Ignácéval, Borgia Ferencével vagy Kostka Szaniszlóéval együtt beleolvadt a tanulmányi rendbe is. Ekkoriban mégis Nep. Szent János tisztelete uralkodott a lelkeken; Amade még öregedőben is több himnuszt írt dicsőítésére — egyikben³² arra is kéri, hogy a Csallóköznek, „e kiss köznek“ legyen biztos gyámolítója — egy másikát 1759-ben külön füzetben is kiadja.³³ De Nep. Szent Jánosénál is nagyobb volt Jézus Társaságának intézményeiben a Mária-kultusz.

A Mária-kongregációk alakításával a jezsuiták nemcsak a hitélet mélyítésére törekedtek, hanem az egész katolikus restaurációnak egyik leghatásosabb szervezetét teremtették meg. A főnemesség, nemesi rend és az előkelőbb városi polgárság fiaiban itt élesztették már a gyermekkorban a vallásos öntudatot, az anyaszentegyházba tartozásnak büszke gondolatát, amely nemcsak hitüket tette rendületlenné, hanem lelki összetartozással megszilárdította, és biztosította nálunk is, Stájerországban is a *Regnum Marianumot*. A

Mária-kultusz, Istenanyjának tisztelete — önmagában is előkelő, nemes actiója az egyháznak — a jezsuita nevelésnek egyik pillére, minden jezsuita iskolának fontos szellemi alkatrésze volt. Győrtől 1631 óta működött kongregáció s 1670-ben éppen költőnk egyik nagybátyja, Viczay Ádám volt a szertartója.³⁴ Amade már itt is tagja kellett hogy legyen, mert a mágnások bevonására a jezsuiták célszerűségből is törekedtek. Apjáról végrendeletéből tudjuk,³⁵ hogy sodalisa volt a pozsonyi Mária-kongregációnak. László Nagyszombatban is, most Grácban is konviktusban volt: amott már a baccalaureatusi avatás előtt esküt kellett tennie a szeplőtelen fogantatásra, emitt ez az eskütétel minden hivatali cselekménynek része volt.³⁶ A Regnum Marianum gondolata itt erősödött meg s később így szólalt meg benne:³⁷

Édes anyja
 Nagyasszonya
 Az igaz magyaroknak,
 Patronája
 S pártfogója
 Régi magyar hazánknak!
 Hozzád folyamodunk!
 Zokogva borúlunk!
 Légy anyja fiaidnak.

Mindenféle nyomorúság
 Szorongatja népünket,
 Majd döghalál
 Mind lekaszál.
 Kevesétti éltünket.
 Víz áraszt, emészt tűz!
 Pogány rabszíjra fűz!
 Így szegényítt bennünket.

Régi magyar motívumok élnek tovább vallásos költeményeiben. Családjának történelmi hagyományai is, mélyen vallásos anyjának, hitében erős apjának példája — aki maga is vallásos költeményeivel került először irodalmunk történetébe — csak összetalálkoztak és erősítették a jezsuita atyák jól szervezett törekvéseit. Vidám gráci mulatozások emlékeit az imádkozásnak és bűnbánatnak meggyőződéses, őszinte áhitata váltogatta fiatal lelkében. A vallásos önfegyelmzés

a *Sodalitas major B. V. Annunciatae* bölcész- és teológus tagjai között nemritkán valóságos versengést teremtett a hitélet lelki gyakorlataiban és flagellációvá fokozódott.³⁸ Amade könnyen hevülő, érzékeny lelkivilága ebben a légkörben sok tartalommal telt meg s ezzel a formájukban fényes, vidám és könnyelmű külső keretekben a látszatnál mélyebb lett a komolyság.

A sok szórakozás a páterek szemében nem volt bűn. Könnyelműsége a legtöbb gondot apjának okozta, aki csak szűken mérhette a pénzt, amelyet fia bőven szórt. A fiú viselkedésén meglátszott a kétféle nevelés átka. Mindíg gavalléros, mert gond nélkül való jóléthez szokott, főúri környezetben nőtt, pompát kedvelő édesanyja bőven ellátta mindennel, díszes ruházathoz szoktatta, s fiának még bölcészskorában is maga vette a hajszalagokat és a hajport, kesztyűt és cipőt. Szerette, hogy fiában is megvannak a nagyúri élethez való hajlandóságok. — Amade Antal testvéreinek birtokrészeivel — amelyeket Péter öccsével ketten örököltek — azok adóságait is részéül kapta s a sok teher egész életére gondokkal töltötte el. Az volt a vágya, hogy ősi birtokait tisztázza. Sok fáradozásának lassankint László könnyelműsége lett az akadály: az ősi vagyont már-már félténie kellett a pusztulástól. A jólelkű, de könnyelmű fiú a két ágról való dús örökség tudatában gazdagnak hitte — s a neki való környezetben, amelybe a páterek is ösztönözték, jólérezte magát. A pompázó barokk társadalmi életnek iramát azonban nem bírta. Apjának sírva panaszolja leveleiben, hogy sokszor krajcárkért, garasokért (notabiles grossi, xgeri, xferi) kell küzködni. Ezért az érzelmes, meleg szeretet, amelyet utóbb apa és fiú között az egymásrautaltság öntudatos érzése még fokozott, lassan idegenséggé keseredik.

Hanem egyelőre mindig volt, amivel anyjának örömet szerezzen, apját megbékítse: a tanulása. Már torkig van vele, de becsületesen akarja befejezni tanulását. „Kivánok én is minden tehetséghel abban fáradoznom, hogy ezen *oskolabéli nyomorult Igámot*, mellyet életemnek kezdetitől fogva viselek, bötsületesen végigh viselhessem“, írja januárban anyjának.³⁹ A győri és nagyszombati kollégium kitűnő tanulója a nagyobbvonalú gráci diákéletben sem vesztette el irány-

tűjét. Az élet középpontja számára mégiscsak az egyetem, ahol a páterek előadásait gondosan hallgatja, jegyzi, s a fizikai világ bölcseletén s a csillagok, a kozmosz tudományán túl most a metafizikához, a transcendentia keresztény ismereteihez jut el, majd Aquinói Szent Tamás tanításaiba kell mélyednie. A szerencse, a sors sokat emlegetett változásainak korából — amelyben az ember lelkével Isten felé fordul, az örökkévalóság elé borul, a földi életet pedig mint egy színes, változatos színjátékot, egy jezsuita iskoladramát nézi — kétszeresen érdekes az a metafizikai jegyzet, amely gráci esztendejéből ránkmaradt.⁴⁰ Csak töredék. De érdemes a fejezetek címét elolvasni: *De causa efficiente creata. — De praedeterminatione. — De fato et monstro*:⁴¹ ezt hallgatta Amade és Faludi Grácban, ebből alakul bennük az a barokk életszemlélet, amely szélsőségesen eltérve fejlődik tovább a mágнасfiúban és a nemes jezsuitában, de egyformán élveződik a sors, a „szerencse“ viszontagságainak tudatában, s ezekre csak egy orvosságot tud: az Isten akaratában való megnyugvást. Ez lett öregkorukban is mindkettejüknek az élet tanulsága.

Ez a jegyzet — *dje 19^a Maij* van a végén — arra vall, hogy az előadásokat a metafizikai, utolsó évfolyamban május végén befejezték s a hátralevő 3—4 hónap a vizsgai készülődéseknek jutott. Pedig ezt az évet a depozícióval való verekedések és egy diáktüntetés alaposan megzavarták. Az elsőéveseket, a logikusokat a páterek nem akarták *dominenak* szólítani, sőt az Úrnapi körmenetnél rendetlenkedőket kölyköknek nevezték s utóbb egy kihívóbb magatartású filozófust egy nyaklevessel (Maulschelle) intéztek el. Erre a diákok sztrájkolni kezdtek s az ügy a császár elé is jutott. — Mégis, az egyetem története büszkén hivatkozik rá, hogy a tanulmányi eredmény ebben az évben is kitűnő maradt.⁴² Igen sok disputációt tartottak és hatvan ifjút avattak doktorrá. Valamennyi disputa közül messze kiemelkedett az, amely Báró Jöchlinger József és Báró Amade László között folyt le. Nem volt külön tétele: mindketten a filozófia egész területét választották témául s a magas színvonalú vitatkozás a szokott félóra helyett két óráig tartott. Az ünnepségen a salzburgi érsek is jelenvolt. Eljöttek-e Amade László szülei is? nem

tudjuk. A győztes Jöchlinger volt, akit császári aranylánccal tüntettek ki (ez felelt meg a későbbi gyémántgyűrűnek), de Amadera sem csekély dicsőség volt *ilyen* disputatióval vizsgázni. Avatásukra metafizikus társaik egyik kedves és tudós professzoruknak, P. Reichenau Józsefnek az osztrák császárok erényeiről szóló művét nyomatták ki.⁴³ Hivatalos följegyzés az avatásról nem maradt ránk,⁴⁴ de ez a két adat elég bizonyosága, hogy Amade László a filozófia doktora lett. A családi hagyomány is tudott róla. Verseinek első, 1836-iki kiadásában, amelyet unokaöccse, Gr. Amade Tádé rendeztetett sajtó alá, az akkor nagyon kevés életrajzi adat során olvassuk: „Tudományos műveltségét a' Nagy-Szombati Főiskolában nyeré, 's innen Grätzbe költözött, hol 1725-ben bölcselkedés doctorává lőn.“⁴⁵ Beváltotta, amit szüleinek ígért. A megúnt tanulás véget ért.

Gráci tartózkodásának, amelyben már egész egyénisége kialakult, nem volna teljes a képe, ha még egy nevezetes mozzanattal nem számolnánk. Életszemlélete itt kezd kibontakozni, jelleme kiélesedni. Himnuszsköltészetének itt erősödnek első gyökérszáalai, de itt szerepel először önállóan társaságban is. Nem kell azt hinnünk, hogy társadalmi életét csak a kártya- és kockajáték körül élte. A tartományfőnök estélyein — Breuner gróf, a fiatal „Capitaneus Provinciae“, maga is vidámkedélyű, szórakozásokra szívesen gondoló ember volt — művészetekről is eshetett szó, kivált a zenét kultiválták s nyilván ének is szerepelt. Itt is, másutt is. Kremberg vagy Erlebach kótáit már egy emberöltő óta játszhatták itt, s a konviktusban, egyházi zene és ének gyakorlása után világi nóták szava is megpendülhetett a hegedűn vagy más hangszeren. Irodalmi műveltség még aligha volt. Olvasni valóknak inkább csak erkölcsi célú könyvek járták, az „ártalmas“ könyvek ellen a jezsuiták állandó harcot vívtak. Mindebből következik, hogy Amade ekkoriban nem igen ösmerkedik meg világi irodalommal, de annál inkább divatos énekekkel, nótákkal.

Ez az énekköltészet Münchenből és még inkább Bécsből: magából az udvarból, — de Münchenen és Bécsen át volta-képen Velencéből terjedt. A német protestáns-barokk stílus-

művészetnek, a szavak virtuóz játékának Ausztriában nem volt talaja. Az udvar olasz operákban gyönyörködött és Regnart zenéje óta, amely nemcsak dallamával volt olaszos, de eleinte (mint éppen a Balassa-fordította dalokban) olasz szövegek átdolgozására támaszkodott is, még mindig az olasz dallam és forma volt az uralkodó. Evvel tökéletesen szembenállt az északnémet világ németalföldies zenei életével. Ezekbe az eredetileg népies olasz énekformákba betörnek a barokk strófaalkotások, változatos versszakformájú canzonetták; egy a 17. század óta *ódának* nevezett dalforma uralkodik s ez adja az átmenetet az operáknak az iskoladrámákból is terjedő *áriái* felé.⁴⁶ De a barokk dalformákon kívül s talán még jobban megismerkedik Amade az olasz táncdalokkal, a száz évvel előbb Morley kiadta, Gastoldi-féle olasz balett⁴⁷ rövid, pattogó soraival s ez nagy fordulatot okoz verselésének alakulásában.

Úgyszólván gyermekkora óta verselgetett.⁴⁸ Láttuk első magyar strófáit anyjához írott nagyszombati leveleiben. Apja példájára s Gyöngyösi módjára írogatta tizenketteseit, tollából könnyen folyt a ritmus. Kár, hogy hosszabb verse ebből az időből nem került elő. Ezek a klasszikus képekkel ékes kíséreltek még nem dalok: de már Nagyszombatban is hangjegyekről nótákat játszik s Grácban ez a dallamos énekköltészet vérévé válik. Itt következik be a fordulat, amely őt dalköltészetünk egyik mesterévé fejleszti. Már ebben az időben írogat dalokat. Nem gráci diákkorából, de ifjúkori írásával maradt ránk néhány költeménye s az egyiken 1726. évszám is van. Versformájából úgy ítélem, hogy nem az első dala. „Effélét csinálni maga is próbálgat“, már mikor vonójával kezében talán a *Harmonische Freude*-nek (Erlebach kótáinak) különféle énekeit próbálgatta. Ezekben már szembenáll atyja Balassa-strófáival, eltért tizenketteseitől és merész, de dallamos és modern strófákban szólalt meg:

Légy már egyszer kegyes szemmel hozzám, hív szolgálodhoz,
Mutasd kedved, szép szerelmed László foglyocskádhoz.

Látod, hogy emészt ily nagy bú,

Mint szép zöld cédrusfát a szú,

Végy szívedben, kegyelmedben, ne vigy halálomhoz.⁴⁹

Egy másik ifjúkori költeménye, kevésbé szabatos, éppen gráci közös esztendejük miatt élénkebben emlékeztet Faludi Ferenc *Cupidojára*, ugyanilyen dallamosan szól:

...Nincsen Cupidónak, nincs hatalma,
Csak merő gyerekség praktikája,
Szentelen, erőtlen s kisdéd arra,
Hogy vinné szívemet ő kínokra.

Egy kettőt, hármat is szerethetek,
De azért szabadon én élhetek,
Nincs oly szív, kinek hív lettem volna,
Ez is én éltémnek boldogsága...

Dalaival, hagyományosan olasz példákra, áttörte a Gyöngyösi teremtette hagyományokat.⁵⁰

5. A primás udvarában. 1727—1729.

Mikor Amade, mint a bölcsészeti tudományok magistere, tanulmányait bevégezve, hazakerül Nagyszombatba, előtte áll a világ. Képzett ifjú, mint nagyszombati szerepléséből tudjuk, kiváló szónok, mint levelei is mutatják, jeles stilisztá. Vallásos lelkülete van, szereti a zenét és tele van Grác barokk műveltségével. Előkelő és jó társaságban eleget forgott. Kedves, rokonszenves egyéniség, jól illik hozzá, hogy magát még mindig szereti a becézett „Lackó gyerekeknek” emlegetni.¹ Apja is, anyja is okkal reménykednek a fiú nagy jövőjében; a köztük már egészen kiélesedett viszályt azonban a 22—23 éves ifjú előtt nem lehetett többé takargatni. A szakítás megtörtént s bár László eleinte anyjához húzott, a féltékeny, feleségére gyanakvó apa azon volt, hogy feleségét minél többet bosszantsa, ezért fiát is anyja ellen kezdte hangolni. Szörnyű dologra készítette, amelyből okkal fejlődött ki László életének tragédiája: egy pasquillust íratott a fiúval édesanyja ellen s László ehhez ráadásul Grácban mások segítségét is, pénzért, fölhasználta. A leggyalázatosabb dolog volt, amit elképzelhetni. S László már érettebb és műveltebb annál, hogysem gyermekcsínynek nevezhetnők. A következőket anyja utóbb így mondta el ügyvédjének: „*Maritus... nunquam ad eandem (Baronissam) rediit, nunquam eandem ad se vocavit, quin imo id etiam instituit, ut filius in domo Matris degens, contra eandem infamem Pasquillum conceperit, quam Dna Baronissa in Cista ejusdem invenit, cognitisque malignis filij machinationibus, eundem ad Parentem misit.*”² Fiát — méltán — kiutasította házából és elküldte apjához, Bárba, a pasquillust pedig fájó emlékül elvette és haláláig őrizte iratai között.³

Amade Antal szívesen fogadta a fiát. A képzett és külföldön művelődött, szellemes, ötletes fiúban, aki egy kis

mulatozásra, sőt duhajkodásra is hajlik s nem tér ki egy kis magyaros dínomdánom elől, örömmel látta a maga jobbik folytatását. Egyelőre otthon tartotta a fiát: Lászlónak, aki eddig többnyire városi életben forgott, meg kellett tanulnia a gazdálkodást is: sok birtok nézett rá. Amade Ádám minden birtoka kettejük, Antal és Péter kezén volt, s az egész Horvát-Simoncsics vagyonnak előbb-utóbb László lesz az örököse, mert Szunyogh-ágon csak egy beteges leány él. Ezért ugyan még meg kellett harcolnia, mert anyja immár őt is, mint apját, mondhatatlanul gyűlölte s arra törekedett, hogy vagyonából semmi se jusson Amade-kézre.⁴ Birtokokat — mivel nemesi aviticumot el nem adhatott — elzálogosított, a pénzért házat, telket vett — ezt azután, mint szerzeményt, eladhatta. Mindezt egyelőre szótlánul kellett apának és fiúnak néznie. Még nem jött el az idő, hogy beavatkozzanak, az asszonynak nem láttak terveibe, alkalomra kellett várni. Amade Antal beavatta fiát pöreibe, ügyeibe s a gazdálkodás titkaiba. László megösmérhette a különböző helyeken levő gazdaságokat — a Csallóközön kívül a győr-, komárom-, veszprém- és fehérmegyei birtokrészeket — azok terheit és zálogkérdéseit, s a bősi és bári kastélyokban az elődök történetét és hagyományait. És tapasztalhatott otthon még valamit: hogy a látszólag nagy bőségben is szűken van a készpénz, nagyobb összeget a sokfelé terülő birtokon is csak apránként lehet összekuporgatni, vagy úgy lehet szerezni, ha egy-egy birtokrészt hosszabb időre zálogba vetnek. A kereskedelem, amely az Esterházyaknak, Orczyaknak ekkoriban nagy vagyont szerzett, a középsorsú mágánoknál nem volt megszervezve.

A pénz... ezen kocódtak legtöbbet, ez volt az a kérdés, amelyben apa és fiú legkevesébbé értették meg egymást. A multak tapasztalatain okulva s a jó gazda szokása szerint Antal szűken, a kelleténél is szűkebben tartotta a fiát; a reménybeli gazdag örököst garasokra szorította. Miként levelei panaszoják, László fényes dialektikával, nagyszerű szólamokkal, naív, bosszantó iróniával támadta érte, ő azonban makacsul védekezett s csak néha hajlott. Megértő jó barátok voltak, ha nemzetségükről volt szó, de szembekerültek, ha Lászlónak pénzre és megújra pénzre volt szüksége... 1726

nyarán már olyan éles volt az ellentét közöttük, hogy László inkább anyjához fordul s őt próbálja megbékíteni. „Édes Méltóságos Nagy Asszonyom, Édes Anyám, szálljon Nagyságod már egyszer magában, és tekintse Nagyságod, hogy Isten után Nagyságod képe vagyok és azt hordozom mind Isten -mint világh előtt? Tekéntse Ngd azt is, mint légyen élttem! Mellyet lerjnom és bémutatnom... nem engedheti“. Hiába minden. Anyja nem felelt s a helyzet Bárban egyre élesebb lett. Talán ez keltette Amade Antalban azt a gondolatot, hogy fiát valami jól jövedelmező tisztséghez kell juttatnia. A *Pragmatica Sancio* törvénybeiktatása óta sokan jutottak előbbre s fényes állásokba; az új berendezésnek, nyugalmasabb időnek hasznát lehetne venni. Maga szívesebben gazdálkodott. Élete föladatának tekintette, hogy az ősi vagyonról eltüntesse a terheket, adósságokat. De megvoltak az összeköttetései, hogy László jövőjének útját egyengesse. Az udvarra alig gondolhatott; annál inkább a hercegprimás udvarára...

Keresztély Ágost herceg halálakor (1725) mindenki tudta, hogy az esztergomi érsekség s vele az országnak a nádorispán után első zászlósúri és közjogi tisztje a veszprémi püspökre, Gr. Esterházy Imrére néz. Két nagy érdeme volt bécsi körökben. Ő vitte meg zágrábi püspök korában az udvarhoz a hírt, sőt a horvát tartománygyűlés loyalis föliratát, amely mindent megelőzve, elsőnek kívánta a leányági örökösödést (1712), és az ő nevéhez fűződött az a kísérlet, amely Verbőczy *Tripartitum*-át az udvar szája íze szerint szerette volna átdolgozni.⁵ Ehhez járult az Esterházyaknak fényes helyzete az udvarnál és tekintélye itthon, ahol a család szinte fejedelmi szerepet kezdett játszani. Az egykori pálos-barát „Frater Emericus“ kinevezése hamarosan meglett: csak az érseki pallium késett Rómából.

Amade Antal az új primásba vetette reménységét. Az Esterházyakkal atyafiságban volt s ezt a rokonságot, mint Esterházy Judit leszármazottjai, mindig is istápolták: atyja igen jó barátságban élt Gr. Esterházy Ferencsel s ő maga Esterházy Imrével eddig is levelezett. Fia jövőjét legjobban úgy vélte megalapozni, ha az új primás udvarába juttatja. Sokféle terve fűződhetett e gondolathoz. László további pal-

lérozódása legalkalmasabban az udvari életben folytatódhatik. A hatalmas emberben jövőjéhez a legjobb pártfogót szerzi meg, ha kedvére viselkedik. Felesége ügyét-baját legjobban általa intézheti el s gondolhat arra is, hogy a vagyoni kérdések rendezése végett pörrel fordul ellene. Magának is van egy titkolt gondolata: a kir. tábla bírása szeretne lenni.⁶ Végül arra is gondolhatott, hogy a szigorú életű primás közelsége s a papi környezet gátja lehet László könnyelmű természetének, legalább is fékje annak, hogy kicsapongásokban vesszék el.

Esterházy Imre még meg sem kapta az érseki palliumot Rómából,⁷ Amade László — 1727 május derekán — már a primás udvarában, egyelőre Nagyszombatban van. A primás személye körül forgolódik, nevében, helyette osztogat alalmazást és borravalókat, világi titkárának, Siskovitsnak is segédkezik,⁸ de inkább nemesi apródféle. A primás személyére nézve nagyon igénytelen; a világ felé azonban: fejedelem, akit előkelőségek vesznek körül, nagy ebédeket ad, zenészei vannak, esténként ablaka alatt diákkórus énekel, színelőadásokat rendeztet. Berendezése, fölvonulása a barokk pompakifejtés példája. Lászlónk nagy élmények előtt áll. Nemcsak az igazi, szertartásos udvari életbe tanulhat bele, hanem a szíve szerint való legjobb társaságba juthat s rövidesen Bécsbe kísérheti gazdáját, résztvehet az új primás udvari fogadtatásán, majd pedig pozsonyi ünnepi bevonulásán. Apja híres méneséből való, délceg paripán hercege mellett lovagolhat — a primás belső, kedves emberei közé tartozik. Csak egy baj van. A fejedelmi ellátáshoz fizetést nem kap, magának kell ruházkodnia és nem egy kiadása van: jól látja, hogy ehhez sok-sok pénz kell. Esterházy Imre kanonok, az érsek unokaöccse — a későbbi nyitrai püspök — jóelőre figyelmezteti, hogy a császári udvarban néki magának is borravalókat kell adnia. A bécsi tartózkodás egyébként is nagyon költséges.⁹ Ezt már első levelében megírja apjának.

Elfoglaltsága elég nagy. Mint a primás nemesapródjának — még vagy három előkelő ifjút vár „segítségül“ — hathét óráig is el kell lennie az „anticamerában“ — miként tíz évvel ezelőtt Mikes Kelemennek a Rákócziéban — könyveit és hangszereit kéri hazulról, mert ha egész napját elfoglalja

is beosztása, közben lesz rá ideje elég. A primást mindenüvé el kell kísérnie. Ezért csak nagyon drágán öltözködhetik. Eleinte apja maga rendel néki gombokat, sujtásokat, kardkötőt; utóbb mindúntalan van pótolnivalója. A posztó, amelylyel nem egyszer a primás maga látja el, még a mai viszonyokhoz képest is nagyon drága.¹⁰ Az udvarnál amúgyis nagyon költséges az élet,¹¹ de hát egyelőre úgy érzi, hogy ez a parádé „az jövőendő becsületére“ kell neki.¹²

Atyja, mint láttuk, kezdettől fogva sem látta el nagyon bőven pénzzel. Egyrészt nincs is sok készpénze. Ezt László maga is tudja: „tudgya minden Ember aztatt, hogy az gazdasághbúl ki nem tellik... itt is tíz forint, amott három, itten kilencz... úgy bizony száz forintott is munka öszve szerezni.“¹³ Másrészt Lászlónál a gyeplőt meg kell fogni. A fiú már a primáshoz érkeztekor eleve védekezik a „hírek“ ellen: „Átkozott nyelveknek fülánkjai híremet sebesítik, mivel a Csáti Jancsi az egész Városson el hiresítette, hogy én tántzoltam, dobzóttam.“¹⁴ S ez az előre való védekezés nem hiábavaló. Akár Nagyszombatban, akár Pozsonyban van, anyja is, apja is tudják minden lépését. Tudják, ha Pozsonyban csupa parádézásból kocsin viteti föl magát a várba, tudják, ha mulatozik, könnyelműsködik, ha „fölfuvalkodott, büszke és bőlköltségű, zabolátlan lovai“ elragadják.¹⁵ Kártyázik is, éppen úgy, mint Gráchan.¹⁶ Anyja bosszankodik a híreken, de már nem törődik fiával. Két tőle kapott vérző sebe, a megálázó gúnyvers és asszonyi becsületében való meggyanúsítása, minden érzelmi szálát elvágott: csak gyűlölettel tudott az Amadekra gondolni. László nem várhatott tőle semmit. Apja pedig nem tudott s ha tudott volna is, nem akart elegendő pénzt adni: bizonyos, hogy evvel nagyot hibázott. Lászlónak sohasem jutott annyi, amennyi a valóban költséges életmódhoz kellett volna. Nagyúri, pompás sorban volt, ahol őt is gazdagnak tudták. Az előkelő társasági életben fiatalos kedélyével, sok humorával, de képzettségével, szellemességével és jólnevelt magatartásával is mindenki tetszését megnyerte; rokonszenves egyéniségével kiélhette e formáiban is szép életnek minden aranyos, derűs pillanatát. De, könnyelműségén kívül, apja is oka volt, hogy ezt a boldog két udvari esztendejét a vidám szórakozások mögött

anyagi gondok hosszú sora sötétítette, amelyek végül is majdnem katasztrófához vezettek.

Dolga jól indult. Megígérte atyjának, hogy megállja helyét: minden tehetségével azon lesz, hogy a „fejedelem” gondolatainak is eleget tegyen. S a primás valóban megszereti a lelkes ifjút: mindig asztalánál akarja látni, „sem ehetem, sem ihatom nála nélkül”,¹⁷ tréfálkozik vele, pohárköszöntőkre bízgatja, akrosztinokat mondhat vele — és atyai jóakarattal, megértéssel nézi el mulatozásait, sőt — gondját viseli. Még levelezését is ellenőrzi s mikor László valami kellemetlen hírt kap, szeme láttára elégeti a levelet, mielőtt a fiú elolvashatná s titkárainál arról is intézkedik, hogy Amade még azt se tudhassa meg, kitől jött a levél s ki hozta.⁸¹ Készségét is megbecsüli: nagy megtiszteltetés Amadenak, hogy — mivel szokás volt, hogy a baccalaureatusi vizsgán mások is, hivatalosan tegyenek föl kérdéseket — a primás Siskovits titkárral együtt a 23 éves ifjút kérdezőnek jelöli ki.¹⁹ A szatmári béke szerzőjének, Pálffy János horvát bánnak felesége sokat és szívesen beszélget vele;²⁰ maga a nádorispán meg, Pálffy Miklós éppen azt szeretné, ha Amade mindennap nála ebédelne s inast küld érte, ha egy napig nem látta.²¹ Persze, hogy ott van a primás kíséretében azon a nagy álarcosbálon is, amelyet a nádorispán rendez az országházában, s vidáman éli végig Karnevál hónapjait. Mikor farsang végén az új zágrábi püspököt, Branyugh Györgyöt fölszentelik, a primás ebédet ad az új egyházfejedelem tiszteletére s virradatig együtt maradnak: a jókedv tetőpontra hág, Amade Lászlónak előkerül a hegedűje²² — bizonyára a primás maga biztatja rá — s (ha igaz, amit apjának ír) magyar nótáira gazdája is táncra perdül Pálffy Jánossal: „ugyan ropogott, ketten úgy táncoltak”.²³ Az ifjú maga is pompás tokaji borokat tart a pincéjében. A híres felbári ménesből pedig elhozza kedves moldvai paripáját is, mert a primás látni akarja.

...De nemcsak a primás, a nádorispán, a bán és az egész főúri társaság fogadja kegyébe a nagyon rokonszenves fiatalembert: nagyszerű januári hidegben, fölcifrázott lovakkal, ropogós havon síklanak a csengő szánok Pozsony főutcáin végig — minden ló egy-egy „bálvány” — s a szánokban

egy-egy istenasszony ül a gavallérjával. Milyen kár, hogy az apja nem láthatja²⁴ — megy a pénz, bizony sokban telik — de nagy is a becsület.

A pénz valóban fogy, az adósság korán kezdődik s hamar növekszik. Előbb csak iparosoknak tartozik László, majd készpénzadósságai is nőttön-nőnek: igen nagy a hitele. A család barátai, különösen a primás jószágigazgatója, maróthi Paluska György, könnyen és szívesen adják a pénzt; apja pedig nem látja tisztán a helyzetet. Hiába emlegeti el László ismételten is előtte, hogy „Nagyságod ifjú idejében nem illy volt a' világ, de cedendum est temporis,²⁵ „olly világban sem vagyunk, mint Nagyságod üdejében“²⁶ — azt hiszi, hogy pusztára fia tékozlásaiban van a hiba.

Csakugyan megváltoztak az idők. A törökvilág nagy szegénysége, a kuruc-labanc harcok korának nagy nyomorúsága, sok szenvedése elmúlt. Egy hatalmas birodalom nyújtotta nyugalmat hosszú évszázadok után először élvezte hazánk is s miközben a németesítés s a gazdasági kiaknázás munkája kezdetét vette, a jólét eltakarta azt s a barokk-kor város- templom és kastélyépítő pompája kezdett kifejlenni. Amade Antalnak magának is látnia kellett, hogy éppen a Csallóközben micsoda nagyszerű építkezés folyik. Ekkor épül Esterházy József csekléshi tornyos palotája, az Erdődyek szamolányi kastélya, Pálffy János gróf vizijátékokat rendez be vöröskői barokk pompával ékes várába, melegágyak, diszítik a királyfalvai kertet...magát az „Aranykertet“, a Csallóközt nyolc új kastély szebbíti²⁷ s e kastélyos mágnások Pozsonyban a bécsi udvar pazar életét másolják, annak fényűzését varázsolják maguk köré. Ebbe a meginduló, új, nagy életbe maga küldte el fiát, akarta, hogy annak részese legyen, szerette, álma volt, hogy László ahhoz símulva, azon át törjön fényes tehetségével magasba —de a maga takarékosághoz szokott eszejárásával nem hitte, amit a nyiltszemű s már Grácban is tapasztalt fiú hamar meglátott, hogy ehhez az emelkedéshez sok pénz kell, befektetés, amely egykor majd jól kamatozik. Ezt a néhány ezer forintot felesége nélkül nem is igen bírta — már addig is tizezer forintot költött László neveltetésére²⁸ — de, ha zálogba tenné is egyik birtokát érte: nem merte Lászlóra köl-

teni; félt, hogy még jobban elragadják „fölfuvalkodott zabolatlan lovai...“

Nagyon haragszik László költekezéséért. Alig egy esztendeje, hogy a fiú a pozsonyi udvarban van, már magánál a várúrnál vádolja be könnyelműségéért. Sokat szidja és korholja is s László maga — bár életmódján nem változtat semmit — korán belátja, hogy ilyen szűkös viszonyok között nem való neki az udvari élet.²⁹ Komoly kellemetlenségei vannak. Egyízben az ebédnél ülnek, mikor inasa — akinek nem szabad bejönnie — cédulára írva küldi be neki apja szidalmait 20 forint miatt: a primás is elolvassa;³⁰ máskor a gombkötő annak áráért zaklatja, amit apja rendelt számára. Ismételten könyörög apjának, ne nyilatkozzék róla mások előtt, mert „azonnal teli a' város“.³¹ S előfordul, hogy maga a primás üzen rá hopmesterével: „Udvarban ha akarok lenni, tisztesebb ruhában járjak.“³² — Utóbb már segített magán, ahogyan tudott és biztos úton ment az adósság áradatába. Egyre jobban érezte, hogy helyzete így tarthatatlan. Csak apja nem hitte.

Annál inkább és elég korán meglátta, meg kellett, hogy lássa a kedvelt ifjúnak helyzetét környezete, elsősorban maga a primás. Apjával szemben nem egyszer védelmére is kelt a fiúnak. Anyagilag ugyan nem segítette, de látván a helyzetet, hamarosan végéhez akarta vinni a tervet, amelyért — az udvari élet megösmerésén kívül — az ifjú magistert hozzáadták: jövőt akart néki teremteni. Már karácsony felé — a nélkül, hogy sejtette volna László hasonló gondolatait — célozgat rá, hogy valamit tenni kellene: lelkére nem veheti, hogy az ifjú vagy katonáéknál nem keresi boldogulását, vagy idejében meg nem házasodik... László már ekkor sutytyomban háztüznézőben járt, s azt is tudta, hogy a boldogulásnak ránézve ez az egyetlen módja. A katonai pályából alig lehet valami. A primás többször is szóba hozta a dolgot. „Én mindezekre csak halgattam eddigh.“...³³

A katonai pályára ugyanis kitűnő alkalom nyílt volna. A hercegprimás felajánlotta, hogy maga jár közben nemcsak Morocz generálisnál, hanem magánál Savoyai Eugennél s elkészíti jövőjének útját. Dehát a fölszerelés és a tiszti állás megvásárlása két-háromezer forintba került volna.³⁴ László

jól tudta: hiába írná meg apjának, hogy ilyen békességes időben a reáköltött pénz 2—3 éven belül visszatérülne s hiába reméli, hogy így „perennaliter“ megvolna a becsülete, — apjától sohasem remélhet ekkora pénzt, mert bármennyire szereti is a „Lackó gyereket“: a hozzá való bizalma réges-régen, talán még a győri diákkorában megrendült, Grác óta pedig el is vészett. Hanem egy jó házassággal megalapozhatná jövőjét.

A társaságbeli hölgyek a derékszál, csinos ifjút szívesen házasítgatják. A bánné többször érdeklődik, hogy mit ír erről az apja. De maga a primás is „szerzi neki“ a jövődöbelit. Előbb gr. Batthyány Zsigmond egyik leányát ajánlgatja neki: igaz, hogy ott sok gyerek van, de ezek közül valami nyolc apáca meg egy pap, a többi pedig beérheti a reá jutó résszel, mert van vagy két milliójuk. Majd mást gondol. László észreveszi, hogy gazdája minden okkal-ürüggyel, napjában háromszor is elküldi palatinusához, lovag Manageta Jánosékhoz — érsekbéli és vajkai praediális nemeseinek főispánjához — mikor azok csak öt napot töltenek is Pozsonyban: „ott ebédett, vacsorált ettem, etcetera, et omnia, de nekem bizony nem tetszik az a sandal jó leány — Isten vele!“³⁵

Igazában már apja is kiszemelte a kedvére való leányt. Fehérmegyei birtokaik szomszédságában Mórón él egy özvegy Hochburg grófné egyetlen leányával, Paulával: ezt a kisasszonyt javasolják Amade Antalnak menyéül.³⁶ Nem régi mágnás család,³⁷ de Hochburg János Miklós győri élmezési tiszt volt és igen nagy vagyont szerzett.³⁸ László már 1727. őszén megösmékedett velük Győrött, ahol Puchman generállissal együtt volt náluk ebéden. A grófné is, leánya is szívesen fogadták s László már ott is csapta Paula comtessenek a szelet, el is kísérté őket Morig. Majd iszkaszentgyörgyi birtokáról ebédre is meghívják. László érti a módját s a szívesenlátásért estére „muzsikát csináltat“ a grófkisasszonynak — folytatása másnap estig egyfolytában való hejehuja, tánc: a vikárius, aki szintén ott van a vendégségben, már odaszól a muzsikuskoknak, hogy íme, László már meg is házasodott.³⁹ Minden jól indult. A primásnak is kedvére volt a dolog, mikor László „a Móri szándékot is megh mondta“ s Amade Antal

megírta neki. A dolog kezdett sürgős is lenni. Lászlónak — bár a bécsi úton „semmi cserepet nem tört“⁴⁰ — karácsony előtt már a drága órája is zálogban van s februárra „semmi módot soholt“ nem lát boldogulására: si justis modis et vijs megh lehetett mennél hamaráb, annál jobban akarom — megháld talán az Isten bennünket!⁴¹ Csak egy bökkenő volt: Hochburg grófnő tudni akarta, hogy Amade Antalné mit szól a házassághoz. „Ad Matris consensum“ kötik magukat s ez Lászlóra nem sok jót jelent. Már-már elejti a hónapok óta reménykedve ápol tervet. „Én bizony nem ceremóniáskodom; ha akarja? fac cito; ha nem? hagyja abba: ad utrumque paratus sum.“⁴²

Anyjával végképen elmérgesedtek a dolgok. Közvetlenül mielőtt a primás udvarába jutott, játszódt le közöttük Illyés kanonok miatt a viszály s a kisvárosban a pletykák javában virítanak. „A M. Asszonyom Annyám iránt — számol be apjának — egyebett nem írhatok, hanem sub rosa azt írhatom, hogy a M. Fejedelem excommunicatit és Clastro-mott is fenyegett, ha véghétt nem akarja szakasztanny, de addigh bizony üdő telik...“⁴³ Amade László egyízben már, 1726-ban megpróbálta anyjától bocsánatot kérni. Lehet, hogy ráeszmélt, hogy mit vesztett anyagi támogatásban; de anyja nem könnyen felejtett, újból csak durva összeszólalkozás lett a dologból. Olyan hírek jártak, sőt maga Amadené azt írta a bánnak, hogy fia őt megütötte, mire ő a város hajduival verette el fiát.⁴⁴ Ha igaz volna: szörnyű, hogy az indulatos fiú fölháborodásában kezet mert emelni anyjára. De valóbb-színű, hogy ez is csak a vérgisértett asszony bosszúja volt, különben László nem írná meg apjának, hogy „illy motskos-ságok forognak minden felől.“ Annyi bizonyos, hogy a harc az anya és a két Amade között éppen tetőpontján dült, mikor Hochburg grófné az anya beleegyezését kívánja a házassághoz.

Kettős oka volt rá. Az egyik, amit megmond, hogy ha leányát elviszik házából, anya helyett anyát akar gyermekének. A másik, amit elhallgat, hogy jól tudhatta: a László igazi gazdagsága, a Horvát-Simoncsics-örökség forog közben Amadené beleegyezése nélkül. Leginkább pedig az volt lehetséges, hogy ez a lépés udvarias kibúvás volt. Hiszen

Nagyszombat és Pozsony éppen úgy tele volt a családi botrány hírével és nagyított mende-mondáival, mint az egész Csallóköz s a pletykák a szomszédos Amade-birtokokon is tudtak részleteket. Költőnk is így érzi: „Jégre vitt engem a jó grófné... az Asszony eő Nagysága consensusa nélkül nem akarja, lássa eő Nagysága, én senkitt nem kényszeríttek.“ S nem volna az igazi Amade László, ha hozzá nem tenné: „Hogy én az kissasszonyt úgy revereáltam, mint egy dámához illett, tagadhatatlan, s elhitesse magával s olly szegény legénynek ösmérjen, hogy egy olly dámát mindenkor kaphatok.“⁴⁶ De mert a leányt igen megkedvelte, mégis megpróbálja, amit kívánnak, hogy anyja beleegyezését megszerezze házasságához. Apjával együtt a hercegprimás közvetítését kéri a dologhoz.

Esterházy érsek vállalta. Előbb a jezsuita provinciálist, P. Mammersbergset kérte meg a közbenjárásra; majd arra is kész volt, hogy maga ír Amadenének: ha nem felel is: — „egy asszonytúl elszenvedhetem“. De Amadené a hercegprimásnak, természetesen, felelt is. Azt üzente, hogy előbb a primástól és a bántól tanúságlevelet szeretne kapni László egyévi viselkedéséről. Mert László nem hogy megjavulna, inkább olyan híreket hall róla, hogy álkulcsokat készítettett a primás szobáihoz, és hogy mindennap részeg. Hiába védelmezi meg gazdája, hogy vigyázó szeme van rá, hogy haszon-talan embert nem is tartana udvarában, hogy a fiúban anyjának napról-napra több öröme lehetne: Amadené bosszúja már kimondta az ítéletet.⁴⁷ Maguk fordultak-e Hochburgék az édesanyához, vagy csak a pletykák mérgezték meg a dolgot: a leány levelei hidegek lettek, tartózkodók („mintha legh idegenyeb volnék“...“), a grófné már üdvözlétét sem küldi Lászlónak⁴⁸ — a lassan melegedett terv pár hónap alatti valóban jégre jutott.

László helyzete pedig egyre rosszabbodott. Meggyőződött róla végképpen, hogy a költséges udvari élet, amelytől atyja is, ő maga is vágyainak teljesülését, nagy tehetségének érvényesülését vagy legalább jóvendő boldogulásának útját remélték, nem középsorsú embernek való. Ahogyan nagybátyjai sorra haltak el, mind több lett az apja után reánéző birtok, de Amade Antal nyakába szakadt a sok adósság is és

az új birtokrészek tisztázásához már nem segítette felesége. 1727-ben utolsó testvérét, a fiatal Pétert is eltemette s most apró-cseprő dolgokért pereskednie kellett özvegyen maradt sógornőjével. (Amade Péter végrendeletében, igen bölcsen, az egri püspököt, Gr. Erdődy Gábort kérte felesége gyámolául.⁴⁹) Fia fényűző életére nem jutott pénze. Anyjától László nem várhatott semmit, az apjától érkező kisebb összegek adósságainak csak foltozására sem elegendők. Egyfelől könnyelműn veri el a kölcsönvett pénzeket, másfelől garasoskodnia kell: „árnyékja sem lehetek így másoknak, a' kik minden felől magokat vigasztalják, Iffiuságok virágját szedik, nékem megh maid a' kórója is aligh superstál, Istenemmel bizonyítok“.⁵⁰ Az udvarhoz jutásakor 30—40 forintokért esedezik atyjához s gondosan elszámol kiadásairól (mindig többről, mint amennyi pénzt kapott);⁵¹ most, másfél évvel utána, már a tízszerese sem volna elég, hogy rossz helyzetéből szabaduljon. Tudja, hogy rossz gazda volt, pirul is érte,⁵² de azt is jól tudja, hogy nem csupán maga az oka.⁵³ Most már azt szeretné, hogy atyja „ex aviticis“, az ősi birtokra, tehát a maga jussára vegyen zálogot és rendezze dolgait.⁵⁴ Erre azonban Amade Antal, aki egész életét a reázúdult adósságok kiegyenlítésére, az öröklött birtokrészek tisztázására fordította, sohasem hajlott. Lászlónak megint csak két megoldás között lehetett választania: vagy másik gazdag helyen próbál szerencsét, vagy — elhagyja a primás udvarát. Apjánál jobban látta, hogy a nagyobb örvénytől csak ez tartja vissza. Mindkét utat megtette.

Hamar lobot vető kedélye és szárnyaló képzelete előbb egy új házassági tervben éli ki magát s körülményei gyors elhatározásra és cselekvésre szorítják. Nem akar még egyszer úgy járni, mint Hochburgékkal, megtanulta, hogy az ilyen dologhoz is „toló-kerekek“ kellenek; mert ha az ördög ebbe a tervébe is konkolyt hint, vagy föl kell akasztania magát, vagy elmegy barátnak, vagy — elbujdosnék.⁵⁵ Ezt az elhatározását leveleiben is többször megismétli: „enny sok szerencsétlenség között vagy el kell szöknöm, vagy magam lészek Bírāja magamnak, s — szerencsétlen keserves életmet halállommal ölöm megh, légyen chronica illy szenvedésemről“.

A leány nevét, akit életépárjának szeretne, seholsem em-

líti. De mivel nagy mágnáskísérettel Beczkó várába akar rándulni, s e házassággal „szegény familiája“ előmenetelét, dicsőségét akarja gyarapítani, — „oly promotiom következik, hogy szegény Familiámott föl ékesíthetem“ — valószínű, hogy Illésházy Miklósnak, az imént elhunyt kancellárnak valamelyik hozzátartozóját szemelte ki jövődöbelijének. A Révay bárók ágán maga is valami magyar atyafiságban van velük, s valóságos stratégiát tervez ki, hogy célt érjen, mert itt az ideje, „csak egyszer hálóban hozzuk a' foglyot; azután akár szőr, akár selyembe kössük“. A húsvéti ünnepekre — alig négy hét alatt — nyélbe akarja ütni a dolgot. Elsőnek persze most már anyja álláspontját kell ismernie. Ha hozzájárul tervéhez, jó. Ha nem, akkor a családdal meg kell értetnie, hogy az anyai beleegyezéstől tekintsenek el — különben sohasem házasodik meg. Utána a primással akar a családhoz levelet íratni; azután mozgósítani szeretné a pozsonyi főispánt, Eszterházy Ferenc, János, György és Révay Péter grófokat, Révay Albert bárót, hogy együtt menjenek el Beczkóba, leánykérőbe. Az öreg Révay Péternének, aki magát Amade Antalt, mint a fogadott fiát, úgy szereti, drága csipkével akar kedveskedni, hogy segítségére legyen. Révay Albert meg is kérdezi a családot, mit felelnének, ha a hercegprimás ajánlaná nekik e házasságot — lefelére azonban nem kap választ. A család meg akarta várni a kérőt, és nem engedett a formaságokból. Csak Eszterházy György ellenezte az egészet („más oka pedig nints, hanem hogy véle két esztendeigh olasz Országba menni nem akarok; én pedig magamot még ennek előtte resolváltam volna, ha Ngd. Attyai ellenzése nem intercedált volna) — de más akadály nincs. Csak a költség.

Természetes, hogy László a leányos háznál úgy akar megjelenni, mint úrfihoz illik. Alaposan ki kellene ruházkodnia, jobb ruháit, ezüst kardját a zálogból ki kellene váltani. Valami költőpénz, 2—300 forint is kellene, ennyije minden „közembernek“ is van, s mostanság annyi a kritikus, mint az égen a csillag, s „nincsen ember, kire több szem könnyesebben nézzen, mint a' jegyhez valóra, vagy a' házasandó Iffiura — mert annak minden állapottyának olyannak köllénni, mint ha az Isten magának teremtené.“ Bécsből a

menyasszony részére ajándékot illenék hozatni: valami szép legyezőt, bóbitára való finom csipkét s — „a' mint most szokás“ — előre is gyémántos karikagyűrűt. Mindehhez sok pénz kell, de ennek meg kell lennie. Adósságokba verte magát, most igen kéri atyját, ne érveljen fölfuvalkodással, pompával, tékozlással, hanem — pazarlást nem kíván, csak ami okvetlenül szükséges — lássa el bőven pénzzel, mert a semmiből költeni nem lehet: egyetlen gyermeke boldogulásáról s a maga későbbi nyugalmaról van szó. — Ha hozzátesszük, hogy apjától egész farsangon megint egy garast sem kapott — Amade Antal valamiért végképpen megneheztelt, az imént két levélre nem is felelt fiának — úgy érezzük, hogy Lászlónak ezúttal is igaza volt.

A dolog kútbaesett. Beczkón volt valami hiba a kréta körül, vagy a leánnyal, vagy a vagyonnal. Még valóbbbszínű, hogy apjának sehogysem volt kedvére ez a házasság, nem adta beleegyezését, sőt megtiltotta néki, hogy a leányt elvegye. Össze is tűzhettek leveleikben. Ez lehet az oka, hogy László egyszerre csak más húrokat kezd pengetni a leveleiben. Beczkóba már csak illendőségből akar elmenni, nem csaphat egyik végletből a másikba: „tömjént kell gyuitanom az ördögnek.“ Meggondolásra nincs ideje már. Ha apja — „most van ideje mégh, most van mégh ideje, mert két-három nap után is későn leszen“ —⁵⁶ kész segíteni adósságain, Beczkóban közömbösen, félvállról fog viselkedni, hogy a leánynak elmenjen tőle a kedve. Ha nem segít, le kell győznie önmagát s el kell jegyeznie a leányt: „tsak belé ereszttem bús szívemnek hajótskáját illy siralmas örvénybe; kitül oh fájdalom! proh dolor! holtomigh, holtomigh, holtomigh ki eveznem nem lehet.“ A beczkói várkisasszonyról valamiért szétfoszlottak az álmok...

Most már csak a primást, az udvari életet akarja tisztességgel elhagyni: meggyőződött róla, hogy magának parancsolni nem tud, apja pedig nem győzi költséggel. „Azt köllött cselekednem, a' mit a' Herczeg akart s — mind, mind nagyobbban bé vertem magamat, úgy hogy ezen Infelicitásban jutottam, hogy már halálosan benne vagyok.“⁵⁷ Csak-hogy becsülettel akar távozni: az adósságait előbb valahogyan rendeznie kell. Apját tehát arra kéri, juttasson néki

néhány száz forintot, amellyel Beczkóban a dolgát elintézzé, azután segítse hozzá, hogy adósságait — sok kisembernek, még szegényasszonyoknak is tartozik — egybevonhassa. A tőkéről ő maga felel ősi jussával, atyja csak annyit vállaljon el, hogy a törvényes kamatokat évente pontosan fizeti. Akkor talál majd rá okot és módot, hogy az udvartól megmenekedjék s a beczkói dolognak is elejét vegye. „Az után haza megyek édes Attyámhoz; egy kiss ideigh Paripátskát mit, fegyvercskét szerezhetek; és az egész világh úgy leszen előttem, azt fogom szeretni, azt kedvelleni, azt el is jedzenni, a kitt Nagyságod szája, szeme, szíve kíván . . . mert csak igaz az, a' ki édes jó Attya tanácsán járt, soha megh nem szégyenítettett.“

A már öregedő, beteges, ingerült Amade Antal nem segített a fián. Ismét csak szidalmazó levelet írt neki és kitagadással fenyegette. Még rosszabbat is tett: haragjában egyenest a primáshoz fordult s nála vádolta be fiát. Kétségbeesésében Lászlónak nem volt más útja: 1729 május elején megszökött a primási udvarból is, Pozsonyból is.

Útját először Bécsnek vette. Innen levelet írt Pálffy Jánosnak, akitől a legtöbb jót tapasztalta s elmondta neki elbujdosásának okát. Kérte, hogy principálisánál „kitt is holtomigh annak tartok“, mentse ki. Anyjától nevében búcsúzzék el — írni nem mer neki. „Tizenhárom forinttal kezdem illy bujdosásomat egyetlen egy gyermeke Édes szülőimnek, majd csaknem Familiámnak is; kétt ezer forint leszen adósságom, még az is difficultáltatik, holott böcsületesen élttem, majd ezer tallér ára ruhát csináltattam, onnénd hazulról succursusom vagy soha, vagy ritkán érkezvén; nem kívántam azért egy fillért is, nem is panaszkodtam! Isten segítse nálom nélkül édes szüleimet véghetetlen szerencsékkel és áldásokkal — átkozott légyek, ha nem kívánom. Megyek is már, mért indulófélben vagyok . . .“⁵⁸

6. Bujdosása és első házassága. 1729.

„Sok instáló és könyörgő creditorjaim minden szempillanásban annyira szorongattak: mit volt mit tennem, inkább íme mindkét szerencse forgására s veszélyekre adtam magamat, hogy sem személyemben hallottam volna ellenem való átkait s böcstelenségemet.“¹ Amade László valóban adósságai miatt hagyta el váratlanul Esterházy Imre primás udvarát és szökött meg Pozsonyból, de nem azért, hogy hitelezőit kijátssza. (A primás végképen meg is haragudott reá.) Még útközben — Bécsből továbbmenve — (hely és kelet megjelölése nélkül) levelet ír apjának. Bejelenti néki, hogy két esztendőre idegenbe bújdosik: most talán elhiszi, amire annyiszor megesküdött, hogy Pozsonyban nincs maradása. Beösméri, hogy viselkedése gyerekes volt; de azt nem érdemelte meg, hogy apja őt „kegyetlen pennával“ kitagadással fenyegetse. Épen azért szépen megkéri, rendezze lassanként adósságait — bizonyára ezért teszi két esztendőre bujdosását — legfőképen pedig szegényasszony-hitelezőit elégítse ki, „hogy az Vr Isten lölkömön megh ne vegye.“² Mihelyt valami állandó helyre jut, megírja majd, és jövőjéről apja beleegyezése nélkül nem fog határozni. És kéri, hogy imádkoztasson érte...

Hol járt vagy két hónapig, ki tudná? Talán Bécsben sikerült valami kölcsönt szereznie, s abból élt ott; tisztségre is gondolhatott, mert már búcsúlevelében megkérte a bánt, hogy — ha a külföldön szüksége lenne rá — támogassa törekvésében. Talán itt tudta meg, hogy „idegen országban“, hová földön, nagyapja szülőföldjén atyai (Héderváry-) ágon való gazdag rokonsága él,³ az imént — két évvel ezelőtt — Bécsben elhunyt Szomszédvári és Stubicei Gr. Csikuliny Jánosnak két, már meglettkorú árvája. Az idősebbik, Ferenc gróf, maga is Grácban végezte az egyetemet s annak 1699-ben aranyláncos doktora lett;⁴ ez időben már Bécsben magas álla-

mi hivatalra jutott, de sokat tartózkodott birtokain is. Testvérhúga, Stipchichné Csikuliny Anna Zsófia, egy horvát köznemesnek volt az özvegye. A zágrábmegyei Stubicán, hegyek alján, hőforrások közelében, igen szép vidéken volt a birtokuk és ősi kastélyuk. Ide menekült László s itt szívesen, igaz rokoni szeretettel fogadták. Az innen elszármazott (nevük is erre vall) Horvát-Simoncsics-családot gazdagnak tudták s vagyonosoknak az Amadékat is. Nekik elképzelhetetlen volt, hogy került ilyen lerongyolt, nyomorult helyzetbe az egyetemest végzett, művelt, rokonszenves fiú. László jól tudott beszélni, kedves, vonzó külseje, s — ha akarta — kellemes modora volt: hamar meg tudta velük értetni a történeteket, hamarosan meg tudta magát szerettetni velük. Nagyon megsajnálták és vele éreztek. Stipchichné rögtön 25 velencei aranyat adott neki ruhára, a gróf előtt pedig föltárhatta egész nyomorúságát és lelki szenvedéseit, anyjától való elszakadását, apja helytelen bánásmódját s a félszeg, szerencsétlen állapotot, amelybe került. Nem hallgatta el — a továbbiakból látjuk — a maga könnyelműségét, tékozlását, kártyaszenvédélyét sem. Talán először életében tárhatta föl lelkét megértő hozzátartozók előtt. Apja csak ritkán hitt neki, anyja zárkózottabb természetű s a konvenciókhoz mereven ragaszkodó egyéniség.

Csikuliny Ferenc böcs, higgadt és világlátott ember volt. Rögtön átlátta, hogy itt gyors cselekvésre van szükség: a pozsonyi hitelezőknek egy pillanatig sem szabad azt gondolniuk, hogy a fiatalember az adósságaitól szökött meg, ellenkezőleg, azt kell hinniük, azért ment el, hogy pénzt és módot keressen minden bajának elrendezésére. Az adósságokat pedig két részre kell választani. Azok, amelyekkel a primás jószágigazgatójának, Paluska Györgynek — atyja tudtával, sőt hitellevelei (chartabiancái) alapján — tartozik, nem bántók és nem sürgetők. A többi azonban — László 1600 forintra tette őket — s elsőül azt a körülbelül száz forintot, amellyel a primási udvarban, kis tételekben, jobbra-balra adós,⁵ s az iparosok követeléseit ki kell fizetni. Azt tanácsolta, kérje meg apját, hogy legalább ezt az összeget szerezzze meg, s mivel fiában nem bízik, adja oda egy emberének, az menjen Lászlóval együtt Pozsonyba s fia jelenlétében fizesse ki a

tartozásokat. Ha apja erre sem hajlik, majd keres más módot a gróf — s csak ha az adósságok rendben lesznek, gondolkodhatnak további elhelyezkedéséről.

Amade a kapott tanácsokat megírta apjának, szívreható és mégis szemrehányó levélben: „Misereatur filii sui unigeniti... non permittat me ad omnia tendenda, ob hanc *exiguam* mamonnam perire... Anne tanti est amor paternus, anne tanti filialis dilectio? ut malit me in extrema jam-jam fraena laxaturum ultima pericula subire, quam in amplexibus paternis iisque dulcissimis requiescere?...⁵

Apja ezúttal jobb meggyőződésre tért, az események a betegeskedő embert, aki most már a maga nevét, a jóhírét félthette, megrázták. Talán maga is belátta, hogy része volt László boldogtalan sorsában, nagyon is kurtán fogta a gyepölőket. Talán rokonai előtt restelte a dolgot. S talán az apai szív is megszólalt benne... Csikuliny elgondolását maga is helyeselte s már készen lett volna a segítségre, de az egész rendezéséhez nem volt meg a módja. 1600 forint készpénz nagy pénz volt neki; aprajából összeszedni hirtelenében még kölcsönökből sem tudta volna, sokat kellett volna jönnie-mennie s már elnehezedett, sokat kínlódott az egészségével. Birtokot ily hamarosan zálogba tenni nem lehetett, nem is nagyon akart. De hogy jóindulatát megmutassa, László ruháit a zálogból kiváltotta, s megígérte, hogy egyelőre a primás udvarában hagyott adósságokat, a „szegényasszonyokat“, a fésűcsinálót — akinél a fiú ezüst lószerszámát hagyta zálogul — kifizeti. Többre nem telt s fia viselkedésén még mindig fölháborodva, többet nem is ígért.

A grófnak közben vissza kellett térnie Bécsbe s hugára bízta Lászlót. Stipchichné csakhamar látta, hogy Amade Antal nem tud segíteni a fián. Ennélfogva, bizonyára bátyjával történt megállapodás szerint, maga vette kezébe László adósságainak rendezését. Mivel ennyi készpénze nem volt, egy úri, nemes gesztussal minden gyöngyét, ezüst- és aranyportékáját Varasdon zálogba tette és ugyanott Czindery György báni ítélőmester előtt leszámlált az ifjúnak 1810 forintot („minden forintot húsz garasban vagyis hatvan graiczárban számlálván“) — és nem kívánt érte semmi más biztosítékot, mint egy kötelezvényt. Ebben⁶ László megígérte,

hogy öröksége terhére a pénzt meg fogja fizetni; s ha korábban halna meg apjánál, azt és örököseit, sőt „szerelmes szüleit“ is átok alatt kötelezi rá. Megígéri, hogy negyedéven belül száz forint kamatrészt megfizet s rajta lesz, hogy szülei a többi kamatot is kiegyenlítsék. Stipchichnének azonban még egy kívánsága volt. Lászlónak az írásban arra is köteleznie kellett magát, hogy a pénzzel nem megy külföldre, hanem visszatér édesapjához, szülőföldjére.

Stipchichné nyugodt volt róla, hogy pénzét jó helyre tette. Ismerte az Amadék birtokállását, de még inkább a Horvát-Simoncsics vagyont, bizonyos lehetett róla, hogy a kölcsönadott összeg zálogjog nélkül sem vész el. (Amade László 1738. február 25-én, nem sokkal apja halála után, hét hites tanú előtt valóban visszafizette a kölcsönt. Gr. Csikuliny Ferenc, akinek a követelést huga engedményezte, perelte érte, költséggel és kamattal együtt 3901 frt. 68 dénárt.)⁷ Mégis megható volt, hogy félig-meddig idegenek azonnal átláttak a fiú helyzetén, és amit apjánál sok könyörgéssel sem tudott elérni, Stipchichné egyetlen gavalléros elhatározással kirántotta a bajból. Csak egyről nem volt egészen bizonyos — s talán ebben is Amade Antal volt a hibás — hogy a fiú valóban hazaviszi a pénzt.

Amade Antal az asszony nemes cselekedetének hallatára „fáradt erővel“ azonnal Bécsbe sietett Csikuliny grófhoz s vele — aki rövidesen megint birtokaira került — megtárgyalta a dolgot. Őt is megátotta a soha meg nem hálálható rokoni jóság s a pénzről, minthogy aviticumról volt szó, maga is chartabiancát állított ki. De azt is megbeszélte, hogy fiáért augusztus 2-án kocsit küld; László e kocsin 11-én induljon el Stubicáról s akkor Lendván, vagy Kútiban még egyszer találkozhatik a Bécsből arrafelé hazautazó gróffal.⁸ E találkozás kikészítése, amely Lászlót bizonyára vonzotta, s hogy maga küld „alkalmatosságot“ a fiáért, azt a gondolatot keltik, hogy még mindig nem bízott fiában — a maga kocsiján akarta hazahozatni.

Pedig László sohasem volt olyan rossz, amilyennek apja a távolból, pletykák vagy nagyított hírek alapján egyetlen örökösét, az ő egykori kedves „Lackó gyerekét“ látta. Sok mindent élt át, sok bánata, baja volt és ráadásnak sok gond-

ja birtokai tisztásával. Kezdett megöregedni, sokat betegeskedett. A mult kesernyéssé tette, keserítette életvidám, derültkedélyű fiát is. A mindig úri módon nevelt, elkényesedett ifjú csak nagyon szerette a pompát, a fényűzést, — ahhoz volt szoktatva — könnyelmű volt és gavallér. Milyen kedves, milyen könnyelmű és mennyire jellemző, hogy Stubicán, elbűvölve rokonai fogadtatásától, még benne a bajban, még a Stipchichné aranyain vásárolt ruhában, már az a gondolata, már azt írja az apjának, hogy Horvátországban is szeretné a „tollát megmutatni”: ha már venni nem tud, talán Viczay Jóbnétól lehetne egy kis „smukkot” kapni „ad fidelem restitutionem”⁹ — nem sejtí, hogy háziasszonya éppen ékszerreit akarja az ő adósságaiért elzálogosítani. János napjára pedig, Csikulinyék tiszteletére, leveti a német ruhát, magyarba öltözik, s hogy ezentúl mindig abban járhasson, tüstént rendel még egyet Zágrábban.

Amit apja és a gróf megtárgyaltak, arról nem is tudott. Mihelyt az illendőség megengedte, elbúcsúzott a grófnőtől, elment Pozsonyba, kifizette adósságai nagy részét, megfordult Bécsben, hogy a grófnak jóságát megköszönje és július 27-én már ott volt. Atyját betegen, ágyban találta. Az izgalmak megviselték az öreg urat. A csaknem elveszett fiúnak így is szeretetteljes, meleg fogadtatásban volt része. Amire Amade Antalt Stipchichné kérte, megállta. Fiának semmit sem vetett szemére, egy rossz szót sem mondott neki; még arra is csak a grófnőt kérte, írja meg fiának, hogy a multat jó viseletével felejtse el.¹⁰

Lászlónak újabb tervei voltak. Megérkeztének másnapján¹¹ elsőül a primástól kért levélben bocsánatot, aki őt Pozsonyban személyesen nem fogadta. Megírta néki, hogy a sorsa volt kegyetlen; anyja gyűlölte, apjának szeretetére méltatlan lett. Mint „vívus sine parentibus filius” ifjúi éretlenségből tette, amit tett. Jól tudja, hogy hercege vissza nem fogadja, csak azt az egyet kéri, hogy jóakarátát őrizze meg. S mivel a pozsonyi udvarba nem juthatott vissza, előadta apjának a másik tervet: a salzburgi érsek szolgálatába szeretne szegődni. Az érsek jólismeri őt: „ettem, udvaroltam nála, jelen volt Graeczben a’ Disputatiomon. Bizony messzi sem volna, jó is volna.”¹² Apja azonban nem engedi el maga

mellől; a gráci kártyázások és pozsonyi adósságok intőjelek voltak. Már csak egy tervet fogad el. Fiának meg kell házasodnia. László Bécsben vett egy lovat, a gróf még egyet ígért neki; szép lószerszáma is van; csak ezt a másik lovat várják, írja Stipchichnének Amade Antal, s akkor: „egy felé el bujdosatom, meg karikázatom, holtigh való Rabságot adok néki...”¹³

Ez volt az utolsó békés együttlétük. Ezentúl is leveleztek, László ezentúl is — egyízben még hosszabb időre — haza-hazatért, de ilyenkor élőlőszóban folytatták azt, amit egyébkor írásban tettek: perlekedtek. A nyugalom, amely az anyagiakkal való kétesztendei küzködés után László életében bekövetkezett, és a multnak sok szomorú tanúsága, nem változtattak életmódján. Nem a régebbi egyszerűbb magyar világ, a szűkösebb s éppen azért szerényebb kor fiának nőtt fel. Attól — a szülői házban — csak erős magyar érzését örökölte. Már diákkorában azt írta apja nevenapjára, hogy Isten éltesse „pro evolumento in pulverem jam redacti Apostolici Regni nostri ulteriori, cujus miserandam faciem ut nos lugemus, et posteri nostri ingenti dolore deplorabunt”.¹⁴ Látuk, mennyire lelkesedik a magyar ruháért. Nagypjától a Wesselényi-összeesküvés hírért hallhatta, büszke volt a Zrinyi-rokonságra s talán annál is inkább nagy tisztelője volt II. Rákóczi Ferencnek.¹⁵ Sok kuruc érzés élt benne. Hanem azért a pompakedvelő, mozgalmasan szép, konvenciókért lelkesedő barokk-kor gyermeke volt, aki a modern fényűzést a legelőkelőbb körökben élte át és tanulta meg. A költekezés nem fájt neki, mint az öreg Amade Antalnak. De mert a pénzt hozzá, sokszor éles nyelvvel, apjától követelte: soha meg nem férhettek. László úgy vélte, hogy a maga örökségét pazarolja s ahhoz joga van. Apja pedig sokszor László jövetelének a hírértől is félni kezdett. László egyre jobban kinőtt a gyermek-, majd ifjúkorból, mindinkább a maga fékezetlen ura akart lenni. Mostani otthonlété ezért volt utolsó megértő és békés találkozásuk. És ezért volt fontos apjának is, hogy László megházasodjék és gazdagon házasodjék.

A házasság kérdésében azonban még mindig ott kísértett a régi akadály, amelyen a Hochburg-nász is megdőlt: Amade Antalné beleegyezésének kérdése. Nélküle sem az apa, sem

a fiú nem akartak, nem mertek cselekedni: már csak, mint mondták, a világ miatt is, de valóbbszínűen az örökség miatt sem teheték, hogy fia — mint maga írja — „ellene, kedve és anyai szíve ellen“ házassodjék meg. László tehát apjával alaposan megtanácskozta a dolgot s hogy anyja ne vethesse valamikor szemére, hogy neki nem tetsző leányt vett feleségül, a nagyszombati kínos jelenetek óta először, három évi hallgatás után, 1729. szeptember 3-án, levélben fordul anyjához. Bocsánatot kér multjáért és cselekedeteiért, amelyeket csak fiatalos meggondolatlanságból követett el s följánlja, hogy azt veszi feleségül, akit anyja kijelöl számára. „Valakit Nagyságod istenesen, lölkösen, anyai szerelmitül indíttatván ítél, gondol, javasol és parancsol vennem, a ki szegény legény státusomhoz alkalmas legyen, nem különben szegény legénységemet gyarapítsa — ime magamat ahoz azonnal kapcsolom, azt szeretem, aztat magam eljegyzem, s avval holtigh élni kívánok békességesen.“¹⁶ Elmondja, hogy apjának jobb és fáradságra alkalmasabb évei tovaszálltak, elnehezedett már, megöregedett. Valamikor jó gazdaasszony gyarapította házuktája árva és pusztulóban van. Asszony kell a házhoz. De ő maga is ebben látja boldogulását. Mert mitévő is lenne? „Udvari levest megkóstoltam, bujdosom, sanyarkodtam, keseregtem. Itthon élnem nem válik erszényemre, elmennem, bujdosnom veszedelmes és nagyon költséges“. Éppen azért kéri anyját, hogy támogassa a házasságában.

Mivel féltő volt, hogy a levélre másként választ nem kapnak, Lászlóval pedig anyja szóba sem áll, a hosszú levelet olyanokra bízták, akik elől Amadené mégsem zárkózhatott el. Özv. Amade Péterné két fivére, Dergi Somogyi László, Esztergom megye első alispánja és öccse, Dergi Somogyi István, régi jó szomszédjaik, vállalták, hogy az írást eljuttatják a lelkében egyre vallásosabb, kifelé egyre ridegebb asszonyhoz, aki már megharcolta a maga életét — jól vagy rosszul — s már csak pihenésre gondolt. A gyűlöletből még élt benne valami férje és fia ellen, akik életét megkeserítették, őt magát meghurcolták. De ez a gyűlölet is kopott s ő maga lassankint egyre fásultabb lett. Somogyiék, mint közeli rokonok, abban reménykedtek, hogy előkészíthetik a

megbékélés útját. Csalódtak. Amadené udvariasan fogadta őket. Az anyai áldást kérő „declaratiót” s fia hosszú levélét türelemmel végighallgatta ugyan, de heves kifakadások után röviden és hajlíthatatlanul csak annyit felelt: „Nincsen énnékem Uram, nincsen Fiam. Ahoz képest mi szükségem én tőlem házasságra való tanácsot kérnyi, lássák akár mit csináljanak. Én nem gondolok véle. El válik, mit ad jövőendőben az Jó Isten!”¹⁷

Azt hiszem, a felbári kastélyban nem is vártak más választ. Amade László csak a lelkiismeretének tartozott a levéllel, meg egy későbbi szemrehányást akart eleve kivédeni, amely netalán örökösödési pörökben hangzik majd el. Amade Antal pedig fiánál is jobban ismerte asszonyát, akit egykor rajongva szeretett. Meg aztán neki magának meg is volt már a terve fia házasságáról, talán már akkor is, mikor László Beckóra gondolt, vagy mikor Pozsonyból váratlanul elbujdosott... Gazdag leány volt, akit kiszemelt: fényűzéshez, költekezéshez szokott fiának való; előkelő család volt, nagy összeköttetésekkel és kiváló érdemekkel. Meglehetett a reménye, hogy evvel a házassággal fia boldogulását jó irányba tereli, s a vigasztalása, hogy — ha László jó módban lesz — nem zaklatja hátralevő napjaiban többé pénzért s nem keseríti életét viselkedésével.

Pálffy János gróf, a szatmári békekötő, most horvát bán — vagy annak felesége, aki Lászlót már pozsonyi idejében házasítgatta — hívogatta föl Amade Antal figyelmét Orczy István leányára. Amade Antalnak Pálffy nagy jóakarója volt, Amade Antalénak meg éppen jó barátja s utóbb adósa is: 34.000 forinttal volt néki elkötelezve.¹⁸ László maga írja már említett levelében Pálffynak: „Köszönöm vélem tett, ingyen való nagy kegyességeit, s-irgalmát, dajkázkodásit és recommendatióit, pártfogását, fáradságait s-hasznos tanácsit, kivel *gyermekségemtől fogvást* táplált s-nevelt Excellentiátok”.¹⁹ Éppen ezért nehéz volt kitérnie — bár a leány sehogys^{em} tetszett neki²⁰ — atyja választása elől.

A somogyi származású Orczy István jász-kún főkapitányt s a kir. tábla bíróját valóban tenyerén hordozta a szerencse. Gyermekkorában Telekessy győri kanonok, a későbbi egri püspök vette magához s Egerben az összes püs-

pöki birtokok praefectusává tette. Pálffy a szatmári békekötés idejében már mint ilyen bízta meg a fiskális javak elkobzásával, ami nagy hatalmat jelentett.²¹ Mikor Savoyai Jenő Temesvárt és Péterváradot megvívta, csapatainak élelmezési főhadbiztosa volt.²² Töméntelen pénzt és birtokot szerzett, többek között Pesten is, az Uri-utcában, két házat. A nagyszerű katonát, daliás szép embert (egyízben a császáriak II. Rákóczi Ferencnek nézték és elfogták) mindenki szerette. Nagyúr volt és kitűnő összeköttetései voltak. Valóban jobb házasságot, mint Orczy Zsuzsannával, — a költő Orczy Lőrinc testvérénjével — Amade nem köthetett.

Két héttel utóbb, hogy a Somogyi-testvérek Pozsonyból visszatértek, régi barátját, Liptay Ferencet, Fehér vármegye második alispánját bízta meg Amade Antal, hogy kérje meg a leányt s Liptay szeptember 28-án jelent meg Orczyéknál Pesten s jelentette be, hogy Amade László „Tekintetes és Nagyságos Bárá Orczy Istvány Uram (tit.) cő Nagysággha Kiss Asszonyának Susannának Eörökös Házas Társul való el jedezését kívánta.“²³ Jól elő volt készítve az ügy, a kérő tudta, hogy nem kap kosarat. Csakhamar László is bemutatkozhatott a leányos háznál; ott láthatta kis sógorát, irodalmunknak utóbb egy másik büszkeségét, a 11—12 esztendőös Orczy Lőrincet — gondolhatta-e, hogy a gyermek utóbb egy más világszemlélet harcosaként lép majd a verselgetésben nyomába? — mindent megbeszélhettek s november 18—23. körül, valószínűleg a pesti plébánia-templomban, megvolt az esküvő. Az öreg úr nem volt ott — úgy látszik, ekkoriban is betegeskedett — illő volt, hogy László vigye el fiatal feleségét apjához látogatóba. Egy kelet nélkül apjához írt levele szerint november 27-én feleségével együtt Győrött lesznek.²⁴ Orczyék a vagyoni kérdésekre nem sokat adtak. Még móringlevet sem kértek előre, amely Amade halála esetére leányuknak jövőjét biztosítaná — csak december közepén, formáságból állított ki egyet Liptay Ferenc, mint plenipotenárius: 6000 forintot „és nem többet“ (két-kétezret László apai és anyai örökségéből, kétezret jövőendő szerzeményeiből) köt le benne²⁵ — Orczyék nem voltak rászorúlva. Annál fontosabb volt nekik a rangjukhoz és vagyonukhoz méltó minden külsőség: nagy pompával akartak Győrre s innen Hé-

dervárra is, majd a Csallóközbe bevonulni. S ez a mód Lászlónak is nagyon ínyére volt.

Pestről vagy húsz lovassal, dobosokkal, trombitásokkal indultak el, 24-én értek Bicskére, ott várta őket Liptay, hogy útjukat irányítsa, Lászlónak az volt az óhajta, — „attíngálták az Eöregék“ — hogy apja meg tárogatósokkal várja őket Győrött a Dunánál, úgy vonuljanak Hédervárra Viczay Jóbékhoz. A „portékát“ hajón szállítják; bor, pecsenye legyen elég. „Az én Édes kegyessem — írja — Nagyságodnak Attyai kezeit tiszteli és szép attyai vigasztalását éppen szívében eresztette, ennyhany Csukor válogatott Tulipánnyal kedveskedik“. Szent András napjára Bárról Szentantalba mennek s onnan Szent Ferenc napjára (dec. 3.) Bécsbe, ahol 8—9 napot szándékoznak tölteni. Utóbb Szczen farsangolnak.²⁶

Orczyék örömmel látták daliás vejüket családjukban, bíztak leányuk boldogságában. A pompás kezdetnek azonban hamarosan viharos folytatása lett. A gazdag család nyújtotta úri kényelemben László, akit apja ezúttal sem kényeztetett pénz dolgában, igen jól érezte magát. Mintegy 30.000 forintot érő vagyonhoz jutott. Egerben azonban sok a szóbeszéd: jó így házasodni — mondják — hogy semmire gondjának nem kell lenni, semmi költségébe nem telik a nász — s ez a mendemonda Orczyékat igen kellemetlenül érinti. Ezért Amade 2000 forintot kér apjától, hogy mindennek elejét vegye s ezúttal apja meg is szerzi a pénzt, bécsi vásárlásokra is ellátja őt egy kis segítséggel, s nemsokára többet is ad. A régi ellentét mégis hamarosan kirobbant közöttük.

A házasság alkalmával fiának az iszkaszentgyörgyi (László szerint évi alig 600 forintot jövedelmező) birtokrészét engedte át. Azt kívánta, hogy a fiatalok ott gazdálkodjanak, takarékosan éljenek és lassan, türelemmel törekedjenek jobb megélhetésre. Így képzei, a maga példájára, Amade Antal a kezdetet. Evvel szemben László az Orczyék vagyonához mérten rendezkedik be. Apját, aki már állandóan betegeskedik, nagyon kihozzák sodrából „projectumai“.²⁷ Három libériás inas, két fullajtár, egy szolgáló, két libériás hajdu, szakács, a fiatalasszony szolgálóin s a külső cselédségen

kívül — Amade Antalnak mérhetetlen pazarlás, mindenre megteszi megjegyzéseit. „Csakis pompára vágyódik és kívánsága naponkint nevelkedik“. E mellett a kis birtokon kívül fiát egészen Orczyékra hagyja: azok bőven ellátják mindenrel, s még ráadásul Orczynak maga panaszkodik folyton fiáról. Ennek meg az a vége, hogy László, feleségével együtt, Bárba jár át apjához, s onnan viszi el mindazt, még jobbágyokat is, ami gazdaságához kell. Apja gulyájából, méneséből hajtat el vagy húsz marhát, lovat, embereit a maga számára robotoltatja.²⁸ Amade Antal már Orczyt kéri, hogy vegye magához a fiatalokat: „minden órában, a' mint most is ell követi Amade László, torkával, nyelvvel ne mortificallyon, tekincse, félig megholt vagyok“. Békét, nyugalmat akar, hogy adósságait fizetgethesse, hiszen úgylis a fiáé lesz minden. „Ha esztendőben háromszor-négyszer látogatásomra eljönnek (de ne jőjjön pörölnyi szokása szerint) szívessem fogom látni egy-két hétigis, továbbis el mulathatnak“ — de most távozzanak tőle...

Orczy igazat adott betegeskedő, ingerlékeny nászának s Lászlóékat Pestre vitte magához. Evvel aztán föl is borult a házibéke: Lászlónak éreznie kellett, hogy nemcsak megszűnt a maga ura lenni, hanem Orczyék tartják is el — „Epicurus“ lehet ugyan belőle, de egyéb semmi. Feleségét elidegenítik tőle, gyalázkodnak ellene, apja levelét, amelyet róla, könnyelműségeiről írt, „hordozzák, mutogatják és így vagyok, ó Istenem, mint az elkárhozott lélek. Deum Immortalem! bezegh megesett nékem az házasságh!“ Úgy szeretne feleségével együtt apjához visszatérni — „mert már látom, hogy melly jó, hasznos és üdvösséges az öreg fa árnyéka alatt nyugodni“ — de felesége nem akar szüleitől eltávolozni s most már ő parancsol a házban: Lászlónak alig van szava²⁹ „illy concursusban“. Anyósától is van mit hallania: „Kiigazítlak házambúl! Az én gyermekemet soha el nem viszed! Inkább meghóltam volna, mintsem néked attam volna! — Te asszony: négy felé váglak, ha egy jó szót adsz a' dühöss Lelkűnek, mert annál dühösebb!...“³⁰

A jól kezdődött házasságnak ilyen keserves lett a fordulója s már-már úgy látszott, hogy a szülői ház példája ismétlődik meg Lászlóval. Maga is céloz rá apjának írt egyik le-

velében — apja nagyon fölháborodik rajta³¹ — s az ő helyzete annyival is rosszabb, mert Amade valóban nagyon szeretete feleségét, mikor elvette, de László apja kívánsága szerint házasodott. Megkapta a pompát, úri módot, amelyben felnőtt s amelyre mindig vágyott, de lelkileg nem találkoztak feleségével s ez már-már katasztrófához vezetett. Ehhez járult, hogy apja — egészen más életszemléletével — anyagiak dolgában egészen elzárkózott előle, csak lassan és keveset juttatgatott a fiataloknak. Az volt az álláspontja, hogy úgysem élven már sokáig, László megkap majd mindent, addig nyugodtan akart gazdálkodni, adósságot fizetni — hogy mindezt valóban tervszerűen tette, arra utóbb végrendelete a bizonyosság — addig pedig minél kevesebbet ad ki a kezéből. Orczyék maguk is, László útján, izenték neki, hogy mondja meg már, mi illeti meg Lászlót — talán Orczy István is rendet akart teremteni László önálló gazdálkodásához — de az öreg Amade Antal csak nem vallott színt. Ellenkezőleg, márc. 8-án Lászlóval a personalis előtt írást adat, hogy nem avatkozik bele semmi birtokügybe. Mások is óvják, hogy fiával osztályt csináljon — Lászlónak még mindig rossz a híre, még mindig nem bíznak benne.³² S Orczynak megint maga Amade Antal panaszolja el a fiát: „engem sok Philosophiazásával, argumentálásival, szokása szerint való harsány szavaival elbágyasztot, és megis mondotta: mj ketten semmit sem végeziünk. Úgyis van. Azért Édes nagy jó Uram, capacitallya eőtet, és kérem az Istentis, effectuallya azt: maradhassak csendessíghben.“³³

László életének csakhamar új fordulatot adott, hogy felesége boldog állapotba jutott. Az első hónapok kiélezett viaszlyai szünőben voltak; Orczyék maguk is engedékenyebbek lettek. Tavasszal a fiatalokkal együtt kiköltöztek tarnaörsi házukba s itt meglátogatta őket Amade Antal is. A sok szóharc és perpatvar után szinte idillnek látszik az a kis epizód, amelyet utóbb Vörös Pál fehérmegyei alispán jegyzett föl, hogy: „midőn in A° 1730 ad initium mensis Maji Méltóságos Báró Orczy István úrnak eő Nagyságának Eörsi Residentiájában volna szerencsém szolgálnom és udvarolnom Méltóságos Báró Várkonyi Amade Antal Úr, úgy nem külömben Méltóságos Amade László Úr és szerelmes Hüttvös

Társa, Istenben boldogult Orczy Susanna Asszonnyal eő Nagyságokkal együtt; azon alkalmatossággal praetitulált Báró Orczy Úr eő Nagysággha több Uri Emberek és én jelen lettemben az Egri Kalapos nevű Hegyen lévő szőlejét memorált kedves Leányának 's kedves Méltóságos Vejének aján-dékozta".³⁴ Csak egy pillanatra föltetsző kép s erről is hiány-zik egy szomorú asszony, aki Nagyszombatban magára ha-gyottan a gyűlöletnek él...

Augusztus vége felé, még nagyon szeliden, de apjánál már sürgetni kezdi László az osztozkodást. Szeliden, de hiva-talosan: Pyber István pozsonyi szolgabíró által testimoniális levéllel két ízben is megkérdezi apját, milyen szándékai van-nak s milyen intézkedéseket kíván tenni a fiatalok megélhe-tésének biztosítására. S szeliden, mert atyai és anyai öröké-ből kíván részt s még ennek meghatározását is „az cőregh Úr eő Nagyságára“ bízza.³⁵ Egy hónap múlva odáig érnek a dolgok, hogy személyes, békés tárgyalásokra kerülhetne a sor; de ezúttal László nagyon gavallérosan viselkedik; illet-lennek tartaná, hogy hajszálpontosságra osztozzanak vagy hogy külön-külön meghatalmazott bírák ítéljenek. E helyett följajánlja, hogy apja nevezzen meg arbitereket s azokat ő a magáéinak is elfogadta. Kevesebbel is megelégszik és több terhet is elvállal mint megilletné, csak botrány és botránkoz-tatás nélkül fejezzék be az ügyet.³⁶

A kíméletlen vitatkozásra mindig hajlandó fiúban, aki-nek okoskodásaitól szinte fél az apja, mindig megvan az ér-zék, a külső formák, udvarias és előkelő elintézés iránt. En-gedékeny azért is, mert kis gyermekének világrajövetelét várja: dajkára, bölcsőre és pólyára kell a pénz... Amade Antallal azonban még így is nehéz boldogulni s az osztoz-kodás elébe sok föltételt állít, amelyeken túl kész azután Po-zsonyba menni bíróküldésre s azokra fogja bízni az osztály terminusának megállapítását.³⁷

E tárgyalgatások közben Tarnaörsön bekövetkezett az óhajtvá várt esemény: október közepén Amade Lászlóné egy kisleánynak adott életet, akit 23-án a közeli erki plébánián anyjáról Zsuzsannának kereszteltek.³⁸ Az örömet, amelyet a kisleány születése szerzett, csakhamar mély gyász váltotta föl: a fiatal asszony életével fizette meg boldogságát, alig

két héttel utóbb, november 7-én hajnalban elhunyt; 12-én Gyöngyösön, a Szent Bertalan-templomban, a főoltár alatt levő családi sírboltba helyezték örök nyugalomra.³⁹ S mikor másnap az engesztelő gyászmisét megtartották, Amade László ismét elszakadt az Orczyaktól, nem volt más hátra, mint visszatérni a Dunántúlra, magános életébe, szentgyörgyi birtokára, vagy pedig apjához. Kis árváját az Orczyék maguknál tartották s az egyelőre nagyon szomorú tarnaörsi házból visszatértek Pestre.

Amade kétségbeesve gondolt erre a jövőre. A gazdálkodás, könnyelműsége miatt, az iskolaszentgyörgyi birtokon eddig sem sikerült. Az apjával való együttlét mindkettejük számára nagyon keservesnek ígérkezett. A birtokmegosztás ügye húzódott, halasztódott s felesége halála óta már nem kellett olyan engedékenynek lennie. Az élet a gráci vidám diákévek és a ragyogó pozsonyi udvar világa óta nagyon megviselte. Megtört hangulatában fölcsillant benne a reménység, hogy helyzetén egy ember tudna segíteni, Orczyéknak, apjának, családjának s eleinte neki magának is igazi jóakarója, a hercegprímás. Mint „méltatlan, alázatosszívű, engedelmes férgceskéje” bűnbánóan fordul hozzá s könyörögve kéri, vegye régi oltalmába s engedje meg, hogy „végezetigh szolgálhassa”. De ha kegyelméből továbbra is számíthatna, ne vonja meg támogatását, segítségét valamilyen álláshoz: leginkább katona szeretne lenni, hogy lélekzethez jusson.⁴⁰ Esdő levelére a primás aligha felelt biztatóan, de nem zárkózott el, mint két évvel ezelőtt, a „bűnös” elől. Egyelőre azonban más feladat várt rá: apa és fiú között kellett rendet teremtenie, mielőtt a helyzet elmérgesednék, míg a helyzet tűrhető.

Lászlót közben újabb csapás érte. Az ú. n. neoacquisitiók ügye (a töröktől fölszabadított birtokok visszaváltása) folyamatban volt s apja 1731. április derekán Pestre küldte őt, hogy járjon el egy ilyen dologban, amíg maga is fölmehet. László lakást keres apjának — Okolicsányi püspök szokott szállását — a personálisnál van ebéden, látogatást tesz a primásnál és más előkelőségeknél s eljár a neoacquisitió ügyében a jogügyek igazgatójánál. Apósánál azonban nagy szomorúság várja: kis árvácskáját 7-én „ki törte az ne-

héz nyavalya (kitül Isten minnyájunkat óltalmazzon.) Valamennyire jobban érzi magát; agya az kegyelmes igaz Isten, hogy kigyógyullyon“.⁴¹ Hő óhaját nem hallgatta meg az ég. Zsuzsikája még vagy hat hétig kínlódott s május 31-én kilehelte ártatlan lelkét: másnap temették el a belvárosi plébánia-templom bejáratánál.⁴² S a kisleány halálával minden megszűnt, ami őt az éppen most bárósított Orczy Istvánéhoz fűzte.

A neoacquisitió kérdése mellett, amelynek részleteit nem ösmerjük, fontosabb volt számára az osztály kérdése. Két esztendeig tartott a harc atyjával. Amade Antal azt akarta, hogy fia a bósi kastélyban lakjék. Mivel azonban ez nem volt megfelelő állapotban, László úgy szerette volna, hogy apja a bár rezidenciát ossza meg vele; s apja ettől félt legjobban. A fölkért bírák, Pozsony megye alispánja, Schlosbergh László és Somogyi Mátyás főszolgabíró az apa kívánsága szerint osztották el a birtokot,⁴³ mivel László ebbe eleve is beleegyezett; az osztályt azonban ezenkívül is önkényesnek tartotta; szerinte nem érték szerint történt, hanem úgy, hogy ami nyugatra volt, Bár felé, azt az apja kapta s ez volt a jobbik, ami keletre, Bős felé, az jutott neki.⁴⁴ A részletekben, apróságokban is kijátszva érezte magát; előrelátható volt, hogy a két ember békésen meg nem egyezik, s bár mindkettő félt a pörtől, László sietett a megegyezés ellen a győri káptalannál óvást emelni,⁴⁵ „in forma solennis protestationis, contradictionis, reuocationis“.

A harc csak 1733. nyarán fejeződött be. Amade Antal megtalálta a szerencsés megoldást: a hercegprímást kérte föl döntőbíróul és Esterházy Imre vállalta a feladatot. Július 4-én Révay Béla vágújhelyi prépost lakásán gyűltek össze. Mindent az eredeti írások alapján gondosan számbavettek, megállapították az örökölt terheket s ez alapon az osztályt megejtették. Antalnak továbbra is Bár, Lászlónak Bős jutott; ezúttal a becslés gondossága és igazságossága ellen nem tehetett kifogást s annál kevésbbé, mert azt a prímás is megerősítette.⁴⁶ A lelki békét azonban ez az egyesség sem teremtette meg apa és fiú között.

Pedig a két, sokban különböző és mégis sokban hasonló ember nagyon szerette egymást. László meggyőződéssel tiszt-

telte atyját, akinek, a kor nevelése szerint, valósággal gyermeki engedelmességgel adózott — az anyagiakon kívül, s aki — bármily fukaron is — még most is, érett férfiú korában, támasza volt, az egyetlen ember, akihez bizalommal fordulhatott. Mióta anyjától mindketten elszakadtak, még jobban hozzánőtt. Atyja is, bár keményen fogta és sokat szidta, szíve mélyén mindig szerette egyetlen örökösét. Legtöbbször el is lágyult iránta, ha bajba jutott, s ebben nem kis része volt László okoskodni jól tudó, fordulatos eszének, kiképzett vitatkozó erejének. De egymás közelségét egyre kevésbé bírták. Antal már valósággal félt a fia dialektikájától, s a két nemzedék, két merőben különböző világ fia, László indulatosabb, apja már koránál fogva is higgadtabb, de betegeskedése miatt kesernyésebb, a családi házban ellenséggént állott egymással szemben.

Megint ott volt a régi válaszüton, ahol Pozsonyban is: vagy meg kellett újra házasodnia, vagy — amihez szintén kedve volt, katonának kellett állnia. Előbb az első utat próbálta meg. 1733. októberében írja, hogy mivel mindennek a végén van és halasztásra nincsen ideje, jobbra vagy balra, de határoznia kell. Eladó leányban nincs is fogytakozás, csak jól körül kell néznie. Erős magyar érzelve, mely únos-úntalan megszólal benne, már egy félévvel ezelőtt diktálta e sorokat: „Én pompást, kártyásat, módísat vagy *németet*, avagy arra inclinálándót nem vennék, hanem a kiben nem színből, nem képmutatásból, hanem valóban minden jóság megvagyon... ha most nem házasodom, soha sem“.⁴⁷ S nem kell sokáig várnia. Még októberben jelentheti atyjának: „házaságombéli szerencsém vagyon“. Előkelő család, jómódú leány, atyafiság, amelynek kitűnő összeköttetéseitől jó előmenetelt várhat s olyan szelídlelkű — nem pompás, nem hivalkodó — hogy még azt sem tudja, mi az eredendő bűn. Valóságos Isten áldása. Atyjától a Báron régóta követelt „kevéznek“ átengedését s adósságai felének, jelesen annak az összegnek átvállalását kéri, amellyel Paluska Györgynek még mindig tartozik.

A szerénység: nem pompázó, nem hivalkodó leányról van szó, volt az, amivel apja beleegyezését ki akarta érdekelni. Úgy látszik, nem sikerült. Ki volt ez a leány, akihez

a költőt valóban nem a szíve vonzotta, hanem a számító, józan értelem s a vélt szerencse, hogy a nekivalót, az igazit, az apjának is tetszőt megtalálta — nem tudjuk. De Lászlót kudarca a végsőkéig keserítette. A családját veszített, szabadjára eresztett ember céltalannak látszó helyzetében most újra mulatni, dorbézolni, kártyázni kezdett: az apa félt tőle, hogy minden elvész, amit a kezére ad, amit ő maga egy életen át őrzött, mentett nem ok nélkül. Végrendeletéből tudjuk, hogy az osztozkodás után László a reájutott részt „aligh két Holnapig birta, legh ottan ingatlan jószágit in florenis 9780 Jeszenák Pál Uramnak el zálogosította: Ingó javait, marháit, mobiliáit, kit nem keres vala, az kit Orczy Susanna Feleségével is nyert vala, nem tekéntvén az jövendőket, el atta, fele árán el harácsolta, el vesztegette“.⁴⁸ Idáig juttatta a gráci és pozsonyi kártyázások el nem múlt szenvedélye.

Az elzálogosított birtokok árának azonban igazában csak egy része úszott el kártyán. Az otthon tűrhetetlenné vált helyzet — apja már Felbárról is („residentiámbúl s eörökömbül“) szolgabíróval akarta kiűzetni — kényszerítette, hogy új házasság helyett a katonai pályáról gondolkozzék s erre kellett a pénz másik része. A terv már régóta kísértett. Hat évvel ezelőtt, még pozsonyi vidám életében, maga a hercegprímás is bízta: „Lölkére nem veheti, ha Iffiuságomat vagy katonaságra, vagy házasságra nem applicálom“⁴⁹ — számíthatott reá s Savoyai Jenővel, a generálisszimusszal való barátságára. S számíthatott különösen Pálffy Jánosra, a tábornagra: a horvát bán kétségtelenül mindig legjobb akarója volt. Anyagi összeomlásából egy fényes, de boldogtalan házasság tragikus végével újból eljutott az anyagi romlásba. Szerencsétlen szenvedélye miatt most ősi jussa is veszedelembe került: újból ki akart emelkedni a romokból s mert új házassággal nem sikerült, nekivágott a katonai pályának. Talán már ott zümmögött benne legnépszerűbb dala:

A szép, fényes katonának arany, gyöngy élete...

7. Olaszországban 1734—1736.

III. Károly királyunk több mint három lustrum békéje után lassan megint a török ellen készülődött. — Még életben volt a törökverő, magyarfaló Savoyai Eugen herceg — mikor fegyverkezései közepett a lengyel trón betöltésének kérdése miatt 1733. október 15-én XV. Lajos francia király, s ugyanakkor a szárd király is hadat üzennek neki és két nappal utóbb már be is törnek német- és olaszországi tartományaiba. Toscana s utóbb Lombardia lett a déli hadszíntér s itt a szövetségeseket a spanyolok is segítették.

Itthon új toborzásokra volt szükség. III. Károly megengedte, ügyes és diplomatikus intézkedés volt, hogy az uralkodóház hatalma és népszerűsége körül érdemeket szerzett több mágnásunk — élükön Károlyi Sándorral — a maga költségén ezredet alapítson. Főuraink — az egy, dinasztikusabb Koháry István kivételével, aki dragonyos-ezredet szervezett — többnyire huszár-ezredeket teremtettek meg. Így kapott jogot harminc esztendei, hű szolgálataiért az 1733. november 4-én kelt császári pátenssel, Gr. Hávor János Miklós is, a Csáky-huszárok alezredese „ein eigenes Hussaren Regiment ex proprijs neu aufzurichten“.¹ — Az új ezredtulajdonosok a tisztí helyeket pénzért árúsították s az így befolyt összeg többnyire fedezte a felszerelés költségeit. (Károlyi Sándorról följegyezték,² hogy a tisztí állásokért 30.000 aranyat vett be.) Hávor János, ízig-vérig katonaember, aki eleinte parancsnoka is volt ezredének, csupa magyar tisztet verbuvált, többnyire az Althan-dragonyos- és Csáky-huszár-ezredből. Alezredese Kászoni Báró Bornemisza János, őrnagyai, Bélai Horváth Ferenc és Vizeki Tallián Ignác lettek, első kapitánya — Várkonyi Amade László báró.³

László nemcsak azért zálogosította el — mint apja végrendeletéből láttuk — mindenét, mert kártyaadósságai voltak,

hanem, mert a tiszti helyért kellett neki a pénz. A maga valómása szerint 12.000 forintot kapott birtokaira s azért, ami a feleségétől, kisleánya elhalván, rája maradt.⁴ Ebből mintegy 5000 forint adósságot fizetett ki s — úgy látszik, 1734. elején⁵ — 5000 forintot fizetett századáért is.⁶ Április elején vonult be ezredéhez, március 24-én megható sorokkal búcsúzik atyjától, akivel az imént még éles ellentétben volt: „Ezen a héten — én ell indulok mégh; hanem továbbis praesentibus búcsúszom Nagyságodtól térden álva; és ha vétettem? elégedgyék meg Nagyságod azzal, a' kivel a' Fölséges Isten!... Köszönöm születésemtől fogvást mindennémű Attyai gondviselését, nevelését, dajkálkodását, fárattságait; az szegényeket boldogító Isten fizesse meg Nagyságodnak hosszú és bű nélkül való étellel, állandó, friss egészségel; és az ő mennyei Tárházából minden ki telhető szent áldásajval“.⁷

Fiúi szeretete, ime, nagy melegséggel tör ki belőle, híven természetéhez, jó szívéhez, elérzékenyül s még az anyagiakban is csak atyjára gondol. Útja Győrön át visz, ahol a székeskáptalan mint hiteshely előtt két okiratot állít ki. Az egyikben ügyeinek intézésére atyját és Amade Péter özvegyét, Somogyi Erzsébetet teljhatalommal ruházza föl⁸ s meghatalmazza őket az anyai ágon, nagyapja, Báró Horvát-Simoncsics János végrendelete alapján őt megillető örökségéért az édesanyja ellen megindítandó pörben is minden jogával. — A másik okirat rövid végrendelete. Minthogy Ő Felsége szolgálatába szegődött s talán külföldre kell mennie, ott — ami emberi sors — meghalhat vagy harcban eleshetik, minden atyai és anyai örökségét atyjára hagyja. Ha pedig atya is — „quod Deus clementer avertere dignetur“ — időközben fiú- és leányutód nélkül meghalna, unokaöccsét, Péter árváját, Tádét — ha pedig ez is „deficiálna“, ennek hugocskáját, Terézt teszi meg örökösévé. Megjegyzi, hogy anyjától igen keveset, majdnem semmit sem kapott, érzi, hogy anyja kirekesztette szeretetéből: azért ez ágon való jogait is rájuk hagyja.⁹

Dolgai végeztével, mindent elrendezve — bár mindene zálogba került — jó lélekkel vonult be ezredéhez.

Itt a szervezés még javában folyt. A gyülekezőhely Sopron, később Buda volt, a toborzás színhelye Zala vármegye.

Hogy Amade maga is részt vett a toborzásban, azt a *Nőtelen és házaselet* c. nagyon elterjedt költeményének egyik, Szirmay Antal megőrizte változata mutatja:

Czifra ezer gombos Huszárjaim voltak,
A' kik a' verbunkon előttem táncoltak.

Hábornak három századot kellett a maga költségén fölláttatnia, de a többi hét század legénységének összetoborzásáról is — már január végére — neki kellett gondoskodnia. A katona-fogdosás azonban, bármennyire bízathatta is Amade László toborzója a zalai magyarokat, nem járt elégséges eredménnyel. A szűzmáriás, zöld zászló alatt — amelynek másik felén a kétfejű sas díszelgett — a kívánt legénységnek még nyár elejére is alig a fele volt együtt. A harctéren azonban mindinkább szükség volt az emberre; az ezredet pár heti kiképzés után ilyen csonkán is útnak indították és Stájerországon, Karintián, Tirolon át augusztus 11-én megérkeztek a főhadiszállásra, Quingentolebe.¹⁰

László itt volt Itáliában, és jól érezte magát. Egyenlőre gondtalan volt. Jólesett neki, hogy daliás alakjával kivált tisztársai közül. Egyenruhájuk bőven aranyozott, sötétzöld attila és mente, vörös nadrág volt: költőnk csákóját gazdag kócsagtoll-bokréta ékesítette. Legénysége nagyon szerette; bátor volt és jószívű. Szívesen követte tűzbe-vízbe és Amade vitézül és becsvágyón harcolt. Mert csakhamar nem kis harcokba keveredett.

Az ellenség az Oglio folyó mentén fészkelte be magát. Nemcsak francia és spanyol sorkatonaság állta itt a sarat, hanem szép számmal akadtak elszánt spanyol franktirőrök is, a katalán és arragón hegyek vad grancsárjai, akiket mikolétáknak (miquelets) hívtak. Ördögi, sőt állati híruk volt. Alattomos, gyilkos guerilla-harcot folytattak, a huszároknak gyakran gyűlt meg velük a bajuk, hiszen egy hónapon át szinte állandó földerítő szolgálatot végeztek Cremona, Parma és Mantova háromszögében, a Mincio és a Po vonaláig.

Amade éppen Cremona és Parma között, Colornónál kapta meg a tűzkeresztséget — ezt a csatáját utóbb büszkén emlegeti — és csakhamar jelentékenyebb ütközetben is

részt vesz. Königsberg, az olasz hadjárat császári vezére, egy hónapi járőrharc és földérintő csatározás után, szeptember 15-én nagyobb támadásra szánta el magát.¹¹ Éjfél felé oszlopokba alakítva nagy haderejét, sikerült — bár holdtölte volt — észrevétlenül a Secchia folyóhoz vonulnia. Ott heves lendülettel rajtaütött az ellenségen, mely erre San Benedettoba vonult vissza, s a quistelloi hídnál sok foglyot és — különösen a huszárság — gazdag zsákmányt ejtett. Az igazi harc azonban még csak ezután fejlődött ki. Másnap, 16-án a huszárok s köztük Amade is, a visszavonuló ellenséget tovább üldözték, Suzzaráig, majd 18-án Luzzaráig nyomultak előre s egy órányira Guastalla előtt álltak meg. Itt a szárd királynak nagyon előnyös állásban elhelyezett csapatai bevárták a császári hadakat. Az ütközet a Pó síkságán fejlődött ki.

Amade László a hét óráig dúló gyilkos csatának, amelyben maga Zungenberg báró, a hadosztályparancsnok is halálosan megsebesült, mindjárt az elején kitűnt és bátorságának szép bizonyítékát adta. A mintegy 800 franciának a bokrok mögött lévő sáncokból kitűnő kilövése volt, innen tüzeltek a mieinkre. Amade e golyózáporban mindössze 18 huszárával, heves rohammal az ellenség sáncába ugrott (ör-nagya „szegény“ féltében a fák mögé bujt) és kiverte onnan a váratlan támadástól meglepett ellenséget.¹² A csapatok azonban, s különösen a gyalogság, mindinkább kimerültek; az ellenségnek a Po partján sűrűn nőtt bokrok között egyre kedvezőbb lett a helyzete: a heves iramban, győzelmesen indult csata elveszett. Königsbergnek estére Luzzarába kellett visszavonni csapatait, míg az ellenség a csatatérnek ura maradt. A guastallai ütközet jóidőre végzetessé vált a császári csapatokra. Amadénak azonban fényes emléke lett vitéz rajtaütése.

Hogy a csatának milyen messze híre ment, arról érdekes följegyzésünk van. Messze Rodostóban Mikes Kelemen, aki persze a császáriak ellen érez, beírja leveleibe: „Hogyan kellene a spanyol király fiának szeretni szüleit, amidőn egy szép, takarékos (így!) királyságot szereznek neki? Mivel az elmúlt holnapban az apja hada ismét megverte a németeket. A harc Guastalla nevű város mellett ment végbe.“¹³ —

Kisebb csetepaték ezután is voltak, Neipperg francia hadteste a Pó vizén hajóhadat állított föl és huszáraival Revereig és Mirandoláig űzte az ellenséget. A hó vége felé azonban a Pó, az Oglio és a Mincio kiáradtak, a csatározást megakasztották s a tábornagy kénytelen volt csapatait táborhelyekbe gyűjteni: a Hávor-ezred Cannetóba és környékére került. Az ellenség Parma és Guastalla vonalában állt. A huszárság gyakran nyugtalanította őket s az lett a feladata, hogy a két város között az összeköttetést elvágja s az ellenség téli pihenő állását minél többet zavarja. Egyébként csönd következett.

A nyugalmasabbá vált életben a tisztek vidámabban vannak. Amade maga is mulatozik, megmaradt pénzének, úgy látszik, egészen a nyakára hág,¹⁴ kártyázik is, és olyan hírek járnak, hogy atyja ismét kénytelen közbelépni. A hírekből, ha csak pletykákból is, meggyőződhetett róla, hogy fia könnyelműségén sem az elmúlt évek szenvedései, sem a fáradságos katonai élet nem változtattak semmit. László ismét, mint évtized óta, pénzért és pénzért zaklatta. Ebben az időben már nagyobb összeggel tartozik ezredesének, Hávor grófnak,¹⁵ aki, mikor hazamegy, jótállásért Amade Antalnak is ír. Az apa válaszában alaposan lefösthette fiát, mert az ezredes a levélnek egy, nyilván a tartozásra vonatkozó részét költőnkkel is közli. Ez Sanct Martinból, december 20-án kelt levelében¹⁶ nemcsak mentegeti magát, hanem kiönti egész lelkét ezredesének s föltárja a közte és atyja között az anyagiak miatt régóta folyó elkeseredett harcot. „Holtig csak azt mondgya: nints! nem tartozom! eleget költöttem etc; edgyik levelében sír, lamentálódik etc., másokban idegenkedik, keménykedik, etc. Csak úgy van az öreg Ember dolga: már 61 Esztendő:¹⁷ bizony szép és nagy üdő. Azonban Méltóságos Obester Uram nagy elméjű, okos, böcs méltóságh! mért ír így vagy amúgy! Könnyen általértheti!“ Nincs más hátra, mint hogy maga menjen haza, ügyeit rendezni. Ezer okot tud rá. „Éppen nem conducual egészséghemnek az olasz országh; itt kell vesznem.“¹⁸ Kikopott mindenéből — és mégsem mehet. Mert Hávor és alezredese után Tallián is „kipracticálta maghátt Magyarországra.“ s az egész (bár megfogyatkozott) huszárezred gondja a nyakán van. Igen szomorú az állapotuk. Fölszerelésük tönkrement, az emberek is, lovak is pusz-

tulnak. S ha otthon nincs semmije, „ha tsak fejemet hova hajtanom (is) édes hazámban, szülői házamnál nintsen... quid me juvat amor patriae vel amara recordatio?”

Közben 135 emberével más parancsnokság alá helyezik és újból Guastallába kerül, az ellenség torkába.¹⁹ Élete megint nagyon fáradságos: egy hétig, szinte állandóan ismét nyeregben ül, őrvjárat, szemrevételezés, portyázás, előőrsi hadakozás egymást követi, „éyet nappal ezer nyughatatlanságh.” A rossz terepen fárasztó a küzdelem és hiányos az élelmezés: ennivalójuk alig van; apjának arról is panaszkodik, hogy vért köp. Ráadásul ezer a gondja, nem hiába, hogy a kétségbeesés környékezi; mindene zálogban van, tele van adóssággal, haza nem engedik, pedig ha hazamehetett volna, valamit csak „összekoldult volna.” Már avval fenyegetődik, hogy (mint öt évvel ezelőtt tette) megint elbújdosik. „Elmegyek a' velenczés pap földire, valami kalmár leányát, vagy hajóssét elveszem; élek, még élhetek.”

Ez persze csak afféle szóbeszéd, „Stylus”, ahogyan akkoriban mondják. Apja nem is hederít rá. Jól tudja, hogy László az imént még dámákkal kockázott, kártyázott, mulatott. S ő maga is jól tudja, hogy, ha özvegy is, fiatal még, és előtte van a szerelem: „akárhogy lesz is, megházasodom.” Unokabátyja, Viczay Jób meghalt: annak gazdag özvegye, a szép Ebergényi Eszter, jó volna egy szegény legénynek. Appony kisasszony is; item Korlátköy uram leánya.”

De van egy másik terve is. Guastallai nagyszerű magatartásának megmaradt a híre, növekszik katonai becsvágya. Maga a parancsnokló tábornok is előléptetését kívánja, s Amade, bár a vezérkariak előnyben vannak, alezredességre gondol. Apját arra kéri, eszközölje ki a primás közbenjárását, de kiváltképpen írjon a haditanácsnak (bellicumnak) „Kérem az Istenért is!”²⁰ Az őrnagyságra még, mint első kapitány, éppen soron is volna (ez is ezer tallérba kerülne): az alezredesi rangért azonban a tábornok 8000 forintot kér. Ki teszi ezt le helyette? Semmi reménye sincs rá. Pedig „sacrosanctum, ha praetereálnak, én nem szolgállok egy punctumigh; vagy bújdosom, vagy Országomban koldulok.” Vagy — tegyük hozzá — gazdagon megházasodik.²¹

Keserű hangulatában — sem előléptetés, sem hazamene-

tel, sem házasság; betegség, nyomorúság, szenvedés — lobbánakony is. Egy vezérkari tiszttel összetűz s majdnem párbajra kerül a sor. Wallisnak, a tábornagynak (aki Königsegg szabadsága idejére annak helyét átvette) föl is jelentik érte. De tisztázta magát és becsülete még nagyobb lesz; visszakerül ezredéhez és most ő „commendérozza“ az egész regimentet.²²

Közben a guastallai nagy vereség következményéül a harci helyzet is egyre kedvezőtlenebb lett. Az ellenség május végén a Pó és az Oglio vonalát átlépte s újabb támadásba kezdett. Költőnk Borgofortban van huszárjaival és németgyűlölete nem kis kárörömmel szólal meg, mikor atyjának megírja,²³ hogy a német, balszárnán a francia elől, főhadiszállásáról, az „erősen meghsántolt“ San Benedettóról „egész erejvel elszalatt. Noha az Németh csak qualificállya, hogy retirálta maghát; de héjában azt qualificálny: mink tudgyuk legh jobban“. Pár nap mulva „hordozóskodnak“ is Mantovából: a megfogyatkozott csapatot Tirolba viszik pihenőre és kiegészítésre. Költőnk büszke önérzettel, de szomorúan írja atyjának: „Nem fizetnek, semmim sins egyéb az adósságnál, zálognál; azonban egy kis hírt-nevet magamnak szereztem, életemet, véretem föll áldoztam... csak azt bánom! annyi ezer haláltól megh menekedhettem dütsőségessen; és az bú és inség h öll megh.“²⁴ Nagyon őszbecsavarodott szegénylegény lett belőle — a viharok megviselték.

*

Költőnk olaszországi katonáskodásának első szakasza véget ért. Ha nagyon jól ért is a panaszolkodáshoz, kivált, mikor pénzt szeretne kapni apjától, kétségtelen, hogy csakugyan szomorú viszonyok uralkodtak a sok küzdelmen és nélkülözésen átesett ezrednél. Fizetésüket nem kapták rendesen, ha kaptak is, mindig kevesebbet, mint amennyi járt. Amade mint első és legidősebb kapitány havi 140 frt helyett 72 forintot kapott két hónapra, s az ellátás is nyomorúságos volt. Sokszor alig volt ennivalójuk. A legénység között betegségek pusztítottak. A tisztek egymásután mondtak le rangjukról s hazamentek; soknak le kellett mondania.²⁵ Ő maga eladósodott ugyan („azért, hogy adósságim vannak, föll nem akasztanak“), de becsületét híven őrzi és a tisztikar jó szellemét is ébren tartja. „Énnekem Istennek hála, böcsülem és

hírem, nevem olyan, hogy talán senkinek;... inkább koldús; inkább nem katona; vagy in pristinum nihilum redigi, mint sem infámis.²⁶ Csak a szegénységet bírja nehezen. „Sok inséghe ügyei“ közepett már szinte nem is tudja, mit ír; csak ez magyarázza meg, hogy atyját levelében már fenyegeti is: „Ha Nagyságod továbbis már olly eöregségére is és érdemes réghi napjaira nem szűnik már engem is, nem gyermek és nagyon őszbe csavarodott Legény Katona fiát szomoríttyany; mind Promotiomban, mind szerencsémben ennyre megh alázny; sok szenvedésim, halálos próbáim s nyomorúságim után így vigasztalny: ámbár légyen; de megh is köll halny és én is ell mégyek azon Fő Bíróhoz: ubi nihil inultum remanebit.“²⁷

Most Innsbruckban egy hónapi pihenés, csendélet következik. Jólesik mindnyájuknak; igen „meg únták az Olasz Czitromot... az Istentelen Olasz Országban“,²⁸ s a katonák, hogysem visszamenjenek, inkább lázadást emlegetnek. Amadenak egyében jár az esze. Első gondolata — a hazamenetel. Öt nap alatt 20 forintért vízen Bécsbe lehetne jutni s onnan már csak egy ugrás Nagyszombat vagy Felbár. Tudja, hogy atyja nem szívesen látja s hogy látogatásától eleve is el ne ijessze, ezúttal azt írja, hogy előléptetéséhez anyjától akar pénzt könyörögni. Merész gondolat volt. Jól tudta, hogy édesanyjához hiába fordul, anyja nem akar róla tudni. Talán csak azért írta, hogy atyja ne féljen hazajövetelétől. De talán arra is gondolt, hogy a nagyúri gondolkodású Amadenének tetszetős lesz az alezredesi rang s egy katonai tündöklő pályafutás gondolata. Még mindig szép pénzre, de most már csak 4000 forintra van szüksége az alezredességhez és sok előkelő pártfogója, köztük maga a horvát bán is közbenjárt érdekében. „Könyörgök azért térden állva Nagyságodnál, ne tekintse réghi, számtalan vétkeimet és ne ismérjen előbbeny Embernek; engedgye megh had láthassam még egyszer Nagyságod atyai édes kegyelmes személlýét; esküszöm! hogy egyebet nem kívánok; hanem ha valamivel pure ex gratia Paterna kíván segitteny Nagyságod, Isten fizesse; ha nem? úgyis sit nomen benedictum.“ Pedig szomorú világát éli: „mégh ezen Tyrolissi kő sziklák is megh szántak“: mint egy vándorló, kereskedésből szerzi meg napi élelmét.²⁹ Olyan hí-

rek járják ugyan, hogy generálisától suttyomban pénzt, ezreket vett föl a berencsi vagy a szenci uradalomra, de ezt tagadja.³⁰ Apja nem is bánja: „ell nem lehetett hinnem; mert a ki atta, pénzét el vesztette.“³¹ S mint mindig, végül is engedékenyebb. Már hallani sem akart fiáról. „Inkább a' Gedeon Pallosához et justam Dei ultionem“ akart folyamodni; mégis kér a generálistól — aki birtokain vadászgat — fiának két-hónapi szabadságot. Hanem szigorú föltételeket szab. „Jobb hogy megh tudgyad, sincere et candide megh írom előre, az Nyelvedet el ne hozd veled, hanem hagyad másutt; mert Isten engemet úgy segélyen- tsak legh küszebben velem pantalodgyál és NB. disputálódgyál, vagy praescribálny kívány, hitemre ki igazétlak az házambúl és jószágimbúl; soha egy ízetlen szódat is magham és cselédim iránt föll nem veszem, megh se engedem. Én kevésse és igen kevésse succurálhatok. ha prosperálhacz magadnak, azt nagyon foghom akarny. Kire való nézve már válosz magadnak, akár ott maradgy, akár kigyúj.“ Furcsa hang ez egy érett emberrel szemben, akit „31 Esztendő annyira megh őszített, hogy 50 Esztendőben is elég volna“ s aki ráadásúl már özvegy és apa is volt. Jellemző kettejük viszonyára, mindenben képe apa és fiú érzelmeinek — de méltó válasz László fenyegetéseire.

László másik gondolata — amely összefügg hazamenetelével — természetesen most is a házasság. Az aranyhíd. Volt hadosztályparancsnokának özvegyére, Zungenberg bárónéra gondol, ezt többször is emlegeti — de elviszik előle. Vigasztalása, hogy: „olly híres és gazdag házasságok most offerálván magokat; talán a Saeculo sem vóltak!“ Viczay Jóbné, a szép Ebergényi Eszter megújra eszébe jut; talán Schlossbergh pozsonyi alispán tehetne nála egy jó szót érdekében...

Tervek, mindegyre tervek; végzete volt, hogy szertelen ábrándjai mindig halva születtek. Reménységei ezúttal is mind halomra dőlnek, nem kap szabadságot, mert az olasz hadszíntéren alaposan megváltozott a helyzet. Seregeink visszavonulása után a franciák kiaknázták a kedvező alkalmat. Nemcsak hogy előzőnlőtték seregeikkel Lombardiát, de az Adige vizén több helyt hidat is vertek, s Dulcedonál és Camparánál nagy erővel megszállották a szorosokat is. („Egy eb sem mehet által.“) A szövetséges bajorokban és Velencé-

ben megingott a bizalom s bár 14.000 tiroli lövészt vezényeltek a határok védelmére, félő volt, hogy ezek előbb-utóbb maguk kezdenek az ellenséggel alkudozni, hogy földjüket megmentsek.

Az Innsbruck körül táborozó csapatok — mint láttuk — leromlott állapotban voltak. A veszélyeztetett helyzet megjavítására, a csapatok újraszervezésére, de elsősorban a csapatok szellemének fölfrissítésére új tisztek és új parancsnokok jöttek. Maga a tábornagy, gróf Königsegg sem maradt helyén. Előkelő, nemesveretű egyéniség volt, mint diplomata és mint harctéri tapasztalásokban leggazdagabb hadvezér, európaszerte tekintély; a guastallai vereség azonban, amelynek végső eredménye nagy visszavonulás lett, egy kissé megtépázta hírét-nevét s a legfőbb haditanács a parancsnokságot Khevenhüller Lajos András gr. lovassági tábornoknak adta át, (utóbb Mária Terézia egyik legkedveltebb hadvezérének), Zungenberg helyét az eddigi brigadéros, Hildburgshausen herceg kapta. Nagy nyeresége volt a csapatnak az új dandárparancsnok, egy fiatal tábornok beosztása. Az ír származású Camusi gr. Browne Miksa vezérőrnagy alig harmincéves korában mint ezredes küzdött végig a guastallai, imént említett harcokat és személyes vitézségeért kitüntetést is kapott. Fényes pályafutását azonban nemcsak férfias bátorságával készítette elő, hanem három nagyszerű hadvezéri tulajdonságával is: hadtudományi jeles képzettségével, gyors áttekintésével és még gyorsabb elhatározó képességével.³²

Az új parancsnokokkal újraszervezett csapatokban ismét frissebb lett a harci szellem. Augusztus közepén III. Károly kiadja a parancsot az indulásra — természetesen ismét Itália felé kell előnyomulniok és szeptember 8-án kapja Khevenhüller a hírt, hogy az ellenség (az egy év óta elért eredményekhez képest) most már nem a Po, hanem az Adige vonalában foglalt állást s valamennyi gránátosával Castiglione felől (a Garda-tótól délre) megindult Tirol felé. Ezalatt a mieink Bozenig nyomultak előre s szept. 18-án az élt alkotó huszárok Browne vezetésével a Monte Cosseról jutnak el a Veronától északra levő Podestariába. Amade is itt van a lovasság alkotta előhadnál. Egy forint sincs a zsebében, még mindig a szabadságról álmodozik és a házasságra gondol.

Zungenbergné most is megfelelne („ha az Németett quietálny akarná“), a Nádasdy grófkisasszony is jó volna. Szirmay Tamás leányának százezer forintja van, de Viczayné is meg lehetne környékezni. „Extremities moram non patiuntur.“ Végsőkéig keseredése és kivált nagy pénztelensége, maga a sívár környezet szinte hozzábilincselik a gondolathoz. Ez az egyetlen időtöltése. Nem szerelme, nem első házasságának emlékei teremtik e gondolatokat, inkább nyomorúsága juttatja eszébe az Orczyak nagy vagyona adta egykori úri kényelmét. Szabadulni, megházasodni, gazdagnak lenni: ez az örök álma s ettől sem egy eleven forró szerelme, sem kalandjai, sem a változatos jelen nem térítik el.³³

Az ellenség, mint mondtuk, a Garda-tótól délre vonta össze katonáinak javát, de végig megszállta az Adige-vonalat. Ennek megfelelően a császáriak Riva vidékén tanyáznak s onnan támadnak az Adige hídjaira, utóbb pedig keleten Padováig.³⁴ Táborhelyük nem egységes. Szerte, kopár kősziklákon vannak elszórva. A lovakat alig tudják füveltetni. Éjjel-nappal szél, hidegek, utóbb korai fagy, havak és kegyetlen köd. Egy lélek sincs a közelben. Mint Amadenak atyjához küldött *Originalis relatioja*³⁵ elmondja: sem kenyerük, sem boruk; vízben áztatott kétszersültön élnek s az enni-valót számárháton szállítják a különítményekhez. Ezek a Monte Brioni és a Monte Baldo Veronese mögött, északra elterülő magaslatokat szállották meg — ma a rivaiak kedves kirándulóhelyeit — s osztályonként elszórva táboroznak. A Monte Baldo vonalában 10.000 katonánk van, szemben az ellenségnek 8000 főnyi serege; egyelőre nyugton vannak; „egy kútra isznak, de nem bántják egymást“. Amade a főhadiszálláson van, Browne vezérőrnagy törzsénél. — Vágyódva néz dél felé: 18 mérföldnyire vannak a szép Veronától; néha lemehet 100—150 huszárjával őrjáratba — néha vidáman mulatozik tiszttársaival — de annál sívárabb az út, mikor visszatér. Egy-egy kis rajtaütés, csatározás eleveníti kedélyüket. „Jay apris avec beaucoup du plaisir par vos lignes; que vous avez eü une heureuse victoire contre l' ennemie“ — olvassuk költőnk egy roveredoi leányismerősének leveléből. (A főhadiszállás Roveretoba került s költőnk bizonyára gyakran megfordul ott.)

Ez a leány — csudálatos véletlenje a sorsnak — Therese d' Amadey. „Pensez quelque fois a celle qui ce dit toute la vie“, írja.³⁶ Nyilván gyöngédebb szálak fűzik Amadét a „plus fidelle soeur“-höz. A mindig panaszkodó, sírátkozó költő kezd újra elemében lenni. Mégis, a rossz franciasággal epedő kis Teréz inkább csak futó ismeretség volt. Talán csak a neve lobbantotta kissé lángra — ő is „mon cher Amadey“-nek írja Amadét. Költőnkben akkor ébredhet az olasz rokonság — talán római eredet — gondolata, amelyre egy évtizeddel utóbb is visszatér és az Amadeyk címerét keresteti. A kis ismeretség mögött ott kísért a józan házasság gondolata; de egyik sem zavar egy másik, mélyebb érzést, egy, a visszavonulás, innsbrucki hónapok megszakította szerelmet. Az új hadihelyzet az eddiginél is közelebb hozta egy előbbi kedveséhez.

Mikor a huszárok San Michaelenél, közvetlenül Verona mellett, újabb győzelmet aratnak, megint női írásból értesül róla Amade: „Gratoliere dass sich ihre Hussaren so wohl gehalten zu S. Michel, diese kommen in einer stundt zurück, nachdem sie die französische Pöbel zugerichtet. Sie werden es aber besser wissen können, wan ihre leyt werden angelangt seyn. Indessen glaube dass bey ihnen mit dieser zeitung die erste seye.“³⁷

Aki e sorokat írta, Gazola grófné, a költőnek egyetlen komolyabb szerelme. Szép asszony lehetett, levelei szerint mély érzésű és szellemes nő volt. Sokan csapkodták körülötte a legyet. Browne gróf és Hildburghausen herceg egyformán szerelmesek voltak bele és jártak utána; egyelőre nem is sejtették, hogy Mária grófné már régóta, még Königsberg és Zungenberg idejében, Amade Lászlóé volt és most is csak őt szereti. A lobbánékony, daliás huszárkapitány legjobban ki is tűnt tisztársai közül műveltségével, csiszoltságával. Egyetemet végzett és a pozsonyi udvari életben tanult udvarolni. Kitűnő társalgó volt, jóhumorú ember, szépen tudott beszélni, érzelmes volt, ha kellett, de pompásan táncolt, nótázott és nagyszerűen hegedült is. Az asszony pedig jódarabig ügyesen titkolta mások előtt érzelmeit, áltatta a herceget és Browne-t, mert azok széptevéseit mindig Amade javára tudta fordítani. Rossz hitves, de hűséges szerető volt.

Mikor találkoztak először? A valószínű időpontot meg

tudjuk állapítani. Gazola grófnénak Vértesy Jenő kiadta egyik levele október 18-án kelt. Ez és a következő levél, november 6-áról, még magázza Amadét, de már eléggé meghitt hangon szól.³⁸ Az elsőben, amellyel egész dohánykészletét is elküldi imádott gavallérjának, még arról tréfálkozik, hogy a világi hiúságokat kénytelen megvetni és egy kapucinus apácához hasonlóan kell viselkednie. A másodikban is még meg nem hallgatott szerelméről („meine so eifrige, noch nicht erhörte liebe“) van szó s arról panaszkodik, hogy két levelére hűvös választ („so khaltsinige antworten“) kapott. Egy februári levele szerint mindez megváltozott. Tegezi és angyali, legkedvesebb Amadéjának nevezi költőnkét.³⁹ A levélnek külön érdekessége, hogy utóiratában egy szonett megküldését köszöni meg kedvesének.⁴⁰

Mindhárom levélnek kelte bizonytalan ugyan, mert évszám egyiken sincs. De maradt ránk Gazola grófnénak egy levele, amelynek dátuma már pontosan megállapítható s az előbbieket sorrendjét is valószínűvé teszi. Március 15-én írja⁴¹ Amadénak — már 18 napja nem kapott tőle levelet — hogy Königsegg Mantovába érkezett. Esdve könyörög, kérjen tőle szabadságot s jöjjön el látogatóba Veronába, bár tudja — érdekes és Amadéra is, a barokk világ fölfogására is jellemző kis megjegyzés — hogy jelenlétét csak rövid ideig élvezhetné, mert a nagyhét közeledvén, ezt továbbra is a költő vallásossága tiltja.⁴² Mindehhez tudnunk kell, hogy Königsegg 1734 karácsonya felé Bécsbe ment és valóban 1735. március 14-én érkezett vissza a sereghez.⁴³ Útja bizonyára Veronán át vitt, mert — íme érkezéséről Gazola grófné pontosan volt értesülve.

Ha pedig 18 napja nem kapott levelet Amadétól, szerelmük már nem lehetett nagyon újkeletű: újdonsült szerelmek nem szoktak ennyi ideig hallgatni. Mindebből következik, hogy Amade portyázásai közben, 1734 őszén ismerkedhetek meg; ismeretségük eleinte csak pajzán tréfálkozásokkal volt derűs és vidám — a grófné első levelében „Aus Hoffart mutvilliger Cavalier“-nak szólítja meg lovagját — karácsonyra azonban meghitt, benső szerelemmé mélyült. Megkönnyítette közeledésüket, hogy a férjnek, Gazola grófnak is volt kedvese s erről a grófnő is tudott.

A kért szabadságot Amade, ha nem mindjárt is, úgy lát-

szik, husvét után megkapta. A grófné boldogan írja: „Wie mir die hoffnung bleibet dich mein einzige vergnigung noch einmahl zu sehen, und zwar bald: grosse freyde, derer keine zu vergleichen ist...“⁴⁴ Férje ugyan régebbi találkozásukon is észrevette, hogy az asszony Amade jelenlétében is s azóta is gyakran sírt. Mégis, a grófné azt írja: „Versichere dich mein Khint, dass er gewiss nicht eifersüchtig vndt dir die freyheit bleibet zu kommen...“ Vajjon tudták-e a szerelmesek, hogy hamarosan elszakadnak, Amade Tirolba kerül, s hosszú hónapokig egymás hírét sem hallják?

Mikor Innsbruckból őszre visszatérnek s a Garda-tó partjain táboroznak, a szerelmes grófné merész elhatározással maga keresi föl régi kedvesét. Szomorú elhelyezésben,⁴⁵ de vidám társaságban találja.

A podestariai főhadiszálláson az egész ezredtörzs körülrajongja a szép asszonyt. Gr. Browne tábornok, úgy látszik, meg is látogatja őt családi körében, ebédet ad Gazoláék tiszteletére, s ha az asszony, aki persze Browne szerelmét hamar észreveszi, elkerüli őt, a férjével próbálja magát vacsorára meghívatni. Csakhamar a divizionárius, Hildburgshausen József herceg is a grófné imádói közé tartozik — „ich winsche dass er seine einmahlige lib vergesse, damit keine *Brounische eyfersucht* entstehe“⁴⁶ — még az öreg Schulenburg is rajong érte és Schaffgotsch gróf alezredes megneheztel, mert nem elég szíves vele.⁴⁷ Általában mindenkivel kedves, de változatlanul hű Amadéjához, akit most is rajongóan szeret. Mikor Amade Roveredóba kerül — ugyanakkor, midőn pillanatnyilag Amadey Teréz, az érdekes nevű új ismerős köti le — szinte naponta leveleznek. Néha lovagláskor találkoznak, néha vacsorán vagy társaságban. A legnagyobb azonban a grófné boldogsága, mikor Browne-nál diplomatikusan eléri, hogy Amade Lászlót hozzájuk szállásolja el. S ez a boldogság egyideig zavartalan is. Browne és Hildburgshausen egyelőre nem igen sejtenek semmit; egy kis féltékenység, valami kis gyanú csak a legilletékesebb emberben, a férjben támad.

Gazola grófnak már régóta föltűnt, hogy felesége a kelleténél is többet levelezik Amadeval (a grófné ezután már csak titokban, többnyire éjjel irogat neki) és senkivel sem olyan kedves, mint a kócsagtollas kapitánnyal („auch nieh-

mant solche finessen erzeugte“). Van is oka bőven a féltékenységre. Csakhogy a grófné is jól tudja, hogy férje megcsalja egy társaságukba tartozó, de „34 garast érő dámával“.⁴⁸ Tudja, hogy ha elutazik, férje sohasem jön haza éjfél előtt; sőt már korán reggel elmegy hazulról és ebédjét is, vacsoráját is kedveséhez viteti. Ha pedig felesége meghívja barát-nőit vacsorára, kiköti, hogy az ő hölgye is a meghívottak közt legyen.⁴⁹ Férjnek és feleségnek kölcsönösen nincs mit egymás szemére hányniuk. Gazoláné pedig okos asszony s éppen ismert gyengéjével játssza ki férjét: szabadjárá engedi kedvesével s ha így nem altatja is el, de elhallgattatja a féltékenységet. Szelíd iróniával írja Amadénak, hogy férje viselkedése sokkal türhetőbb, „weillen sein Adoriente ihme völlig überlassen wurde.“

A grófné szenvedélyes szerelme most, hogy Amadet hozzá küldték szállásra, nem maradhatott sokáig titok a többi tiszt előtt. Browne szeme hamar keresztül látott a dolgokon. Egy sétalovaglás alkalmából Gazoláné fültanúja volt, mikor a tábornok Schulenburgnak ezt a megjegyzést tette: „Sehen sie, der mit dem weissen buschen ist Unser beyden rouine, von diesem hat die gräffin den Khopff, die seele vndt das herz ocopiert.“ Magának a grófnénak meg is mondja Browne, „dass ich ihm so lang gefopt vndt bey dem Naasen herumb gezogen, bis er ihnen ein Comando geben vndt sogar in mein haus geschickt.“⁵⁰ Már alig tudja Amade érdekében Browne előtt valószínűvé tenni, hogy nincs közöttük más, mint rokonszenv.

Már későn, már hiába. Talán nem a féltékeny, kijátsozott, fiatal tábornok bosszúja volt, hanem inkább a hadi helyzet követelte, hogy Amadét hamarosan elvezényelik. délre, megint Mantova vonalába, de a keleti partok felé. A grófné férje előtt emlegeti el egy Virginia nevű barátnéjának, hogy Amadét elhelyezték („hoffe, er wirt sich entlich die eyfersüchtigen gedanken aus dem Khopf schlagen“)⁵¹ és keservesen búcsúzik barátjától. Már hol Montagnanába kell címezni leveleit, hol Legnagot és Roverchiarctot emlegeti Amade tartózkodása helyéül s vagy maga akarja meglátogatni (so es möglich wirt sein werde gevis kommen vmb dich zu sehen), vagy hívja, hogy jőjjön föl mielőbb Veronába.⁵²

A távolság még fokozza szerelmét. Talán, mert a tartózkodóbb Amadéban nem olyan mély az érzés, — megmutatta Roveredoban, s rövid idő múlva megmutatja majd Bolognában ismét — Gazola grófnénál annál magasabbra gyúl a láng. A tisztelettudó, udvarias, gyöngéd, igazi gáláns lovag képe hevíti, aki műveltebb és tapintatosabb, mint a többi, hasztalanul ostromló gavallér. „Wie ich ihnen mein engel vor allen anderen Estimiere! — írja neki — eben weillen sie vor mich so vill respect zeigen, wie auch so eine modeste manier haben...”⁵³

Szenvedélyes, forró részletek nem ritkák a reánk maradt tizenöt levélben. A távolság csak fokozza a grófné szerelmét s a távolság egyre nagyobb lesz. Novemberben Amade már Bologna kapuját őrzi 150 huszárjával (ezért egész Bologna, Romagna s a pápa is haragszik rá.⁵⁴) Hosszas csatározások után ugyanis III. Károly és XV. Lajos fegyverszünetet, előzetes békét kötöttek és az ellenségeskedéseket azonnal bezüntették. Ez első szerződés pontjaiban azonban a spanyolokat csodálatosképpen elfelejtették külön megemlíteni s így, mikor a császári előhadak a Pónál megjelentek, ezek Bolognába vonultak vissza.⁵⁵ November 27-én jelent meg itt Amade. A következő napon a spanyolok a toscanai tartományba menekülnek tovább és Lucchesi gr. alezredes üldözi őket. Az élen Amade 12 mérföldre Pianoroba jut és miután kikémleltette, nincsenek-e ott mikoletták, a falut megszállja. Huszárjai féktelenül zsákmányolnak, még a templomba menekült népre is rátörnek — mert azt hallották, hogy ott kenyér van a parasztoknál — vigan fosztogatnak, mígnem Amade mindenről tudomást szerez. Dűhbe gurulva utánuk nyargal, a jogtalanul harácsoló fosztogatókat üti-veri, ahol éri, még közéjük is lő és így teremti nagynehezen rendet. — Ekkor jelentkezik a postamesterné, hogy a katonák sok arany-ezüst pénzét elrabolták. Amade minden huszárját megmotoztatja, de semmit sem találnak. Idegen tisztet is hív a motozáshoz, végül is az asszony által gyanúsnak kijelölt négy huszárját tömlöcbe veti.

A postamesterné nem elégedett meg ennyivel, neki természetesen a pénze kellett, Rómába ment a pápához panaszsra.

Ezalatt 1755. november 30-án a spanyolokkal is megkötötték a békét.⁵⁶ Mielőtt Lucchesi erről értesült, még egyszer utánuk lendült huszáraival és a Romagna felé vezető útig üldözte, kivált a mikolettákat. A huszárokat utóbb — hogy miért, azt nem tudtam megállapítani — a keleti partokra rendelték és december végén Amade, az ezreddel együtt, Cesenában, „az Adriaticum Tenger Partján“ van. „Már az Tengereket is — írja apjának⁵⁷ — meg akarjuk haladni; én ugyan meg írtam mind Comendírozó Generálissomnak, mind több Patronussaimnak, én (esküszöm az Egekre!) tovább nem mégyek, lássák! ha illy előmenendő Iffiusághomat ad perditionem deducállyák.“ Voltaképpen azonban igen jól érzi magát. Az újság ingere hat. Kijárnak Bornemiszával és Barkóczy gróffal Cesenaticoba, a tengerhez, hajóra szállnak s vagy tíz olasz mérföldet is el „hajószkálnak“, a sok osztrigán („kit némellyek azt gondolták, horgon fogják“) s az ezerféle tengeri halon majd a gyomrukat rontják, mert „az Tenger partján nem kiss gustussal jól vendégeskettünk is.“⁵⁸

Míg ilyen gondtalanul telt idejük, azalatt Amadera nagy veszedelem várt. A pianoroi póstamesterné panasza eljutott a pápához s a pápa a parancsnokló tábornokhoz fordult orvoslásért. — Khevenhüller gróf nem sokat teketóriázott, hanem elrendelte, hogy a kapitányt verjék vásra és tegyék „a profushoz“. A vidám lakomák után ilyképpen Amadéra — bár ártatlanságáról tisztársai is meg voltak győződve — váratlanul szomorú fordulat következett. Katonái, akik igen szerették és tudták, hogy értük szenved,⁵⁹ elégedetlenkedni kezdtek. A tisztikar is a kartársi érzéshez méltón viselkedett: nevükben két tiszt a tábornoknál kihallgatásra jelentkezett és költőnk szabadlábba helyezését kérte. Hiába. Khevenhüllernek kötve volt a keze, s annál inkább, mert a pénzét sirató asszony elkeseredésében már azt a gyanúját is kifejezte, hogy az aranyakat a tisztikar és a legénység egymás közt szétosztotta. Ilyen piszkos, s csak a kétségbeesés szülte vád magyar tisztikart még nem ért.

Ezalatt persze Amade László maga is fűhöz-fához fordult segítségért. Levelekkel ostromolja tábornokait, atyját sürgeti, járjon közben felsőbb helyeken, hogy fogságának s ártatlan

szenvedésének véget vessenek, és megkéri rá — akihez a legtöbb remény fűzte — Gazola grófnét is.

A grófné hű maradt szerelméhez, még mindig imádta Amadét, bár szerelmesének hűségéről nem volt mindig meggyőződve. Már barátságuk kezdetén is azzal hívja meg, hogy hagyja kissé el a finnyás kisasszonyokat (*die cimperischen Freyllen*),⁶⁰ most pedig valami bolognai szépasszonyról is eljutott a mindig, mindenről jól értesült grófnéhoz a fáma.⁶¹ Ez is seb neki, de még jobban szenved azért, mert Amade diszkréciójában csalódott.⁶² Mégis, fáj neki kedvese sorsa. Különösen, mert az ingerült Amade már benne látja a baj okát, nyilván Browne grófra gondol. Kedvese azonban, bár maga is bűnösnek tartja, még a gyanúsítás után is pártjára áll és lelkének elég volna, ha gavalléros viszonzásúl ki tudná tömlöcéből szabadítani. Semmit sem mulaszt el érdekében. De a herceg nincs Olaszországban, Browne grófot nem találja meg a főhadiszálláson, Castellinek pedig, akivel beszélt, nincsen elegendő intézkedési joga. Minden hasztalan. S ezek a körülmények az új szerelmei közben — előttünk ismeretlen okokból — már úgysis kevésbé rajongó Amadét még jobban elfordítják kedvesétől. Ekkor történik, hogy egy váratlan mozzanat kideríti ártatlanságát és visszaadja szabadságát. A vizsgálat ugyanis természetesen tovább folyik és a pápa közbelépése óta egyre nagyobb eréllyel. Az asszony által gyanúsított négy katona egyikét — „noha illegaliter“ — hóhérral akarják megkínoztatni és így vallomásra bírni; erre ez tortúra nélkül is megvallja, hogy a pénzt csakugyan ő vitte el és egyik kapitány lovásza rejtegeti. A pénz megkeverült és Amade fogsága véget ért. De „*innocentia triumphat!*“ én sem nyugszom — írja apjának⁶³ — még Commendáns uramat prófushoz nem tétetem; ha én szenvedtem ártatlannúl; szenvedgyen más is *cum culpa*“. — Még most is Browne tábornokot sejtette a történetek háttérében.

Szenvedéseiért persze nem kapott elégtételt. Sorsa tovább vetette, ezúttal S. Nicoloba kerül, Mantova közelébe. A szegény, szerelmes grófné még mindig lángol érte. Oly nagy a szerelme, írja neki,⁶⁴ hogy képtelen másra csak gondolni is. Gyors egymásutánban öt-hat levele van a mantovai póstán (Amade ezekből csak kettőt kapott meg), hívja, sür-

geti, hogy kérjen szabadságot és látogassa meg. Amade is felel neki. Válaszképpen szemrehányásokkal illeti valami pletykáért — a grófné hiába védekezik ellene⁶⁵ — s ez már, úgy látszik, a szakítás előhangja. A katonai pályában csalódott, pedig ettől várta sorsa jobbulását, zaklatott élete elrendeződését. Nyomorúság, szegénység, sok szenvedés volt a sorsa. Előléptetésre, bár még mindig sürgeti, nem sok a kilátása. Mindúntalan hazavágyik. Szabadságot szeretne kapni, miként a grófné is óhajtja; de nem azért, hogy kedvesét meglátogassa, hanem, hogy a boldogulás régen kiszemelt másikat útját megpróbálhassa — megházasodhassék.

Kedvesét aligha is látta többé. Leveleit (legalább egy részüket) megőrizte s van közöttük egy utolsó, annak nézem. „Hochgeehrtester Herr Baron“-nak szólítja meg benne azt, aki nemrégiben még édes anyja, egyetlen boldogsága, örök szerelme volt. S a befejező sorai elmondják, „dass in mir die stroh wörter nicht vill impression machen, aber vill mehr die arth vndt manier, mit welcher sie mich *vor ein Jahr* tractiert haben, welche gemacht, das mich noch aufrichtig bekene meines hochgeehrten Herrn Baron getreueste G.“ Az üres (s már érezte, hogy üres) szalmacséplés, a szavak, a „stylus“ nem kellettek neki, hanem a régi gyöngédség és figyelem. A nagyobb csalódást, a mélyebb lelki élményt ő szenvedte át: az ő szerelme volt a bűnösebb, de az odaadóbb, az igazibb. Amadénál már elmúlt minden, az imént szenvedélyes érzelm már csak föllengős, üres szavakká párázott. Benne is megmutatkozott a barokk ember típusa. Vallásos lelke mélyén bár szigorú formákhoz ragaszkodva (mint ahogyan a grófné imént idézett célzása a nagyhétre mutatja), meggyőződéssel hitt az örökkévalóságban. De szívesen ragadta meg az örökkévalóságnak egy pillanatát, ha az gyönyörűséget szerzett neki. Ilyen *egy* pillanat volt életében Gazola grófné szerelme — s a pillanat már elmúlt, tovaszállt.

8. Második házassága. 1736.

Két esztendei katonáskodás után költőnk végre szabadságot kapott és hazatérhetett. Mikor, honnan indult el, nem tudjuk. A husvétot még Itália ege alatt töltötte; május 28-án már otthon kér levélben 15 forintot kölcsön szomszédjától, Bobók Mihálytól, és „kapitány parolájára“ fogadja, hogy az úrnapi győri vásár után visszafizeti.¹ Már otthon van — és még mindig a régi. Szándékai sem változtak. Továbbra is katona akart maradni, vissza akart térni ezredéhez s jövőjét ott akarta keresni. Ez a nyugtalan, változatos, sok átélt nyomorúságban is vidám és színes élet lelke szerint való volt. De meg akart házasodni, anyagi bajain megint segíteni akart s evvel még szebbé tenni a katonáskodás örömeit. Úgy érezte, hogy ha előmenetelében csalódott is, az igazán neki való pályán van, csak ki kell tartania.

A Boboktól kért kis kölcsön arra vall, hogy apjától, anyjától csakugyan nem kapott semmit. De apjával megvitathatta új házasságát. Ezúttal egy jómódú német családnak egyik leányáról volt szó, akinek nővére gr. Nyáry Józsefnek volt a felesége. A Weltzl-családnak régi pozsonyi kapcsolatai voltak, már a 17. század elejéről vannak odavezető nyomaink, lehet, hogy eredetileg pozsonyiak voltak² s onnan kerültek Morvaországba. Mikoriban költőnk elhatározta, hogy katona lesz, akkortájt, 1733 elején, halt meg Olmützben Weltzl Ferenc Alajos kir. bíró, három leánygyermek apja: Anna, a legidősebbik közülük — s mint Amadétól tudjuk, a legszebbik is.³ — Appelmann József tekintélyes brünni polgár felesége volt, Franciska nem sokkal később Nyáry grófné lett: a legkisebbiket, Paulinát „szerezték“ most Amadenak. A három leány számottevő vagyont örökölt. Atyjuk olmützi házáat, „das Weltzliche Hauss, wie solches sambt denen Kessln, auch sonst nitt-und naglfesten Sachen sich

befindet“ 30.000 rénes forintért eladták nagybátyjuknak⁴ s ezután megosztottak. Készpénzben és jól kamatozó kötelezvényekben több mint ugyanannyi jutott egyőkre. Most már a legkisebbik leány is eladófélben volt: híre Nyáryék útján juthatott Amadehoz.

Apjának tetszett a dolog, maga is ajánlotta, hiszen eddig is — már kész végrendeletében — csak egy tanácsa volt: László ne házasodjék nagyúri családból. Weltzléké csakugyan nem volt az — költőnk gyorsan határozott; július 20. körül elindult „Berem“-be és 8 nap alatt mindent elvégzett, 31-én boldogan írta meg apjának: „veni, vidi, vici! igazán maghamat Victor Amadeusnak mondhatom, de melly kegyelmességéből az Istennek, az egész világ csudálkozik szerencsémén... a mint is natum et consummatum est matrimonium sacramentum:“⁵ 30-án megkötötték a házasságot, s már csak atyja áldása hiányzik. Felesége „rendes, jó, jámbor és gazdag“ asszony. Mindenben szépen megegyeztek. Csak egy dologban volt vita: az asszonyka azt kívánta, hogy Amade mondjon le katonai rangjáról s maradjanak otthon. Négy napba tartott, amíg letett kívánságáról: „nem is bolondság olly ártatlan gyöngének Berembül Majlandba menni!“ Amade legalább annyi előzékenységgel válaszolt, hogy egyelőre hat hónapi szabadságot kért. Hogy ezt újból megtoldja s utóbb mégis elveszti századát — soha többé nem látta Olaszországot — azt ekkor még alig sejtette.

Amade Antal még fia olaszországi tartózkodása idejében elkészítette végrendeletét.⁶ Tele volt gyűlölettel felesége, tele keserőséggel fia iránt. Feleségétől megtagadta az egy emberöltővel azelőtt kikötött móríngot; fiának olyképpen juttatta ősi és szerzett birtokait, hogy azok jórészből csak a haszonélvezet jusson néki, a többinek jövedelme az általa okozott adósságokat törlessze, azokat mentesítse a terhektől s ilyképpen a birtokok valamikor tisztán szálljanak leendő unokáira, vagy ági utódaira. (Péter öccsének árváit nagyon szerette és derék gyermekeknek tudta: valóban Tádé lett a vagyon megmentője s ő állította helyre a család régi fényét). Majd így folytatja végső rendelkezését: „Egyetlen egy Fiam, Amade László, noha utolszor, de elsőnek tartsad, tüled is végh húcsúmat veszem. Kérlek, meg ne ítély Testamentu-

momrúl, mert ha jól meg vizsgálod, Gyermekeid és Familiád hasznára czéloznak. Tüled egy utolsó kérésem, az Felsőghes Uristent félled, annak tellyes szívedbűl és erődbűl szolgálj; ne hallogasd, meg házasodgyál, mindgyárt nagyob Isten áldását veszed. Had el a rossz keresmént, a kártyát, káromkodást, hejában való Machiavellicus praktikát, bőven ne költs: nincs is mibűl. Jövedelmedhez szabjad életedett, cselédedet. Nagy Házbűl, ez az én utolsó javaslásom, ne házasodgyál, mely sok költséget kíván, keveset hoz az Házhoz. Egy jó Erkölcű feő Ember Gyermekét ved el, az többet tűr, szenved: de azt is meg böcsülled mint Hitvesedet, álgyon meg az Felsőghes Ur Isten... többet sírásom miatt nem írhatok, ne feleltkez el bűnös Lölkömért, Isten hozzád.“

Megérte még, hogy fia — aki persze a végrendeletről nem tudott — hallgatott rá s úgy házasodott, ahogy néki tanácsolta.⁷ Még egy gyakorlati tanácsa volt abban a levélben, amellyel fia értesítésére válaszolt:⁸ a marczaltői- és malomsoki uradalmakat váltsák ki a zálogból — 20.000 forint teher van rajtuk — azon gazdálkodjanak, ott böcsületes kastélyuk is lesz. Egyébként inkább aggodalmi voltak, hogy „a rettenetes boldog házasság“ jó lesz-e, a pénz elég lesz-e. Hávor tábornoknál és „az olasz Amantnál“ Lászlónak ötezer forint adóssága maradt; a lakodalomra is elköltött ezret. De hát a házasság megvan. László ott van előtte:

Mint az úton járó
Ki két útra talál⁹

Sok mindenre van még szüksége, amit a régiből elkótyált, „kanálka, fazecska, böcsőcske, borocska“, — de ha megembereli magát, szűken költ, békét hágy a veszekedéseknek és hasznos tisztekre törekszik, várhatja Isten áldását. Meg is hívja a fiatalokat két hétre magához s megígéri, hogy Fehérvárra is vele mehetnek.

Amade László mindenben apja kívánsága szerint járt el. A lakodalomról — ahol „kétt musica tántzott tartott“ (bármily zárt családi körben, „secretissime“ tartották, ezt nem engedhette el) — az egész család Szobotistyára, Nyáryékhoz indult; onnan, mivel apja meghívását még nem kapta meg, csak maga akart látogatóba menni apjához. De mert Nyá-

ryéknál már várta apja aug. 3-iki levele, feleségével és Appelmannéval, szép sógorasszonyával indult el Bősre, majd pár héttel utóbb Bécsbe. Itt bevásárlásaikon kívül, főképpen szabadsága ügyét kellett elintéznie. A harctéren csend volt. Megérkezett Leutzum altábornagy („édes fogadott atyám“), megjött alezredese is, s mindketten azt tanácsolták, hogy Königs-egget, a főparancsnokot várja vissza fürdőzéséből, az bizonyára kedvezően intézi el kérését. Apjának, az általa épített s nagyon szerette iszkaszentgyörgyi templom számára egy szép monstranciát is küldött ajándékba, s október 1-én már Győrött voltak. Mivel szabadsága ügyében még nem kapott választ, itt a káptalan előtt ügyei intézésére ismét meghatalmazta atyját.¹⁰ Időközben a Wetzl-család, amely eleve kész volt rá, hogy elegendő tőkét szerez „ad reluenda Amadeana bona“, október 8-ra jelezte a 20.000 forint megküldését, s hogy László valóban apja tanácsát követte s azonnal visszaváltotta a marcaltői és malomsoki birtokokat, azt bizonyítja, hogy decemberben már Marcaltőről köszönti édesatyját.¹¹

Minden arra vallott, hogy apja vágyai, kissé későre, de mégis beteljesednek. László fiatal volt még, 32 éves múlt, de a viharos esztendőök mögötte álltak, ifjú éveiben kitobzódta magát. A szerencsésnek ígérkező házasság, a segédkezet szívesen nyújtó rokonok s egy kis anyagi megállapodottság mintha jobb jövő kezdetét jelentenék. A szenvedésekből és harcokból megtért poétából jómódú dunántúli gazda lett, akire szép apai és — még mindig remélhette — anyai örökség nézett.¹² A gazdálkodás eleinte pompásan sikerült. A földek már ebben az évben is jól fizettek, 400 aranyért — a meglévő százhoz — 18 béres ökröt vesz, van vagy ezer juha, kocsmáiban a maga 300 akó borát árusítja, egy somlai szőlőre alkuszik, a sörfőzés kitűnően sikerül s nagy az öröme, mikor halászhajói egy több mint kétmázsás csukát fognak; elzálogosított jobbágytelkeket váltogat vissza, úrszéket tart és a jus gladii is kihírdetteti. Csak egyen aggódik: legalább pár hónapra vissza kellene menni ezredéhez, hogy sok pénzen vett századát el ne veszítse — ezt pedig sem felesége nem akarja engedni, sem maga a birtok, mert nincs kire bízva — városon nőtt felesége ugyan nem ért hozzá.¹³

Persze lett volna erre is megoldás: ha erre a pár téli hónapra (március végére már vissza akart jönni), apja veszi át a gazdálkodás irányítását. László meg sem pendíti ezt az eszmét, hiszen szó sem lehetett róla. Amade Antal a maga 60 esztendejével nagyon megöregedett s elbetegeskedett. Felesége és fia miatt átélte sok lelki szenvedését testi nyavalyák fokozták. Azelőtt többnyire Felbáron éldegélt, vagy kedvelt iszkaszentgyörgyi udvarházában; csak télire ment győri házába. Ennek egy jó részét ugyan még 1729-ben bérbeadta Zmeskál Jóbnak, azt is megengedte neki, hogy szebb termeit, kivált ha vendégei vannak, nyáron használhassa.^{13a} De olcsón adta: nyilván inkább csak azért, hogy betegeskedésekor ne legyen magára hagyatva. Most már többnyire benn tartózkodott a városban s egészsége egyre rosszabb lett. Lászlónak nem volt mást mit tennie: négy hónapi újabb szabadságot kért, a nélkül, hogy az előbb kért félesztendőt megkapta volna. S tavaszra, 1737. április 8-án, Amade Antal megtért őseihez. — Az volt a kívánsága, hogy földi maradványait minden pompa nélkül, kocsin vigyék s a bárri, bósi és várkonyi plébánosok kísérik a csallóközi Szentantal franciskánusaihoz, akiknek kriptájában szülei is pihennek. László ezt a kérését nem teljesítette, bizonyára anyja miatt, aki a temetésre és az ünnepies requiemre nem jött volna el. Jobbnak látta tehát atyját Győrött csöndesen eltemettetni: a székesegyház egy mai Héderváry- (akkor Szent Háromság-) kápolnájába, az Eszterházyak sírűregébe helyeztette atyja hamvait örök pihenésre.¹⁴

Azután átvette az ősi birtokokat s felesége vágyát is teljesítette: nem tért vissza többé Itáliába. A katonaságot azonban nem önként hagyta ott: miután ismételten engedélyt kért, hogy ezredétől távolmaradhasson,¹⁵ kérte, hogy századáért Hávor legalább 200 aranyat fizessen vissza s alezredesi címet adjanak neki;¹⁶ ezt sem érte el. A hadvezetőség e helyett ismételten határidőt tűzött ki számára, amelyen belül ezredéhez vissza kell térnie s mikor ezt másodszor is elmulasztotta, 1737. nyarán századától megfosztotta s azt Macskásy Miklós kapitánynak adta.¹⁷

Már ekkor perben állt édesanyjával. Atyja végrendeletének végrehajtói, élükön az agg hercegérsek, s köztük Ester-

házy József, az országbíró és Sajgó Benedek, a pannonhalmi főapát („értelmes, jólelkű, igazságszerető nagyjő uram“) bizonyára számoltak a megváltozott viszonyokkal, avval, hogy László közben megházasodott s mindenben apja óhajta szerint járt el, — nem ragaszkodtak a testamentum betűihez. De egy dologban nagyon megkötötte őket Amade Antal végső akarata: az özvegynek móríngolt pénz kiadását végképpen megtiltotta, a végrendekezésben is részletesen lefestvén házaseletének haláláig kiható kálváriáját.

Amade Antalné idejekorán tudomást szerzett a győri káptalan előtt kelt végrendeletről.¹⁸ Mindjárt férje halála után lepecsételtette a bárri kastélyt s a többi uradalom házeit, és öröket rendelt oda: eleve biztosítani akarta magának a móríngon kívül ingóban-ingatlanban a „közös“ szerzemény fele részét. Miként Amade Antal előre megírta végrendeletében, kemény volt és hajlíthatatlan. Férjével tökéletesen ellenkezett az álláspontja. Amade Antal bizonyítgatta, hogy apósa nagy vagyonából, feleségétől sohasem kapott semmit, egy fillért sem, feleségének nem ura, hanem igaz ispánja volt, aki hűségesen vigyázott javaira s ezer hasznót hajtott neki. Felesége evvel szemben azt erősítgette, hogy rengeteg pénze vészett az Amade-birtokokba, amelyeket ő hozott rendbe s mérhetetlenül sok a követelése. Ebben persze erős túlzás volt s ezt jól tudta Amade László, jól tudta az egész Felső-Dunántúl. Maga a főapát is azt írta neki,¹⁹ hogy részén az igazság, mert a házassági szerződést az asszony „maga invalidálta, az szegény Urát elhagyván.“ De mindenki félt e kirobbanó pertől, amely egy emberöltő sok szennyését föltárva, botrányba fúlhat. A főapát azt tanácsolta Lászlónak, szerelje jól föl magát iratokkal és szedje össze mindenhez a még élő tanúkat s vigyázzon, hogy atyafiságos alkú színe alatt vermet ne ásanak ellene... előre látta, hogy Amade Antalné a legjobb ügyvédek sorakoztatja föl. Csakugyan, még júliusban perbe idézte fiát a nagyszombati kerületi táblához.

Amade László nem félt a pertől. Sőt ez alkalommal akarta anyai jogos örökségét is, nagyapja végrendeletének megfelelően, biztosítani s ezen az áron kész volt egyezkedni is. Anyja is jól tudta, hogy leginkább erről van szó; éppen

ezért a férje vagyona ellen követelését kb. 72.000 forintra, olyan összegre tette, amennyi a maga apai öröksége volt.

Mielőtt a per megindult, az előkelő atyafiság megpróbálta, hogy egyességet hozzon létre. László kész volt anyjának két részletben 8.000 forintot fizetni, de két kikötéssel: ez összeg felét anyja köteles legyen végrendeletileg reá hagyni; másrészt az egyességlevélben anyja kötelezze magát, hogy apai örökségét számára „a testamentom értelme szerint” jól megőrzi. Anyja viszont a 8000 forinttal megelégedett volna s ezért minden követelését elejti, de ezt egy összegben, azonnal s minden egyéb kikötés nélkül kívánta.²⁰ Ebbe viszont László nem egyezhetett bele — s így a pert el kellett kezdeni.

Anya és fia majdnem hat esztendeig pörösködtek. Mindketten kíméletlenül s a végsőig keseredetten, mindketten tisztában voltak egymás fegyvereivel, mindenre megvolt válaszuk. Maga a bíróság a periratokból is kitetszően, húzta-halasztotta a döntést, amely — érezték — az agg hercegprimás kezében van, csak időt kell hagyni reá, hogy a felek első mérgüket kiforrják. László minden érvet felsorakoztatott anyja ellen. Leplezetlenül elmondta, hogy anyja kétszer is, s másodszor végképpen elhagyta urát, szeretetét megvonta tőle, nem volt mellette betegségében, nem volt halálos ágyánál: hitvesi hűséggel nem tartott ki mellette. Elmondta a kastélyok kifosztásának történetét s ezt az egykori tanúvallomásokkal igazolta, amelyekből az Illyés kanonokról szóló mende-monda is újból napfényre jutott; föltárta anyja vagyoni helyzetét s hogy őt semmi támogatásban nem részesítette. Mindehhez erős támasza volt apja végrendelete, amelynek éppen a primás volt kijelölt legfőbb végrehajtója. Anyja „megkeményítette” magát, kíméletlen, rideg volt, de nem támadott, csak követeléseit igazolgatta, egyébként méltóságosan s csak elutasítóan viselkedett. Leginkább azt erősítgette, hogy özvegyi jussához a multaknak semmi közük nincs. Felháborodva utasította vissza, hogy polgári bíróság házaseletüket firtassa, s még inkább, hogy fia a hálósobába behatoljon — egyébként rendületlenül megmaradt követelése mellett.²¹ Ő volt az erősebbik fél.

1743 eleje lett, mikor az egyre botrányosabb részletekbe bonyolódó pernek csakugyan a primás, Frater Emericus

egyességgel végét tudta vetni. Előtte s az ő javaslatai szerint lett meg az alkú. Január 8-án a kerületi tábla berekesztette a tárgyalást, mert pörét Amadené visszavonta, de március lett, mikorra az egyességelevelet Amadené ügyvédje elkészítette.²² Lászlónak el kellett ismernie, hogy már a pasquillusa miatt is megérdemelte volna („képtelen Irásommal és tökéletlen hamis némelly rendbeli költsékekkel”), hogy anyja örökre kitagadja. Anyai különös kegynek veszi tehát mindazt, amit anyjától kap. Ez pedig áll a nagyszombati házból, bútorostul és kőkerítéses kertjével, hat szőlővel, a győri házból s mindehhez részletesen felsorolt sok instrukcióból, összesen annyi, 36.000 forint értékben, amennyi Horvát-Simoncsics János hagyatékának fele volt: mert a végrendelet szerint ennyihez volt Lászlónak jussa. Evvel szemben kikötötte anyja, hogy Lászlónak — a győri ház kivételével — semmit eladnia nem szabad, — éppen ezért a tulajdonjogot haláláig fenntartotta magának — hogy mindevvel végképpen meg kell elégednie, őt soha semmiért többé nem zaklathatja, végül, hogy ha a kikötések bármelyikét László meg nem tartja, az egész egyesség érvénytelen. Ráadásul: Lászlónak az anyja követelte 8000 forintot egy összegben meg kellett fizetnie.

Látnivaló, hogy a hosszú pereskedésnek, mely idegeit és erszényét is alaposan megviselte, László volt a vesztese. Amit anyja perelt, az összeget le kellett tennie; amit kapott, az jórészt csak ígéret volt, még hozzá annak odaígérése, ami anyai ágon járt neki. Megkapta mindennek — nem sok — haszonélvezetét. De reá kellett ébrednie arra is, hogy anyja nagy vagyonából, sok készpénzből s a nagyapai vagyonnak másik, a Szunyogh-ágra jutott feléből, amely pedig már szintén anyjára nézett, neki semmi sem jut. Titkon talán reménykedett még rá — de reményeiben csakhamar csalatkozott.

A pör ilyen befejezésére mindkettőjüknek sok oka volt. Lászlónak meg kellett elégednie a veszett fejsze nyelével, mert élete új forduló elé jutott. Anyja pedig siettetta a pör befejezését, mert régóta vajudó tervét valóra akarta váltani, nyugalmat akart és békességet, úgy, ahogyan a nagyszombati szakadék óta szándékai kialakultak. Az egyesség lelki békét úgysem teremtetett kettejük között, de egy parányát anyai érzelmeinek a hamu alatt fölszította. Továbbra is me-

reven elzárkózott fia elől, de a távolból egy kissé érdeklődéssel nézte sorsát, örült annak jobbrafordultán. Ügyvédjének időnként meg kellett írnia, hogy mi van fiával.

László, mint láttuk, ezalatt jól gazdálkodott. Adósságaitól nem tudott egyszeriben szabadulni, de rendre fizetgette őket s közben kiváltogatott egy-egy elzálogosított kisebb birtokrészt, jobbágytelket. Vagyona is, tekintélye is gyarapodni kezdett. Mária Terézia pozsonyi koronázására nagy pompával vonult föl: reávall költőnkre, aki már a primás udvarában fényes ruházkodásával, a sok arany gomb és paszománt miatt keveredett első nagy adósságaiba.

Most jobban ment dolga; ott tartott, ahol régente az Amade-család, „az melly annyi saeculumoktól, csakugyan Isten áldásával; az aranyos közepszerűségben éldéglét.”²³

Sorsa jobbra fordultában nagy része volt felesége hozományának. Ezt maga is mindig elősmerte; ennek „erejivel hasznos jószágokat ki váltottam és annak gyökeriből bimbózott és ágazott ki minden mostani kevesem és Isten által terjedendő-subsistentiám is.”²⁴ Feleségét nagyon meg is becsülte. Indulatos természetével, hirtelen haragjával sok gyöngédség párosult s kivált eleinte, ez a gyöngédsége nem egy kitörő viharnek vette elejét; de evvel a gyöngédséggel uralkodott is az asszonyon. — Természetesen időbe került, míg a két különböző természet, az érzékeny, lágy, de szintén könnyen lobbanó polgárleány, s a könnyelmű, szeszélyes, indulatos, de alapjában nagyon jólelkű mágnás összeszokott, megértette egymást. A hirtelenében kötött érdekházasság lassan s nem egy zökkenőn át melegedett szeretetteljes, komoly kapcsolattá. Volt közöttük néha egy kis zsörtölődés, viszálykodás, talán féltékenykedés is, de már szerették egymást s az asszonynak komoly elhatározása volt. „inter se et *summe dilectum* conjugem suum harmoniam, amorem et tranquillitatem colere.”²⁵ A mély-érzésű költő is szeretetével láncolta magához feleségét. Hogy mennyire rabja volt az asszony, azt a garamszentbenedeki „fassio“ mutatja. 1740. nyarának vége felé valamin hevesen összekülönböztek. Anyagiakról lehetett szó s az asszony volt a hibás; talán azt is elemlegette, hogy otthagya Amadet. A csete-patét érzékeny kibékülés követte: ennek emléke ez az okirat. Minthogy a történet komolyabb összeszólalkozásu-

kért („wichtige Strittigkeithen und Zwidrigkeithen“) férje örökre megbocsátott neki, megfogadja, hogy ezentúl, élete végéig hű és engedelmes lesz, soha, semmi körülmények között férjét el nem hagyja, tőle el nem válik. Ennek legbizonyosabb jeléül a házassági szerződés szerint neki járó összeg feléről férje javára lemond, másik felét pedig halála esetére férjére és születendő gyermekeikre hagyja.

Ez a meglehangú megegyezés (amelybe Amade anyjának a költő ellen vitt pöre is belejátszhatott) egyidőre megteremtette a békét közöttük. Házasságuknak megvolt a jó anyagi háttere. Az asszony pénzen visszaváltott marczaltői és malomsoki birtokok jól jövedelmeztek s Amade az ősi földéken apja által, de miatta hátrahagyott adósságokból is 6000 forintot törlesztett, kifizette a Csikuliny-adósságot és szerzett is egyetmást. Az asszony és egész rokonsága megértéssel voltak iránta, a családi harmónia merőben eltért az Amade Antal s maga első házasságában tapasztalt légkörtől és érintkezési módtól. Társadalmi tekintélye is megnövekedett. Már a szentbenedeki konvent irata császári tanácsosnak (Suae Caeae Regiaeque Mattis Consiliarius) mondja, a prágai koronázáson régi pártfogói, pozsonyi jóakarói ismét az ifjúkorában a primás udvarában látott daliás nagyúrra ismerhettek s 1742. elején már aranysarkantyús lovag: nyilván már a magyar koronázás után lett az.

De éppen nevelkedése és multja miatt nyilvános pályára vágyódott. Az ifjú évek családi boldogságában jól érezte magát Marcalton; legfőljebb az bántotta, hogy az óhajtott gyermekáldás késett. Amadet a Grácban, Innsbruckban, Olaszországban járt embert — aki Bécsben is nem egyszer megfordult — nem elégítette ki a gazdálkodás. Ebben nem az apja természete, inkább nagyravágyó anyjának neveltje volt.

Mikor Pálffy János még az országgyűlés előtt felszólította a vármegyéket, hogy önként állítsanak katonaságot, már gondolkodhatott rajta, hogy lóra száll. De kirobbant belőle a vágy, mikor a nemesi felkelést 1741-ben az országgyűlés (mint annak tagja, maga is) megszavazta. Azonnal teljesen felszerelve szolgálatra jelentkezett az országbírónál, gr. Esterházy József tábornoknál — a dunántúli csapatok főpa-

rancsnokánál — sőt a maga költségén két nemes ifjút és két lovászt is vitt magával.²⁶ Esterházy mindjárt maga mellé vette szárnysegédének (in qualitate generalis adjutantis), maga pedig a colornoi és quastallai csatákra s arra hivatkozva, hogy, ha házassága, majd atyja halála miatt mint egyetlen fiúnak nem kellett volna a gazdaságban otthon maradnia, már jóval magasabb rangban lenne, ezredesi címet kért.²⁷ Ezt hamarosan meg is kapta. Esterházy kíséretében katonáival résztvett 1743-ban az ifjú királynő Mária Terézia prágai koronázásán. Dúsgazdag tábornagyával — a cseklészi tornyos palota építőjével — versenyezve, maga is nagy fényt, pompát fejtett ki. A felbári híres ménes — amelyre már apja büszke volt — adta paripáit. Szirmay Antal tanúsága szerint mint ezredes (*Equitum Magister*) „in coronatione Diuae Mariae Theresiae totum vestitum unice ex aureis zonis consutum habebat.”²⁸ Ha Szirmay nem kortárs, hiteles szemtanú is, annál jellemzőbb, hogy a fényűzés híre reámaradt: aminthogy Amadera is ifjúkora óta jellemző az öltözködésnek ez a barokk pompája. Még huszárjairól is tudja a *Nótelen és házaseletnek* Szirmay közölte változata, hogy milyen ragyogó öltözetük volt.²⁹

Ciffra ezer gombos Huszárjaim voltak,
A'kik a' verbunkon előttem tántoltak.
Kinek-kinek kard vólt, 's tarsoly az oldalán,
Bogláros pantallér lódingal az vállán.

Nyoltz száz réff sujtással tzifrázott ruhájok,
Tollas vagy bokkrétás kalpagjok, 's tsákójok.
Sárga kordoványból készített tsizmájok,
Egy tallér nagyságú pengő sarkantyújok.

Valószínű, hogy a prágai koronázásra felesége is elkísérte, hiszen alkalmá nyílt, hogy útközben meglátogassa brünni rokonait, elsősorban nővérét, Appelmannét. Még ekkor sok civódás ellenére is jó egyetértés élt a házastársak között. Amade alapjában véve elérzelmesedő természet volt, akit a harctérre való távozásakor a búcsúzás napjai mélyen meghatottak. Erre vall, hogy bevonulásakor, 1742. április 9-én a győri káptalan előtt „mostani fegyverfogásra újabban elmenvén és az Marsnak változó kotzkáját próbálván, úgy jó

álhatatlanságát is meg gondolván, hogy dütsőséges, érdemes, de! véres, sebes és halálos virágott is szakaszthatnyi annak kertjében“ — végrendelkezett is.³⁰ Megemlékezett a feleségével lefolyt pörpatvarokról („máskép is köröszt lévén a házasságh“), amelyek lecsendesítésére a szentbenedeki fassio készült s ez utóbbit, melynek még párját sem hagyta a konventnél, felesége iránt érzett hálából, érvényteleníti, ha halála esetén felesége a mostani végrendelet kívánságainak megfelelő.

Ez a végrendelet igen szép fényt vet Amade egész lelkivilágára. Hálával gondol feleségére s viszonzásul 30.000 forint hozományáért, meg a 8000 forint mőring fejében is, neki hagyja a marcaltői és malomsoki uradalmat; de kiköti, hogy csak született, nem indegena magyarhoz, valóságos nagyságos úrhoz mehet férjhez, elsősorban az Amade-atyafiságból, semmiképen sem alacsonyrendű, „baronizálandó“ emberhez. Ha azonban őt érdemeiért holtig gyászolná, férjhez többé nem menne, még 10.000 forintot hagy rá. Megkéri „hitves pajtását“, hogy istenesen éljen, ne vonjon meg magától takarékoságból semmit, ha kell, inkább adja el a győri házat is, tisztázza a birtokokat. Fejezze be a marcaltői templom építését, tegyen ott misealapítványt s gondoljon elhunyt férje lelki üdvösségére. Ha meghal,³¹ hagyja a vagyont Amade Péternek Tádé és Teréz gyermekeire — ha azok magtalanok volnának: Weltzl-ágra — addig pedig tartsa meg e rendelkezéseket. „Még senki az véghetetlen Örökségnek nagy úttjárul vissza nem tért... Édes Feleségemnek mindeneket meg botsátok! követvén siralmas, zokogó szókkal, és föll emelt kezekkel: a' miben gondolattal, szóval és cselekedettel vétettem volna, meg botsásson: az Egekért és az Égbelieknek minden érdemeiért, eő is ember lévén, nékem embernek.“ — Jószíve, a nemesi hagyományok szeretete, feleségének megbecsülése, de főképpen vallásos és magyar érzése cseng ki a szépen fogalmazott írásból... meg talán az a vallomás is, hogy nem férjnek való, nem házasságra született.

Mindenesetre dolgait jól végezve, nyugodtan mehetett a harctérre. S kedvvel is ment, eddig is a katonáskodás volt az igazi eleme.

Hol, merre járt Sziléziában, annak alig van nyoma. Az

1744/45-iki, az országgyűlés megkérdezése nélkül elrendelt nemesi fölkeléskor azonban a királynő újból kinevezi Esterházy szárnysegédjének „in mildester Ansehung seyner bey gedachter General-Insurrection bissherr gelaisten trey-, tapfer-, und nützlichen... Kriegsdiensten, in solchen auch an den Tag gelegten Vernunft- und Standhafftigkeit“ — dolgát, úgy látszik, mindig jól végezte.³²

Minthogy Esterházy adlátusa volt, ez utóbbinak harcaiból tudjuk,³³ hogy a glatzi grófságban lefolyt diadalmas csatákban vehetett részt, s ott volt, mikor a megvert porosz sereget üldözték; 1745-ben Sziléziában is járt (Neustadtnál, Koselignél). Ezek a hadjáratok azonban egyéni bátorságának bebizonyítására — már beosztásánál fogva is — kevesebb alkalmat adtak, mint ifjúkorában az olasz harctér.

Kár, hogy katonáskodásának részleteiről többet nem tudunk. A két fölkelés között otthon járt és ellenőrizte gazdagságát. Befejezte anyjával való pörösködését, amely sok pénzt emésztette föl, sok lelki kinnal járt. Ráadásul eredményei is veszedelemben forogtak. Úgy látszott, hogy a szépen indult kezdet után 1743 óta — sőt mindjárt az anyjával kötött egyesség után — minden balra fordult.

Csallóközi és csúzi vetéseit, minden szöllejét kétszer is jég pusztította el, tél közepén Marcaltőn leégett minden takarmánya, két jószágának termését árvíz tette tönkre. Állatállománya, lovai, sertései a gazdatisztek hanyagsága miatt pusztultak: valahányszor hazajött, siralmas állapotokat talált; végsőkéig el kellett keserednie, hogy már 1743. augusztus végén, majd karácsony előtt minden megegyezés ellenére, anyjához fordult segítségért.³⁴ Ángyával, Amade Péternével is minduntalan csetepatéi vannak; távollétét a sógorság is fölhasználja s bár az imént még maga ígért évi 400 forint segítséget, ha Péter özvegye a győri Orsolya-apácákhoz akarja adni Teréz leányát neveltetésre, sőt nagyobb kölcsönt is kínált sógornőjének, most marhák behajtásán, határsértésen, halászhalmi jogon pereskednek s kerülnek bírósághoz.³⁵ A rossz gazdálkodásért, anyagi zavarokért, úgy látszik, feleségét is felelőssé teszi; ez persze a békességet is megint megzavarja s Paulina, hogy nyugta legyen, 1744 februárjában 3500 forintért hat esztendőre bérbeveszi urától Marcaltőt.

Egyetlen jószágon és gazdaságban maga akar intézkedni, s nemcsak el akarja tartani magát belőle, hanem a gazdálkodásba jól bele is akar tanulni.³⁶ Bár szerződésük befejezésében újra hangoztatja szeretetét, hűségét, engedelmességét, haláláig való állhatatosságát³⁷ — a családi békesség most már alapjában rendült meg s innen kezdve a feszültség köztük kettéválásukig fejlődött.

Anyagi zavarai okozhatták, hogy „tiszttség“ után kezdett nézni; a hétszemélyes bírósághoz szeretett volna kerülni,³⁸ ezért be is nyújtotta felségfolyamodását. Olmützben is megfordult az udvarnál s ott tanácsolták neki, hogy a kamarási kulcsot kérje. Közben egy Mecende József nevű római pappal levelezik: az olasz Amadey-család címerét szeretné látni, hogy meggyőződjék az Amadek általa rómainak vélt eredetéről.³⁹ Sok ügyes-bajos dolga, terve és pöre miatt eltávozik Esterházy mellől, hogy mindent rendbehozhasson.

Mindennél jobban siettette azonban egy baljóslatú hír, amely 1743. karácsonya óta kísérti, hogy édesanyja nemcsak kolostorba akar lépni, hanem Nagyszombatban maga akar karmelita zárdát alapítani. Ez pedig nyilvánvalóan a nagyapai örökség titokban még mindig remélt részének elvesztését jelentené költőnkre. Amade László jólösmerte anyja szándékait: talán Jeszenák János, anyja ügyvédje — a családnak is régi barátja — súgta meg neki. A zárdaalapítás gondolata is igaz volt, de ez pillanatnyilag úgy sem válhatott volna be. Ahhoz, hogy anyja egy kolostornak fejedelemszszonya lehessen, előbb magának is apácának kellett lennie; ahhoz, hogy Nagyszombatba új apácákat telepíthessen, az országgyűlés engedélye kellett — nagy út volt odáig. De a hír első fele igaz volt, anyja kérvénye már Rómában járt, ahol Siskovits pátert (a primás egykori titkárát) kérte meg ügye támogatására s 1744. július 11-én XIV. Benedek pápa megengedte, hogy a báróné a sarútlan karmelitarendi apácáknak Szent Józsefről elnevezett kolostorába léphessen, beöltözhessék és életfogytaig velük élhessen.⁴⁰

Ezért igyekezett tehát Amade Antalné fia ellen indított pörét 1743 elején egyességgel befejezni. Anyagi és lelki ügyeit rendbe kellett hoznia, mielőtt a világi életből távozik. Ez utóbbiak közé tartozott az az ígérete is, hogy fiával, de mindenki mással is folytatott pöreinek véget vet s a jövő-

ben ilyenek elől kitér. Az elébbiek közé, hogy eltartásáért és külön alamizsnául 5—5000, misealapítványul 7000 forintot fizet s mindezt akkor is meghagyja a kolostornak, ha pápai engedéllyel ismét elhagyná azt — a rend azonban az eltartására adott 5000 forintot ez esetben önként visszaadja neki. Ennyi tehát már — bármennyire sietett is költőnk Bécsbe — elúszott, s mint láttuk, még nagyobb veszedelem is fenyegette őt.⁴¹ De egyelőre vissza kellett sietnie a főhadiszállásra.⁴²

László július első napjaiban Zsolnán át útban van oda, s fáradtan, de szerencsésen érkezik meg.⁴³ De alig pár hétig van újból szolgálatban, megint veszedelmes híreket kap, ezúttal a marcaltői házatájáról — aminő gyors elhatározású ember s amennyi baj érte két esztendő óta, nincs mit tennie — hamarosan megint hazatér, annál inkább, mert egészsége sincs rendben: fürdőt kell használnia.

Ezúttal a birtok körül van a baj. Július 8-án a marcaltői tiszttartójának ír goromba levelet, amelynek pár sora a helyzetet megvilágítja:⁴⁴ „Nyomorult, elbolondított: sokféle phrasisekkel, allatombanvalóságokkal el hódított Feleséget: históriákkal, ravaszságokkal ell ámittyák! in substantia pedig az: hogy kiend akart lenny az Marczaltőy Ur! magának Tornyt építenny: engem az allyában temetny: koldussá tenni.“ Azonnal évekre visszamenő számadást követel tőle „egy punctumig, egy árnyékigh, egy lehelletigh!“ Gazdaságait rendbehozandó, minden javát már januárban újból összeíratta.⁴⁵ Most kemény kézzel fogja tiszttartóit, de úgy látszik, feleségét is kérdőre vonja s újból meg újból összetűznek. Egy-egy kis érzékeny kibékülés enyhíti meg az ellentéteket, de már kevesebbet találkoznak. Amade még mindig figyelmezteti az asszonyt, hogy tiszttartója jól gyakorolja be magát a gazdálkodásban; gondoskodik szakácsnőről, aki nyolc évig gr. Zichy Miklóséknál szolgált, szobalányt hozat számára Budáról, aki varrni is tud. De már látja, hogy természetük nagyon különböző, feleségét megváltoztatni nem tudja: „tedd — írja neki — amit szíved, eszed és tetszésed parancsol. Én már sem tanácsot adni, sem kérni, sem parancsolni nem tudok neked.“

Már bekövetkezőben volt a szakadás köztük, tiz változatos esztendő után az Isten hozzád.

9. Különváltan.

Az 1746. esztendő egy csomó, az eddigieknél is nagyobb bajjal szakadt Amade Lászlóra. Újból pénzt kérő levelére anyjától, mint közel negyedszázad óta,¹ ezúttal sem kapott választ. Soror Paula Maria, a bécsi Szent József-zárda lakója, menyének írt, őt kérte meg, hogy Lászlót figyelmeztesse, hagyja félbe siránkozásait, amelyek már kezdenek utálatosak lenni. Senki Amadétól, sem tőle, sem „elődétől“ nem kapott egy falat kenyeret sem, amiye van, szüleitől örökölte s a maga fáradságából gyarapította, fia méltatlan lett szeretetére, rajta senkinek keresnivalója nincs. Egyebet, mint anyai áldást, nem küldhet neki; ha ellenben tovább zaklatja, megveri érte a jó Isten.²

Már ekkor készen élt benne a nagyszombati zárda alapításának imént kigondolt terve.³ Mindazt, amit Lászlónak ígért, nagyszombati házat, kertjét, hugának, a súlyosan beteg fiatal Szunyogh grófnőnek tőkéjét arra szánta, hogy ott 3-4 karmelita szűzet telepítsen meg.⁴ Bár fölségkérvényét Nádasdy Lipót kancellár áttette a magyar országgyűléshez — ennek a hozzájárulása is kellett — a kísérlet nem volt veszedelmes költőnkre, mert már a rendnél megakadt. Egyrészt megállapították, hogy a pénz még a Szent József-kolostornak juttatott adományokkal együtt sem elegendő e célra, másrészt, titkos szavazással, arra az eredményre jutottak, hogy egyetlen nővér sem hajlandó Soror Paulát Nagyszombatba követni:⁵ a közben eltelt félesztendő azonban így is ingerültebbé tette László kedélyét, s fokozta rossz hangulatát a tudat, hogy anyja más módot is talál az örökségből való kijátszására. Csak készpénzre kell váltania az elzálogosított birtokok árán vett házat és ingóságokat, s máris eléri, hogy hatalmas vagyonából az Amadék csakugyan semmit se lássanak.

Ebben az ingerült kedélyállapotban, amelyet anyagi nehézségei még fölfokoztak, gyakoriabbakká váltak az összetűzések feleségével. „Mir seyn beede zu gswindt affectuose“ — állapítja meg magukról Amade: ez a hirtelen indulat előbb-utóbb hevesebb kitörésre kellett, hogy vezessen. Az asszonykát tíz évi házasságnak néha nehéz igája nem törte meg; ellenkezőleg, most kezdett öntudatra ébredni, most kezdte megúnni az örökös engedelmességet, számadásra vonatást, a folytonos gondot, amelyben úgy látszott, hogy vagyona is veszedelemben forog. Úri kényelemben nőtt, nem volt szokva hozzá, hogy mindenre férjétől kelljen pénzt kérni — „nuhr Gelt! Gelt! nuhr Zahll Zahll; nuhr das wenige meine“ csúfolkodik vele utóbb is férje⁶ — volt tehát elég ok és alkalom az összekapásra. A nyár folyamán azután ez az egyre kíméletlenebb cívódás odáig fajult, hogy augusztus derekán Amade egyszer hirtelen mérgében csúnyán, úgy megverte a feleségét, hogy annak orrávére is eleredt s közben még minden nemjónak is elnevezte.⁷ Bár mindjárt utána térdenállva kérte, hogy bocsássa meg a történeteket, ez már több volt a soknál: Paulina letörölte könnyeit, fogta magát s postakocsit rendelve, azon Szobotistyére, nővéréhez, Gróf Nyáry Józsefnéhez utazott avval az elhatározással, hogy nemcsak soha többé vissza nem tér férjéhez, hanem a szentszéki bíróság előtt a házasság megsemmisítését is kéri.⁸

Amade erre nem volt elkészülve. Első döbbenetében a grófnéhoz fordult. Őt kérte, hogy férjével együtt járjanak közben feleségénél, teremtsék meg a békét s egyességet közöttük. Válpörnek nem volna semmi értelme: ha Paulina pártatlan papokat megkérdezne, megtudná, hogy nincs komoly, a Szentszék által is elfogadható ok a házasság fölbontására, sőt perével hitvesi s majdan özvegyi jogait teszi kockára.⁹ Kivált a gróf belátásában bízott. De mindjárt mellékelt egy levelet feleségéhez is s választ sem várva, másnap már „expressus“-sal újabb, hosszú levelet küld neki: mintha mi sem történt volna, beszámol a hallott társasági hírekről, a háború híreiről és a gazdaságban történekről. Majd tréfásabbra fordítja a hangot: nem szabad meggondolatlanul egy követ elhajítani, amelyet soha többé fölvenni nem lehet. Rosszabbul már úgysem lehet, mint ahogyan eddig volt,

úgysem élnek már soká — „und Scheidenn macht Leydenn.“ „Hiemit schliesse, addio! mein Schatz, bitte, pfui! schame dich und khomb nacher Hause; der Deüxl hatt solche Historie gesehen; in unseren alten Jahren wir Naahrenn, pfui! kaka! Machts historien, die nichts heyssen!“¹⁰ Alapjában nem is vette túlságosan komolyan felesége elhatározását. Csak még nagyon emlékében volt az anyja indította pörnek sok hercehurcája, a pörnek akarta elejét venni s ennél is jobban félt a botránytól. A konvenciókra tőle telhetőleg mindig vigyázott és soha inkább, mint most, mikor bár nehéz, de a régieknél mégis rendezettebb viszonyai társadalmi tekintélyét megteremtették, háborús érdemeire is támaszkodva — mint láttuk — a hétszemélyes bíróságra törekedett és kamarás szeretett volna lenni. Nem akarta a történeteket a világ szájára adni. „Az én Paulinám is — írja egyik ismerősének¹¹ — távozott valamelly üdőre tőlem *engedelmekkel*, ha okai lesznek további kimaradásra, tovább engedek, ha nem, soha se lesz olly messze tőlem, hogy közel ne érjen.“

A történeteket persze nem sokáig lehetett titkolni. Hasztalan ostromolta feleségét leveleivel s remélte, hogy, ha Paulina magától nem változik is meg, az idő majd megváltoztatja, hasztalan hitte, hogy a gróf — csak egyszer beszélhetne vele — megbékíti őket, hiszen ő maga lágy, mint a viasz, engedelkeny, mint a nád; hasztalan kérlelte, hagyjon föl mindenféle „pragmatica sanctioval“, tervvel, minden ördögséggel. Október derekán Szencen találkozott a gróffal s megtudta, hogy feleségével nem mint haragos pajtás, hanem mint pörös ellenfél áll szemben s Paulinának nem kevés követelnivalója van: az a legkisebb, hogy 26.000 forintot fizessen vissza azonnal, vagy adjon érte elegendő birtokot. — Éktelen haragra gerjedt. A követeléseket nem vette nagyon komolyan (nála volt a szentbenedeki nyilatkozat), de az eljárás módja bosszantotta. Mint „az Aesopus majmát“, kivítették a nyilvánosság színpadjára s ott egy egész komédiát akarnak végigjátszatni vele. Közmegvetésnek akarják kitenni. Koldussá szeretnék nyomorítani. Mindjárt tüzet kiáltanak, bírót, pört emlegetnek — a házasság nem játék, amelyet egy kártyára föl lehet tenni s negyedóra alatt megjátszani. Most már maga is komolyabbra fogta a dolgot és

volt parancsnokát, jóakaróját, Esterházy József gr. országbíró-t kérte föl az egyeztető tárgyalásokra.¹² Előbb kipanaszolta magát Paulinára: „az kit eörököss Társomnak, fele segítségemnek el jegyeztem vala: kedvem ellen élvén! most mégh el szökött, el hagyott; három ízben való könyörülő hivatalomra meg nem tért eddigis. Igaz az: hogy nemtelenül bánván vélem; ágomnak gyümölcsöztető bimbóit elszáritván; világát el oltván; az átkozott féltés kínnyaiban álhatatossan sajtolván; maga nemtelen, durcza; halhatatlan (noha hihetetlenül eltitkolt) mérge s indulati szerint agyarkodván, személyemet, nemzetemet, házomat meg veti.“ De mégis szeretné, ha visszatérne: ehhez kéri Esterházy támogatását. Lakást ajánl feleségének a bősi kastélyban, ahol Amade Péterné szomszédságában s vele családiasan, jóbarátságban élhet; majorságot a közelben, fogatot és lótartást; évi 600 forint tartásdíjat s elegendő biztosítékot hozományának fedezetéül. De hozzátette, hogy szíve és háza mindig nyitva lesz felesége számára, bármikor vissza akarna jönni, hogy csendben, békességben és szeretetben éljenek.¹³

A tárgyalások két hónapig huzódtak, s karácsony szent estjére Pozsonyban mindketten aláírták az egyességet.¹⁴ E szerint a jövőben különváltan, egymástól függetlenül élnek. Paulina hozománya fejében Amade zálogbaadta neki Malomsokot és Marcaltót, de ugyanakkor állandó bérbe vette tőle évi 1000 forintért. A beiktatásnak január 26-án meg kell történnie. A 8000 forint móríng beszámításával Paulina halála esetén a hozományból 12.500 forintot Amade örököl, a többiről felesége szabadon rendelkezik. Ezenkívül tíz napon belül visszakapja minden ékszerét, ezüstjét, kincsét s a felek ezer arany vinculummal kölcsönösen kötelezték magukat, hogy egymást nem zaklatják, nem háborgatják, semmi kényelmetlenséget egymásnak nem okoznak. A szerződés ellen Amade a birtokbaiktatást megelőző napon a győri káptalan előtt tiltakozott ugyan,¹⁵ mert a négy vármegyébe nyúló két birtok értéke messze túlhaladja a báróné hozományának szükséges biztosítékát, de egyébként híven megtartotta azt, sőt a negyedévi 250 forint bért legtöbbször előlegezte feleségének; az első negyedét már karácsonykor elküldte neki. Azután az adott, új helyzetben berendezkedett a nyugalmasabb életre.

Talán maga is érezte, hogy — „nagy kereszt a házasság!” — nem férjnek való volt; talán reménykedett, hogy felesége még visszajön s új életet kezdenek...

Ügyeinek rendezésére most csúzi birtokrészét eladta s ennek árából minden komolyabb adósságát megfizette, anyagi dolgaiban is, a sok baj után, egy időre nyugalmat teremtet.¹⁶ Gazdaságait kezébe vette. Egy csomó pöre folyt, ezek dolgában sokat kellett utazgatnia, nem egyszer télben, hóviharban is; be akarta őket fejezni. Legnagyobb gondja azonban valami magasabb tisztség volt, s épen ez nem akart nyélbeütni. Hátráltatták-e kinevezését családi ügyei, nem tudjuk. Az országbíró, Gr. Esterházy József azon volt, hogy Amade megkapja a hétszemélyes bírói állást, Gr. Nádasdy Lipót, a magyar kancellár jóakarója volt; de ügyét leginkább maga bonyolította, mert most már a bírói széken kívül valószínű magyar kamarai tanácsosságra, jól fizetett udvari állásba is be akart ülni, s így kettős kinevezésen dolgozott. Négy esztendőbe telt, míg ez utóbbit elérte.

Ez a négy év sok változatossággal múlt. Újra régi fényében volt, kevesebb anyagi gondnal, de természetesen több megfontolással, régi pozsonyi esztendeinek vidámsága újult meg és új mulatozások derűsekké tették napjait. Már 1747 nyarán valószínű öthetes karnevált élt át,¹⁷ amelynek középpontja Hédervár. Viczay Jób-né és Viczay Mihályék jó mulató kompánia, meghitt társaságban sokat lakmároznak, szórakoznak, táncolnak és kártyáznak. Egymást látogatják, névnapokat, születésnapokat ünnepelnek, vadászatra járnak: „Tantz- und Fressenferien”-nek mondja maga is ezt a nyarát.¹⁸ Megfordul Esterházy Ferenc főispánnál Pápán, sokat jár Várpalotára Zichyékhez s jelenvan, mikor a váci püspök Pozsonyban kamarazenét (Musick Akademie) tart.¹⁹ Pompás kocsija van, négy szép lóval, aranyveretes szerszámokkal²⁰ — az egész Felsődunántúlt, az egész atyafiságot bejárja vele. Pesten még az inasa is követi a példáját, sőt kávéházakban, korcsmákban adósságokat halmoz, kockázik, kártyázik és az Esterházy Ferenc tisztjeibe is beleköt: végül is úriszéket kell tartania fölötte.²¹ Nagy gondja egy jó szakács; feleségét kéri, hogy fogadjon vagy ajánljon számára egyet,

Nuhr ein Koch, ein Koch, Koch, Koch,
Der Suppen guten Schmidt etc.

írja neki tréfás kedvében valami Bécsben látott bohózatból; s amikor nem tud megfelelőt kapni, havi 12 forintért megfogadja Rókust, a közben elhunyt hercegprímás szakácsát, akinek főztjét igen jól ösmeri. Ha a nyarat vígan töltötte, még jobb kedvvel farsangol: már a karácsonyi ünnepek után pár hétre Bécsbe megy,²² ahol majd a magyar kancellárnak, majd más előkelőségeknek gyakori ebédvendége. Régismert megnyerő modoráért, szellemes társalgásáért mindenki örül jöttének. Résztvesz a bálokban is, megfordul az udvarnál, jár az operába, gyakran van Loprestinál s bár a lába gyakran fáj, táncol is. Közben már Győrré, Sopronba, Pestre, Pozsonyba hívják farsangolni: vendége az országbírónak, Esterházy Jánosnénál van vacsorán s onnan félegykor éjjel még álarcosbálba megy. Mindenkiel udvarias és előzékeny. A barokk-ember konvenció-szeretete él benne, nagyon élvezi a formaságokat. De csapongó kedélyének sohasem vet gátat, élvezi az élet örömeit, s az előkelő társasélet mellett nem tartja azt, hogy „az első matéria az nemesebb formákott jobban kívánnya az nemteleneknél”: „sem széna, sem szalma eözvegy nem lévén“, szívesen „édeskedik“ a vági szép kocsmárosnékkel is.²³ Házaseletének fölborulása mégis nagyon fáj neki:

Én tudom, hogy mely nehéz
Sok fulyánk közt lépes méz...
Akadott olly méhre,
Ki szállott szívére
Mérgét is benne hatta.

idézi a maga versét,²⁴ „mellyet: valamelly próbált Remete szív versben foglalt.“ Nótás kedve általában sohasem hagyja el.

Csapongásai ellenére is alapjában megmaradt annak a vallásos embernek, akinek családi hagyományai s a jezsuiták nevelték. Marcaltón templomot épített, a várkonyira is gondja volt, Szentlászlón oltárt, a bősi úton feszületet állított, gyakran járt Cellbe búcsúra. Ferenc napját szinte minden évben a szentantali franciskánusoknál töltötte, odamegy

védőszentjének, Nepomuki Szent Jánosnak napján is, Hegyeshalmon a pálosok templomában is ő emeltette az oltárt s szeret odajárni imádkozni. Nem egyszer megfogadja, hogy gyalog megy búcsújárásra. Feleségét sokszor kéri, hogy imádkozzék s imádkoztasson érte. Nem egyszer külön figyelmébe ajánlja a búcsújáró helyeket.²⁵ Az isteni akaratban való megnyugvás mindig megszerzi lelki nyugodalmát, amelyre nagy szüksége van.

Majd egy esztendőbe került, míg felesége lassan megbékült vele. Eleinte pletykák mérgeztették különválásukat. Költőnk, aki hosszú ideig választ sem kapott leveleire, hallotta, hogy a Csallóközben van valaki, akinek szétválásuk előtt is, azóta pedig négyszer is írt.²³ Túltette magát e pletykákon, de túl felesége haragján is: mintha semmisem történt volna, gondosan beszámol neki mindenről, ami körülötte történik vagy ami ujságot hall. Eleinte nem állja meg, hogy ne gúnyolódjék vele: „Nuhr dieses ist nicht zu bezahlen? dass ietzo dero Hertz und gemüth ruhig ist: ohne prummen, ohne Zanckchen! ohne Sorgen! ohne Kummer! ohne rechen-schaffthgeben! ohne grausamen blutigen Prigl und Plagen, ohne Tiranneij! und crudelia... ietzo bist, mein Schatz! wie der Engl im Himmel; der Vogl in Lufft: der Fisch im wasser!“²⁷ Később azonban mindig előzékeny, figyelmes és gavallér a feleségéhez. Megörül, mikor azt hallja, hogy Szakolcán telepedett le (dass du eine Bürgerinn in Szakolcza seynn werdest) — kéri, hogy költségére 14 misét mondasson ezért,²⁸ s még nagyobb az öröme, mikor, hét hónappal szakításuk után, felesége először méltatja válaszra levelét. Ettől kezdve békült hangon, állandóan leveleznek s július derekán már Anna-napjára — Amade születésnapjára — Hédervárra meg is hívja feleségét a nagy mulatozásra; onnan Felbárra mennének hozzá, majd 31-én Ignác napjára megint Hédervárra, onnan Portincula-búcsúra Magyaróvárra, megint hozzá, megint Hédervárra: „In summa! wir seyn recht aus grundt hertzenslustig geworden: überall (wird) getantzet, gesprungen, gessen, trunckhen; gefahren, gespillet; magnifique! wie zu Venedig!“²⁹ Csak a háziasszony hiányzik — jöjjön el, rakjanak az egész világ szemére pápaszemet s olyan regény lesz belőle (Romantze), amely megéri a halha-

tatlanságot: egy hősie elhatározással (heroische Resolution) elérhetné, hogy a világ dicsérni, dicsőíteni fogja, babérral koszorúzza mindkettejüket... Paulinában nem voltak ilyen heroikus vonások; gratulált ugyan férje születésnapjára, de beteget jelentett. Nem is akart a világ szájára kerülni, hiába irta neki férje.³⁰

„Ess reden die Leuth! was sie wollen!

Sie sollen?

Meinth halben! meinth halben! meinth halben!...

nach dem alten teütschen lied“ — hiába kérte, hogy hol találkozhatnának végre „en amy“ — Paulina volt a mélyebben sértett s az érzékenyebb lelkű fél, kapott sebei csak lassan hegedtek. De már rendesen felelt leveleire, sőt, mikor Amade nagynénje, Gr. Szunyogh Lászlóné novemberben meghalt, szemére veti, hogy gyászjelentést nem küldött. Végre annyira enyhül, hogy karácsonyra ő hívja meg férjét, s mikor az, útjai miatt nem jöhet, 1748. januárjában Felbáron hosszabb időre meg is látogatja.

A kibékülés megtörtént s most már mindvégig a legjobb egyetértésben, barátságban élnek: a maguk módján. Ráébredtek, hogy a folytonos együttlét nem nekik való: hirtelen lobbanó természetük megújra házsártossá, veszekedővé, izgalmassá tenné életüket. Jobb nekik így különváltan. Félévenkint, néha gyakrabban is meglátogatják egymást — ezúttal májusban, majd augusztusban ismét találkoznak, — együtt töltenek egy-egy sátorosünnepet vagy névnapot és gyakran igen szép heteket élnek át. Paulina egyik ilyen látogatása után pl. azt írja neki férje: írv legalább s emlékezzél meg sokszor a Te Amadedről, hogy kedves és szép kezű vonásain valami nekem nagyon kellemeset csókolgathassak s türelmetlenül várjam az időt, mikor megint megölelhetlek — szeretetük nem változott meg s gyakori figyelmeségekben is megnyilatkozik. Önkéntelenül, de lelkéből fakad e mondata: „Ich' bin doch dein, meine alte!“³¹ Egyízben egy vég tafotaselyemmel lepi meg Paulinát, — olyan széppel, hogy minden asszonyismerőse megdicsérte az ízléséért — máskor Tádé öccsét kéri, lőjjön számára valami vadat, amit feleségének küldhetne,³² felesége holicai porcellánkészletet

szerez be számára, fáciánt küld és „hasonlíthatatlanul“ finom és ízléses kézimunkát készít neki,³³ majd képével is megajándékozza: Amade napjában többször is megnézegeti, összecsókolja.³⁴ Ha látogatására jön, Amade Dunaalmásig is elébe megy. Egy birtokperében állandóan tanácsokkal látja el, s mikor Paulina gazdaságot rendez be a visszaszerzett birtokon, a szükséges egész állatállományt, lovat, ökröt, tehenet, disznót, júht a magáéból kínálja neki; híven beszámol minden lépéséről: és nem győzi ismételni:

Mein treüesz hertz und tier!
Stehet allzeith offen dir.

Elmondja anyjával volt, ismételt találkozásait is.

Amade Antal özvegye 1747 szeptemberében — talán mert betegeskedni kezdett — pápai engedéllyel csakugyan búcsút mondott a Szent József-zárdának („in einem Khutten in einem Tragsessl“) és egy Radkovich nevű bécsi ágensénél telepedett meg.³⁵ Legfőbb gondja volt, hogy nagyszombati zárda-alapításának ügyét sürgesse, de kérelmével ezúttal a jövődöbeli primáshoz utasították, Esterházy Imre helye pedig még nem volt betöltve.³⁶ Várnia kellett. E közben meghalt egyetlen nővére, Szunyogh grófné, aki csak egy szerencsétlen — elmebeteg és néma — leányt hagyott maga után. A beteg teremtetést a nagyszombati Orsolya-zárdában ápolták. Amadéné — nagyon megöregedett és fáradt lett, állapítja meg róla fia³⁷ — végrendelet nélkül elhalt nővérének házát és hagyatékát a káptalannal lepecsételtette; a gondnokságra azonban sokan vágyakoztak, a budetini Szunyogh gróftól Báró Révay László, sőt a fiscus is szemet vetett rá; a kancellária tehát elrendelte, hogy a főispánok irassák össze a hagyatékot. Amadéné Bécsből Pozsonyba, Pozsonyból Bécsbe járt, hogy a gondnokságot s vagyont magának mentse. Apja végrendelete szerint joga volt rá s utóbb meg is kapta — László pedig mindezt távolból, nyugodtan nézte s megint megnyugodott a jó Isten akarátában. Csak Nádasdy kancellár vigasztalgatta: hadd rendezzen el anyja mindent, gyűjtsön mindent össze — elkövetkezik az idő, mikor László ezt mind megkapja s csak annyi kötelezettséggel, hogy anyjáról s néma, beteg hugáról gondoskodjék. „Dieses allers ist

aber noch in Pectore!“ — sóhajt föl László feleségének irt levelében.³⁸ — Annyi bizonyos, hogy anyja keménysége kissé megenyhült. Ahányszor Bécsbe megy, meglátogatja, megtárgyalja vele ügyesbajos egyik-másik dolgát s egyízben az is megtörténik, hogy anyja pompás (magnifique) fogattal lepi meg, lószerszámmal, három, kövekkel ékesített, gyönyörű karddal, díszes nyereggel s 200 aranyat is ad neki egy hátszlóra.³⁹ — László maga sem tudja mire vélni ezt. 1749. karácsonya előtt, személyesen megy el anyjához — ezúttal Nagyszombatba — boldog ünnepeket kívánni („ihr eintzig und allein: aufzuwarten, gratulieren“) — hogy mi mindent kellene elintézniük, azt csak a jó Isten tudja.⁴⁰ A mutatott jóbarátság s figyelmesség ellenére anyja hamarosan megint leveleit rendezgeti s újból kolostorba készül.⁴¹

S ha anyján észrevette, hogy megtörött, hogy öregszik — magán is hamarosan tapasztalnia kellett, hogy nincs minden rendjén. Már 1746. karácsonya körül majd két hónapig láz gyötörte, hurutos volt. El sem lehet számlálni, — írja feleségének — hányféle teát és mellcukorkát etettek meg vele. „Dergleichen Landes Narräthey gibst es die menge: wie es man spricht: ländtlich sittlich“.⁴² A láz mégsem múlik el, még májusban is panaszkodik róla és Van Swietenhez, Mária Terézia nagynevű orvosához készül Bécsbe.⁴³ Novemberben ez az állapot annyira súlyosbodik, hogy másfél napig egyfolytában lázas s csak pozsonyi orvosának, Kirschschlagernak ügyessége menti meg. Sokat alszik: ha teheti, ilyenkor már nyolckor is ágyban van s kényszerűségből ugyan, de remeteéletet él. Májusban és szeptemberben rendszeres fürdőkúrákat tart. Bajait fokozzák aranyeres bántalmai, amelyekkel nagy fájdalmak járnak — sokszor szinte halálán van.⁴⁴ A kor szokása szerint gyakran — évenként többször is — eret vágat magán; a bő táplálkozás és a sok borital meg is kívánja. Egyízben azonban, úgy látszik, valami tábori sebész (felcser) műhibájának is áldozata lett, ami később is alaposan megbosszulódott: dagadt lábán is érvágással akartak segíteni s Amade csaknem belesántult a műtétbe. Nemcsak mozgásra bénult meg a féllába, hanem sokat kínlódott is vele: tréfásan írja, mikor a pesti kir. táblához kellene mennie egy pörében: „messze... Buda, annál inkább

Pest sántának“. ⁴⁵ Ettől kezdve mindig sokat fájdtja a lábát, bár Jeszenák ügyvéd 1751. karácsonyán is azt írja róla Amade Antalnénak: „Báró Amade László Uram egy héttől fogvást itten vagyon, ki nem járhatt, lábai ugyan dagattak, de nem olly veszedelmessen, amint gondolta volt maga“. ⁴⁶ Idővel azonban baja egyre súlyosbodott.

Legtöbbször mégsem akadályozta abban, hogy a társasélet örömeiben részt vegyen. Szerette népszerűségét, örült, hogy mindenki szereti, mindenütt szívesen látják. Büszkén írja Nagyszombatból 1749. karácsonyán feleségének, hogy mindenki mennyire becsüli, milyen megkülönböztetetten bánnak vele, mennyire hívogatják a haza oszlopai és a honatyák mindenüvé karácsonyra: Tolvay gróf, Grassalkovits, Forgách Ferenc gróf — s szüksége is van a mozgásra, mert orvosa, Perbegg dr. is azt mondta édesanyjának: ha nem volna ilyen jó kedélye, a melancholia régen sírba vitte volna. ⁴⁷

Szellemessége, amelyért minden társaság annyira szerette, tükrözik levelein is. A barokk dagályosságot, amellyel felnőtt, nem tudta egészen levetkezni, s különösen ünnepi, vagy alkalmi, kérő és gratuláló leveleiben fellengős hasonlatai, cifrálkodó szószaporításai túlzásaik miatt üresek. ⁴⁸ Feleségéhez és jóbarátaikhoz írt soraiban azonban közvetlen a hangja, jóval kevesebb bennük a keresettség, s csak ha magáról beszél, ragadja el a pátosz. Ellenben pompás ötletek, zamatos szólások, nem egyszer nótás jókedv csillognak bennük, s a komoly érzelmi meghatottságot bohémes nembánomság váltogatja. Ezekből a levelekből rajzolódik ki leghívebben egyénisége. Elmondhatta Horiatusszal, hogy „az aranynak szent éhsége nem bőtöltetett“, az „aranyos közepszerűség“ volt az eszménye s filozófusi nyugalommal nézte, hogy a terhesnek híresztelt hegyekből néha egy nevető egérke fut ki. Tudott örülni, néha annyira, hogy keresztet szeretett volna metszeni a homlokára s „kihéjazni“ bőréből, mint a kígyó; máskor komolyaknak tetsző dolgokról is megbizonyosodott, hogy csak „csallóközi dőreség kukkósági“. Ha bánata volt, várnia kellett, mint „a tűrő Sebestyénnek“, pedig a szíve olyan, mint „a' Szent Pálnak: midőn a' Lórull leesett“. A tréfás hangot néha barokk szóhalmozással fokozza, külö-

nösen, ha Tádé öccsével levelezik, akinek — édes Dádéjának — pl. „csendes, szívess, jó, pihegő, poszogó, hortyogó, nyájass, bágyott, lankadott; kényess; kedvess; és kellemetess nyugodalmat s-fől virradást óhajt; sóhait: és kíván“.⁴⁹ Ezeknél is jobban szereti a párhuzamokat és ellentéteket: tövis és tüske, jég és tűz; epe és méreg, béke és nyugalanság, szerelem és gyűlölet között folyik élete — panaszolkodik feleségének.

Pedig egészségén kívül dolgai jól folynak. Még 1747-ben három perét is megnyeri. A Zichy-családtól a száz évvel előbb élt Amade Magdolna jogán Kisjácon, Alsószeliben és Felistálon kap vissza telkeket s talán ezeknél is jobban örül két aranyozott kardnak, egy pallosnak és egy hegyes törnek, amelyeket szintén neki ítélnék. Egy másik perében Székesfehérvár ellen, egyben pedig Tádé öccse ellenében ad néki a bíróság igazat. A fiatal Tádéval, de Tádé anyjával, Amade Péternével is sok baja van. A bősiek, akik minden dolgáról, ifjúkori könnyelműségeiről, tékozlásairól tudnak, már apjával is pörben állottak. Tádé nem nagy tisztelettel nőtt fel negyedszázaddal idősebb bátyja iránt: László viszont, akinek gyermekáldás híján benne kellett nevének és az Amade-vagyonnak örökösét látnia, éppen a hálát és tiszteletet nélkülözte unokaöccsében. Éppen ezért, nem minden célzat nélkül, inkább másik nevén, Judásnak emlegette. Alapjában véve mégis szerette; akármilyen „korpázó“ leveleket írt is neki, a végén vagy tréfásra fordult a hangja, vagy elérzelmesedett. Igazában csak rossz szomszédok voltak, nem ellenségek. Amade Ádámnak egykor hat gyermekre szóló végrendelete, a testvérek megöröklése, a folytonos osztozkodás miatt sok közös területük volt. Lászlónak a bősi kastélyban is voltak szobái (ezeket kínálta legelsőül feleségének), a Csilizen part- és vízjoga: rákászaton, halászat jogán sokszor összekülönböztek, egymás „tilosban“ (a másikén) legelő állatait behajtották, egymás csőseit megverették s állandóan bosszantották egymást. Természetes, hogy voltak viszályos birtokrészeik is: még pörbe is szálltak egymással. Nem a fiú, hanem anyja volt a hibás: Amade Péterné „pazdarollya“ fiát László ellen⁵⁰ s utóbb annyira viszi, hogy párbajra bíztatja őt („azt ízenvén: ma! nagy esküvéssel ízbéli képpen, hogy

kardra és: pár pisztolra kész Fiát vélem duelláltatnyi, és már életemre véremmel engemet öldöztetnyi!“⁵¹) — Amade a fiút valóban szereti is, gyönyörködik tehetségében, örül vidám vadászkedvének s jó gazdát is lát benne. S valóban, mikor 1749. március 11-én Amade Péterné meghal, viszonyuk megjavul: 1753-ra maga az udv. kamara elnöke veszi kezébe a feladatot, hogy végképpen elsimítson minden ellentétet.⁵²

Ezek a pörösködések az atyafiságos látogatásokat nem zavarják meg. A kir. táblán az ügyvédek replikáznak és duplikáznak egymás érveire és idézik Verbőczit és az újabb törvényeket, Amade László pedig Zichyéknél mulat Palotán, egy pipagyűjteményt kap Tádétól ajándékba s csak azon neheztel, hogy Tádé huga az ő híre és tanácsa nélkül megy férjhez Schlossbergh Jánoshoz, a pozsonyi alispán fiához.⁵³ Nem hiszi el, hogy a gyűrűváltás titokban, Tádénak is tudta nélkül történt és hogy Tádénak igen kínos jelene volt jövendő sógorával, míg a házasságba beleegyezett.⁵⁴

Ekkoriban már, a nyugalmasabb esztendőket betetőzésül, beteljesedett vágya: megvolt a magasabb „tiszsége“, amelyre azóta törekedett, amióta katonai ambíciói nem elégteltek ki.⁵⁵ Hétszemélyes bíró — miként apósa volt — nem lett ugyan belőle, de a magyar udvari kámarának — négy évi utánjárás eredményeül — csakugyan tanácsosa lett. 1750. elején újra beadja kérvényét az udvarhoz, ezúttal a B. Mednyánszky tanácsos elhalálózásával megüresedett helyre. Az udvar a kérvényt még februárban leadta véleményezés végett a kamarához,⁵⁶ amelynek elnöke, Grassalkovich Antal, költőnknek (Viczy-ágon) atyjafia volt. Tehetségét, kiválóságát a vezető körök különben is jól ismerték. Nem volt akadálya kinevezésének. De mert a fiatalabbik Pálffy János gróf mint valóságos tanácsos, eddig díjtalanul működött, a saláriumot a március 26-án kelt legfelsőbb elhatározás (benigna resolutio) néki juttatta, ugyanakkor Báró Amade Lászlót létszám fölött, de ülés- és szavazati joggal tanácsossá nevezte ki úgy, hogy bekövetkező üresedés esetén számíthat a javadalomra is.⁵⁷ Ugyanez a királyi leirat utasítja a kamara elnökét Amadenak „szokott módon“ (more consuetudo) való beiktatására is.

Az ünnepi aktus hamarosan, még április elején s a húsvéti ünnepek előtt, a kamara első tanácsülésében megtörtént; Grassalkovich gróf nem jöhetett el, Báró Keller, a másodelnök iktatta be költőnket s az ünnepség lefolyásáról Amade boldogan számol be feleségének.⁵⁸

A fényes ünnepségen sok jó emberén, régi jóakaróin kívül ott volt barátja, Erdődy György gróf országbíró, és ott volt atyai pártfogója, maga a nádorispán is. Erdődy a nap örömeire az egész udvari kamarát meg akarta hívni Amade tiszteletére ebédre; de megelőzte benne egy nála is nagyobb úr: a nádor. Az ősz Pálffy János gróf, aki egy emberöltővel ezelőtt a gyermekifjút, a primás udvari emberét, mint fiát, úgy szerette: szinte mindennap magánál akarta látni, s akihez Amade 1729-ben, „elbujdosásakor“ egyedül volt bizalommal, most maga is mélyen meg volt hatva. Míg a beiktató-beszédre Amade elmondta jól készült válaszát s a számos üdvözlő beszéd („Gratulationsgesundheit“) elhangzott — Amadenak háromszor kellett felelnie — a 86 esztendő agastyán lelkén bizonyára végigviharzott a mult. Maga előtt látta a már ezüstoshajú új consiliáriusnak szüleit mint ifjú házасokat; végigélte az egykor szerelmes fiatal párnak már-már botrányba fúló szétválását; feltündöklött előtte gyermekük, a szálas, rokonszenves, deli fiatalember — a primás udvarának legnépszerűbb daliája — s látja a birtokaiért küzködő apát betegeskedni; eszébe jut a sokat szenvedett anya, aki merev zárkozottságában is jó vele, szívesen nyújt neki, a nádornak, anyagi bajaiban segítséget. Mindez pillanatok alatt átvillámlik valóján, s mikor a gyűlés véget ér, föláll és Amadet reszkető hangon megáldja: *Ego te benedico: in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti!*... Majd erőt vesz magán s mikor Amade elébe kerül, már férfiasan szorítja meg a kezét:

— Na, Lackó fiam, az Isten adjon Neked sok szerencsét!...

A történelemnek e nagy embere előtt állva, Amade maga felé sugározni érezhette azt az atyai szeretetet, amelynek jóságában évtizedek óta szüntelen része volt.

Életének egyik legszebb napja volt ez.

10. A költő.

A kamarai tanácsossággal Amade elérte vágyai teljesülésének első állomását. A legrégibb magyar mágnáscsaládok egyikének fia magas állami tisztséghez jutott, s táplálta a remény, hogy még többre is viszi. Új életformák középpontjába került: a keret ismét ifjúkorának főúri társasága lett, amely azonban a Pragmatica Sanctiot követő évek óta egyre közelebb jutott az udvari élethez s vagyonában is meggyarapodott. Költőnk anyagi helyzete is javult. A kamaránál egyelőre nem kapott fizetést, de ez csak idő kérdése volt; számíthatott arra is, hogy az anyai ágon való nagy örökségnek, vagy legalább egy részének, előbb-utóbb birtokába jut. Gazdálkodása eredményesebb kezdett lenni s úgy látszott, hogy jobb boldogulásának esztendei következnek. Mielőtt azonban további sorsát követnők, álljunk meg kissé s forduljunk költészetéhez, amelynek híre ekkoriban már messze túlszárnyalt a bármi kastély szomszédságán és környékén, sőt a főúri atyafiságon is.

Hogy költészetének fejlődését vizsgálhassuk, elsőül verseinek időrendjét kellene megállapítanunk. Nem vagyunk sokkal kedvezőbb helyzetben, mint elődeink. Verskötetének magja az a Négyesy-től főkódexnek nevezett¹ negyedréti kéziratkötet, amely javarészen a maga írása.² Sem ebben,³ sem a Négyesy kiadása óta még előkerült kéziratok legtöbbszörén nincsenek évszámok.⁴ Annyit azonban életének eddigi rajzában is láttunk, hogy Ovidius hatását tükröző, diákkori alkalmi distichonjai után 1721-ben már magyarul is verselgetett s azt is tudjuk, hogy 1761-ben kobzát szegre akasztotta — a zsoltár szavai szerint: „suspendi Barbyton et Chytaram — negyven esztendőn át írta világi énekeit, amelyekből több mint kétszázat ösmerünk. A Bősön megmaradt és a Nemzeti Múzeumban őrzött néhány fogal-

mazvány ifjúkori (a későbbitől nagyon eltérő) írásából megállapíthatjuk, hogy azok a huszas évekből valók; egy-két versének papirosán (más vonatkozásban) rajta van a negyvenes évekbeli dátum — ez minden, amit hitelesen tudunk.⁵ Belső érvekből sem tudjuk a korrendet kikövetkeztetni, vagy költői fejlődésének vonalát megrajzolni. Csak általánosságban mondhatni, hogy énekelhető dalokkal kezdi a lantpengetést, de a negyvenes évek végén is ír énekeket; két Zrinyi-strófás verse (CXXXIV—CXXXV.) ifjúkori írással maradt meg, de tizenketteseinek legtöbbjéről tárgyi okok bizonyítják, hogy feleségétől való szétválása után, érett férfi- és öregkorában írta. Tudomásunk van róla, hogy egy egész kötetnyi verse elveszett. A sárosfai Bittó Mancsi gyakran idézett levele, a főkéde melléklete,⁶ mondja, hogy „voltak Amadénak igen szép versei, amelyeken dolgozott s nem futva munkálta, de ezek világosságra nem jöttek, elégették véletlenségből holmi írásokkal együtt; ezt sokszor hallottam az atyámtól.” Toldy Ferenc még látott Kulcsár István könyvtárában egy *Amade László szerelmei* c. kötetet (lehetett ez az elégett verseknek is másolata), szerinte a költő „kalandait a személy- és helyviszonyok pontos előadásával” énekelte meg benne. Azóta eltűnt, s nem tudtunk nyomára jutni. Nagy kár érte. Egy egész versesregény veszett el vele s talán Amade élet-történetéből is sok részlet. Zrinyi-strófákban írt versek azonban kerültek elő a családi levéltárból: a Véghelytől még Marcaltőről elvitt gyűjteményből Pintér Kálmán tett közzé ötöt és két töredéket,^{6a} Vértesy is egy töredéket. E sorok írója még huszonnégy ilyen költeményt talált a bősi levéltárban s így — a *Nőtlen és házaseletet* is hozzászámítva — Amade Lászlónak 33 (egész kis kötetnyi) tizenkettesekben írt verse maradt ránk. A javukrésze késői, érett alkotás, amelyet valóban „nem futva munkált,” hanem gonddal írt.

Énekelhető dalai és e Zrinyi-strófák két merőben különböző csoportja költeményeinek. Hangban és formában, de jelentőségben és művészetben is eltérnek egymástól, külön kell tehát velük foglalkoznunk. De mindkettőnek képét alá tudjuk festeni költői kialakulásának néhány, újabban ismeretessé lett színárnyalatával.

Első fejlődését — amelyet Négyesy még „homályos”-nak

mondott — azóta világosabban látjuk, mert előkerültek ifjúkori kísérletei és apja világi versei. Ma már tudjuk, hogy verselésre apja példája buzdította. Amade Antal lírája szállaival a Gyöngyösi-hagyományokban gyökerezett, de tovább élt benne, mint a 17. század lírájában, Balassa Bálint forma- és szólamkincese is. Főrangú elődeit túlhaladta érzelmi melegségével; megvan benne is — elődeinél több finomsággal — az erotika természetessége; s mint benső líraiságával, felülmúlja őket dallamosságával is. Nemrégiben előkerült költeményei⁷ jól mutatják az utat a Balassa-követők és Gyöngyösi világától ahhoz az inkább érzelmi, tiszta lírához, amely Amade László énekeiben szól. Könnyen és sokat verselt: László ifjúkora óta példát vehetett róla. Vett is. Hogy a „csalárd világban nincsen öröm, nincsen állandóság“ (CXVIII.), azt Amade Antal is Gyöngyösi *Murányi Vénusa* nyomán⁸ énekelte:

Nincsen állandóság, csalárd már a világ.

S ha Amade Antalnál így olvassuk:

Hallom, száraz ágrúl gerlice fűjja: tűrj!
Hasonlót rétekben csattogja kövér fűj...⁹

Amade László is így mondja:

Tehát tűrj,
Mint egy fűj:
Mondá gerlice: tűrj, tűrj, tűrj...¹⁰

Mindkettejüktől tudjuk azt is, hogy a szerelem sérelem, kín és gyötirelem¹¹ s az apának *Én elmegyek, hova légyek*... kezdetű verse még ritmusával is hatott a fiú legrégibb ösmerti énekére. (*Légy már egyszer kegyes szemmel*...)

Költőnk, láttuk, impulzív kedélyű, alapjában könnyelműen jókedvű, dalolni mindig nagyon szerető embernek született. Már Nagyszombatban is¹² néha önként folytak tollából rigmusai, leveleinek prózájában maguktól is adódtak néha versek.¹³ Ezt a verselő hajlamát nem kevésbé fokozta a zene. Ifjúkora óta szerette hegedűjét s maguk a jezsuiták is nagy gondot fordítottak a muzsikára. Persze, inkább az egyházi énekeket művelték tanítványaikban, de Amadenak már Nagyszombatban is sok divatos német kóta kerülhetett a ke-

zébe: mikor anyjához első rigmusait írja, dicsekszik vele, hogy hangjegyekből 24 nótát játszik¹⁴ — nótákon nyilván nem vallásos dalokat értett, világi magyar énekek kótája pedig aligha jutott kezéhez. A német dalzenéből ekkortájt Jacob Krembergnek, a szász választó-fejedelem karnagyának *Musicalische Gemüths-Ergötzung* c. füzeté (Drezda, 1689)¹⁵ terjedt el s ez éppen „házi“ használatra készült. Valószínű, hogy a bécsi udvarnál s így a monarchia mágnásvilágában is ezek a dalok járták. Áriája

Gebet Rath, getreue Sinnen,
Soll ich lieben, oder nicht?
Was kann meine Treu gewinnen
Wenn die Zeit kein Urtheil spricht:
Wenn mich mein Verhängniss troffen,
Wenn mich alle Quahl umringt,
Wenn ich ausser blosses Hoffen
Sonst nicht weiss was Lieben bringt.

már szövege miatt is kedvére lehetett költőnknek. Talán már itt, de még inkább Grácban juthatott egy másik, bár protestáns, de nagyon kedvelt dalköltő hangjegyeihez is. Schütz Henrik óta és Bach Sebestyénig a legszebb dal-zenét a németeknél Philipp Heinrich Erlebach szerezte. *Harmonische Freude Musicalischer Freunde* c. kótafüzete két kiadást ért.¹⁶ Amade költői stílusa, sőt gondolatköre is emlékeztet rá:

Verleumdet immerhin ihr falschen Natterzungen
Ich hab in meinem Sinn die Rache schon bezwungen,
Was gräm ich um euch.
Wer gut gewissen hält
Verlachtet was der Neid ihm für die augen stellt.¹⁷

Erlebachnál még egy szokásra találunk, amely a 17. században a három Krieger kótáiban is megvan: az a kétsoros, rímes cím — jelige-féle — amely a versek élén áll, tőle is eljuthatott akár Amade Antalhoz, akár Lászlóhoz is. *Es bringt die Verschwiegenheit — Ehre und Glückseligkeit* c. énekének sorai

...viel Reden bringt Gefahr,
Heimlich kann man sicher denken
Und darff keinen Zoll verschencken,
denn es wird nichts offenbar.¹⁸

élhettek Amadeban, mikor Luther Márton híres szállóigéje nélkül is leírta:

Gondolatok,
óhajtások
másképp vámtúl szabadok...

Grácban — ahol a nagyszombati szeminárium után jóval szabadabb lett az élete s a legelőkelőbb társaságokba jutott el — még több alkalma volt a zene élvezetére. Gr. Breuner-nak, a tartományi kormányzónak házában nem egyszer lehetett „Musick-Academie“, s a bálókban nótás lelkét szilaj tánczene fogta meg. Bár a német zene maga is jórészt olasz muzsikából táplálkozott, Grácba, a katolikus német barokk középpontjába, közvetlenül vagy Münchenen át, Velencéből áradt az olasz dalzene. Amade dalformáinak olaszosságát már Toldy észrevette, aki még nem tudta, hogy Amade volt Itáliában is. Négyesy, aki már fölvetette a kérdést, hogy járt-e költőnk ezredével Olaszországban, utalt rá, hogy a külföldi dalokat, „talán olaszokat is ... hallotta Grác és Pozsony utcáin“¹⁹ s finom érzékkel vette észre, hogy a ritmusok sokfélesége „táncnóták ritmusaira támaszkodik.“ Az olasz tánczene egy évszázad óta változatlan volt, onnan szivárgott át német földre először a *gallart* (Galliarde), majd a *balletto*, amely 1594-ben már német dalformának is megjelenik s — mint már Hettner észrevette²⁰ — megváltoztatja, kiforgatja helyéből az egyszerű, népies dalt. A „balletto“-nak különösen elterjedt és jellemző refrénje a *fa la la*:

Schimpfen und schertzen
Küssen und hertzen — fa la la
Tantzen und springen
Jubliern und singen
Beim Saft von Reben
Ist unser Streben — fa la la.²¹

Bizonyos, hogy Amade a tánczenének ezt az eleven, gyorspergésű, sajátságos fajtáját jól ösmerte s ennek ritmusai éltek benne, mikor — Grácban vagy későbbben — majdnem duhaj *fa la la*-nótáit írta:

Dira dura la la la!
Hejsa hajsa *fa la la*!²²
vagy: Tala, lalla *falalla*
mese ez másoknak.²³

és Tallalla *fallalla*
Jókedvem vagyok,
Mert iszket és viszket
Igen nagyon.²⁴

Hasonlóan tobzódó, pergő tánc ritmusával szóló, vidám nótája több is van költőnknek. Keletkezésükre nem kormeghatározó, hogy Grácban vagy Veronában tanulta mintáikat, de bizonyos, hogy emléküket ifjúkorának viharából vitte magával. — Orazio Vecchi dalzenéjének — aki Regnarton át már Balassára is hatott, s aki Val. Hauszmann divatos német dalszövegeinek is főforrása volt — egy másik nyomára is rá tudok mutatni Amade dalköltészetében:

Mentr' il Cuculo il suo *cu cu* cantava,
Lascia, dicea Amarilli,
E cor' in braccia a me, corri cor mio
Cu cu non odi e gli t'invita ed io.²⁵

énekli az olasz lantos. Hauszmann ezt így tudja:

Einen Vogel ich weiß, Kukuk heisst er mit Namen.

s íme, Amade költészetébe is bevonul a német (vagy olasz) kukuk — s az olasz ku-ku:

Amit titkolni kell: kukuk annak neve...

Nints neve, kit én szerettem: *ku ku!*
Azért is felelj helyettem: *ku ku!*
Te szólasz, én csak gondolom
Ku ku ku ku ku ku!²⁶

Ez nem a magyar népdal kakukja, hanem olasz kakuktojás, s az kel ki Amadenak (*Toborzóján* kívül) legnépszerűbbé vált dalában, a *Kukuku-kukucskámban* is, mert hiszen az erdők kakukját nem szoktuk kalitkába hívni, s a kakuk Amadenál is kakuk. (LXVIII.) — És Vecchi egy régi dalára

Sia maledetto Amore
Con l'arco e con lo strale
Cagion d'ogni mio male...

emlékeztet Amade verse:

Átkozott szerelem
Nincs benned kegyelem,
Mért vagy isten? (XVI.)

vagy:

Átkozlak te szerelem!
Te isten istentelen!
Jutalmod csak gyötirelem. (X.)

Ezen a csak néhány halavány nyomon túl az ekkoriban többnyire olaszos dalzene leginkább strófaszerkezetein mutatkozik meg. Versformái ékesszólóan tükrözik ezt. Meglát-szik rajtuk, hogy Itáliában a canzonetto — változatosan 5, 7 és 11 szótagú soraival — áttörte a zárt madrigál-költészetet: dalköltészetében az olaszos zenére énekelhető strófa az uralkodó. Semmi sem bizonyítja ezt jobban, mint az a legdallamosabb éneke, amelynek versszakalkotása egyben a legbonyolultabb is s amelynek minden strófája egy-egy rondeau (XCI.)

Adjad szívedet hív szívemért,
Csak ketten tudjuk, mely hívségért!

Ilyenfajta rondeau még a XCII. és XCIV. Nagyon dallamos a *Katona-dalon* kívül e g y e t l e n refrénes dala is (CXXV.):

Szép violám,
Galamb tubám
Ölelj meg engemet,
Hadd érezhessem édes szerelmedet.
Zum, zum, már szívem vár,
Kétségem nincsen már.

Valószínű az is, hogy e virtuóz verselésére a német ú. n. gáláns-költészet is hatott: Kastner Jenő néhány hasonló szerkezetű német strófára már rámutatott.²⁷

Verselését tehát az eddigiek szerint a divatos olasz dalzene alakította ki, szólamait, stílusát apjának a Balassa-Gyöngyösi-hagyományokon nőtt példája. Maga is már ifjúkora óta érdeklődött Gyöngyösi iránt, írott nyomunk van rá: 1731-ben, mikor atyja őt egy neoacquisitiós ügyben Pestre küldte, ki akarta ott nyomtatni Gyöngyösi egyik munkáját.²⁸ Bizonyára, mert nagyon szerette a népszerű poétát. Ovidius szeretetét — leveleiben szívesen és sokszor idézi e kedves költőjét²⁹ — még a gimnáziumból hozta és ha bizonyos, Balassa óta élő, humanista nyomok sem vesztek ki sem az apa, sem a fiú költészetéből,³⁰ abban is részük lehetett a jezsuita atyáknak, akik bölcselkedő szólások gyakorlatán, a reflexióra való hajlandóságon túl a humanista költészet szeretetét is ápolták bennük. Ezek az emlékek már csak gyéreb-ben szívódtak Amade László költészetébe. De a dallamhoz

símuló versformák és az apjától tanult szólamok jezsuita tanításból gyarapodnak egy harmadik jellemző sajátossággal, a szónokiassággal.

Strófakezdetekben gyakran csap meg valami parancsoló páthosz:

Azt gondoltam, hited erős, mint kőszál,
Tántoríthatatlanul, mint erős tölgy áll,
Nem hajlik szelektül,
Nem fél veszélyektül
S annál erősebb...

De megcsalt reményem. (CVII.)

Távozzon olly szerelem,
Az ki nem állandó,
Az melly csak gyötrelemre
És kínra hajlandó! (XXXVII.)

Él még az igaz Isten
Ki volt ottan, az itten,
Reménységem már nincsen. (LXXX.)

Ez a szónokiasság, láttuk, megvan prózájában is — leveleiben néha dagályossá válik — s megvan egész egyéniségében: dialektikájától apja még félt is. A barokk-jezsuita szellemnek azonban tartozéka volt, amellyel Opitz óta a német gáláns-költészetben is mindúntalan találkozhatunk.

A németeknél is jellemző tulajdonsága a műdalnak az énekelhetőség, s miként Amadenál, a líra Hofmannswaldau-nál is pusztán szerelmi dalokká szigetelődik: ezeknek formája a kótákon át lesz a barokkban játékosan virtuózzá.³¹ A mi műdalköltészetünk Balassa óta ugyanezt az utat járta s Amadenál idegen példái miatt természetszerűen vezetett e virtuóz barokk strófákhoz. S ezen át is eljutunk oda, ahová fejlődésének rajza minden vonásával visz: költészetének barokk szelleméhez.

Költőnk egyénisége is tökéletesen tükrözi a barokkvilág emberét. „Udvari nevelése“, világfi szerepe, amelyben szívesen tetszelgett, számára — mint gyakran rámutattunk — minden konvenció tiszteletét jelentette. Hitélete mélyebb és őszintébb volt a konvenciónál; de nem töltötte be annyira, hogy pompára, kényelemre, élvezetekre törekvő

csapongásainak is féke legyen. Családi hagyományoknak és a jezsuita nevelésnek ereje szilárdná tette katolicizmusát; anyjának nagyralátása fokozta egyéniségének könnyelmű adottságait s ez az ellentét folytonos zökkenéseket jelentett számára, amelyek gyakran megnehezítették, hogy az életforma kereteiben önmagát megtalálja. Amit keresett, nem is a polgári értelemben vett megnyugvás volt. Mozgalmas, változatos életre, tevékenységre született, szüksége volt bizonyos állandó feszültségre, fölfokozottságra; így tudta az élet örömeit a kor divatos életszemléletével, de a maga lágy és hajlékony,³² másfelől könnyen lobbanó és féktelenül szenvedélyes természetével kiélvezni. Lelkialkatával velejárt impresszionizmusa: a *pillanat* embere volt. Hitének mélységeit az örökkévalóság, az isteni malaszt tudata járta át, földi életében a pillanatt adta örömmek élt.

Ez az utóbbi adja meg költői alkotásainak jellemét is. Nem törekedett maradandóságra, nem vágyott földi halhatatlanságra. Dalolt, mert öröme volt az énekben, mert a pillanatnyi ihlet megszólaltatta lantját — vagy verset írt, mert maga is gyönyörködött ritmusaiban, választékos, gazdag szólamkincsében s tudta, hogy másoknak is tetszik, amit ír: csak annyira törekedett, amennyire barokk német költőtársa, Chr. Weise: *seine und anderer Affecte zu vergnügen*.³³

Hogy dalköltészetének a pillanat adta ihlet volt a megteremtője, arra hiteles följegyzés a sárosfai Bittó Mancini már idézett levele: „az atyám s anyám, akik sokat jártak az Amade házához, bizonyították, hogy ezen énekeket sokszor ebéd felett, amint ebédlett, bleibeiszt kért s étel közben szaporán úgy leírta az gondolatit.” Feleségének — röviddel szétválásuk után maga is azt írja, hogy Palotán mulatozván — Zichy gróféknál — nagybeteg volt a háznál: „haben doch zuhm singen bracht; und ein Liedt müssen machen.”³⁴ Jóval utóbb, egyik pozsonyi költözködéskor az ugyancsak palotai gr. Zichy Borbálának írja: „ha Mlghos Hugom Asszonynak *minapi csekély Énekek* teczczettek? vigasztalásomnak tartom, noha ezek csak *szapora gondolatok* voltak és nem csinyálmán(y)ok.”³⁵ A pillanatnyi ihlet e szülöttein túl tehát voltak „csinálmányai” is. Nem szabad ugyan általában azt gondolnunk, hogy „szapora gondolat” volt Amadenak minden

dala; de az bizonyos, hogy tizenkettesekben írt költeményei azok, amelyeken gondosabban dolgozott s amelyek állítólag elégték. A főkódexben valóban nincsenek ilyenek; de — mint mondtuk — azóta a Vég hely-hagyatékából és a bósi levéltárból sok előkerült. Ezekre alább még külön rátérünk.

A nálunk századok óta legtöbbször olaszos, kész dallam, a virtuóztatásig emelkedő strófa-szerkezetekkel, Amade fokozott, dalra mindig kész ihlettségének és így énekköltésének éppen olyan adott kerete, mint egyéniségének a barokk életforma. S miként a drága ruha, az ezüstveretes lószerszám, a holicsi porcellán a világfinak korszerű dísz, verseinek is kelléke a barokk külső díszítmény úgy, ahogyan Gyöngyösi óta él költészetünkben. Csak egy példa reá: kedvese a „Muzsáknak szépsége — Didó delisége — Venus kegyessége — Thisbének hívsége — Gizmunda szerelme, — Astrea kegyelme.“ Nemcsak a mitológia, néha a biblia vígan kevert példáira s a széphistóriák ilyen hagyományaira gondolok, hanem egész költői dictiójára, amely az olasz *concettik* példájára tobzódik a csapongó jelzőkben, gyönyörűségét leli a kiélezett hasonlatokban és rikító ellentétekben, a halmozott fokozásokban. Forma szempontjából már ez a dagályosságra hajlás, a retorikai stílus is élesen elkülöníti olaszos-barokk dalköltészetét a fölvilágosodás játékaitól, a századvégi németes rokokótól, amelynek előfutárjául szokták tekinteni. Egy másik formai különbség, hogy nála, mint a barokkban általában, Amor (Cupido) vagy Vénus komoly szereplői érzelmeinek, kínozzák őt, vagy boldoggá teszik — a rokokó ellenben játszik a mitológiai alakokkal, embereknek nézi, gúnyolja, kicsúfolja őket. A világnézeti, tátongó szakadékon kívül már ezek a különbségek is a magyar barokknak teszik legnagyobb lírikusává. S még inkább: költészetének belső tartalma.

Amade egész dalköltészete igazi, tiszta, szubjektív líra még pedig táncdalait és az egy katona-dalát nem számítva. Őszinte szerelmi líra és az én költészete. Bizonyos fokig még vidám, az útszélig duhaj táncdalaiban is nagy közvetlenséggel egész magát adja, néha a jókedvnek azon a fokán, amely csak szavak játékában tobzódik. Szerelmi dalaiban viszont legtöbbször csalódott vagy bánatos szerelmét énekli. Dalai csapodár életének emlékei. Borcsa, Éva, Krisztina, Jo-

zefa, Zsófia, Mária, Tereska, Ilona, többször Anna, Julianna, Pannus nevet őriznek a versfők:^{35a} mind futó szerelme volt, akiknek élete folyásában sehol, semmi nyoma — egyik feleségéről sincs szó dalaiban³⁶ — nem volt Amade számára egyikük sem fontosabb, mint egy-egy éneke. Az asszonyt jelentette neki mindegyik, vágyainak tárgyát, sokszor csak bosszúságának, féltékenységének, haragjának okát. A nőt akinek hűsége vagy hűtlensége érzelmi hullámvázásainak gerjesztője.

Árnyékomban, s holtomban
Hamvamban és poromban
Szeretlek és imádlak —

énekli (XXI.) nem egy, hanem annak a nőnek, aki éppen hódolatának tárgya. Kedveseitől csak őszinteséget, hűséget — és gyakran titkolódzást kíván, azonfelül — s ez a legszembe-
szökőbb — állandóságot, amely éppen benne nincs meg. Mindíg azt reméli, hogy „hiv szívre“ talál s keserősége, hogy mindig csalódik. S ha eszményiség nélkül, mégis mindig melegen vall szerelmet, az elpártoló hűtlenre annál inkább átkozódva ontja haragját. Nincsenek mély érzelmei, sehol semmi nyoma, hogy lelki kapcsolat, eszményi megértés fűzné az imádotthoz. A gáláns korhoz illően, csak a testi szépség vonzza. Mindez mutatja, hogy Amade az erotikus líra leg-
őszintébb képviselője költészetünkben. Voltaképpen — miként elődei is — természetszerűen az. Becéző, csábító szerelmes, de, ha nem eszményít is, nem trágár, nem durva, inkább szellemes fordulatokkal udvarias, a formákhoz ragaszkodó gavallér. Úgy nézi, *majestas* kedvesének, ha rabjául tarthatja, *triumphus*, ha esdekelve hever lábánál, napja, fénye, reménye néki az imádott, akinek szépsége az „egeknek munkája.“ Megválásakor kezét csókolja kedvesének s búcsúcsókot ad. (XXII.)

Kettejük viszonya s az álnok, fondorkodó, suttogó irigyek szóbeszéde teszi költeményeinek „meséjét“. Négyesynek finom észrevétele,³⁷ hogy Amadenak versei egy-egy párbeszédnek tőle szóló részei. Salamon Ferenc ugyanezt Petőfi lírájáról állapította meg s Négyesy Amadet ebben helyesen méri Petőfihez — ellentétben Kisfaludy Sándorral, aki többnyire monológokat ír. Amadenak ez a sajátossága jól

megfelel annak a véleményemnek, hogy sok bennük a retorikai elem; de mert nagyon őszintén, a pillanat indulatával szól, a szavaló tónus nem mindig szerencsésen lépi át a dal lendületét. Ez a szubjektív-élményi elem, eszményítés nélkül, de társasági formákhoz kötöten, az egyedül uralkodó vonása. Ezért nagyon egyéni minden verse, ezért mondhatjuk, hogy mindig a leplezetlen *én* szól verseiből. Belső változatosságuk is mindössze annyi, amennyi változatosság a költőnek gyakran alkalmoszerű élményeiben van. Megmondja, hogy elpártol kedvesétől, mert mást szeret (LXVIII.); akit már nem várt, megtért „napomnak fénye“ és ölébe bágyadoz (LXX.) holond, aki olyan szívért eped, amely nem állandó (LXXIII.); kedvese elbizta magát és kegyetlen vele, de megbánja még (LXXV.); távozzék az istentelen, hűtlen, átkozódó (LXXXI.) — Egy másik csoport: Búsul, hogy távozik kedvesétől, de távol is égni, epedni fog érte, szeretni fogja (XII.); félti őt, mert szereti, őrzi, mert kincse (XIX.); áldott, mert nem kétséges a szerelme (XXI.); szedjük a rózsát tövisekkel is, ne törődjünk irígyekkel, ellenségekkel! — S egy harmadik tárgykör, amelyben vígan hirdeti, hogy nem érdemes egyet szeretni, egyért ezret megvetni (XXX.): csapodárságának őszinte megnyilatkozása. E néhány példa is elmondja, mennyire őszintén egocentrikus a lírája. Még akkor is őszinte, ha magát hünek, állandónak, igaznak, mint a kőszikla: szilárdnak mondja; mert erős impresszionizmusával pillanatnyilag hiszi, hogy az.

Az élmények gyors váltakozása készletti könnyedén írt palinódiáira. Lírai költészetünkben nála a leggyakoribbak,³⁸ játékosak, de csak formájukban: az érzelem mindig őszinte bennük. Van költeményei között egy egészen különös ének, a *Neptunus népe*... kezdetű (XCV.) Nimfák kardala, amely egyébként sehogysem illik lírájába. Úgy nézem, ez az egyetlen, amely fordítás lehet, még pedig valamelyik Bécsben, vagy éppen Pozsonyban hallott operából. A színház mindig nagyon érdekelte költőnket. Többször is említi, hogy a „comédián“ volt; s nem éreketlen, hogy az „Erdélyi Theatrum“ is fölkellette figyelmét.³⁹ Itt említem meg, hogy írt néhány páros verset is: az ifjú és leány beszélgetnek;⁴⁰ ez a dallamos páros-ének talán az iskoladrámákból ragadt rá, de kevésbé

illett egyéniségéhez, mert tartalmilag is fékezte megszólalását. Néki a legjobb dialógus volt, ha annak csak egyik felét, ő maga mondta el: néha még mások nevében is maga beszélt. Van ugyanis egy csomó költeménye, amelyekben a versfők nem leányneveket rejtegetnek, hanem udvarának embereiét, íródeákjai nevét, jóbarátaiét.⁴¹ Ezek tehát helyzetdalok. De Amade még helyzetdalokat is csak úgy tudott írni, hogy lelkeben egészen átélte a hős szerepét — nem volt nehéz, hiszen szerelemről volt szó — s annyira őszintén szól, hogy e versek egyike-másika, pl. éppen a sokáig, helytelenül, Balasának tulajdonított *Bár ne tudtam volna, mi légyen a szeretet?* a legszebb alkotásai közé tartozik.

Érzelmi hevével nem versenyezhet fogyatékos képzelete. A renaissance-szal ébredt természetszeretet, amely a humanizmusból a jezsuiták latin leíró-költészetébe is átment s nyilván innen él föl Faludi Ferenc alkotásaiban, költészetéből merőben hiányzik. Képeinek, hasonlatainak jórésze klasszikus emlék, majdnem olvasmányjaiból vett klisék fölhasználása. A lovaival kifáradó nap, a szélvész után elpihenő tenger, a habokkal küzködő hajó vagy bárka (kétszer is: szív-bárka) képei bizonyosan a gimnáziumból jöttek vele, miként Párisnak sokszor emlegetett aranyalmája is, vagy a pálmafa, amely a súlyosabb tehertől büszkébb lesz. Jól illik szerelmi dictióihoz a madárfogás lépes vesszeje vagy tűre, a méreg vagy a fulánk is. Legkedvesebb, legtöbbször használt hasonlata a lépes méz, amelyhez nehéz jutni, sokszor méreggé változik (V., XLV., LXVII., LXXII., LXXX., CXXI.), legszebb: a felhőkből kiderülő napfény:

Ki béborult az főlhőben,
Megtért napom fénye... (LXX.)

Elmúlt én reményem,
Ki volt napom s fényem (XXXII.)

Már elhúnyt az én napom fénye,
Éltemnek reménye. (Erdélyi Pál közlése, 20.)

Humanista emlék a rózsa szirmai közt leselkedő pók: mindez csak dísz, nem a természet átérzése, nem is emlék, vagy élmény: csak tanult szóvirág, amely nem ér föl az indu-

latok erejéig. Színekkel ékes barokk leírás is csak egy-két táncdal-ritmusú, enyelgő költeményében van: a német forrásra valló *Szívem csöngetője* kezdetűben és az *Édes Dudi-Duduskámban*; sikerültebben a későbbi tizenkettesekben. Nyilván még a természettel sem törődik, példái csak a szerelemnek, a szívnek szimbolumai.⁴² Ez is barokk sajátság. Még inkább az az ellentétek kedvelése. Már a méz és a méreg, a felhő és a napfény is annak példája. A lány mágnes, amely gyilkos acéllá válik, a „homályozott” fénycsillag, a jég, amelyről inkább hiszi, hogy tűz lesz, mintsem, hogy kedvese megváltozzék, a kőszív, mely viasszá olvad, a kóróvá vált rózsza ilyen kiélezett antithézisek, a kor divatos sajátságai — de nem erős képzelet bizonyosságai. S van a költeményeknek még egy hibájuk: a köznyelvben élő latin kifejezések gyakori használata a költőiség rovására van. Gr. Eszterházy Sándorhoz 1754. írt egyik levelében éppen úgy helyet foglal a „rontom conceptusukat”, mint pl. XLVI. énekében:

Rontom conteptusokat
Ezer praetextusokkal,

aminthogy nem habozik verseiben az *affectus, observat, vox, contentum* stb. szókat leírni. Ezekkel és néha prózaivá laposodott kifejezéseivel költeményeinek hangulatát gyakran elrontja. Befejezése többnyire gyöngék, egyik-másik versét — Négyesy szerint — egészen billet doux-szerűvé, üzenetté csökkentik, Kiemelem azonban két versét; az egyiket, mert a *Szeptember végén* befejezése már megvan benne

Kérlek, arról emlékezzél,
Kit sírban téssz s tovább nem él,
S ki még ott sem változik (LXXXII.),

a másikat, mert már a *Himfy-strófák* belső fölépítése, epigrammai befejezése, sőt hasonlatai élnek benne:

Az tengernek szélvész után
Habjai apadnak,
Az égnek fölhők után
Csillagi ragyognak:
Én szívem is már habozott,
Fénycsillagom homályozott;
Juttasd már partjához,
Égő fáklyájához. (VIII.)

Dalszerű költeményeiben mégis van poézis. Nemcsak dallamosságukkal kedvesek, hanem néha költői kifejezéseikkel is. „Te vagy életem, reményem, fényem“ kezdi XLIII. énekét; Négyesy is idézi e régi strófáját:

Oh, mért nem mondtattad,
Hogyha nem szeretnél,
Ha nem szenvedhettél,
Minek kísérgetté? (XIII.)

A szem mihelyt szépre tekint
Szív ott szívbe szerelmet hint (CVII.)

Adjad szívedet hív szívemért (XCI.)

mondja „világi magyar ének“-ében.

Mi haszna csodálom,
Hogy nincs édes álom
Nyughatlan szívemben (CXXVII.)

Szeretni jó, ugyan szeretni kell... (*Erdélyi P. közlése 8.*)

és hasonló verskezdek választékos költői érzéséről tanúskodnak. De igazában nem ezek tették népszerűekké dalait, hanem azoknak eredetisége, frissesége, újsága⁴³ — dalszerűsége. Költészete hatalmas emelkedés volt egy tisztultabb érzelmi lírához, ennyi szerelmi ének egy költőtől Balassa óta még nem szállt ajkról-ajkra s a divatos műdalok új formáit ő hozta el főúri köreink mulatozásaiiba, tőle s ezekből terjedt a nép felé is.

Dalait másolgatták és énekelgették: legtöbbjük hallott és fülébe zengő dallamokra készült, vagy — amire szintén van példa⁴⁴ — maga szerzett hangjegyeket hozzá. Éppen mert sokan másolták, kérték, — s csak ezért, nem pedig, hogy kinyomassa — írta össze énekeit abba a már említettük kéziratkötetbe, amelyet Négyesy főködexnek nevezett el. Nagy István is s a regényíró bárí szomszéd és jóbarát, Méssáros Ignác kétszer is, ebből a kötetből másolták a verseket. Hogy pedig egyes dalok mennyire terjedtek főúri körökből lefelé, arra több példánk van. Poóts András átírta az egyiket (LXV.) *Sénai Lukrécziájába*⁴⁵ s ugyanezt e sorok írója egy emberöltővel ezelőtt egy székely faluban jegyezte le.⁴⁶ A Jankovits-féle 18. századi dalgyűjtemény,⁴⁷ a pataki *Dávidné Soltárai*⁴⁸ és nem egy nyomtatott vagy kéziratban ma-

radt énekeskönyvünk dicsekedhetik Amade-dalokkal. Költői hírére jellemző, hogy még életében (1756) Bárá Révay József benne a „poetarum in Hungara lingua princeps“-et ünnepelte.⁴⁹ Révay verseslevele tehát már a *magyarul* éneklő poétát dicséri. Igazában az énekszerző az, akinek dalai népszerűek lettek.

Népszerűek, de egyáltalán nem népiesek: azok a dalok, amelyekkel a népieshez leginkább közeledik (*Kukuku-kukucskám, Én anygalkám, Én babácskám* stb.), igazi műdalok, de dallamosak, frissek vagy csak jól énekelhetők, velük Amade csak eljutott a nép szájára, ahová *nem* szánta énekeit. S még jobbak eleven, duhaj, sokszor csak enyelgő, tréfás táncdalai — ezek, és a virtuóz, de dallamos strófák voltak azok, amelyekkel Gyöngyösi és a főúri líra hagyományait áttörte. Ezekért élt még akkor is az énekeskönyvekben, mikor a német rokokó objektivált kis szerelmi enyelgései, majd érzelmessége váltak divatossá.

Népiességről tehát nem szólhatunk Amadenál. Helyenként megcsendül egy-egy népies strófa:

Szép violám,
Galamb tubám
Ölelj meg engemet (CXXV.)

Volt egy rongyos, ó mentéje
Volt Vácon egy szeretője,
Mondja: néki csináltatta,
De megcsalta az ebadta,

de ez öntudatlan népiesség volt.

Már Amade gráci éveinek történetében valószínűnek mondtam, hogy Faludi Ferenc is a gráci katolikus barokk-világban kapta dalköltészetéhez az első ihletet. Van egy kis halvány nyoma, hogy Amade ösmerte a *Kisztő éneket*; Viczay Mihály grófnak írja egyszer Pozsonyból,⁵⁰ hogy „B. Vécsey Uram Eötsém... *deli termet, méltóságos Úri rend*“. A közös ihletnek azonban jobb bizonyossága, hogy Beniczky sora

Szerencse kerekén azért okosan ülj

— a barokk életszemléletnek leggyakoribb képe — Amade CXVIII. énekének ritmusán szólal meg Faludinál:

Szerelem, győtrelem hol együtt jár: Fortuna szekerén okosan ülj,
 Szíveket láncolja keserves zár, Úgy forgasd tengelyét, hogy ki ne dülj;
 Fárasztja elméket Ha szépen vezetett,
 Fonnyasztja szíveket, Ha miben kedvezett,
 [Ujítja s nagytítja] Ha miben kedvezett
 a sebeket. Meg ne örülj.

Az egyforma ritmus arra vall, hogy a két vers ugyanannak az éneknek dallamára készült: talán Grácban hallották együtt. Útjaik szétváltak a költészetben is. Faludiban a népdalok emléke erősebb volt s nagy műgonddal dolgozhatta énekeit, amelyeknek példája még Révaira, Kisfaludy Sándorra hatott. Amade megmaradt az olaszos műdalnál, szaporán, könnyedén verselt, formáival törte át a hagyományokat s így is népszerű lett.

Legnépszerűbb alkotása azonban egyetlen nem-szerelmes verse, a *Toborzó* címmel emlegetni szokott katonadala lett. Kazinczy, aki Amadet e dal miatt szerette meg, át is dolgozta „mint a festők, midőn egy régibb munkát újra festenek”⁵¹ Arany János „értékesítve a versezet ritmusában annyira kínlózó zenei erőt,” meg is zenésítette.⁵² Az induló csakugyan egyike régi költészetünk legsikerültebb alkotásainak. Valószínű, hogy 1734-ből való. Amade ekkor vett részt toborzásban. A költemény fürgén pattogó ritmusához jól illik a csapongó röptű menet, amely látszólag ide-oda száguld, igazában jól megszerkesztett egész, fokozódó hangulattal s pompás befejezéssel. A kompozíció szilárdsága a gyorsan változó képekből is kilátszik: Zöld mező — kvártély — város — ország (2—4), jómód — katonai karrier — pipázás — nyargalás — győzelem az ellenségen és szíveken. (5—10) Hazajön, kereskedik — úr, nem parancsolnak neki, kardja a prókátora — meg a papnak sem fizet (11—15). Itthon rossz az élet: tehát búcsúzzunk, menjünk (16—18). Négyesy szerint, így is, ahogyan van, egyike legrégibb s legszebb indulóinknak, igazi költői alkotás s Amadenak legformásabb dala.

Másik elszigetelten álló költeménye, amely hosszú ideig csak kéziratokban terjedt el, *A házasság által elvesztett szabadságnak megsiratása*, másik címmel a *Nőtelen és házaselet*. Először Sándor István adta ki *Sokféléjében*, utóbb még háromszor „fedezték föl”. Pompás humorú vers, kerek, befeje-

zett egészet ad. Már Toldy úgy vélte, hogy alighanem első, rövid házasságának perpatvaros életét örökítette meg benne, legalább körvonalaiban, Bodnár Zsigmond meg éppen Amade életét rajzolta meg belőle: a második házasság szomorú részleteit akkor még nem ösmerték. Ma már tudjuk, hogy — legalább is az első fele — minden részletében igaz. Ismerjük (az olasz háborúból) híressé vált kócsagtollát; tudjuk, mennyire szerette hegedűjét; milyen híre volt moldvai paripájának (Esterházy primás is látni akarta), mennyire lelkesedett az ezüstös-aranyos lószerszámért (anyja is vett neki). A sok lakájért apja is szidta. A táncos-muzsikás élet kedvére volt, igaz az, hogy

Madmojjellák közt gyakran vígadoztam,
Ezzel diskuráltam, amazt megcsókoltam,
Amarra titkosan néha pillantottam,

s leginkább igaz, hogy a játék, a kártya fontosabb volt neki a szántásnál-vetésnél. Ha még a Szirmay Antal megőrizte, már idézett részleteket, Mária Terézia prágai koronázásán volt pompáját is hozzávesszük, elmondhatjuk, hogy Amade csakugyan magát rajzolta a költeményben. Csak nem az első házasságát, amely rövid volt, és kisleánya halála miatt is szomorú, hanem a másikat, s azt is a negyvenes évek második felében, úgy nézem, szétválásuk után. Nem mintha a befejező, nagyobbik részben is annyi lenne az igazság, mint a bevezetésben, de mert sok élménye tükrözik benne, amelyről ráösmerni házaseletére: maga mondja 1742-iki végrendeletében, hogy „*nagy kereszt a házasság!*”

A költemény nem mindvégig esztétikus, vannak túlzó és nem éppen ízléses részei; de szintén jól szerkesztett egész, egységes a hangulata, közvetlen, zavartalanul folyékony s kitűnő, majdnem népies a komikuma:

Azért felesége hogyha van is kinek,
Jobb lesz, ha eladja aztat valakinek,
Hogyha pedig pénzen nem kelne senkinek,
Ügyis odadhatja bízvást akárkinek.⁵³

Annyi azonban bizonyos, hogy ha személyi s ma már ellenőrizhető vonatkozásai szerint *csak* Amade lehet a szerzője, a szöveg nem minden része hiteles, sokat kophatott a máso-

latokban. Kézirataiban sehol sincs meg; de tizenkettesekben írt verseiből egy sincs a gyűjteményekben.

Amennyire természetes, hogy zenére, dallamra rögtönözve teremnek dalai, sőt e nélkül is könnyedén versel, annyira bizonyos, hogy ezek a Zrinyi-strófákban írt versei nagy műgonddal, szerkesztő művészettel születtek. A dal-költő érdeme s irodalomtörténeti jelentősége nagyobb; de líránk történetének jelentős fejezetét teszik ezek az újabban előkerült költemények is, mert egyrészt jobb aláfestését adják a barokk lírikusnak, másrészt szerelmi költészetünknek olyan részletei vannak bennük, amelyek a terjengősebb költeményekből kiszakítva, régi magyar verseink legszebbjeihez mérhetők. Érett művészetünkkel Amade késő férfikorára, a negyvenes évek végére s az ötvenes évekre kell keletkezésüket tennünk.

Érdekes, hogy Amade ekkoriban visszatér Gyöngyösi példájához. Ifjúkora óta is sokszor olvashatta, s mikor nem „nótát” írt, mintaképe volt. Szép emléke ennek az a barokk leírás, amellyel a CXL. költemény kezdődik:

Mint a leesett hó, olyan fehér teste,
Kit a véres bíbor itt-is, ott-is feste,
Fényes nappal láttam, nem volt akkor este;
Boldog, ennek színét aki híven leste
S akkor megtalálta, amikor kereste.
Fekete kláristól mocskosak szemei,
A nap sugárral küzködnek nemei,
Egy élet élete, egy tekintetei stb.

Ilyen a barokkban jellegzetes *Nincsen neve*⁵⁴ kezdetű töredék:

Mosdatlan jár kláris két fekete szeme,
Napkeleti gyöngyház mellének pár neme...

vagy az újabban előkerültek közül a 8. számú:⁵⁵

Piros pipacs! bíbor! bürzöny az orcája!
Alabástrom! Tej! Hó képének formája!
Mint Vénus! tengeri haboknak munkája...

a 11. számúban vannak e szép sorai:

Te, te vagy életem! Te halál — s reményem,
Nyugalmas éjtszakám! Virrasztó napfényem!
Citromom! Narancsom! Jószagú virágom!
Te vagy én mindenem! éjem és világom!

A költemény elragadtatott heve versenyez gyönyörű dictió-jával. Külön meg kell emlékeznünk *Tiszta Géniusát csalárd Cupidónak* ... kezdetű költői leveléről (CXXXIX), mert gyöngéd, nemes fölfogásával, tisztaságával nagyon kedves — mint hugomhoz ég bennem én szívem, írja — s a leányt, „szívem, szívbéli pajtásom!” felesége nevében is köszönti. Többi versében több az érzékiség s amit dalaiban a forma korlátozott, azt most költői nyelven s választékos szépen úgy gyűjti virágokba, hogy a szenvedély fokozódó melegséggel árasztja el mondanivalóit. — 12. költeményében maradt ránk a legszebb magyar ú. n. *Tagelied*, a németeknél már a középkorban is dívó műfaj, amelyet a barokkban Simon Dach és társai sok változattal elevenítettek föl. Amadenak legszebb sorai ezek:

Hogyha együtt volnánk, a hajnalt átkoznám,
A korán virradó Napot rá okoznám,
Minden mentségemet ellenére hoznám!
Későbbben virradna, másszorra áldoznám.

— — — — —
Te vagy ennek oka, sötét napom fénye!

A napfölkeltét, a delet rajzolva, így folytatja:

Ha Phoebus lovait nyugtára meríti,
Órzó pásztor nyáját ha hazatéríti,
Ezzel szívem este mégsem szelidíti,
Hanem új kínokra újra kényszeríti.

Jaj! mert az éj újra emeli sátorát,
Látom csillagoknak tündöklő táborát,
Sok búbánatoknak újra rajtam sorát,
S újló sebeim vér folyó bíborát.

A régi magyar költészetnek erő, stílus és költőiség dolgában legszebb strófái ezek. Már nem Gyöngyösinek, hanem közvetlenül Zrinyinek hatására kell gondolnunk, de méltók volnának Petőfihez, vagy Arany Jánoshoz is. S hogy velük csakugyan kiteljesedett, művészi lett Amade eddig naturalistának ismert tehetsége, azt sok helyt e versek tudatos szerkesztése is megmutatja. Több, sajnos, nagyon terjedelmesre nyúlt költeményében egy érdekes, művészi próbálkozásával találkozunk: fokozott erejű három-három strófát

egyforma verskezddéssel egységbe foglal, s a hármas egység utolsó sorában epigrammai befejezést ad. Ez által a hosszúra nyúlt költemény pompásan tagozódik, s minden ilyen rész önmagában is szép költeménnyé alakul. A 13. sz. költeményben pl. a 21—42. strófa — egy megszakítással — csupa ilyen hármasfogat. Az egyik így szól:

Addig volt jó, míg én téged üldöztelek,
Noha senki jobban, mégsem ismertelek,
Ámbár haboztattak mindenféle szelek,
De, mégis, mint köszál, bátran szerettelek!

Addig volt jó, meddig mesében beszéltem,
Mutattam: párosan — mégis: árván éltem,
Míg reád kedvesen és mordan szemléltem:
Addig szerelmemet szerencsésnek véltem.

Addig volt jó! egymás közt meddig harcoltunk,
Mutattuk, egymásra mintha nem szorultunk,
Titkos barátságot egymásnak hazudtunk
— De mégis egymásnak ölébe borúltunk.

Hasonló hármas versfogatot találunk abban a versében is, amelyet Balassa József praefectusa nevében ír „Terike szol-gálóhoz”⁵⁶

Előbb a fényes nap sötét éjjel leszén,
Vagy a csillagoktól fényességet vészen,
A szép, zöld laurus-ág sárga kóró leszén,
Mintsem én szerelmem tőled elenyésszen!

Előbb kis források folynak az Etnából
És régi semmiség leszén e világból,
Tövisebokr nő ki az olajplántákból,
Mint szabaddá légyek ily szíves rabságból!

Előbb minden végső kínra ítéltessem
És a föld gyomrába így eltemettessem,
Az Egek átkától soha ne mentessem —
Mint kívánt örökös szerelmed megvessem!

s befejezésül:

Nem tudom már többet mit kívánhatsz tőlem,
Zöldellő reményem, én édes szerelmem,
Óhajtásim célja, éltető napfényem,
Életem, halálom, angyalom, mindenem.

Ha van Petőfi előtt szerelmi költészet, amely tűzes szenvedélyességével szép s ha a század lírája valaha mély költőiséggel szólt: Amadenak ezekre a verseire kell mutatnunk. Részekre kellene a hosszú költeményeket bontani, s akkor a szerelmi lírának éppen olyan fűzérláncra kerülne belőlük, mint a *Himfy szerelmei*. Szerkesztő művészetének azonban még nem ez a tőpontja. Van egy „hattyúdala” — abban az értelemben is, hogy a haldokló hattyú énekével példálódzik, miként dalai-ban többször is — amelyben, mielőtt szívebánságában meghalna, még egy keveset énekel versekben, s aki szerelmében sohasem volt vidám, szomorú énekkel hal meg. (19. sz.) Majd így folytatja:

Adjon számot arról, ki oka ezeknek,
Elsőben gyullasztó s forrasztó heveknek,
Azután reszkető s fagyasztó jegeknek —
Adjon számot arról: ki oka ezeknek!

Adjon számot, aki megölte hitemet,
Hamisság présébe sajtolta szívemet,
S abból erőszakkal folytatta véretem —
Adjon számot, aki megölte hitemet!

Adjon számot, aki esküdött hamisan,
Édesség mérgével étetett gyilkosan,
Más hamis szívekkel cimborált titkosan —
Adjon számot, aki esküdött hamisan!

Folytathatnám az idézeteket; de valamennyiből csak az tűnik ki, hogy Amade költészete a régi formákban csak fejlődött, tökéletesedett, mélyült. E Zrinyi-strófák nem olyan jellemzők az eddig ismert dalköltőre, de erőteljes fejezetet jelentenek líránk történetében s Amadet még nagyobbnak mutatják: a magyar barokk költészet Zrinyi óta vele tökéletesedett ki legszebben s Gyöngyösin csiszolódva nála fejlődött művészié.

Ezeket a költeményeit megint néhány helyzeti vers egészíti ki. Említettük már, hogy másoknak, többnyire „udvari” embereinek nevéhez kapcsolja őket (a Balassából idéztünk is) — még csak annyit teszünk hozzá, hogy ezekben is Amade szenvedélye ég, beleéléssel, őszinte melegséggel ver-
sel itt is.

Mind e költeményeiben a Zrinyi-strófa csak tökéletesedett. Stílusa és ritmusa nem marad Gyöngyösié mögött, sőt néha éppen azért simább és választékosabb, mert Gyöngyösi már kicsíszolta a formát. A strófák egyhangúságát pedig — amelyről franciák és németek, nálunk utóbb Molnár János és Rájnics József méltán panaszkodtak — megtöri már említett hármasszövegének mindig erősítő verskezdetével. Gyöngyösi hatása tükrözik kezdősorainak bölcselkedő mondataiban vagy hasonlataiban is; de gazdagabb szókinccsel itt is költőibb.

Hát eltávozol már tőlem én életem?

S mi haszna, ha volna tétovázó álom...

éppen megkapó szövegeikkel közelednek újabb irodalmunkhoz. Rímei is változatosabbak itt, mint dalaiban. Amott a barokk strófák *ép-szép, hív-szív, fény-remény, édes-ékes, kincsem-sincsen* stb. rímei úntalanul ismétlődnek, sőt a rím néha — mint Négyesy kiemelte — ura lesz a gondolatnak:⁵⁷ kirívó példája ennek az *Isten a Cupido — De hamis mint zsidó* idézte rím. Horváth János is azt mondja, hogy Amade verseit cifra csipkézetű versszakai miatt „a sűrű belső rím túlságosan széttördeli s nem egyszer erőltetetté vagy szószaporítóvá teszi a kifejezést.”⁵⁸ Ez persze nem csökkenti érdemeit a formák gazdagságában és változatosságában,⁵⁹ s olyan hiba, amely új verseléséből magától küszöbölődött ki. Amott a népies felé öntudatlanul közeledve, olaszos áriákkal és kantatékkal is,⁶⁰ a pillanat ihlete a dalszerűséggel (legtöbbször a dallammal) összetalálkozott s a hangulati változatosságnak aránylag nem nagy skáláját formai újszerűséggel gazdagította; emitt ihlet és forma a legszebben találkozottak és szenvedélyes érzelmeinek bő teret adtak. Az énekelt magyar műdal történetében nagyobb az úttörő jelentősége; dalainak majdnem százéves élete énekeskönyveinkben maradandóbb hatását bizonyítja. Lírai nagysága e tizenkettesekben viszont költői jelentőségét gyarapítja. Zrinyi lírájától⁶¹ Kisfaludy Sándor költeményeiig Amade nemcsak a legfontosabb láncszem, hanem önmagában is kiemelkedő magaslat.

Amade világi költészetének képéhez tartozik még, hogy latin- és németnyelvű költeményeket is írt. Az előbbiekből csak kevés jelent meg,⁶² de elég szép számban maradtak ránk

kéziratban:⁶³ alkalmi költemények, elégiák, epigrammák és szatírák. Több az enyelgő, tréfás vers közöttük, mint a komoly; egy-kettő rímes, a többi klasszikus formájú — s nemcsak a verselése az, hanem egész szólamkincse is. Német verse mindössze négy maradt ránk. Közülük kettőnek az az érdekessége, hogy az inkább Faluditól kultivált (8 + 7) népies formában szólnak. Mind a négy jól sikerült kísérlet, ugyanabban az eszmekörben, amelyben magyar énekei élnek. Riedl kissé merészen kereste bennük a német anakreontikák magyar párjait,⁶⁴ hogy inkább Amade magyar verseinek a másai, arra van egy-két bizonyágunk:⁶⁵

Ah! átkozott színes szív! (CXXXIII.)

Du verfluchtes falsches Hertz! (Négyesy 537. l.)

s ugyanebben a versben:

Suche dir ein böseren Sinn,
Adio! und gehe hin.

Legyen azért végső szó:
Gyilkos lélek, adio!

A ránk maradt kevés német versből arra következtetünk, hogy Amade nem sok gondot vetett rájuk. Talán csak második felesége kedvéért, vagy éppen róla írta őket. Annál több gondot fordított vallásos költeményeire. Összesen 10 ilyen maradt ránk. Hét közülük hangjegyekkel együtt nyomtatásban is megjelent — erről még lesz szó — néhány ma is él közülük énekeskönyveinkben; egy pedig latin nyelven láttott 1759-ben Győrött napvilágot,⁶⁶ de ennek is megvan a magyarja.⁶⁷ A tízből négy védőszentjéhez, Nepomuki Szent Jánoshoz szól, aki őt „életében, hírében, nevében, mindenben oltalmazta.”⁶⁸ Mindegyikében arra kéri, hogy jó hírét, becsületét a fondorkodóktól, gyalázkodó emberek rossz nyelvétől mentse meg. A *Nagy Szentsége, reménysége* kezdetű Mária-himnuszunk érdekessége, hogy nem szó szerint egyezően, de latinul is megírta. Legszebb vallásos költeménye azonban a *Szűz Máriához* szóló másik ének, amelyet gráci éveinek történetében idéztem, mert a *Patrona Hungariae* eszménye véleményem szerint már akkor kialakult benne.

A katolikus énekköltészet a 17. század óta virágkorát élte. Dallamosságával, kiművelt technikájával is fölibe kerekedett a középkori és a protestáns egyházköltészetnek.⁶⁹

Amade énekei tehát gazdag sorozatba tartoznak. Nincsen bennük sok mélység, de azért őszinte bizakodás, esdő könyörgéssel, szépen szól soraikból s csak természetes, hogy dallamosságban is fölveszik a versenyt a kor bármelyik énekével. S van bennük még valami: hazafiság. A Szűz Máriához szóló említett nagyobbik himnusz nemcsak „véres sebeinket, panaszló ügyünket“ ajánlja az „igaz magyarok“ pártfogójának oltalmába, hanem a magyar fegyvereket is:

Aldd meg igaz
 Királynőnknek
 Győzdelmes fegyverét!
 Gyűjtogassad,
 Lángoztassad
 Hozzánk anyai szívét

— — — — —

Jó hírnévnek
 Magyar vérnek
 Gerjesszed buzdulását,
 Királyáért
 S hazájáért
 Hív, vitéz kiontását
 Vitéz legyen karja!
 Hogy amint akarja
 Tegye pogány rontását.

Az ellenreformáció eszmekörét már diákkorában bele-nevelték; van egy kézirata, (*Animadversio Chronistica*), amely 1717-ben, Luther proclamatiójának 200. évfordulóján készült:⁷⁰ bizonyára a győri jezsuitáknál másolta. A mély vallásosságot is ott szilárdították meg benne, de vele együtt a haza lelkes szeretetét, az ősök megbecsülését. Itt is ezen van a hangsúly: a magyar vitézek fegyverének megsegítésén, s hazaszereteten.

Mikes írásából kicsillan erdélyisége. Miként Faludinak csak indulóin, Amadenak csak e vallásos költeményein tör ki magyar érzése. Ez természetes, hiszen (katonaénekén kívül) minden más lírai alkotása szerelmes vers.⁷¹ Magyar-sága, hazájának sorsáért való aggodalma gyakran kicsendül azonban leveleiből, magyar faji érzése 1742-iki végrendeletéből is. Új eszmék, új feladatok fordulóján élt: Zrinyi életgondolata a harc volt a török ellen; a kurucvilág németgyűlölete ellanyhult a Pragmatica Sanctiora következtet gazdasági jobblétünkben. De a lelkekben lassan kialakult az érzés, hogy Béctől nem sokat várhatunk. Ez volt — mint látni fogjuk — Amade hivatali működésének tanulsága is.

11. Pozsonyban. 1750.

A kamara beiktató ülése után — 1750 tavaszán vagyunk — Amadenak első dolga volt, hogy Bécsbe utazzék és Mária Teréziának audencián köszönetet mondjon kineveztetéséért; ezt követőleg több heti szabadságot kapott új életének berendezésére és egészségének helyreállítására,¹ s június 10-én, mikorra „már ütött az Posonyi Fölséges óra,“ visszatért Pozsonyba.² Birtokai ezentúl is sok, talán az eddiginél is több gondot okoztak neki — hanem azért nagy öröme volt, hogy újra Pozsonyban élhet, ifjú, mámoros éveinek emlékei között, s ezúttal más körülményekben, mint egykor, mikor a primás udvari embere volt. Akik akkor, negyedszázaddal ezelőtt, a pozsonyi társaság középpontjában éltek — köztük a primás — már jórészt elköltöztek. Csak egy ember volt állandó kapocs a multhoz: Pálffy János, a nádor, s az is podagrájával küzködött. Június 24-én nevenapjára hozzá készült; a nádor már senkit sem fogadott, de Amadenak szabad volt a bejárat: „weylen ich ohne dem ein Khindt im hauss bin“³ s mert a nádor fia, Pálffy Károly gróf, külön meg is hívta. Ott ünnepelhette a maga nevenapját is. Az agg főúr betegsége utóbb jobbra fordult; elkártyáztatott, sőt karácsony körül már aktákat is aláirogatott.⁴ De költőnknek ez volt az utolsó találkozása atyai jóakarójával, egyik legerősebb támaszával. Tőle ismét visszatért hivatalába.

A koronázó város új virágkorát élte. Ekkoriban bontották ki és fejezték be a „halász Kapucskát, kit Mohács' veszedelme után raktak vala be“,⁵ új töltések „bástyája“ védte a parti épületeket a Duna árja ellen. Javígtatták a várat. Paloták emelkedtek, színház volt. A mágnások kis-Bécszet teremtettek. „A paloták zörögtek és porzottak is a' muzsikától és táncosoktól“:⁶ eleven és színes volt a társadalmi élet;

hogy azonban költőnk mindjárt belevegyülhessen, annak nagy akadályta támadt: szállása. Már régebben is — minthogy gyakran volt dolga Pozsonyban — volt ott állandó lakása. 1748-ban Tádét meg is invitálja: „pozsonyi szállásom személynének és curájának szolgáltyára vagyon: csak hogy: úgy mondgyák; hogy oda némelykor Lölkök járnak.“⁷ Miért szüntette meg bérletét éppen az imént, ki tudja. Most annál nehezebb volt jó lakáshoz jutni.⁸ Jólesett neki az országbíró, Gr. Erdődy György ajánlata, hogy lakjék 300 forint bérért házának első emeletén, ahol a másik lakás fiáé, az imént kamarai tanácsossá lett Erdődy Jánosé volt. Csakhogy itt sem maradhatott sokáig, mert az épület rozoga volt, ki kellett volna javítani és bővíteni, s jóelőre tudta, hogy az építkezések idejére vendégfogadóra szorul. Panaszkodik is hamarosan elnökének, Grassalkovich Antal grófnak, hogy „ebben a Posomban mint a' Czigányok! vagy ideig-óráig mint egy Sátorban lakunk; magam is Quartélyommal habozom! mint az Tengerben: mert ha az nyáron egészben nem reparállyák, vagy az én, vagy a más nyakára vagy életére dül.“⁹ S minthogy a primási szék üresedésben van, arra kéri a grófot, engedje meg, hogy a primás ifjúságából jólösmert kertő házába „hordakodhassék“ mindaddig, amíg vagy ezt a lakását megjavítják, vagy másikat, megfelelőt talál: „ottan csendesen, bizonyossabban! békességessebben“ ellehetne. Megkapta-e a kamarai elnök beleegyezését, s meddig tartott ez az átmeneti állapot, nem tudjuk. Csak keletnélküli töredéke van meg a szerződésnek, amelyet Althann Vencel gróffal kötött s amely ennek házában 500 forint évi bérért (ezt két részletben, félévenként kellett fizetnie) végre jó lakáshoz juttatta.¹⁰

Hivatalát gondosan látta el s az sok dolgot adott neki, jóval utóbb is azt írja,¹¹ hogy „rabja kötelességének,“ sokat kell néha túrníe, szenvednie is,¹² de amit vállal, teljesíti. Munkakörébe mélyebben nem tekinthetünk. Grassalkovits-hoz atyafiság kötötte (a kamaraelnök felesége Viczay-leány volt), de az elnök ritkán volt Pozsonyban — annál kényesebb volt az ügyek intézésében; Amadenak pedig megvolt a becsvágya, előbbrejutni. Az alkalom hamar adódott rá: Keller báró, a másodelnök, aki őt hivatalába bevezette, az ünnepies beiktatás után harmadnapra hírtelen meghalt.¹³ Elölép-

tetés útján éppen egy mágnás-hely üresedett a kamarai tanácsosok sorában; azonban Amade egy darabig ingyen szolgált, majd ötszáz forint jutalomdíjat kapott, de az előléptetésnél mellőzték s csak a következő évben került rá a sor. Husvét után az egri püspök vezetésével negyven főnyi küldöttség ment Bécsbe „ő Felségeket Diaetára invitálni“ — ebben a küldöttségben részt vett költőnk is.¹⁴ S július 31-én Bertalanffy Lajos ügyvéd írja meg Amade Antalnénak az előző napon nyilvánosságra került királyi resolútiót, ugyanazt, amellyel Gr. Csáky Imre kalocsai érsek hercegprímás, és Klimó György pécsi püspök lett — s amellyel „Mghos Báró Amade László ő Ngha sok érdemire nézve, ritka példájú természetnek ajándékj mellett réghen megh érdemlett actualis Consiliariussághra Fölséges Asszonyunk által föl magasztaltatott.“¹⁵ Amade csak most mondhatta el igazán, hogy méltó tisztséghez jutott. De volt egy másik, régen istápolts becsvágya is. Nemcsak udv. kamarai tanácsos: aranykulcsos kamarás is szeretett volna lenni.

Már évek óta járt ezért Bécsbe, a „kerekeket kenni“, nem egyszer a „felséghez Theresia Menyecskét“ térdhajtva üdvözlölni.¹⁶ Most „maga méltatlan születése napján“ anyjához fordul, tőle szeretné megkapni ennek „bizonyos taxáját“: 200 körmöci aranyat s az egyéb udvari ajándékokhoz szükséges 50 aranyat.¹⁷ „Fölséges ok“ ez neki s nyilván számít anyja hiúságára, hiszen „bötsületét akarja nevelni vele“ s reméli, hogy törekvéseivel „mind anyjai szívének, mind pedig: szegény! maid-maid nyugatra hanyatló, de régi“ nemzetségének örömet okoz. Az efféle Amade Antalnénak mindig tetszésére volt. S nem is látszott kérése reménytelennek. Volt már rá eset, három évvel ezelőtt, hogy anyja, akkor is hiúságból, kisegítette. Bécsben járt, a Lucchesi-ezred zászlószentelésén — valamikor Lucchesi huszáraival üldözte a spanyol mikolet-tókat Bologna tájékán. Talán ennek az ünnepségnek pompáját, külső ragyogását beszélte el anyjának: másnapra anyja nagyszerű fogattal ajándékozta meg, nyereggel, három gyémántos karddal és 200 arannyal, hogy lovat vegyen rajta.¹⁸ Amadené, bár nagyon megöregedett,¹⁹ ebben a régi maradt. A pompát még mindig szerette. Hogy ezúttal hajlott-e

fia kérésére, nincs nyoma. Annyi bizonyos, hogy László 1751-ben megkapta az aranykulcsot, kamarás lett.²⁰

Ezalatt azonban anyja tervei megérték, az Amadeknak egy utolsó tördöfést szánt; állta elhatározását, hogy a Horvát-Simoncsics-vagyonból „Amadei“ egy fityinget sem örökölhet. Életének szomorú színjátéka az utolsó fölvonáshoz közeledett s ezt is meg akarta játszani. Mesteri módra játszotta meg. 1752. július 11-én kelt levelében fiát 24-én estére nagyon erélyeshangú levéllel magához rendelte Bécsbe,²¹ de csak másnap délelőtt fogadta. Mikor László a lakásba lépett, már díszes társaságot talált ott: magát a kancellárt, Nádasdy Lipót grófot, Nedeczky udv. tanácsost, Koller Ignác és Szentillonay József arbei püspök esztergomi kanonokokat, jezsuita, pálos és trinitárius atyákat, Trumer Györgyöt, Nagyszombat város kiküldöttjét, végül Jeszenák János bárót, anyja nagyeszű fiskálisát. Költőnk még csak nem is sejthette, miről lesz szó, ügyvéddel nem tanácskozhatott, senkivel nem tárgyalhatott — anyja csak most, a leghitelesebb módon s a leghivatottabbak előtt közölte vele szándékát. „Optima fide: magam egyedül elmentem! — írja Amade utána egyik ügyvédjének²² — azonban a, sok pap, barát; Jezsuita; Paulinus; haszontalan Várossij Ember (Plenipotenciája kinek volt, kinek reá fogták talánd, mert nem láttam) csak elijesztett: Előmbbe atták az kész jrást (kitt M. Cancellarius hogy 3 Esztendeje nála van, referálta) mondván: „ha? ma nem? soha sem! ha így nem? másképp nem!... Optima fide Anyámmal lévén dolgom: ex spe futura et: quod: éltében akar valamit adni: suscribáltam magamat... “

Az írás egység volt. Előzményeihez tartozik, hogy néhai Horvát-Simoncsics János végrendeletében hatalmas vagyonát két leányára, B. Amade Antalnéra és gr. Szunyogh Lászlónéra egyenlően megosztva hagyta — a bölcs és derék personális békés és szeretettel teljes osztózkodást kívánt s úgy intézkedett, hogy ha valamelyik leánya utód nélkül halna meg, annak a részét is a másik leányág örökölje. Ha pedig mindkét leányág „deficiálna“, az esztergomi főkáptalant tette meg a vagyon egyetemes örökösévé. Ami a tulajdonából aviticum volt, azt 72.000 forintra becsülte Ebben persze nem volt benne töméntelen ékszere, kincse, készpénze s min-

den egyéb szerzeménye, amire — Szunyogh grófné, s egyetlen, elmebeteg leánya is időközben elhalván — Amade László, mint egyetlen törvényes örökös jogosan számíthatott. Még mindig nem ösmerte eléggé anyja kérlelhetetlen haragját, elhatározásának konokságát. Horvát-Simoncsics Rozália, aki különválása óta soha többé nem írta magát Amade Antalnénak, abban a keserű órájában, mikor férje a nevenapjára azt a bizonyos ezüst kutyát elhozta, megmondotta, hogy néki többé sem ura, sem fia nincsen, hogy egyetlen Amade egy garast tőle örökölni nem fog — ideig-óráig, kisebb adományokig megenyhült ugyan, de elhatározását sohasem másította meg és most elérkezettnek látta a bosszú óráját.

Közölte a megjelentekkel, hogy újból s ezúttal végképpen, kolostorba vonul: a bécsi Orsolya-szűzek zárdájába lép. Ezért minden világi dolgáról intézkedni kíván, mindenekfölött pedig atyja végrendeletének akar érvényt szerezni. Bemutatott nyolc kötelezvényt 72.000 frt., pontosan annyi értékben, amennyire atyja az aviticumot becsülte.²³ Ezeket átadta, mint végső örökösnek, az esztergomi főkáptalannak, illetőleg a káptalan meghatalmazásával itt megjelent kanonokoknak, avval a kikötéssel, hogy e vagyon kamatait, amíg él, Amade László kapja. A ravaszul kigondolt egyesség-írásban hangsúlyozta, hogy boldogult atyja végső akaratát teljesíti ez intézkedésével, de fiáról sem akar elfeledkezni. Nem írta meg, de bizonyára elmondta a jelenlevőknek, hogy 15 esztendővel ezelőtt Amade Antal is ugyanígy intézkedett végrendeletében: könnyelmű, kártyás, mulatozó fiától megvonta az ősi birtokokról való intézkedés jogát s csak a haszonélvezetre szorította, arra is olyként, hogy annak egy részét a terhek megszüntetésére kell fordítani.

Csakhogy Amade Antalnak megvolt az oka rá: amit a nagyapa, Ádám, a kuruc-labanc világ pusztításaiban nagy családjának nehezen megmentett, amit jómaga féltve őrzött, fáradságos munkával tisztáztatott, azt fia pazarlásaitól az ősi nemzetség későbbi sarjainak, az Amade név dicsőségére akarta átjuttatni. Ha László tékozló volt és csak nagyúri passzióknak élt, annak elsősorban édesanyja volt az oka, ő nevelte ilyenné, az ő nagyralátása öröklődött fiában. S a

Horvát-Simoncsics-vagyont nem volt ki részére menteni: a család Amade Lászlóval „deficiált”: a végső cél már csak a megfogadta elhatározás volt, hogy László s általa az Amadek ne lássanak az ősi birtokokból semmit. Inkább maga zálogosított el s juttatott most mindent egyenest az esztergomi káptalannak. Fiának némi vigasztalására egyenest a kezéhez adott, ugyancsak kötelezvényekben, mintegy 12.000 forint követelést, hogy avval szabadon rendelkezék; de ezt is megterhelte oly föltétellel, hogyha rajta bárki, bármit követelne — bár senkinek sem adósa — azért Lászlónak kell helytállania.

Mint láttuk, Amade Lászlót váratlanul lepte meg anyjának ez a bosszúálló akarata; ráadásul intették, figyelmeztették, hogy ha ezt a megegyezést nem írja alá, anyja mindenképp kitagadhatja, vagy legalább is — kezdte érezni — kijátszhatja. Ügyvéd nem volt mellette; a kancellárról jól tudta, hogy jóbarátja, szívesen állna pártjára; de Nádasdy Leopold gróf itt hivatalos személy volt, a császárnő képét viselte, nem szólhatott; s költőnk nem tehetett mást, mint hogy elfogadja anyja föltételeit:

„Enis Várkonyi Amade László alázatos fiúi engedelmességtől viseltetvén, mélységes kézsókolással praespecificált és reám transferált Jókat, nem külömben előmben adott, s — mlgos Aszonyom-Anyám Declaratiójában foglalt conditiókat, *szabad kész jóakaratomból hálaadó szível* acceptálom, és azoknak meg tartására, mellyek az eő Nagysággha Declaratiójában exprimálva vannak, magamot kötelezem Mlsgos Udvari Feő Cancellarius Uram eő Excellja közben járuló Tekintetére nézveis, továbbis mind eő Excellja, mind Mlsgos Aszonyom Anyám Gratiájában magamot és további Patrociniumábann ez utánnis ajánlván.”

Amade Antalnének betelt a vágya. Azt akarta, hogy a fia „mind Isten parancsolatját, s — mind pedig boldogult M. Uram Atyám végső akarattját szeme előtt viselvén, Anyai szívemet azzal meg ne keserítse, hogy legkisebb cikelyét is ezen Istenes rendelésemnek kérdésbe vegye.” Azért kérte ide a kancellárt, hogy ezt a rendelkezését fia és a káptalan elé adja s „azt az Úr Isten ditsőségére és az *én Lelkemnek vigasztalására* ... effectusba venni méltóztassék.”²⁴

Ezekután Amadené nyugodt lélekkel vonulhatott vissza a zárdába; Lászlónak pedig — még aznap, 25-én — első dolga volt, hogy rohant a bécsi káptalanhoz, mint hiteshelyhez, és a már gyakran megszokott módon tiltakozott az aláírta egyesség ellen („revocat, cassat, mortificat et annihilat”), hogy ezzel annak idején a pörösködésre jogát fönntartsa. Jól tudta, hogy anyja intézkedése nem végrehajtása, hanem kijátszása volt nagyapja végrendeletének, hiszen maga volt élő bizonyosága, hogy a Horvát-Simoncsics-család leányága nem halt ki s az esztergomi főkáptalannak, mint utóörökösnek nincsen vele szemben elsőbbségi joga.²⁵ De érezte, hogy mindez hiábavaló erőlködés lesz: az ősi vagyontól elesett, annak csak kamatait élvezheti. Anyja minden okiratát, írását is, két levelesládáját a káptalannak adta át, mégis avval, hogy László, ha valamelyik írásra szüksége van, azt kölcsön veheti, vagy másolatban megkaphatja.²⁶

A szomorú színjáték utolsó fölvonása csak részben ért véget. Amade Antalné csak az ősi vagyon örökösödési kérdését intézte el adománylevelével; a keserűbb pirulát még tartogatta fiának. Az adománylevelél egy passzusa úgy szólt, hogy „a minémű kis Capitálissaim, vagy más kevés ingó Jóságim (noha igen kevésből állók) tanállttatnánakis, azok éltemben Szabad Dispositiómra és rendtételemre maradnak, úgy, hogy holtom után se fiam, se annak magva szakadásával más successor... azokhoz soha semmi praetensiót és keresetett ne tegyenek, neis tehessenek.” Amade jól tudta, hogy a vagyonnak ez is jelentékeny része, említett tiltakozásában hangoztatta is, hogy anyja minden aranyát, ezüstjét, pénzét magával vitte Bécsbe, ezekről akar szabadon intézkedni.²⁷ S intézkedett is, nélküle és ellene.

Alig két héttel utóbb, 1752. augusztus 10-én, végrendekezett s 18-án a bécsi orsolyák kolostorában, ahol maga berendezte két szobában élete utolsó pár hetét töltötte — egy „szegény asszony” gondozta, „kit Sprach Meisternének neveztek” — visszaadta lelkét Teremtőjének. Istenben hívő lélek volt, de parancsoláshoz szokott, előkelő nagyasszony, aki nek szépen indult ifjúságán véres sebet ejtett házaselete: ez a seb sohasem gyógyult be s okozóinak sohasem tudott érte megbocsátani. A maga tragédiája árán is megállotta

bosszúját. László fia hamarosan megkapta az utolsó csapást is: a végrendeletben róla már szó sem esett. Amade Antalné minden vagyonát, eddigi adományain felül 33.400 forintot a székesfehérvári jezsuitáknak hagyta. Azt akarta, hogy az összes adományok évi 6000 forint kamatját gyűjtsék össze, építsenek belőle rendházat és templomot, azontúl pedig a kamatokból tartsanak a páterek a közeli falvakban missiót, térítsék a vidék protestáns népét katolikus hitre.²⁸ Így épült meg a székesfehérvári mai cisztercita templom és székház. A hálás jezsuiták refectóriumában a rend fölösztatásáig ott volt Vanossi Antal képe mellett²⁹ Amade Antalné és Amade László képe is.³⁰

Az előbbi megvolt a nagyszombati klarisszáknál is, akiknek szintén jutott a hagyatékából. Bármily mostohán bánt is édesanyja Lászlóval, költőnk nem felejtette el, hogy anyja volt s hogy mennyi jóval is volt hozzá ifjúságában; ha most a végrendelet miatt pörre készült is — okkal írja feleségének is,³¹ másoknak is,³² hogy anyja legalább 200.000 forinttal károsította meg — a kegyelet mégis él benne s a temetés után levéllel fordul „kegyes asszony-nénjéhez,” Mater Viczay Teréz kisasszonyhoz, aki Szűz Szent Klára nagyszombati konventjében „nagy érdemű Apáczá,” hogy anyja ott levő képét a rend vagy pénzért adja el neki, vagy engedje át úgy, hogy az „originális” helyett egy hasonlót festet a rendnek. „Szegény Anyám az önönd maga képit éltében nékem difficultálá kiadnyi... azt gondolta, hogy tudja Isten! micsoda rettenetes halálos bűn lenne, ha az ő szerzetes képit világi Palotában, sőt édes Fiának házában emlékezetre tennék.”³³

Anyja haláláról azonban elsőnek természetesen feleségének számol be. A viszony közöttük végképpen megenyhült, elrendeződött. Amade belenyugodott, hogy nem élhetnek együtt. Egyre többet betegeskedvén, egyre jobban érezte ugyan a háziasszony hiányát: „woho khein Frau nicht ist, ist alles schlecht... warumb ist also das Schicksall und das crudele Verhängnuss!...” panaszolkodik; gondjai is szaporodtak; nem egyszer írja, hogy jobb volna mindent bérbeadnia és elmennie barátinak³⁴ — édesanyja adta a példát rá — de könnyen lobbanó és változékony természetének ez csak pillanatnyi játéka. Ahogy az évek telnek, mindinkább bele-

törődik helyzetébe — „Die Zeith bringt rosen aber auch dörner.“ — írja feleségének.³⁵ Csönd és nyugalom nem volt számára sehol; de egyéniségének jobban meg is felelt ez a zajló élet, a zaklatottság, amely folytonos tevékenységgel járt; természetéhez illett, hogy leveleiben szinte rapszodikus panaszkodjék feleségének, mindent elbeszéljen neki, ami vele történik — s ünnepnap legyen, mikor találkoznak. A régi viharoknak már semmi nyoma. Csupa gyöngédség és figyelem egymás iránt mindakettő, és mindakettőben él a konvenciók tisztelete. Amade legtöbbször túlteszi magát a találkozásuk okozta pletykákon — ennyivel lépi túl a konvenciók követelményeit — néha azonban bosszankodik rajtuk; még olyan ötlete is támadt, hogy felesége valamelyik közeli zárdába vonulhatna s onnan találkozónának.³⁶ Máskor jókedvűen számol be róla, hogy kettejükről Budán pasquillust írtak: „Zu Offen ist ein, wohl ausgedichteter Pasquill: aber gantz manierlich ausgangen: wie dass ich mich von dir in Todtess Bette durch Ungarische Rheime habe beurlaubet.“³⁷ Ezt a verset ugyan nem tudja elküldeni neki, de egy másik nótát igen „nach meinen Einsiedler gedancken apropos“

Der mich carassiert
Und mir mehr flattiert,
Als er sonsten doch
 gegen mir gepflogen:
 hatt mich schon betrogen,
Aber thut es noch!

Néha magyar verseket is küld neki, sőt egyízben magyar levélben: „minémű versek születettek és nyájaskodást kényesztetnek ezen a barom goromba pusztai Parnassus hegyekben, engedelmdbüll és grátiádbüll, ha megbántásod nélkül történhetik, sőt önön magad distractiójára és mulatóságára, íme bátorítottam accludálni és némely szakoltzai Músáknak hízelkedő tetzésekre... megküldeni.“³⁸ Már egészen összetörődtek megint. Nagy örömük a viszontlátás. Meghitlen elcsevegnek maguk közt

...und was wir wissen:
soll anderen nicht beschweren ihren gewissen³⁹

mindent megtárgyalhatnak. Mindkettejük betegeskedése

még közelebb hozza őket egymáshoz. Amadet fájós lába, katarrusa, sok egyéb baja készíti, — kiütése is van néha, máskor az arca dagadt — hogy inkább feleségét hívja meg Pozsonyba vagy felbári kastélyába, amelyet kitataroztatott, újra cserepeztetett; néha Sárfútól a postakocsi költségét is megküldi; de maga azért is megy ritkábban, mert hallja, hogy sógora, Nyáry József gróf, a Csallóközben járt s Bárt elkerülte. Azért jobb szereti, ha felesége jön el hozzá. Mindíg megköszöni Paulina látogatását. Örül, hogy jó hangulatban volt, jó a kedélyvilága: „mir seinn doch baahr Täge ländtlich und sittlich passable gewesen...”

A báró idillek azonban ritkúlnak. Paulina gyakran betegeskedik. S mikor egészsége nagyot hanyatlik, egyre többször van férjénél. Esterházy Jánosné, Berényi Borbála grófnő egyízben Marcaltón jár Amade kastélyában s ott találja Paulinát betegen.⁴⁰ Pozsonyban is gyakran van férjénél, együtt járnak birtokaikra, Amade Bécsbe is magával viszi, mindig „jó értelemmel ’s egymáshoz való tisztelettel” élnek együtt, Amade gyöngéd és figyelmes vele, mint egykor régen. Mikor pedig 1754. tavaszán Szakolcán állapotát aggodalmasnak találja, végképpen magával viszi Pozsonyba. „Betegen feől hozván, mindennemő készséggel, szeretettel, szorgalmatossággal fátadott körülötte, mind lelki, mind testi orvosságokkal és Orvosokkal szolgáltatva... egyebet az egymás értelemnél és jóindulatnál nem lehetett tapasztalni, seőt mindazt el követte, a ki egy keresztén Házas Férfiúnak kötelessége lehet.” Meghívta a beteghez rokonságából az asszonyokat, hogy szórakoztassák, maga is éjjel-nappal híven ápolta — lelkiük bizonyára teljesen megbékült, mikor Paulináját két hétig tartó súlyos szenvedés után 1754. április 28-án az Úr magához szólította.

Családi kriptájában, a pozsonyi franciskánusoknál temettette el; Viczay Mihályhoz szóló szomorújelentése ránk maradt⁴², ebből tudjuk, hogy május 2-án a szentantali ferences zárdában mondatott érte gyászmisét. Bizonyára meghatotta Gr. Barkóczy Ferenc egri püspöknek — a későbbi primásnak — résztvevő levele, hogy

Non amittit sine dolore,
quod possidebat in amore —

bizonyos, hogy a maga módja szerint, de mindig szerette feleségét s koporsójánál boldog emlékek uralkodtak lelkén.

A hagyaték körül újabb pör támadt. Nyáryék a hagyaték leltározását is megtiltották,⁴³ sem a birtokokat, sem a jószágot, de még a butorokat sem akarták kiadni, hiszen a hozományt is visszakövetelték — hosszas herce-hurca lett belőle s Amadenak, aki ezidőszerint anyagiakkal sem állt jól s a különböző kerületi tábláknál sok pöre folyt, újabb botránkoztató pörösködésekre, tanúvallomásokra volt kilátása. Már félt tőlük. Második házassága is csak rövid időre hozta meg a remélt családi boldogságot. Az egymást ismét megértő utolsó hetek s a mindent kiengesztelő vég talán feledtették volna szenvedéseit, amelyeket jórészt hirtelen haragja, lobbanékony természete idézett elő. A készülő pör megint mindent fölkavaróban volt, pedig a maga egészségi állapota is rosszul festett.

12. Az alkonyat. (1754—1764.)

Anyjával annak haláláig — egy negyedszázadon át — sokszor állt szemben, felesége sok gondot, szenvedést, fájdalmat okozott neki. Mindíg ő volt, aki hozzájuk meleg érzésvilágával, meghatódva közeledett, s még ha leveleiben néha gúnyolódott is rajtuk, mindíg szerette őket. Két éven belül mindkettejüket eltemette, magára maradt, igazában nem volt már senkije. Tádéval még mindíg pörösködik, Nyáry grófék most keresik tőle a bíróságnál jussukat s csak a távolabbi atyafiság, Viczay grófék mutatnak rokoni szeretetet iránta: különösen a nagy műgyűjtővel, gr. Viczay Mihállyal van meleg barátságban; állandóan levelezget vele. Lelkileg azonban a költő magában él, sok vídám farsangnak, mulatozásnak jó cimborája, sok pompás ünnepségnek kedvelt lovagja. Férfias öntudata mögött sok érzelmesség van. Ha külsőleg nem mutatja is gyászát, belsőleg lépésről-lépésre roppan meg fiatalos kedve, optimizmusa, derűje.

A kettős gyász még közelebb viszi Istenhez. Bártól nyugatra, a csallóközi síkon — a Duna Bárcs nevű ága mellett — magában áll Szent Antal: ferences barátok régi kolostora, amelyet Lippay György érsek 1666-ban építtetett Padovai Szent Antal tiszteletére.¹ Sokszor zarándokolt el ennek vértkönnyezett Szűz Mária-képéhez; nem egy barát élt a szentantaliak közül felbári udvarában: ahányszor hosszabb időre otthon van, mindíg kihozat egy miséző barátot udvari káplánjának. Most maga is azon gondolkodik, hogy belép a harmadrendűek közé. 1755. július 12-én használja először, öcséséhez, Tádéhoz írt egyik levelében, ezt az aláírást: *Fr. Ladislaus Homodeus*.²; de csak 1757. május 3-án írja Viczaynak³, hogy „... engedtem az idő rosdájának is, ki a' vasat is megemésztí... Én is már *tertii ordinis* vagyok.“ Nemcsak Viczay Mihály példája ösztönözte rá, aki maga is harmad-

rendű trappista volt, hanem valószínűleg az az orvosi bizonyítvány is, melyet két héttel előbb pozsonyi orvosa, Perbegg József Károly „in rebus sanitatis publicis consiliarius“ kiállított róla s amely szomorú képét adta egészségének.⁴

Mindkettőnél inkább mégis mély vallásossága készítette e lépésre. Ennek egy másik bizonytsága, hogy röviddel felesége halála után, 1755-ben jelenik meg egyetlen magyar nyelvű, nyomtatásban is kiadott versesfüzetkéje: a Csáky Miklós hercegprimásnak ajánlott *Buzgó színek énekes fohászkodási*.⁵ Hét himnusza volt benne, valamennyi hangjegyekkel. Ezek az énekek ma is élnek a kat. énekköltészetben; szövegüket a különböző énekeskönyvek megváltoztatták, de Amade nevén hagyták. Mint már gráci diákévének rajzában elmondottuk, Mária-himnuszában magyar motívumok élnek; Magyarország patrónáját emlegeti feleségének is egyik levelében.⁶ Három közülük pedig védőszentjéhez, nepomuki Szent Jánoshoz szól, akihez utóbb még egy himnuszt írt.⁷

A régi farsangoknak már vége. De hitének, ha lehet, még növekvő ereje, amelyre fokozódó testi bántalmaiban is szüksége van, nem vonja el szokott társaságától, szórakozásaitól. Miként egyfelől Mária-kultusza, vagy Szent János-tisztelete nem változott egy emberöltőn át, nem változtak rossz szokásai sem, sőt régi bűne, a kártya szeretete talán nem a régi szertelenségével, de a módosabb ember gyakori szórakozásául még mindig él benne. Kamarai tanácsossága sok alkalmat nyújt rá; már beiktatása után megírja feleségének, hogy Pálffy Lipót és Gr. Illésházy József társaságában van s vagy kocsikáznak, vagy játszanak. Ha Berchtold grófnénál, Forgách Ferenc vagy Batthyány Lajos grófnál vacsorázik,⁸ nagy tétekkel megy a játék. Felesége halála évében — ekkor, ősszel, költözik új lakásba — szállását nagy vacsorával avatja föl, nála eszik „valamennyi Keglevich, Erdődység és Csákyság“⁹, van utána kártyázás — meg 1758-ban is eldicsekszik Viczaynak¹⁰, hogy a játék néki „utcumque közzel ezer forént nyereséggel“ kegyeskedik. Az imént — ugyanennek az évnek elején — Pozsony vármegye tartotta nála gyűlését; máskor Grassalkovichnál, kamarai elnökénél játszik: sok pénze úszott el kártyán; de öregkorára nagy haladás volt, hogy — bár igen nagy össze-

gekben játszott, sokszor 20—30 arany volt a tét — már számoltartotta nyereségét-veszteségét. S a sorssal, a szerencsével való ez a játék szórakozása is volt; már nem volt, aki az öregedő embert szidja, korholja érte.

De kellett eleven, minden iránt érdeklődő természetének a sok mende-monda is. Okkal írja elnökének, Grassalkovich Antalnak: „ez a' mostani Pozsony csak olyan, mint a távoli vagy régi Posony volt.“¹¹ Minden házassági hírt tud, minden családi eseményről hall. Az emberekről ritkán nyilvánítja véleményét leveleiben, az eseményekről annál többször. Mindenkinél megfordul, mindenkit ösmer: most is olyan kedveltje a pozsonyi társaséletnek, mint egykor régen, ifjúságában. Származásánál és egyéniségénél fogva most is a legelőkelőbb helyeken forog: tudja és hangoztatja is, hogy gazdagságban nem, de családjá régiségében versenyezhet a „mostani vezető“ emberekkel. Voltaképpen csak azoknak életviszonyai, sőt mendemondái érdeklik. Mik e szóbeszéd tárgyai? Mikor Mária Terézia 1754. júniusában Pozsonyba készül, „szőrszálfeszegetés“-nek mondja, amit mágnáskörökben tárgyalnak: hogy miért lesz az első ebéd Lichtenstein („az Fényeskői“) Herczegnél s miért nem a Palatinusnál, mikor legjobb volna, ha a „Vicze-Király“ adna ebédet az Ország Házánál.¹² Nagy lakomák, vidám farsangok — Amadenak tánc nélkül. Azonkívül erősen készülnek a színházra is. Költőnk sokat jár színházba. Láttuk, már régebben is idézget feleségének nótákat, amiket bécsi darabokban hallhatott. A következő januárban is avval hívogatja Viczayékat Pozsonyba,¹³ hogy „most a' Bálok is elkezdődvén, és a' Comediák is... tűrhetők és Posonyi tekintetre méltók.“ Még jóval később is muzsikásokat tart házánál.

Pedig sok a gondja, vesződsége. Hivatala is gyakran terhes, de még több bajt okoz birtokainak kezelése. Lacsnyban, régi tiszttartójában csalódott. Iszkaszentgyörgyi két intézője is keményen megkárosította; itt különben is sokszor éri nagy veszteség. Nem sokkal felesége halála után vendégfogadóját, istállóit, kertjeit fölgyújtják a parasztok; hogy a nemrégén épült plébánia-lakot puskaporral robbantják föl s égetik porrá, arról már a főispánnak tesz jelentést, mert azzal is fenyegetőznek, hogy a gabona betakarítása után szé-

rűspajtája is a láng martaléka lesz. „A vármegyének erejével nem bírok, sem sokadalmával, elégtelen vagyok üldözésekre“...¹⁴ A negyvenes években még bőven volt pénze: Amade Péternének 12.000 forintot kínált kölcsön;¹⁵ most annál több a baj. Árviz és jégverés pusztítják termését s szinte minden évben panaszkodik. Csak két emberében bízhatik: az egyik teljhatalmú jószágkormányzója, a hűséges Bite János — kedves komája — egyben prókátora is. Minden ügyét-baját ösmeri, jóformán mindennek ő viseli gondját. Ellenőrzi a tiszttartókat éppen úgy, mint ahogyan számon tartja Amade peresügyeit. A másik az „aulae praefectus“, az udvarbíró, Balassa József. Vele sokat tréfálkozik, gúnyolódik Amade, sokszor szidja is, de hűségére mindig támaszkodik. Ezek és íródeákjai a legkedvesebb környezete, Felbáron, közöttük, mindig jólérzi magát.¹⁶ Egy Babócsay Ferenc nevű emberének ránkmaradt egy tréfás levele — Olaszországba készül „mantuai hajdúnak“: ha valami bokrot nem fest a vére, vagy zászlótartó, vagy gyertyatartó csak lesz belőle, írja — tőle ismerjük a bári „csendéletet“: mindnyájan szeretik gazdájukat. „Hogy B. Amade eő Ngát nem szolgálhatom (néked egyedül meg vallo) szívemből sajnálom!“ Valami szerelem lehet az oka, hogy

Soha többször már!
Isten hozzád Báár!¹⁷

Amade maga is úgy érzi, hogy otthon valóságos pompában él, Pozsonyban szegény ember lett.¹⁸ Az élet sokba kerül s még drágábbak a perek — a készpénz kevés. Vagyona voltaképpen jól áll, csak egyrészt a sok elemi csapás csökkenti a jövedelmét, másrészt a sok pör és az előkelő életmód fogyasztja a pénzt. Az anyai aviticum után járó kamat és a tanácsosi fizetés a multakhoz képest többlet; de a pozsonyi társasélet s a kártyázás fölemésztik jövedelmét. 1758-ig csak mennek valahogyan a dolgok. Mikorra éppen minden pörét befejezi, akkor kell lassacskán ezüstjét zálogba raknia. 1760. májusából van egy jegyzékünk, Bite János és Balassa József állítják össze: két év óta csak ezüstje egyenként annyi ment zálogba, hogy 3500 forintot kapott értük, ami akkoriban igen nagy pénz.¹⁹ Grassalkovitztól gyakran kér pénzt

kölcsön — van rá eset, hogy 10.000 forintot is — bizonyos, hogy ezt az anyagi leromlását a drága életmódon és pórein kívül leginkább betegsége okozta.²⁰

Anyja hagyatéka ügyében többször fordult a primáshoz. Tőle várta, hogy a káptalan jóindulatát szerezze meg számára; célt azonban nem ért. Ez a követelése reménytelen volt, bár meg kell adni, hogy a főkáptalan utóörökösödési joga méltánytalanul érvényesült a maga ősi jogával szemben. Azonban fáradt volt már hozzá, hogy újabb botránkoztató pört kezdjen s vallásossága, kegyelete is tiltotta, hogy anyja emlékét meghurcolja. 1759 elejére Jeszenák ügyvéd közvetítésével, akit maga kért meg rá,²¹ s még inkább Gr. Esterházy Károly püspök közbenjárására²² Nyáryékkal is „amicabiliter“ kiegyezett felesége vagyona dolgában: felesége közel 30.000 forint hozományából 11.500 forint visszafizetésére kötelezte magát és belenyugodott, hogy az együtt — de Nyáryék szerint felesége pénzén — vett butorok Szobotistyán maradjanak. Ez a megállapodás és egyesség is nagy nyugalmat szerzett neki. Ennél is nagyobb öröme volt azonban, hogy unokaöccsével, Tádéval megbékélhetett. Régóta tartott köztük a viszálykodás. Még Amade Péterné kezdte Antal ellen a pörösködést a bősi kerten átfolyó Csiliz halai, vagy az épületeken közösen végzendő javítások miatt; csőszeik behajtották egymás marháit; ha Amade Antal aludni akart, cigányzenével hanges ricsajt csaptak a másik félnél: igazában komoly okuk sohasem volt a haragra. Mégis, odáig fejlődtek a csetepaték, hogy Amade Péterné — mint láttuk — kész volt fiát „duelláltattnyi“ Lászlóval „az Isten! Nemzetek! és Hazánk erőss Törvényye ellen.“²³ Péter gyermekeit azonban Amade Antal maga is sokra tartotta, végrendeletében is, láttuk, nagyon derék, jólnevelt fiúnak és leánynak mondotta — mintha csak azt is érezte volna, hogy nemzetiségének voltaképpen Tádé lesz a fenntartója és folytatója — öröme telt bennük. Tádé — akit a bibliai név alapján költőnk mindig Judásnak emleget²⁴ — komoly ember lett, aki jól gondozta birtokait, szeretett dolgozni s egyetlen szórakozása a vadászgatás volt, Lászlót nem sokra tartotta. Leveleikben kölcsönösen gúnyolódtak. „vexálták, mortificálták“ egymást s ez a formákra

mindíg sokat adó, öregebb Lászlónak nagyon fájt. Nem győzi majd 20 esztendővel fiatalabb unokaöccsét inteni, „bánnék vélem Convenientiával.“ Hivatkozik ősz fejére, a nemzet-ség tekintélyének, hírének növelése körül szerzett érdemeire. Megbecsülést, tiszteletet kíván és Tádétól éppen ezt nem kapja meg. Kivált, míg az anyja él. Amade Péterné halálával kissé javul viszonyuk, de még Paulina halála után is avval fenyegetőzik költőnk, hogy „születtetthetik mégh Amade familiának olyan előljárója, hogy inter familiam non est natus major.“²⁵ Pedig nagyon beteges már, nincs sok reménysége új, harmadik házasságra.²⁶ Csak zsörtölődik, ijesztgeti öccsét s annak családját. A fő baj közöttük leginkább csak az volt, hogy ha László vitt a család nevében pereket, s megnyerte őket, Tádénak kiadta belőlük a részét — ha elvesztette, Tádé nem járult a perköltségekhez.²⁷ Általában nem sokat törődött László dolgaival. Panasza viszont az volt, hogy a családi levelestárból soha sem tudott Lászlótól semmit megkapni. „Idegenekkel — veti László szemére Jeszenák — Nagysád közli 's ki adgya a' Leveleket, és ezt a' Vérének denegálja.“... „Tessék olly rendelést tenni, hogy... Ngystok között semmi egyenetlenség ne legyen.“²⁸ Vízonyukat leginkább az mérgesítette el, hogy Tádé felesége, Nyáry Angela grófnő, Nyáry Józsefék leánya lévén,²⁹ Amade a Nyáryakkal folyt pörében Tádét is ellenfelei közt tudta. Éppen ezért a Nyáryakkal kötött egyesség közöttük is megteremtette a békét; megegyezésük után Tádé egész családjával nála van Pozsonyban, a grófné bálba is tőle megy — Amade nem jár sehová... „gr. Pálffy Károlynál jádzom... Rossz harmónia van! az Gyneaim között...“³⁰

Ez a béke szíves szeretetet is jelentett. László — miként apja egykor benne — Tádében látta nevének folytatását, nemzetségének tőle várta, s okkal, új virágzását. Nagyon szerette nevének s vagyonának jövődő örökösét, aki mostmár megkülönböztetetten is megadta az öregebbnek járó tiszteletet és kezdte beváltani a hozzá fűzött reményeket. Amade László bánásmódja is közvetlenebb, leveleinek hangja is egyszeriben melegebb lesz — neki sok szenvedése után családjának jövő boldogulása a legfontosabb. Éppen azért legszebben talán s legjellemzőbben akkor ír, mikor

meghallja, hogy Tádé gyermekei új tanítót kaptak — Óhajtja, hogy azok,

„a' kik iffiabbak és ártatlanabbak náloznál, az Szent egy: és vítézkedő Anya Szt. Egyháznak, *édes apostoli Hazánknak*, édes Fölséges és: Királi Anyánknak, édes Fiainak Dücsöségére, Pártfogására! nagy hasznos szolgálatira! örömére! és: vidulására taníttassanak, tanulnyanak, öregbedgyenek, és mint az édes Olaj Fa, nevedegyenek. Csókolom! és ebben az egyben! helyhesztettvén minden hét örömet, akár alábbírom magamat? akár nem? Ugyis fényesebb a¹ napnál? hogy ezeket jobban senki sem ohajtja! hanem Én!“³¹

Már ekkor nagyon beteg volt s a hivatali élettől is megválóban.

Csúza már a negyvenes években is kínoztta s ehhez egy csaknem állandó, köszvényes hurut járult, amely sok éjtszakáját tette álmatlanná. A pozsonyi állandó por még fokozta hurutját és köhögését, 1752. januárjában egyfolytában egy hónapig szenvedett tőle.³² Ugyanekkor lábai is megdagadtak³³ s ősztől kezdve aranyérbántalmai vannak.³⁴ Lábát — mint mondtuk — egy ügyetlen orvos megoperálta, ettől kezdve még rosszabbodott állapota, s haláláig sem lett jobban. Pedig sokat orvosolta. 1754-ben és a következő évben Trencsénteplicre járt, közben Pozsonyban is meleg fürdőkkel élt. Teplicben igen jól érezte magát. Első ott időzésekor Grassalkovits és Illésházy József grófok társaságában pompásan telik ideje, de hivatalos ügyei miatt félben kell hagynia a kúrát.³⁵ a következő áprilisban megint négy hetet szenved, majd eret vágat s megint Teplicbe megy: ezúttal Viczay Mihályt is hívja a „hév vízben“.³⁶ A fürdő azonban nem használ neki. Kiütéseket kap. Orvosa, Perbegg ugyan azt mondja, hogy „pessima causae optimus effectus“, de a sok vörös „apró, apró borsos és pettyezetett“ foltocska fájdalmat és kegyetlen viszketegséget okoz neki. Ráadásul holt hírét költik, „vizben holtát híresítették“ Pozsonyban, pedig „fönt akar még akadny“³⁷ — szerencsére „annál tovább szokott az ember élny, mennél több holt hírét hozzák, régi Magyar példabeszéd.“³⁸

A következő év is sok kínlódással múlik el.

„Én valóban, jó Kegyelmes Uram! egész fészke vagyok minden nyavaláknak, és csúfja annyi esztendőimnek. ... Annyit köll szenvednem, panaszkodnom és raboskodnom, olyan vagyok, mint a' szálmászál,

és egész Requiem-ábrázatú, minden nap fogyok, mintha faragnának vagy gyalulnának, és ámbár sokszor egy-két huszonnégy óráig-is sem nem eszem, bort úgy sem iszom, csak Aequinoctium, vagy az Természetnek vétkessége az csúzzal meg szöktette a' lábom, és annyi gála és szent napokban is csak az Transpiratióban lélegzek és olykor alig lehellek ...s maid nem csak olyan vagyok, mind a' Melancholikus vagy Hypochondriacus, kinek effectussi és affectussi titkossak, változók és kínosak. Sic tulit impetiosa potestas fatorum. Addig híresítik halálos híreimet, hogy egyszer csak igaz lesz és halva találunk."³⁹

Csak egy reménye van még: a „Bádeny fürdő.”

Már márciusban alig várja, hogy mehessen.⁴⁰ Pozsonyból előbb Máriacellbe készült, mintahogyan eljárt Sastényba, Szentantalba búcsúra, hogy Szűz Mária segítségét kérje. Azonban közben elnöke, Grassalkovich — aki leánya temetéséről jött Lékáról — Bécsbe érkezett s ott tartotta. Grassalkovits le akart mondani az elnökségről, de a királynő megüzente neki, hogy ezt föl se hozza, míg a háború tart, helyt kell állania, lehetőleg Pozsonyban. Így azután Amade is Bécsben töltötte az időt, bizonyára hivatali ügyeiről tett jelentést s június 3-án az „isszonyú drágás” császárvárosból egyenest a fürdőre ment ki.⁴¹ Ott érik a hétéves háború hírei: Batthyány tábornagy csapatösszevonásainak s annak a híre, hogy „az ellenségnek Glogaui erős magazinuma, belé ütvén a' menykeő, porrá ell égett.” Ha ütközet lesz, igen véres lesz — de azért nem félünk: futásra nem gondol senki. Hanem a háború okozta drágaságot („egy funt kenyér egy garas”) Badenben is megérzik. „Irgalmatlan költséggel kell itt élni!” S ráadásul a fürdőzés eleinte nem hogy használna, inkább ártalmasnak látszik.⁴² Lábai kisebesedtek és kínos fájdalmat okoztak. Az ötödik fürdő után kénytelen volt megint bemenni Bécsbe és az „erszényhóhér” „matador” orvosokkal újból megvizsgáltatni magát. Hat orvos hatfélét tanácsolt.⁴³ Végül is egy Bádenba éppen kijött hetedik bécsi orvossal, az öreg Pfundtheller doktorral, a Bécsújhelyből külön kihozott Dr. Furlanival és Summer bádeni borbéllal konziliumot tartott: ezek mind a fürdés folytatását tanácsolták. A sebek valóban begyógyultak, de lába még dagadtabb lett. Báden tehát egyelőre nem sokat használt bántalmainak. Annál jobb volt a kedélyének. Egyrészt néki rokonszenves társaságban igen jól érezte magát: az öreg Lubo-

mirszky, vagy a nagyon takarékos gr. Csáky Jánosné (aki napjában több fürdőt vett, hogy kevesebb időt kelljen a drága Bádenben töltenie) nagyon kedvesek hozzá, az új ol-mützi hercegérsek meg is látogatja, gr. Esterházy József tábornokkal naponta együtt van és szívesen van egy Zichy alezredes társaságában; másrészt mulattatja egy Czobor gróf megjelenése, aki 4 komornyikot, 4 szakácsot, 4 hofmes-tert, 4 kárpitost, 3 „czukor vesztegetőt“ és 10 háziszolgát küld előre, 60 hordár hozza a bútorait, vacsoráján a gyer-tyák 16 luszterből nagyobb meleget adtak, mint „az levegő ég“ — mindezt Károly főherceg tiszteletére. Mikor a va-csora elmúlt — egy lakájjal maradt. „Egész nyájas história!“ tréfálkozik Amade, akihez magához is egy napon 13 pósta-kocsi hozza a vendégeket.⁴⁴

A fürdőzés jó sokáig tart. Augusztus elején régi vágyá-hoz képest Máriacellbe zárandokol búcsúra s onnan újra visszatér Bádenba: ekkor már „Isten és a Sz. Anya segítsé-gévell“ igen jó hatását tapasztalja a fürdőnek: „reménlem — írja Viczaynak⁴⁵ — hogy rövid idő mulván föll szaba-dúlok és édes Hazámban nagy vándorlás után vissza térhe-tek.“ A javulás azonban nem sokáig tart. Augusztus 25. körül hazatér Bárba „Ell únván már a' költséges szenvedéseket és szenvedő költségeket, a'mint lehetett, lesántikáltam, de tely-lyességgell csak nem tudtak segéttény raitam a' Németh Orvosok. Sem sokat járný, sem hosszabban fönt lenny nem merek, ha lábam daganattyát távoztatny akarom csak a' Nyugodalom a' korpával az orvosságom.“⁴⁶

Még egyszer visszatér Pozsonyba. Hivatali ügyei elég tetemesek, sok dologgal járnak. Az üléseken részt kell vennie s egyrészt a hétéves háború költségei miatt, másrészt Mária Terézia új gazdasági és pénzügyi berendezkedése miatt sok fontos tárgy van. Féltoronyban az ottlévő épületet kaszár-nyává akarják alakítani hat századnak, Liechtenstein her-ceggel és Erdődy János gróffal együtt a kamara nevében őt küldik ki, a fiscus pereiben el kell járnia s csak az a pa-nasza, hogy a városok ügyeivel — amelyeknél a kiküldetés sokat jövedelmez — nem őt bízzák meg. Leginkább pedig a tanácsülések esnek nehezeére. Arra kezd gondolni, hogy felsőbb helyről hosszabb szabadságot kér. „Most az F. Asz-

szonynál vigye véghez Exclld — fordul 1759-ben elnökéhez — hogy dispensáltassam continua praesentia E. Consilij, azértis jubiláltatny nem akarom magamot: hogy kész szívem szolgálny? csak üdöm, erőm, egészségem engedgye. Én ugyan ötvenöt Esztendő vagyok... ha erőltetném magamatt, frissíteném, Ifijttanám magamat: midőn mind kétt lábom és még eddig egy kezem Országok, nem csak a haza tuttára nyilvánóságos... most új artritica affectiori van...“ Egészsége még rosszabbodik. Báden nem használt semmit. „Az ött Doctor orvos között: legh jobb az hatodik! Az Ur Isten! Cura summa coelo!...“ Legnagyobb öröme, hogy „sok Méltóság és: úri Rendek sokadalma!“ házat és személyét látogatják s most már csakugyan elkezdí „a' Musika tartást: de főképpen Magyar és Lengyelt.“ Talán azért, mert aludni nem tud, a sok orvosságot „abrakszámra“ eszi, már ízüket sem érzi⁴⁷, az időtöltés, szórakozás kell neki, mert elvonja testi bajaitól. S ez a szórakozás, mint látjuk, kétszeresen jól is esik, mert a legjobb körökben, a barokk idő gazdag mágnásai között telik, ahol ifjúságában is élt, ahová előkelő származásával tartozott s ahol — bármily anyagi áldozatok árán is, mindig erején felül — egyedül érezhette jól magát.

Betegsége, bajai erősebbek voltak nála, „a' képtelen, hirtelen! fényes dagadások miatt most úy Artritica affectiom mászkál láb- és kezemben. Egyszer egy Inflammatio jön: egy heves lángozás, lobogás: és vége lesz — úgy is soha nem kedvező életemnek“⁴⁸. Tudja, hogy már a fürdő sem használna néki; mikor a „Camerae Praeses“ ez év júniusában Trencsénteplicbe megy nyaralni, s hívja, hogy vele tartson, mélabúsan köszöni meg neki Marczaltőről: „Csendesebb életet és nyugadalmasabbat választottam magamnak... Köszönöm azonban! szíves és barátságos Invitatióját Uram Bátyámnak! és kérem, hogy továbbis emlékezetemről, és az ugyan tőlem árván hagyatott s talán mégz zöldelő pázsit padrúl, vagy is kanapérúl ell ne feleltkezzék“⁴⁹... Nem mehet: az orvosok nem engedik. A nagyhírű győri doktor, Torkos János — ekkoriban Pozsony város tiszti orvosa — pösztényi iszapkúrán tartja ugyan⁵⁰ s enyhíti fájdalmait, de Amade tudja, hogy gyógyulás nincsen bajaiból.⁵¹

Bajain kívül még egy szomorúság érte. Legjobb barátjának, gr. Viczay Mihálynak édesanyja, az öreg gr. Viczay Jóbné — az egykor híres szép Ebergényi Eszter — egy zálogbirtoka miatt megintette, fizetésre szólította föl, még pedig mindjárt hivatalos úton. El sem akarja hinni s eleinte nem is veszi komolyan. „Tegnap vettem — írja a grófnak — méltóságos és cukkornál édesebb Asszony Anyádnak certificatoria levelét. A'kivel iffiabb ideimben és attúl fogvást egyenlő értelemmel voltam: Eöregségünkre törvényesen ízetlenkedünk... Amantium rixae sint redintegratio Amoris. 6-a Junij Esther napja lévén! ezen Törvénybűll még menyeghző lehet! és M. Édes Anyádat sacramentale el jegyezem! és elis kötelezem.“⁵² Ebergényi Eszter azonban, akihez még Amade Antal írt verseket s akit Amade negyedszázaddal ezelőtt valóban szívesen vett volna feleségül, komolyan veszi a pert s Lászlónak fizetnie kell. Pedig egyre nehezebb az élet: 1761 áprilisában fizetésüket felfüggesztik — kell a háborúra a pénz — s félesztendőre mindenkit, a „Status Militarist“ is „csak papirossal“ fizetnek.⁵³ Körülötte zajlik minden. Buccow ekkor lett Erdély katonai parancsnoka. Lascy Olaszországba kerül. Esterházy Imre tábornok „német ruhában“ fog dandárt kapni. Híre jár, hogy a „prusszus“ maholnap kifogy a katonából, ha csak az asszonyokat fegyverbe nem szólítja. „A Világ egyik paradicsomának, Drezdának egyik külső városa“ lángokban áll. Daun főparancsnok lett és kordont akar vonni télire Saxoniától a Morváig... és Pozsonyban azt suttogják, hogy a gazdag Jászi kisasszonyt Viczay Mihály vagy Amade akarja elvenni.⁵⁴

Már csak mulatott rajta. Házasságra nem gondolhatott többé. De a nagyon beteg, megtört embernek, a poétának alkonyatát másvalahonnan s másképpen csakugyan még egyszer bearanyozza egy kis napsugár. „Nincsen neve...“ mint ez a barokk idő szokta mondani: a „Pitziny“-ről, alig tudunk valamit. Amadenak hozzá írt és ránk maradt hét levele (amelyekről először Vértessy Jenő számolt be⁵⁵) csupa titkolódzás, csupa hallgatásra, discretiora való intelem. Egy győri, valószínűleg az Újvárosban élő leány volt, akihez „beteges öregségére“ szívből vonzódott. A keresztnévét sem tudjuk, egy ízben *Miticzky Julianna* név alatt írt neki a

győri postára. Makacs, önfejű gyerekleányról lehet szó, ösmerik, micsoda rettentő feje van és milyen mérges természetű („was sie vor einen erschrocklichen Khopf und Gifft hat“) és milyen sziporkázó, ha bosszantják. Látszik, hogy sok önállóság, magabizodalom rejtezett benne. Házi galibái vannak, legtöbbször nem lakik otthon. Költőnk haragszik, hogy egyízben nem jó szállodába szállt, máskor a leány háziaszszonyáról beszél. Egyízben eltűnik s Amade föltevése szerint vagy betegségét gyógyíttatni („ihre Fieberzelten courieren“) maga megy el valahová (Amade tanácsot is ad, segítséget is ígér neki betegsége idejére, eszével éljen, jó, hív, okos társat keressen) — utána, mert fogadalmat tett rá, Sastinba készülni, vagy Brünnbe megy rokonaihoz, esetleg egy zárdába vonul, mert valamit tanulni akar — ha így van: költőnk szívesen vállalná költségeit.⁵⁶ Elutazásáról az anyát maga nyugtatja meg: „Sie dürfen sich umb sie nicht sorgen: *ungraut verderbet nicht*.“ A brünni rokonság emlegetése arra a föltevésre késztet, hogy Paulina valamelyik ideszakadt kis rokonáról vagy vele összefüggő más kapcsolatról van szó, s a leányt talán magát is Paulinának hívták.⁵⁷ Amade neki is, anyjának is pénzt, husvétra ajándékokat küld, Marczaltóról is ellátja őket minden jóval; ha birtokaira megy, látni akarja, anyját is többször meghívja, s mindig vigyáz rá, hogy a leány ne induljon egyedül útnak. Gondja van rá, hogy a leány kikkel barátkozik, anyjának megígéri, hogy amíg él, gondoskodik s halála esetére sem feledkezik meg róluk. Mindössze az a kívánsága, hogy a leány el ne hagyja őt, beteges öregségére nála maradjon. Büszke rá, hogy „eltűnése“ előtt mindenét reábizta és megígérte, hogy nevenapjára, június 27-ére megjön.

Körülbelül ennyi az, amit a leányról tudunk. Édesanyját, aki polgári asszony lehetett, mert Amade „Madame, libste Frau Mutter“-nak, másik levelében „meine libe Frau Mutter“-nak szólítja, „igen-igen szépen köszönteti“, az asszony férjének tiszteletét („meine grundherzliche empfelung“) küldi. Legtöbbet azonban azt hangoztatja, hogy minden titokban maradjon, és éppen erre nem ügyel sem a leány, sem anyja. Leveleit másoknak is megmutogatják, „elhíresétték“, mendemondát, pletykát, botrányt okoztak vele, úgy,

hogy Amade Pozsonyból jövet messze elkerüli Győrt, sőt — ahova ezidőtájt legszívesebben járt — Marcaltót is: „pirúlva, gúnyolva“ szenvedni „az érdemtelenségnek szégyenét, gyalázattját.“ Győriek, akik Pozsonyban járnak, „nevetve megvetve gúnyolnak, újial mutatnak: pfui! szégyen!“

Kije-mije volt Amadenak ez a leány? Gondoza, vigyáz rá, ismeri, de elnézi gyöngéit — szerelmének azonban sehol semmi nyoma. A nagyon beteg, nagyon megöregedett ember óvó szeretettel teljesíti egy fiatal leány minden kényét-kedvét; örül neki, szereti, magáénak akarja tudni öregségében, de rejtegeti. Leveleiben semmi enyelgés, becézés, szó sincs csókról, szerelemről, a leány szépségéről, kellemes órákról. Egy kis sugár élete alkonyán a leány, az esthajnal sugara, de nem Venus küldi. Azt hiszem, hogy egy ifjúkori botlásának emlékét találta meg benne, Paulina egy távoli rokonának, vagy társalkodónőjének — erre vall a brünni nagybácsi említése — tőle született, Magyarországon nevelkedett s újra fölkeresett leányát. 1760-ból való egy „nagy jóakaró földijéhez“, olvashatatlanul aláírt levele, amely így hangzik:

„Maid csak nem a' Gúta meg ütt! hogy Kgd. föll nem találhatta még a' tudva levött: mindazáltal ha accurate és mint az Argus száz szemmelis fárad, dobra ne üsse! Sem pedig irott Leveleim valaki kezébe ne essenek! igen igen recommendálom; kérem: és tanácsolom.... Caeterum: Confido fido: et sapienti pauca!“...⁵⁸

Ekkoriban jöhetett nyomára gyermekének s nem nyugodott, míg föl nem kutatta. Ebből következik, hogy a „liebe Mutter“ és férje csak nevelő szülei voltak leányának; nyilván ezért nem élt mindig otthon, járt-kelt tetszése szerint: az asszonynak nincs semmi hatalma a leányon. Ezért ígéri meg a leány, hogy Amade nevenapjára megjön s „so baldt das sie ankhomt: in ein baar Tügen reise ich mit ihr — írja Amade 1762. júniusában az asszonynak — auff Gross Maria Cell“: nagyon hívő és vallásos ember a kedvesét bizonyára nem vitte volna a búcsújáró helyre. A sok pletykát is elszenvedi; ha kedveséről lett volna szó, ekkora titkolódzásra nincs is szükség. Még jellemzőbb, hogy mikor a leány is, anyja is eldicsekedik avval, amiről hallgatniuk kellett volna, megharagszik, de nem szakít velük s a pozsonyi „pfuj“-t is elviseli. Halála esetére is gondoskodni akar róla. — A szálak erőseb-

bek voltak egy öregkori futó szerelménél. Egy kis meleg, tartós derű volt ez a leány beteges öregségében, egy kis boldogság — de nem szerelmi viszony.

Már nagyon fáradt, nagyon öreg, nagyon beteg volt. Ekoriban, 1761-ben fordul kérésével elnökéhez, atyjafiához, Grassalkovich Antal grófhhoz, hogy mentesse föl hivatalától. Most sem akar „jubilálni“, nyugdíjba menni, hanem — „ha? egész Európát nekem adnák is? én szolgálatra való nem vagyok“, írja a grófnak — „fizetéssel együtt dispensáltattny,“⁵⁹ mert már szemevilága is gyöngül, már 58 „megeröltetett“ esztendőit számlál. Kérését teljesítették. Haláláig kapta fizetését, de utolsó két esztendejében nem szolgált többé.⁶⁰ Megfordul azontúl is — még 1763-ban is⁶¹ — Pozsonyban „azon Korona Eörsz Városban“ akar még egyszer telelni, „az kinek négy Tornynos Várát mostan ékesíti és építeti az F. Parancsolat“, de többnyire birtokain, ritkábban Marcaltön „gazdálkodva parasztkodik,“ majd⁶² inkább Felbáron él, utolsó két esztendejét itt tölti, innen jár még néha Szentantalba, a ferencesekhez, vagy Máriacellbe, „fogadott esedezésre.“

Ez időben már nem is igen nótázik, legalább is nem ír verseket. „*Felicior aetas terga dedit . . .* — írja — én is már Horatiussal „*suspendi Barbiton et Chytaram*“⁶³ Egy leánynak, aki úgy látszik, verssel fordult hozzá, azt feleli, hogy „hattyú és öreg napjaim nem adnak annyi erőt, hogy régi Poéta elmélkedéseimet, tapasztalásaimat és föltaláló kényességimet és kényes föltalálásimat olly mozsárba törhetném? az kiknek egyben gyűléséből vagy választott adhatnék, vagy tetzetes nyájaskodásira reváncsolhatnék.“⁶⁴ Az egykori gavallér, aki „az Niczky Praesesné küldött Bokrétájáért“ e sorokat írta: „Oll szívesen vettem az Aszony Bokrétáját: hogy: ha szívem korsócska volna, szívembe tenném, hogy ott virágoznék“⁶⁵, már kitér az udvarlás elől — már csak olyan kell neki bágyadt öregségére, aki vele „dajkálva nyájaskodnék és nyájaskodva dajkálkodnék.“

Megnyugodott sorsában, gyógyíthatatlan bajában, régi, emlékezetes farsangok fordulóin is csak „mértékletes és szerzetes“ életet él⁶⁶: „Én már csak itten Csallóközben a magam szegény Remeteségében csöndessen halgatom a Világ lármáját! és Remete magányosságomban! a' külseő Vigasságokat.

Ezek nekem életemben sok százezer forintyaimban tölték! és: mindeneket bőven próbáltam!“⁶⁷ A lemondás napjait éli, a bölcs megnyugvásét. Életszemlélete ebben a formában is jellemzően tükrözi a barokk-világ filozófiáját. Niezkynek írta egyszer: „Már mind a' ketten eleget próbáltuk az szerencsének mind két féle kerekét, eleget kentük kerekendőségét, de: mégis! csikorog!“⁶⁸ és megtanulta, hogy „az melly kotzka föllyüll hattal kedveskedik? Vak alatta!“⁶⁹ s hogy „az emberi életnek kereskedése csak abban áll, hogy: edgyik adgya, másik vegye, edgyik füzesse, a' másik várakodgyék.“⁷⁰ Előtte az élet nagy színjátéka lejátszódott s maga valóban rózsát is szedett és sok tövistől szenvedett. Sok ragyogó napot látott, még több csalódás érte. Előkelő, gazdag családoknak egyik ágon egyetlen örököse volt, akit bőségben, jólétben pompára, fényűzésre neveltek olyan korban, amikor nálunk Mátyás király óta először fejlődött ki igazi nagyúri élet — és igaz, a maga könnyelmű, tékozló életmódja miatt, kora ifjúságától anyagi gondokkal, adósságokkal küzködött. A kártyajáték szenvedélye egész életén át üldözte. Még utolsó esztendejében is késő estig játszott. Anyja vérig sértette szívét sohasem tudta kiengesztelni. Anyagi okok miatt a katonai pályán nem sokra vitte. Egyetlen pöre sém sikerült. Egyik házassága sem hozta meg a remélt boldogságot. Még hivatali pályáján sem sikerült az előbbre jutás: álmaiban a királyi tábla bírása, sőt hétszemélyes bíró szeretett volna lenni s most öregkorában a titkos tanácsosságot nem kaphatta meg, mert nem volt meg hozzá a taxára szükséges 6000 forintja.⁷¹ Egészsége pedig aránylag korán, alig 44—45 éves korában megrokkant és élete utolsó negyedében többet volt beteg, mint nem. Mindíg és szívből tudott, szeretett panaszkodni.

A bajokat és sorscsapásokat mégis könnyen viselte, mert csodálatos kedélye, mint maga mondja: humora volt. Mindíg megnyugodott a változhatatlanban, hamar túltette magát minden kellemetlenségen. Tudta, hogy: „Wass heünth nicht ist: khann morgen geschehen: und was ietzo ist? khann vergehen:“⁷² Istentől és az időtől várt mindent.⁷³ S a szerencse forgandó kereke néha vele is fenn volt — s amit nyújtott néki, azt egészen kiélvezte. Része volt az életnek minden

örömeiben is, boldogan szedte a pillanat rózsáit: az életnek ez a változatossága kedélyének könnyelműségét csak növelte.

De azért is könnyen szenvedte a csapásokat, mert hívő lélek, buzgó katolikus ember volt, hittel tudott imádkozni. Minden évben többször is eljárt zarándokútakra, búcsúra s amiként a farsangban úri gyönyörűsége telt, a bőjtben mindig magába szállt. Sok új oltárt emelt, minden birtokán megjavíttatta templomait, templomokat épített is s nem egyszer maga szabta ki papjainak, hány körmenetet tartsanak. Iszka-szentgyörgyön maga is — mint apja, anyja — szívesen vette, sőt támogatta a protestánsok térítését. Istenben való tökéletes bizodalma családi öröksége volt, s a jezsuiták nevelése mindvégig szilárddá tette azt benne.

Nagy hazaszeretete is családi hagyományúl élt benne. Büszke volt nemzetségére — a legrégebb magyar főúri családok közé számlálhatta a magáét — büszke volt rá, hogy a Zrinyiekkel, sőt Rákóczi Ferenczel is egy atyafiság. Öntudatos volt magyarsága. 1742-iki végrendeletében, láttuk, halála esetére megtiltotta feleségének, hogy máshoz, mint magyar nemes úrhoz férjhez menjen, még indigénához sem. Feleségével összezőrdült, mert az német kocsist akart tartani.⁷⁴ Iródeákjától elvárta, hogy ne csak „maturus! Udvari! és Törvényhez tudó! Secretarius“ ember, hanem „igaz szívű és Lelkű Magyar“ is legyen.⁷⁵ Katonáéknál — az olasz hadjáratban — szinte örül, ha verik a németet s bosszantja, ha magyar épületet kaszárnyának kell alakítani „császármadarak“ számára. Az igazi császármadárrol, a kétfejű sasról nem egyszer tréfálkozik Grassalkovichnak írt leveleiben⁷⁶ — jellemző, hogy ezekben az aulikus mágnáskörökben is milyen ősi németgyűlölet élt, az udvari kamara levegője is mennyire magyar volt. Grassalkovichban is természetszerűen — de Amade Lászlóban is — megvolt az erős dinasztikus érzés. Szerették Mária Teréziát, szívesen siettek hódolni néki, jól érezték magukat az udvar körében: de csak a Haza anyját látták benne, a magyar királyt. S egymás között erős nemzeti érzésük, osztrákgyűlöletük mindig megszólalt. Amade hivatali pályájának egyik bölcs tanulsága volt, amit szintén Grassalkovichnak írt meg, hogy — Béccsel semmire

sem lehet menni: „*Bécsben kevés (a) Dücsösségünk.*” Ifjúkorában Grácból jól látta a magyar világ szomorú pusztulását; öregkorára minden nyomorúságunk elmúlt, de ismét nyílt szemekkel, tisztán látja nemzeti létünk veszedelmét. Példája azonban bizonyosságunk, hogy még aulikus mágna-sainkban is kiolthatlan, ősi nemzeti szellem élt s mindnyájan bíztak Szűz Máriában, Magyarország patrónájában.

Ezt az érzést vitte haza öregségére Amade László Pozsonyból. Utolsó esztendejét békében, megnyugodva töltötte. Továbbra is buzgón levelezett. Egyízben még Sajgó Benedeket, Pannonhalma agg főapátját is fölkeresi soraival: egészsége már nem engedi, hogy személyesen tegye tiszteletét, már nem a „tegnapi úrfi, a tegnapi fogadott fia“, maga is megöregedett.⁷⁸ Pozsonyba is, de — mivel Pozsonyból istápoltt személyes kapcsolatai megszűntek, Pruszkay Antal udv. ágens által — Bécsbe is sokat levelezik. Érdekli, mi újság van az udvarnál és a társaságban. Rézmetszetű képeket kér a frankfurti császárkoronázásról, újveretű aranyat az új „római király“ képével, a Szent István-rend vitézei számára előírt új öltözet rajzát, — érdeklődik, mibe és mennyi időbe kerülne a rendjel kieszközlése — s főképpen és ismételten új könyveket. „Minémő híresebb és nevezetesebb lettek ezen sollennis Holnapokban: *Operák vagy Comoediák! Olaszull vagy Németüll:* azon könyvetskékbüll is külgyön.“⁷⁹ Nagyon örül egy újfajta burnótszelencének, még kettőt rendel belőle — itt még nem láttak ilyent — aminthogy a Szent István-rend réz-másolatai és rajzai is azért szereznek neki különös örömet, mert „még ezen újság sohúl ki nem terjedvén, nékem lött e tájon szerencsém gyönyörködnön és másoknak kedveskednem.“ Van ebben már valami az öreg ember gyermekes örömeből: mint ahogyan 28 órájával is szívesen szórakozik el.

Már alig tud járni — csak vezetik s úgy is nehezen „mászkal“ — „drága taligát“ kellett csináltatnia. Csak most kesergi igazán friss és eleven régi ideit: „Hol van az régi lovaglásom, serénységem, a sok katonaságh és más érdemesebb korabeli szolgálatoknak, tanulásoknak, táncznak és nyughatatlanságoknak fáradhatatlansága? elmúltak és mint a vizek elfolytak. — írja Grassalkovichnak⁸⁰ — Csak csendességben és magányosságban orvoskodom és panaszkodom.

mert... ez a Mindenhatóságnak hatalmas rendelete.“ Menti magát, hogy nem tud résztvenni az országgyűlésen — nem tudna Mária Terézia lábai elé leborulni, mert nem bírna onnan fölkelni — „még bölcsőben voltak mások, mikor én az országh és hadaknak szolgája voltam, szárazon és tengereken jártam“, menjenek és költsenek most mások. „Az régi familiáknak nincs érdeme és koronája... “

Az országgyűlésnek mégis tudni akar minden részletéről: ott van Tádé öccse s az pontosan tájékoztatja az eseményekről és határozatokról. Insurrectionnak is híre jár: ha ereje és egészsége engedné, még most is szívesen harcolna „édes fölséges anyánkért és Hazánkért“. De már egészen megrokkant. A mult csak távoli emlékként él föl még egyszer lelkében, mikor öccse beszámol neki arról a nagy pompáról, amellyel a királyi pár Pozsonyba bevonul. A pozsonyi, prágai koronázás juthat eszébe — az ő ezüst szerszámaival, gyönyörű nyergével ékes ló hátán jár ott a menetben Tádé öccse,⁸¹ a nemzetség új dísze, jövődjének új megteremtője.

Szépek az emlékek, de — elszállnak megint, mint a vi-zek, elfolynak. Az ősz már csak szenvedés lehetett. Hatvan éves korában, 1764. december 22-ére virradó hajnalban, felbá-ri kastélyában örök álmra hűnta be szemét a barokk-világ legnagyobb magyar lírikusa. Haláláról B. Amade Tádé még aznap a következő levéllel értesítette legközelebbi aty-jukfiát, a költőnek mindvégig legjobb barátját, Viczay Mihály grófot:⁸²

„Az Mindenható Úr Istennek titkos rendelésiből, minnyájunknak nagy szívünknek fájdalmára Néhaj Méltóságos Báró Amade László Ked-ves Uram Bátyám reméntenül maj napon reggel negyedfél órakor Töl-lünk végső Bútsut vett, és: az mulandót az örökin tartóval el cserélyte; kinek Boldogh ki múlását valamint hogy Attyafiságos kötelességem sze-rint Néked úgy mint Véremnek és legközelebb való Attyámfiának érté-sedre adnyi kívántam, úgy: szegénynek Bűnös Lölkit Attyafiságos és: ájtatos emlékezetedben ajánlom; és mivel kinteleníttetem szegénynek Testit előbb Sz: Antali P. P. Franciscanusoknál lévő Cryptánkban Pom-pa: -s Czeremonia nélkül akaratom ellenis el takarítottani: úgy ezen napra, melly második ünnepre rendöltetött, nem külömben kevés üdő-alat tartandó solemnis Exequiára Tégedet szívessen invitállok és várlok.“⁸³

A Csallóközben, magyar rögök között, kedves búcsú-
járó helyén alussza örök álmait a költő. Ott várja a magyar
föltámadást.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

JEGYZETEK.

Mikor az ifjabbik Amade Tádé gróf 1836-ban a költő verseit kiadatta, már csak nagyon keveset tudtak Amade László életének történetéből s 1892-ben Négyesy László is csak néhány adattal egészíthette ki annak ismeretét. Ugyanis a család marcaltői levéltárából az iratoknak egy tekintélyes része néhai Véghely Dezső veszprémmegyei alispánhoz került, akiben élt a szándék földolgozásukra s ezért nem adta ki őket kezéből. Tervét azonban nem valósította meg. Halála után az iratok a Nemzeti Múzeum levéltárába jutottak (1899.) Vértesy Jenő, korán elhunyt jeles irodalomtörténírónk kezdte őket rendezni s bőséges szemelvényeket közölt belőlük (Irod. tört. Közl. 1902.), amelyek alaposan megszerezték mindazt, amit Amade Lászlóról addig tudtunk. Több száz ívre terjedő kézirat azonban — nyilván Vértesy korai halála miatt — rendezetlenül maradt félretéve s csak hosszas kutatás után került kézhez. (Az alábbiakban *Szétv.* jelzéssel idézek belőlük.) A Nemzeti Múzeum levéltárának ez anyagán kívül a következő kézirati forrásokat használtam:

Bécs: Kriegsarchiv, Hofkriegsratsakten.

Esztergomi primási levéltár.

Esztergomi székesfőkapitán levéltára.

Gróf Uchtritz-Amade-család bősi levéltára és bakonypölöskei iratai.

Győri bencés gimnázium régi anyakönyvei.

Győri városi levéltár.

Győri székesfőkapitán levéltára.

M. Nemzeti Múzeum kéziratára és levéltára.

M. Tud. Akadémia kéziratára.

Országos Levéltár: Udv. Kamara iratai.

Pázmány Péter Tudományegyetem levéltára.

Viczay-Héderváry-család hédervári levéltára.

Átnéztem továbbá a bősi, felbári, várkonyi, nagyszombati, győri és budapest-belvárosi plébániák anyakönyveit is.

Köszönetet mondok Fritz Hof kormánytanácsos úrnak a Kriegsarchívban, dr. Szabady Béla székesegyházi igazgató úrnak

a győri káptalani levéltárban és Zákonyi Mihály prímási főlevéltáros úrnak az esztergomi levéltárakban nyújtott szíves segítségükért; utóbbinak külön is hálás vagyok, hogy figyelmemet a főkáptalani levéltár Horvát—Simoncsics-ládáira fölhívta: ezekből derült világosság a költő ifjúságára.

Khuen-Héderváry Károly gróf úr szíves volt megengedni, hogy családi levéltárában kutassak; dr. Závodszy Levente tan-ker. kir. főigazgató úr — aki a levéltárat egykor rendezte — szíves útmutatásával támogatott e munkámban, melynek során Amadenak mintegy száz levele került kezembe. Hálával tartozom megtisztelő szíveségükért.

Császár Elemér egyetemi tanár úr szíves volt az életrajz kéziratát elolvasni; észrevételeit, tanácsait itt is megköszönöm.

Legnagyobb hálával azonban egyfelől bold. dr. Gróf Üchtritz-Amade Emil cs. és kir. kamarás úrnak és özvegyének, Bánhidya Stefánia bárónőnek, másfelől a M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem e. i. Rector Magnificusának, Dambrowszky Imre boldvai apátúrnak és e. i. Tanácsának adózom, nekik köszönhetem, hogy munkám napvilágot láthat. A grófi pár nagy jóindulattal és megértéssel tette lehetővé a családi levéltárban 1933 és 1934 nyarán végzett kutatásaimat,¹ Dambrowszky Imre, e. i. Rector Magnificus és a Tanács áldozatkészségéből, amellyel a kinyomatás költségeit vállalni szívesek voltak, jelenik meg szerény munkám.

Az alábbi jegyzetek rövidítései:

Törzsgyűjt. A M. Nemz. Múzeum levéltárának törzsgyűjteményébe Vég-hely Dezső hagyatékából 1899/35. és 1900/3 növ. naplószámmal beolvasztott Amade-iratok.

Szétv. Az ugyanonnan a levéltárba került, még be nem sorolt, szétválasztandó Véghely-iratok.

Bósi lt. A Gr. Üchtritz-Amade-család bósi levéltára.

EPhK. Egyetemes Philologiai Közlöny.

Esztergomi főkápt. lt. Az esztergomi székesfőkáptalani levéltárban (jelzés nélkül) őrzött Horvát-Simoncsics-iratok.

Hédervári lt. Gr. Khuen-Héderváry Károly hédervári családi levéltára.

Hédervári leveleskönyv Amade László 64 levelének másolata egy leveleskönyvben (Tabularium Fasc. No. 100.)

Héderváry-Okl. Radvánszky-Závodszy: A Héderváry-család oklevéltára Bp. 1909.

HKR. Bécsi Kriegsarchiv, Hofkriegsrat.

IK. Irodalomtörténeti Közlemények.

It. Irodalomtört. Pintér Jenő folyóirata.

¹ Ekkor kerültek elő Amade Lászlónak eddig ismeretlen költeményei (*Irod. tört. Közlemények.* 1936. és *Győri Szemle,* 1936.) valamint Amade Antal báró világi versei. (*RMK.* 40. sz. 1937.)

1. Az ősök.

¹ Karácsony János, *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig*. 1901. II. 20. l. — A hún vezérek között szerepel egy *Keled*: nyilván ezért él a családban a hún eredet hagyománya.

² „Sed postea tempore Petri regis Kelad et Guth intrant tres (?) fratres, ex genere Sueuorum de castello Stof sunt nativi.“ *Appendix I. De nobilibus advenis*.

³ Hóman Bálint, *A Szent László-kori Gesta Ungarorum és XII—XIII. századi leszármazói*. 1925. 85. l.

⁴ Egyetlen szó változatával (adhaerebant = adhaerentes) a két krónikában egyező szöveggel: „*De Generatione Guthkeled*. — De generatione autem Guthkeled plura enarrantur, sed pro certo, per Petrum regem, dum idem fugit ad Heinricum Caesarem, in adiutorium sunt ei adducti, de Castro Sthoph; sunt exorti de Sueuia, vnde Imperator Fredericus ortum habet. Ista enim generatio de primatibus Sueviae extitit. Pauperes enim sunt haereditatibus, sed probi et valentes sunt, in patria memorata. Istius siquidem generatio, temporibus Salomonis regis, Ladislai et Geychae ducum extitit exaltata. Nam tunc ipsa generatio in duas partes diuisa fuit. Quidam ducibus adhaerebant, quidam vero Salamoni, et specialiter Wyd, quem Salomon exaltasse perhibetur super alias de generatione supradicta.“ (Schwandtner szövege, 1746. 88. l.)

⁵ *Nota authentica de Generatione Gutkeled*. — Generatio haec Guthkeled exaltata fuit in Hung.^a Temporibus Salamonis Regis, ac Ladislaj et Gejchae Ducum Hung.^{ae}. Ista Generatio in duas Pártes diuisa fuit, quarum una pars praefatis Ducibus, altera vero dicto Salamoni Regi adhaesit. Prodiuit haec generatio de Castro Sthroph e Svevia, unde etiam Fridericus Imperator ortum habuit. Intravitque in Hungariam haec generatio eotum, dum Petrus Rex profugit ad Caesarem Henricum, cum quo in Hungariam redeunte generatio haec etiam pro adiutorio a dicto Caesare adjecta fuit. Exurexerique medio tempore de hac Generaone Illustres Familiae Amade, Báthory cum Praedicatis de Bator, et Somlyó, Butkaj, Raskaj de Malycza, de Márk et de Zelemér, quae omnes uno eodemque Insigni usae fuere.“ (Bakonypölöskei családlíratok.)

⁶ *Illustris Familiae Amadei seu Omodaei Genealogia*. — „Nobilissimus Vir Laurentius Amadaeus ex vetusta Romanorum Consulum progenie oriundus, audito quod Andreas Rex Hungariae a Principibus Christianis electus sit Dux exercitus ad Terram Sanctam e manibus infidelium recuperandam, cum Centum Equitibus in Hungariam proprio aere conductis advenit ex Italia; ac cum eodem Rege in Asiam profectus est, a quo honorificentissime exceptus, incolumnis in Hungariam cum eodem Rege redijt, ac in signum gratitudinis ad eodem Rege Dominium Varkon obtinuit Anno 1220.“ — [Praesens Genealogia ad Mandatum... Principis Pauli Estorás de Galantha... Regni Hungariae Palatini proprium Authenticata. In Archi Ducali Civ. Vienna Austriae,

Die 5. Mensis Sept. Anno Dom. 1705. Stephanus Jeszenszky, mp. P. H.] Az okiratnak legtöbb adata megbízhatatlan.

⁷ Therese d' Amadey francia levelei Amade Lászlóhoz, Rovereto, 1735. Törzsgy. 1899/35.

⁸ A címert és változatait l. Karácsonyi id. m. III. k. 2. fele, 86. l. és IV. tábl.

⁹ *Handbuch*, 1828. I. 107. l.

¹⁰ *A magyar költészet kézikönyve*, 1876.² I. 315. l.

¹¹ Hóman-Szekfű, *Magyar Történet*. II. 292. l.

¹² U. ott, II. 158. l.

¹³ U. ott, II. 175. l.

¹⁴ 1700 körüli iratjegyzék. (*Si L(itte)rae debebunt produci: Elenchus producendarum sic sequitur*): 1. numero 88. Anno 1240. Privilegiales Belae Regis Omodeo et filio eius Ompud datae, ne Judicio Praedialium Judicum in 4 Comitatus utpote Vespr., Jaur., Castriferei et Soproniensi stare teneantur. sed solius Regis judicatae subsist. etc.

¹⁵ 1264. Bóss Lothardo data ab Onch et Martino filijs de gre Gutkeled pro 20 Marcis... Bakonypölöskei iratjegyzék, 1645. — 1271. okt. 25-én a győri káptalan jelenti, hogy Bós és Árpás birtokába Lotárdot minden ellenmondás nélkül bevezette. L. Ráth Károly közlését, Győri Tört. és Rég. Füzetek, IV. 188.

¹⁶ 1273. Ladislai Regis Confirmatio Donationis Elisabethae de Terra Bóss et Árpás, cum Metis. In Originali. U. o.

¹⁷ Wertner, *Magyar Nemzetségek*. 1891. I. 263. l.

¹⁸ Magister Stephanus Eördeg dictus. 1542. Fiait „Mgr. Joannem et Michaelem Eördög dictos“ említi Héderváry-Oklt. II. 343. l.

¹⁹ Egy bakonypölöskei régi családfán: Ex quo Ill. Familia Amade — A^o adhuc 1390. apparet Geneal-Amade ex contradictione super Lacum album.

²⁰ A 6. jegyzetben idézett, nem kétségtelen hitelű írás adata.

²¹ Amade Lénárd 1645-i iratjegyz. Bakonypölöskei irat. „Joannes Filius Stephani Amade Viennae studet.“ É. n.

²² Héderváry-oklt. II. 396. l.

²³ Amade Lénárd 1645-i iratjegyz. „Stephanus Amade pro amissione Ovarini impediatur, sed reddantur ei bona.“

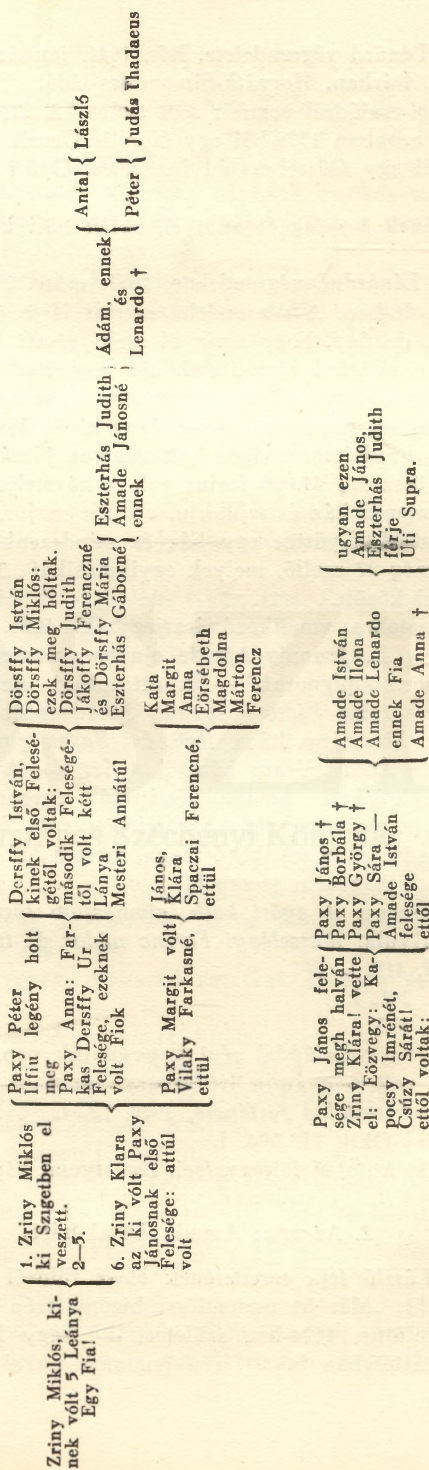
²⁴ „Ultimus in linea Homodeorum cognomine Eördeg de Bóss.“

²⁶ Hóman-Szekfű, MTört. IV. 198. l.

^{26a} Alább id. végrendelete.

²⁷ Amade László is késő öregkorában, így védekezik egyik hitelezője előtt adósságaiért: „Tettcenék próbálnyi több Creditoroknak sorát itten: a' kiknek annyi ezerekkel tartoznak, mint én az Urnak ftkkal, és pedig olly Familiák, kik mint Zápolya, olly kű várokban uralkodnak.“ Levélfogalmazvány Schlossbergh alispánhoz. Szétv. 1899/35. XVIII. sz. é. n.

²⁸ Az eredeti oklevél az Üchtritz-Amade gr. család bósi levéltárában.

²⁹ Amade Lénárd végrendelete, Bős, 1641. január 6. Másolat az esztergomi főkápt. ltárban, Horváth-Simoncsics-láda.

³⁰ A Gecz-el-családról semmit sem tudok. A 21. jegyzetben hivatk. iratjegyzékben azonban 1578-ból egy Nobilis Geczll de Korponáról van szó. Korponából egy Götzel-család ismeretes. Győri Rég. és Tört. Füv. IV. 178. l.

³¹ Feleségének 5 szöllejét adta el, abból bősi kastélyán sokat épített.

³² Amade Lénárdné végrendelete, 1653. márc. 25. Másolata az esztergomi főkápt. lt.-ban. A végrendelet szerint férje őt rendelte gyermekeik gyámjává, de úgy, hogy amíg él senki részét ki ne adja, mielőtt azonban Isten e világból kiszólítaná, „jó rendelést“ tegyen, de „amint akarja, úgy disponálhasson.“ A végrendelet igen nagy vagyonról szól. Az Amade Jánosnak jutott örökös jószágon kívül Amade Lénárd vagyonából még hat uradalomról, igen sok zálogos jószágról intézkedik — ez utóbbiakért összesen 41.000 forint volt a követelésük. — a maga hagyatéka két pozsonyi ház és szőlő, u. ott két major, Szentgyörgyön ősi ház és nagy szőlő, Győrött egy ház és mindezenkívül (az eladott öt szőlőn kívül) még 27 szőlő, melyek egymásikát 3, sőt 6 részre oszthatja gyermekei között.

³³ Csúz birtokra vonatkozó iratjegyzék. 1654. Georgius Czabay unam Curiam... B. Joannis Amade ejusque consortis Judithae Esterházy in 150 flor. oppignorat.“ — U. ott: „1654. Actio quaerulosa Judithae Esterházy retae Viduae Joanne Amadeanae, etc.“

³⁴ Győr sz. kir. város ltára. 1688. évi *Regestrum Limitatarum Portionum*: „Amade Ádám Uram házatól 4 frt.“ — A házat Ádám még nagyszüleitől örökölte (l. Amade Lénárdné végrendeletét), valahol a franciskánusok (a mai megyeháza) közelében volt. Vagy ő maga, vagy valamelyik fia adta el. S inkább ő maga, mert a halála után kötött osztályegységben a ház nem szerepel.

³⁵ Acsay Ferenc, *A győri kath. gimnázium története*. 1901. 143. l.

³⁶ Pauler Gyula, *Wesselényi Ferenc nádor és társainak összeesküvése*. — 1876. II. 418. l.

³⁷ U. o. II. 201. l. .

³⁸ U. o. II. 253. l

³⁹ A Héderváry-családdal régi kapcsolatuk van. Ádám nagyatyja, Amade Lénárd volt a gyámja Héderváry Jánosnak. L. Závodszyky Levente, *A Héderváry-család története*, 1920. 72. l.

⁴⁰ Héderváry-Oklt. II. 304. l.

⁴¹ B. Amade Antalné följegyzései. Esztergomi kápt. levéltár.

2. Az apa: Amade Antal báró.

¹ Amade László írja ezredesének olasz földről 1735. január 6-án (IK. 1902. 354. l.): „Már 61 esztendőss: bizony szép és nagy üdö.“ Ha ekkor már betöltötte. 1674-ben született — Nagy Iván is így tudja. Ádám a bősi kastélyban lakott, s a pozsonyi anyakönyvek is bősinek

mondják Antalt. Hogy én mégis inkább 1676-ra, s a hédervári kastélyra is gondolok, annak oka, hogy a hédervári családi könyvtár egyik régi naptárában (*Calendarium Typographiae Tyrnaviensis 1676* Nt. 4. sz.) azt a bejegyzést találtam, hogy az év augusztus 2-án ott keresztelő volt. A Viczay-Héderváryaknál nem lehetett szó róla. De valószínű, hogy Amade Ádámné Viczay Erzsébet a nehéz napokra (szokás szerint) hazament édesanyjához, a közeli Hédervárra. Véleményemet támogatják a pozsonyi anyakönyvek is. (Köv. jegyzet.)

² Pozsonyi jezsuita-kollégium anyakönyvei. (Primási levéltár). 1688-ban írják be parvista majornak, 1689-ben principista, 1690-ben grammatisa, 1691 és 1692-ben syntaxista, 1693-ban poeta, 1694-ben és 1695-ben rhetor (1^{mi}, majd 2^{di} anni).

³ Album sev Matricvla Almae Uniuersitatis Tyrnaviensis S. J., U. ekkor József és Ignác öccsei, az előbbi mint grammatisa, az utóbbi mint parvista is itt vannak. — Pázmány Péter Tud. egyetem levéltára. Rec-tori hivatal.

⁴ Kiadatlan levele anyjához, 1723. XI. 26. Esztergomi kápt. lt.

⁵ Amade László levele atyjához, Nagyszombat, 1727. május 29. MLtár. *Széto*.

⁶ Amade Antal végrendelete, Győr, 1736. Szent Mátyás apostol napján: „De mégh is honnéd és mi okbul, én soha semmi Tisztben nem voltam, nagy vágyódásom nem is volt reá; inkább a gazdaságot kedvelettem.” Esztergomi főkápt. ltár.

⁷ NMLt., Véghely-iratok, törzsgy. 1702. febr. 6. „Országunknak bevett szokása szerint moringlok Eő kglmének Tiz Ezer Rhénes forintokat, illy okkal és móddal, hogy ha Isten Eő Sz. Fölséghe rendeletibül énnekem előb ki köllenék mulnom ez árnyék világbul, csak casu in tali megh nevezett moringnak fele (hogy ha annyira való keresetem nem találhatnék) eöstül maratt Jőszágimbul, a' másik fele penigh keresett vagy is keresendő Jőszágimbul vetetődgyék megh föllül megh nevezett kiss Asszony Jövendőbéli házos társom számára.”

⁸ U. ott, 1702. márc. 29.

⁹ Iszkaszentgyörgy, Moha, Atya, Gut, Balinka és Esztergál prae-diumok.

¹⁰ Amade Antalné iratainak hiteles jegyzéke; esztergomi főkápt., 1750. dec. 16. — Fasc. No. 70. Sub Lris X. X. X.

¹¹ Nagyszombat, 1722. aug. 27. *Törzsgyűjt.* 1722.

¹² Perirat előkészülésében; Amade Antalnének fia László ellen indított peréhez. Esztergomi főkápt. lt.

¹³ *Jól tudom, epedtél...* kezdetű verse a bőszi családi levéltárban.*

¹⁴ Horvát-Simoncsics János 1685-ben kötött házasságot. 1687. február 2-ra tehetjük Amadené születését. Amade 1752. febr. 2-án „melly is gyertya Szentöllő Boldog aszony maj Szent Napja,” gratulál anyja születésnapjára. (Esztergomi lt.)

¹⁵ A nagyszombati anyakönyvben a nap megjelölése kimaradt: „Aprilis 1702. — Die...Aprilis copulavit Revdissm. Dn. Franc. Jezer-

niczky iuvenem spectabilem ac Magnificum Dnum *Antonium de Made* obtenta dispensaone super denunciationibus de more solita cum *Virgine Rosalia* filia Magnifici Dni Joannis *Horváth* Baronis tabulae Regiae iudiciariae.“ (Matricula copul. Tyrn. tom. I. C. pag. 353.)

¹⁶ Idézett versében.

¹⁷ Amade Antal verse. Közli Kerestély Olga: *Báró Amade László élete és költészete*. 1905. 10. l. versfőkben HORVAT ROZALIA. *Vígh* vár nyilván végvár; Amade Antal többi verseiből is kitetszik — *í-ző* nyelvjárást beszélt.

¹⁸ L. *Amade László győri háza*, Győri Szemle, 1933. 178. l.

¹⁹ A^o 1703. die 8. Martii Rdissimus Dnus Franciscus Jezerniczky Can. Strig. Arch. Cathed. baptis. Infantem *Alexandrum*, natus est Pre Dno Magnifico Antonio Amadé Matre Dna Magnifica Rosalia Horváth. Patrinus Baptisans, Patrina Catharina Akacs.“ (Matric. Baptis. Tyrn. Tom. B. 4. pag. 465.)

²⁰ Amade Antal id. versében.

²¹ Amade Antal végrendelete. Id. h.

²² U. ott.

²³ Amade László születésnapjának eddig 1703. március 12-ét tartották. (Négyesy-kiad. 1892. 7. l.) Az évszám forrása a költő verseinek első kiadásában (Pest, 1836.) a család részéről közölt rövid életrajz volt; nem tudom megállapítani, hogy a születés napját Négyesy honnan vette. Előtte már Szinnyei közli az adatot. — A születés keltét megdönti a nagyszombati anyakönyvben talált adat, mert akkor bátyja, Sándor született. 1743. december 17-én Amade László azt írja anyjának, hogy 39. évét érte már. De a pontosabb dátumot is Amade levelei adják meg. 1735. aug. 13-án írja atyjának: „Már 31 Esztendő annyira megh őszített, hogy 50 Esztendőben is elég volna.“ (Kiadatl. levele *Széto*.) Második feleségének pedig ismételten megírja, hogy Anna napján van születése napja. „Auff *Anna*: ds ist: der Nändrl ihren Nhamens, und meinen geburts Tag gehe widerumb nacher Hédervár! (Levele feleségéhez Bár, 1747. július 20. M. T. Akadémia kéziratára). — „Vor dero höffliches andenkhen, zu meinem Geburts Tag: saage so vüll Danckh! als ein danckhbahres Hertz khann abstaten.“ (Bár, 1747. júl. 25. U. o.) — „Soo wollen wir... meinen nhamens Tag gleich mein geburts Tag celebrieren.“ (Szenc, 1748. júl. 20. IK. 1902. 517. l.)

Születése helyéül Bóst kell elfogadnunk, mert a felbári, várkonyi, győri, pozsonyi, nagyszombati, budai és pesti anyakönyvekben nem fordul elő, viszont a bősi anyakönyv ebből az időkből hiányzik. Amade Ádámék Bősön laktak; Sándor születésekor a fiatalasszony édesanyjához ment Nagyszombatra; most, a kuruc időkben a második gyermek születésére talán inkább anyósához ment.

²⁴ U. o.

²⁵ Heister Győrött, 1709. jún. 17-én kelt pátense. Törzsgyűjt. 1899/35. — 1709.

²⁶ Horváth-Simoncsics János levele Amadehoz, 1709. dec. 30. U. o.

²⁷ *Tűz és víznek leábrázolása* c. versében. (Bósi cs. lt.)

²⁸ *Elébb kiszáradnak a Tisza vizei* ... kezdetű versében (U. o.)

²⁹ Az évet csak kb. következtettem ki. Haláluk bejegyzését sem Pozsonyban, sem Nagyszombatban nem találtuk meg; csak annyi bizonyos, hogy az asszony jóval férje előtt halt meg s hogy mindketten a pozsonyi franciskánusok kriptájában vannak eltemetve.

³⁰ Spáczay Pál püspök tanúvallomása Báró Amade Lászlónak anyja ellen folytatott pörében. *Törzsgy.* 1741. 1900/3.

³¹ U. o. Bertalanffy György ügyvéd tanúvallomása; továbbá a Semsey-házaspár nyugtái, Esztergomi főkápt. lt.

³² *Elébb kiszáradnak a Tisza vizei* ... kezdetű versében (Bósi cs. lt.)

³³ Nyilas Magdolna, egy (1741-ben) kb. 80 éves öreg nemesasszony tanúvallomása: „A nagyasszony halála után itt Nagyszombatban egy ideig szépen együtt laktak.” (Id. h.)

³⁴ Főzik Pál esztergomi szenátor tanúvallomása. Id. h.

³⁵ *Törzsgy.* 1899/35. 1716. és köv. évek.

³⁶ Id. költeményéből. (*Elébb kiszáradnak* ...)

³⁷ „Urának hortyogása mint irtóztató, s mint olly nagy volt, hogy nyári időben egy darab Utszaig is el hallattatott.” Spaczay püspök tanuvall., id. h. — Szobáját, ha férje bejött, kifüstöltette utána: Mednyánszky Péxa Julianna tanuvall., id. h.

³⁸ Hrabovszky János nagyszombati szenátor tanúvallomása, id. h.

³⁹ 1722. április elején Amadenének Bécsbe szökött egy Heffler János nevű inasa és egy Rozina nevű „Fraunzimmer“-je. Jánosnak nagy dolog terhelte a lelkét, gyónni ment és a lelkiatya tanácsára levelet írt gazdáinak, hogy nagy veszedelemtől menthetné meg őket. Kihallgatásakor kiderült, hogy Rozinának álkulcsa volt a báróné kincsesládájához, melyet egy Klára nevű komornával együtt fosztogattak. Az volt a terük, hogy mindent elvisznek s azután puskaporral fölrobbantják a ládát, az elég s akkor azt a hitet keltik, hogy az ékszerek is elégték. Ez a föladat mostmár Klárára várt, de Jánost, aki nem tudva, miért kell, a puskaport megszerezte, bántotta a lelkiismeret. Kihallgatásukon az is szóba került, hogy asszonyukról rágalmakat terjesztettek. János erről azt vallja, hogy „soha semmi Isten ellen való illetlen dolgot nem látott, se nem hallott az Ur Apátur Uram és az Asszony eő Ngha felül egyebet, hanem, hogy egyszer az Ur eő Ngha jelenlételiben, vacsora fölött, Illyés Ur egy felül orcáján mintegy haiporos lett volna, melyet is az akorbéli Frauczimernek mondott a' tanú. — Vallya Hiti után, hogy sohasem parancsoltatott, hogy bé zárja az ajtót. Sőt valamikor kívántatott, Illyés Uram bentlételében is bé mehetett szabadon, bé is ment, ha dolga volt.” — Reisperger Klára is azt vallja, nem látott, se nem hallott olyat az Asszony eő Ngha és Illyés János Apátur felül, aki illetlen vagy Isten ellen, s — vétekre való lett volna, jól lehet csaknem két esztendeig az Asszony eő Ngha szolgálója lett volna és legh inkább bent volt, a mikor szintén Illyés Ur az Asszonynál bent lett volna. — Egyszer ugyan itt lakozó Dirnbacherné Asszonyom kérdezte volt a' Fatenstúl, mit csinály

anyiszor Illyés Uram az Asszonynál eő Nghnál, felelt vala a Tanú, hogy látogattya eő Nghát, minthogy maga vagy on csak eő Ngha, el is únya magát némelykor. Ami az ajtó csukást illeti, igaz Lölkre mondhattya a Fátens hogy mindenkor valamikor kívántatott, szabadon bé mehetett, ha úgyis bent nem volt; nem is hallotta, nem is vette észre, hogy bé csukva 's plére leeresztve lett volna az ajtó, a' mikor említett Ur bent volt." Eszterg. főkápt. ltár.

⁴⁰ Amadéné irattári jegyzéke (u. ott.) Fasc. No. 69. Sub Litteris V. V. V. „Szegény Illyés Jánosnak Herczeghez írott leveleinek minutája."

⁴¹ „[Antonius Amade] id etiam instituit, ut filius in Domo Matris degens, contra eandem infamem Pasquillum conceperit, quam Dna Baronissa in cista ejusdem invenit, cognitisque malignis filij machinationibus, eundem ad Parentem misit." Amade Antalné fia ellen indított perének előirata. Eszterg. kápt. lt.

⁴² Hrabovszky id. h. „a fia reverentiával lett volna Mlghs Aszony Anyához mind addigh, mighlen Illés miat visszavonyás nem eset volna köztek."

⁴³ Spáczay püspök tanuvallomása a 30. jegyzetben id. h.

⁴⁴ „Inter haec Maritus ex innata sibi morositate alieno ab Uxore sua animo esse coepit, dumque plura ejusdem opprobrium fecisset. Anno... ipso Festo Rosalia uxori suae alias natali ad Domum Vxoris suae veniens ab eadem honorifice exceptus contra omnem spem ipsi argenteum canem cor ore rodentem hunc in finem per eum fabricari procuratum cum tali exprobratione ignominiose obtulit, quod illa sit ille canis ipsum rodens. Taliter Uxore sua infamata, statim se ex Domo Uxoris proripuit, et nunquam ad eandem rediit, nunquam eandem ad se vocat." A 41. jegyzetben id. h.

⁴⁵ Amade László beadványa a kir. ítélőtáblához. IK. 1902. 503. l. — Derghi Somogyi László esztergomm. alispán írásbeli vallomása 1741. jan. 4. (*Törzsgy.* 1899/35. 1741.), mely szerint egész Csallóköz tele volt a hírel, hogy a báróné „omnem supellectilem in absentia Dni Mariti sui ex Böös, Baar et Domo Jauriensi oneratis curribus Tyrnaviam exportaverit." — U. erről a fuvarosok tanuvall. id. h. *Törzsgy.* 1900/3 1733. febr. 26. és Amade Antalné póre fia ellen (Esztergomi főkápt. lt.), ahol még a köv. érdekes részlet is olvasható: „Mind végezetigh az utban is jelen volt az Aszony eő Nagha egész Szombathig, a' minthogy midőn Magyaránál az réven által költöztek volna, Baro Uram eő Nagha elől találván az szekereket, eleget vetekedett az Aszony eő Nghával, hogy miért viszi ell Portékáját, mire felelt az Aszony eő Nagha mondván, édes Uracskám csuppán csak a magam Portékámot viszem ell, viszont az Ur eő Nagha mondotta, edgyütt kerestük, ihon a mezző, osszuk el itt."

⁴⁶ Mednyánszkyé tanuvall. id. h.

3. Amade László diákévei.

¹ *Catalogus Discipulorum Jaurinensis Gymnasij Societatis Jezu.*
A győri bencés gimnázium tulajdonában.

² U. ott, bejegyzés: „Omissis sex praeterlapsis Annis, pro quibus Catalogi nominum Juventutis scholasticae incuriā eorum, quorum intererat, oblitterati sunt; sequentium quantum colligere licuit, annorum nomina quamvis a praedecessoribus pariter missa subnectemus.”

³ Azt, hogy Amade a győri gimnáziumban tanult, sem régi életrajzai, sem Négyesy, Vértesy és Kerestély O. nem tudták. V. ö.: IK. 1922. 119. l.

⁴ Amade 1720-ban 74-edmagával iratkozott be poétának s a köv. évben 78-an voltak rétorok.

⁵ Leveleinek nyoma van Amade Antalné iratainak registrációjában: Fasc. No. 24. Sub. Lra Z: „Szegény Siskaj János Amade Lászlónak tizenkét és fél esztendeigh való Praefectusának sok rendbéli ellene való panaszos írásai.” (Kár, hogy e levelek elvesztek.) Eszterg. főkápt. lt.

⁶ Kiadta Vértesy Jenő, Adatok Amade László életéhez. IK. 1902. 98—100. l. Vértesy azonban (u. o. 79.) tévedésből „atyja tiszteletére” írt „névnapi köszöntő versnek” mondja!

⁷ Acsay Ferenc id. m. 76. l.

⁸ Ime egy kis részlete:

Jam ver enituit cinctum florente corona,
 Jam campi, sylvae gaudia laeta ferunt.
 Floraque iam nitidis intrat cum floribus hortos,
 In quibus mens tristis se exhilarare cupit.
 ...Sordida quaeque queunt laetus animalcula campis,
 Vere novo sensus exhilarare suos.
 Luridus hoc jucundo in vere Lepusculus ipse
 Ruribus in laetis se recreare solet,
 Ipse etiam nequam miser et Passerculus audet
 Ad nova quae placeant liber abire loca.
 ... At mihi tot feriis, quem tristis bruma tenebat
 Tristibus in tectis, non licet ire domum.

⁹ Az *abioit*, *abioit cum documentis* ezt jelenti. Másoknál *exclusus*, ismét másoknál *deseruit* olvasható: amazokat kicsapták, emez kimaradt.

¹⁰ B. Amade József levele Antal bátyjához, Győr, 1721. július 3. Bősi cs. lt.

¹¹ Bpesti Egyetemi Könyvtár Ab. 122. sz. kézírata, 100. l.

¹² *Index Academicorum Studentium Magnatum, Comitum et Baronum*, az *Album seu Matricula* c. id. kötetben (Pázmány Péter tud. egyet. rectori hivatala levéltár): Ladislaus Amade L. B.

¹³ A 64 éves Főzik Pál esztergomi szenátor 1741-ben, tanuvallomásában úgy tudja, hogy „az Urfiat Amade László Uramat elő Nghát itt tanították az Anyai háznál, Instructort és Praefectust tartván.” *Törzsgy.* 1900/3. — 1741.

¹⁴ Kazy, *Historia Regni Hungariae*. 1737. V. 2. l.

¹⁵ Kelet nélkül. Levele atyjához, *Törzsgy.*, XVIII. é. n.

¹⁶ Levele anyjához, Nagyszombat, 1724. márc. 27. Eszterg. főkápt. lt.

¹⁷ U. az, Nagyszombat, 1724. június 23. U. o,

¹⁸ U. az, Nagyszombat, 1723. április 10. U. o.

¹⁹ Acsay id. m. 51. és 68. l.

²⁰ (1722): Nagyságodnak, mint Méltóságos Aszonyom Annyámnak

Alázatos Fia utolsó óráimigh

Én Amade László életem foltáigh

És a' meddig Párkák éltem fonalaigh

Kedveznek és magam keserves holtomigh.

Költ ezen levelem Karátson havában

Az Boldogh Aszonynak Seminariumjában

Az Decembernek Kilenczedik napjában

És mikor jrtam vólt nyóltz óra tájban.

(Esztergomi kápt. lt.)

²¹ Mindkét strófa Nagyszombatban, 1723. febr. 23-án kelt leveléből. Esztergomi főkápt. lt.

²² U. o. 1723. április 23. U. o.

²³ U. o. 1722. január 3. U. o.

²⁴ Levele és kötelezvény. U. o.

²⁵ U. o. 1723. február 28.

²⁶ Aloyzius Zelliger, *Pantheon Tyrnaviense*. Nagyszombat, 1931. 75. l. szerint a mű egyetlen ismert példánya Simor János könyvtárában volt meg. Nem sikerült nyomára jutnom.

²⁷ *Panegyricus D. Ignatio patriarchae, inter adversa forti S. J. fundatori dictus*. Deferente Joan. Bapt. Poeschern, perorante Ladislao Amade Tyrn. 1723. 16° 32, 180. l. — Zelliger id. m. 77. l.

²⁸ *Fax et Iter ad Philosophiam ac Spinās Aristotelis Tyrnaviensis, seu Dialectica* sub R. P. Francisco Csernovich e S. J. AA. LL. et Philosophiae Doctore, ejusdemque in Logicis Professore Ordinario in Alma Archj-Episcopáli S. J. Universitate Tyrnaviensi Anno MDCCXXII. per me Ladislaum L. B. Amade de Wárkony descripta et lecta. p. t. Seminarij S. Adalberti Convictore. — 8-r. 146 l, ebből 7 lapon rajz v. táblázat (az Üchtritz-Amade-család bakonypölöskei irattárában.) A könyv tartalma:

Proëmium.

TITULUS I.

PARS PRIMA. De spectantibus ad primam operationem mentis.

Disputatio prima: De varia Terminorum acceptione, natura et divisione magis universalis.

Art. I. De multiplici acceptione Terminorum.

Art. II. De quidditate seu Ess(enti)a Termini.

Art. III. Solvuntur objectiones non-

nullae contradicta priori Articulo.

Art. IV. De universali magis Divisione Terminorum, et in specie de Termino vocali et scripto.

Art. V. De universalibus magis Terminorum divisionibus.

Art. VI. Solvitur quadam obiectio de Termino non significativo.

Disputatio Secunda: De magis particulari et usitatior Terminorum Divisione.

Art. I. De Termino Transcendente.

- et non Transcendente, item supertranscendente.
- Art. II. De Termino categorimatico, item de Termino complexo ac Incomplexo.
- Art. III. De Termino finito et infinito.
- Art. IV. Explicantur adhuc aliqui quidam Termini magis particulares.
- Art. V. De Termino absoluto et connotativo, item de pertinente et impertinente.
- Art. VI. Adferuntur et explicantur usitatiores Distinctionum Termini.
- Disputatio Tertia: De proprietatibus Terminorum.*
- Art. I. Praemittuntur quaedam scitu necessaria de propositionibus Terminorum.
- Art. II. In quo explicatur suppositio seu prima Termini Proprietas.
- Art. III. Solvuntur quaedam objectiones, contra dicta priori Art-o.
- Art. IV. De varia Divisione suppositionis.
- Art. V. Regulae quaedam adferuntur ad dignoscendum, quomodo Praedicatum et Subjectum Propositione supponat.
- Art. VI. Exponitur quid status ampliatio, restrictio, alienatio, diminutio et tandem appellatio sit.
- PARS SECUNDA.** De ijs, quae pertinent ad secundam mentis operationem.
- Disputatio prima. De nomine, verbo et oratione.*
- Art. I. De Nomine.
- Art. II. De verbo et oratione.
- Art. III. De propositionis natura.
- Art. IV. De Propositione Conditionali, ejusque natura et varietate.
- Art. V. De materia et forma Propositionis.
- Art. VI. Exponitur qualitas et quantitas propositionum.
- Disputatio secunda. De oppositione Propositionum.*
- Art. I. Explicatur quid sit oppositio Propositionum et quaedam conditiones.
- Art. II. Resolvuntur quaedam Regulae circa oppositionem observandae.
- Art. IV. In quo ostenditur quomodo argumentari liceat = in propositionibus oppositis modo enuntiandi et qualiter dignoscere possimus Propositiones oppositas de lege.
- Art. V. Solvuntur quaedam objectiones; contra superiores Arlos positae.
- Art. VI. De oppositione Propositionum Compositarum.
- Disputatio tertia. De aequipollentia et conversione Propositionum, item de Propositionibus Modalibus exponibilibus et non exponibilibus.*
- Art. I. De aequipollentia Propositionum.
- Art. II. Resolvuntur duo quaesita, circa hanc materiam Propositionum aequipollentium.
- Art. III. De Conversione Propositionum.
- Art. IV. De Propositionibus modalibus.
- Art. V. De Propositionibus Compositis et exponibilibus.
- Art. VI. De Propositionibus Compositis et non exponibilibus.
- PARS TERTIA.** De ijs qui spectant ad tertiam mentis operationem.
- Disputatio tertia. (Igy!) De*

modo sciendi in communi et in specie de definitione et divisione.

Art. I. In quo compendiose exponitur materia definitionis.

Art. II. In quo compendiose exponitur materia definitionis.

Art. III. Assignatur quaedam Regulae ad bonam definitionem faciendam.

Art. IV. [Címe nincs.]

Art. V. De Regulis bonae divisionis.

Art. VI. Ponuntur notae quaedam ad Dissolvenda ea, quae obijci possent contra dicta in superioribus Articulis.

Disputatio secunda. De natura Syllogismi seu Argumentationis.

Art. I. Adducuntur principia, quibus innititur artificium syllogisticum.

Art. II. Regulae communes omni Syllogismo adducuntur.

Art. III. Ponuntur Regulae speciales cuilibet Figurae syllogismi.

Art. IV. De Reductione Syllogismorum per ostensionem.

Art. V. De Reductione per impossibile.

Art. VI. seu ultimus Dialecticae.

^{28a} Timár Kálmán, *Dunántúli magyar kódexek sorsa*. Pannonia, 1936. 300. l.

²⁹ „R. P. Professor rogat utrum illi Palatinus, qui fuerat Amadaeus tempore Mauriti (!) Csáki, fuerit ex stirpe nostra oriundus nec ne.“ Amade levele atyjához, Nagyszombat, 1723. dec. 16. — *Törzsgy.* 1899/3 1723.

³⁰ Ilyen iratnak párja pl. az, amelyet Báró Marenzi Gábor jezsuita baccalaureatusságára adtak ki. *Propylaeum Bibliothecae*. Graecii 1703.

³¹ Levele anyjához. Nagyszombat, 1724. febr. 21. Eszterg. főkápt. ltár.

4. A gráci egyetemen.

¹ Levele anyjához, 1724. máj. 8. Eszterg. főkápt. ltár.

² Levele atyjához, Grác, 1724. december 31. (*Szétvál.*) „...ignorat, cur me venisse in locum adeo longinquum nisi ut extera experiar, illustria intuear et dum domesticos revisero Penates, me aliquid vidisse, expertum fuisse demonstrem et exputationi aliorum, quam de tali concipiunt, satisfaciam.“

³ L. I. fej. 21. jegyz. — A Gutkelekdek közül persze a sok magister mind megfordult külföldön. L. u. 18. jegyz.

⁴ Relković Neda, *A gráci egyetem legrégibb magyar hallgatói*. M. Közepiskola, 1933. és kny., Bp. 1933.

⁵ Széchy Károly, *Gr. Zrinyi Miklós*. 1896. I. 55—62. l.

⁶ Nem kevesebb, mint 14 Batthyány (1655—1761) és 17 Erdődy gr. (1602—1722), 5 Nádasdy (1675—1727) és 9 Keglevich (1617—1757) szerepel a jezsuita anyakönyvekben. F. v. Krones, *Geschichte der Karl Franzens-Universität in Graz*. 1886. 301—304. l. — Széchy szerint (id. h.) Eszterházyak is jártak Grácban, de ennek az anyakönyvben és Krones id. h. nincs nyoma.

⁷ Levele anyjához, 1724. márc. 27. Esztergomi főkápt. lt.

⁸ U. az 1724. május 29. U. o.

⁹ U. a. június 23. U. o.

¹⁰ A gráci Egyetemi Könyvtár igazgatóságának szíves értesítése, 1733. július 17.

¹¹ Relković N. i. m. kny. 5. l.

¹² Siskay János levele B. Amade Antalnéhoz 1724. november 26. Esztergomi főkápt. lt.

¹³ Amade László levelei anyjához, Grác, 1725. jan. 26. és febr. 10. Eszterg. kápt. lt.

¹⁴ R. Peinlich, *Geschichte des Gymnasiums in Graz*. Progr. érték. 1872. 81. l. és 1870. 135. l.

¹⁵ U. o. 1872. 77. l.

¹⁶ 1639-ben született Győrött, 1725-ben, mint a dogmatika profeszora halt meg Grácban. Két ízben (1715–17. és 1822–25.) volt az egyetem rectora. Krones, id. m. 385. l. (U. o. 398. l. szerint 1649-ben szül.) Egyideig osztrák provinciális is volt, s Nagyszombatban is tanárkodott. Halála előtt híre járt, hogy nagyszombati rector lesz.

¹⁷ *Sapientia Purpurata*, seu Eminentissimi Cardinales Graecensis Academiae olim Alumni, brevi synopsi descripti et... pro prima Laureä Candidatis cum per R. P. Jacobum Wenner... condecorarentur, ab addictissimis Condiscipulis inscripti. Graecij, Apud Haeredes Widmanstadij, 1703. 16—r. 64. sztl. lap. Több arcképpel, köztük Pázmányéval.

¹⁸ Gyárfás Tihamér, *Faludi Ferenc élete*. IK. 1910. 399. l.

¹⁹ Id. levele atyjához. „Cum ille ipse (R. P. Regens) ex Ilma Stirpe sit oriendus, me docuit hunc morem hic esse, si inter comites illos, Marchiones et Barones me particulum velim, ut eos invisem et invitarem ut mutius humanitatis officijs eos colam, si reciproce coli velim.“

²⁰ Krones id. m. 311–314. l. és még sok helyen. Elmondja Krones nyomán Széchy K. is, id. m. I. 59–60. l.

²¹ Amade Antal s. k. levele Siskay Jánoshoz, Nagyszombat, 1724. december 27. Eszterg. főkápt. ltár.

²² Levele atyjához, Grác, 1724. dec. 31. *Szétvál*.

²³ Levele anyjához, 1725. febr. 10. Eszterg. főkápt. lt.

²⁴ „Rf. 1500: A'kit Grécki Uttyára és Oskolájára Amade Antalnak Istentelen Fiára akkor magának semmi pénze nem lévén, kezébe olvas-tam.“ — Perirat előkészítése. Eszterg. főkápt. lt. U. o. a periratban is. Egy másik előkészítő iratban: „Filium memorata Baronissa continu-
endorum studiorum causa Graecium suis expensis expedit.“

²⁵ Amade Antalné irattári jegyzéke (id. h.) 18. fasc. Sub Lit. S., No. 12. *Graeczy Jesuita Pater rector Quietantiája*, hogy Bárá Amade László és Praefectussa intertentiojáért esztendeigh vett fel 150 foréntokat.

²⁶ Kelet nélküli levele atyjához, MLtár, id. h.

²⁷ Levele anyjához, Grác, 1725. márc. 4. Eszterg. főkápt. lt.

²⁸ „Die Pflege der Musik... hing mit dem Stiftungszwecke des Ferdinandeums zusammen. Die Stiftlinge waren verpflichtet, bei der Sonn- u. Feiertagsmusik der Hof- und Jesuiten-kirche mitzuwirken.“ Krones

id. m. 287. l.) A doktorráavatás ünnepségét bőven kíséri zene. (365. l.) Ünnepeiken, szindarabjaikban a diákok „in choris musicis“ is szerepeltek. (U. o. 338. l.)

²⁹ Utóbb is, mikor az érseki udvarba kerül, mindjárt a „Musikus Instrumentumimat“ kéri atyjától. (1727. május 29. — *Törzsgy.* 1899/35 1727.) Később is jó hasznát veszi hegedűjének, Branyugh György zág-rábi püspök fölszentelésekor. (IK. 1902. 211 l. — 1728. márc. 11. kelt levele.)

³⁰ Krones id. m. 342. l.

³¹ U. u. 338. l.

³² Négyesy kiad. 414. l.

³³ IK. 1934. 404. l.

³⁴ Acsay id. m. 154. l.

³⁵ „Posomban in Congregaone beatae V. M. Annunciatae. Sodalitatis lévén, azon Congregaonok adgyanak Rf. 9. — “ Eszterg. főkápt. lt.

³⁶ Krones id. m. 282. l.

³⁷ Négyesy kiad. 403. l.

³⁸ Acsay id. m. 161. l., Krones 284.

³⁹ Levele anyjához, Grác, 1725. jan. 26. Eszterg. főkápt. lt.

⁴⁰ A család bakonypölöskei iratai között. Bőrkötésben.

⁴¹ A kézirat u. olyan formájú, mint a nagyszombati Dialektikáé. (L. III. fej. 28. jegyz.) Vékonyabb papíroson, sűrűbb sorokkal van írva, egészében az előbbinél terjedelmesebb, 151 írott l. Tartalma így fest:

CONTROVERSARIA VI. De
Causis in Particulari.
Disputatio Prima. De Causa
efficiente creata.

Art. I. De natura et varietate Causae creatae, item de poa agendi caque tum substantialis, cum Accidentalit.

Art. II. Solvuntur objectiones prioris Articuli.

Art. III. De Causalitate causae efficientis.

Art. IV. In quo deceditur, an actio realiter distinguatur a passione.

Art. V. De Subjecto Actionis Edvae, transeuntis cum quibusdam quaesitis, ad hanc Maam spectantibus resolutis.

Art. VI. An quidlibet possit elevari ad quodlibet.

Disputatio secunda. De causa prima efficiente increata.

Art. I. An Deus immediate concurrat cum causa creata ad omnes omnino effectus.

Art. II. Exponitur concursus Dei in actu 1° et in Actu 2°.

Art. III. De Praedeterminatione Physica caar. sarum ad suos effectus possibiles.

Art. IV. —

Art. V. Resolvit quisnam dmct. causas rdas ad individuationem Effectus.

Art. VI. Rosolvuntur nonnulla quaesita atque quaedam objectiones.

Disputatio tertia. De reliquis causarum speciebus.

Art. I. De Causa materiali.

Art. II. De Causa formali.

Art. III. De Causa finali.

Art. IV. Resolvuntur dubia de Causa finali.

Art. V. De Causa Ideali seu Exemplari.

Art. VI. De Fato et Monstro.

⁴² „Utut turbulentis quorundam seditiosorum motibus, quos hic prolixiori calamo describere supersedeo, agitata, nihil a pristina studiorum contentione remisit.“ Peinlich, id. m. 1870. 132. l.

⁴³ 133. l. — Reichenau művének címe: *Virtutes Augustae Caesarum Austriacorum adjectis symbolis et institutionibus politicis*. Partes II. Grác, Widmanstetten, 1725.

⁴⁴ Az egyetemek csupán az 1749—1770. évekből maradt meg a *Diarium Philosophicum* c. anyakönyve, amelybe az avatásokat bejegyezték.

⁴⁵ *Várkonyi Báro Amade László' versei*. Kiadatta Várkonyi Gróf Amade Thádé. Pest, Eggenberger, 1836.

⁴⁶ Günther Müller, *Geschichte des deutschen Liedes*. 1925. 110. és köv. lk.

⁴⁷ Rudolf Velten, *Das ältere deutsche Gesellschaftslied*. 1914. 123. és köv. lk.

⁴⁸ Négyesy föltevése, amely egy, 1740-ből való költemény (LXXX. Szánom gyászos életemet...) megjegyzésén alapszik („Régi ének, még 1740. esztendőből Szenczi Jánosnak csinálva“), téves.

⁴⁹ IK. 1936. 76 l.

⁵⁰ U. o. 78. l.

5. A primás udvarában.

¹ „Mivel siet a' Laczko, Ngk. mászor bővebben udvarlok“ — írja apjának Pozsonyból, 1727. október 16. — MLtár, id. h., Szévt. 35/1899.

² Előkészítő irat Amade Antalnénak László ellen indított peréhez. Eszterg. kápt. lt.

Hóman—Szekfű, VI.—99. és 115. l.

³ Amade Antalné, mint maga írja id. iratjegyzékében, 1723—1750. szakadatlanul pereskedett. Eppen ezért iratainak rendbentartására féltékenyen vigyázott. 1750-ben is megvolt négy ládányi írása között „Fasciculus No. 26° Sub Lris BB: Amade Lászlónak az édes Anyja ellen maga két kezével írott Originalis pasquilussa. A ránk maradt s az esztergomi főkápt. ltárban őrzött két ládában már nincs meg.

⁴ „Nem gondolok vele, csak bosszumat tölthessem...“ Id. per jkve. U. o. — „Sótt arra 's ilyen szókra fakadott formalibus: Ha tudnam Amadei Familia én utánnam tsak egy fillérben is succedálna, azon egy fillért is a sárban vetném és lábaimmal öszve tapodnám.“ Amade Antal végrendelete. U. o.

⁵ Levele anyjához Bár, 1726. július 14. Eszterg. főkápt. ltár.

⁶ „eő Herczeghsége... Ngdról is szólott Brogyany Vrammal, a'ki is hogy Ngs. M. Érseknek praeludállyon egy Memorialist eő Felségéhez pro Tabulae Baronatu, most megh nyerhetné; mivel Révay Mihály Vr

és Szent Ivány Vr eő Ngok pro 7 viratu re intráltattanak.“ Amade levele apjához, Nagyszombat, 1727. május 29. *Törzsgy.* 1899/35. — 1727.

⁷ Esterházy Imre 1727. május 22-én kapta meg az érseki palliumot.

⁸ Esterházy Imre számadásai. Erogationes Extraordinariae. Primási levéltár, Arch. Saeculare. X. 196. — 21. Junii: restitui Dno Baroni Amade, quos dedit jussu Principis pro Eleemosyna —. 17. — 30. Junii: Homini, qui a comitissa Szunyogiana fungos Principi attulit jussu Principis referente Barone Amade —. 51. etc.

⁹ Idézett, továbbá Pozsonyban 1727. július 24. és Bécsben aug. 30-án kelt levele atyjához. U. o.

¹⁰ „A Matéria 109 fl. kilenc réffre két dolmányinak, ötödfél réff egynek.“ Pozsony 1728. május 4. U. o. „Eő Hghe kegyesen adott varott öltözöttposztót, annak, per absolutum Eövé, in fl. 232. bélését cs fl 154 meg h köllött fizetnem.“ Levele atyjához 1729. márc. 16. MLtár, id. h., *Szétv.*

¹¹ „Az Vdvarban pedig melly költséghe az Vj Esztendő, tudja jól M. Vram Attyám Ngd is.“ Pozsony, 1727. dec. 18. U. o.

¹² Levele atyjához, Pozsony 1728. február 1. U. o.

¹³ U. az, Pozsony, 1729. március 22. U. o.

¹⁴ Id. levele 1727. május 29.

¹⁵ Apja levele a primáshoz, 1728. márc. 4. IK. 1902. 220. l.

¹⁶ „Némelykor ki megyek azokhoz az Sigráiékhöz...s-azért meggyünk oda, hogy *imo ott nem játszanak*, más az: gyázban lévén, soha ki nem mennek, azomban igen jó gyermekek máskoris, és böcsületessen viselik magokat“.... védekezik egyik levelében 1728. nyarán. (L. még a 30. jegyzetet.)

¹⁷ IK. 1902. 221. l.

¹⁸ Levele atyjához Pozsony, 1728. febr. 19. — *Törzsgy.* 1899/35. — 1728.

¹⁹ Primási lt., Számadások. 1727. aug. 26. — „Ad S. Georgium Dnus Secretarius Siskovits cum Barone Amade et Török ad oppugnationem Philosophiae profecti eo in itinere consumpti sunt... fl. 5.17.“

²⁰ U. az, Pozsony, 1727. október 31. *Törzsgy.* id. h.

²¹ „Én minden nap a' Palatinusnál vagy eszem, vagy el kell menem, Mert expresse azt parancsollya, és ha nem megyek, hivatt; úgy, hogy dolgomhoz sem láthatok. De jó kglmes Vram! disputálny nem akarom.“ Id. lev. 1728. febr. 1.

²² Még most is tanul hegedülni. 1727. nov. 8-án apjának küldött elszámolásában: „Hegedű Tanít. Mester. (Hg. paran. hogy tanúllyak)... 4 fl.“ *Szétvál.* 1899/35.

²³ IK. 1902. 221. l.

²⁴ Lev. apjához, 1729. január 29. IK. 1902. 224. l.

²⁵ U. o.

²⁶ Id. lev. 1729. márc. 22.

²⁷ Hóman-Szekfű, Magyar Történet. I. kiad. VI. 162. l.

²⁸ „De hadgyán; ha tíz ezer fl. költött reám Ngd. hatt Esztendő alatt, aláz. köszönöm.“ Lev. atyjához 1729. július derekán. *Törzsgy.* XVIII. sz. é. n.

²⁹ „Illy költségessen eő Hghe kegyes oldala mellett nem lehetek“ írja már 1728 május 8-án apjának. *Szétvál.* 1899/35. — 1728.

³⁰ Levele apjához 1728. aug. v. szeptember. U. o. XVIII. sz. é. n.

³¹ Id. lev. 1727. július 24.

³² Id. lev. Bécs, 1727. aug. 30.

³³ Id. lev. Pozsony, 1727. december 18.

³⁴ U. ott.

³⁵ U. o.

³⁶ Amade Antal id. lev. IK. 1902. 220. l.

³⁷ A Hochburgok 1702-ben kapták a báróságot, 1716-ban a grófi rangot.

³⁸ Győri Szemle, 1933. 218. l.

³⁹ Levele apjához, Iszkaszentgyörgy, 1727. október 19. — *Törzsgy.* 1899/35. — Tévesen 1707. évnél.

⁴⁰ Id. lev. 1727. december 18.

⁴¹ Levele atyjához 1728. február 1. *Szétv.* 1899/35. — 1728.

⁴² U. ott.

⁴³ Id. levele 1727. május 29.

⁴⁴ Id. lev. 1728. február 1.

⁴⁵ U. ott.

⁴⁶ Id. lev. IK. 1902. 221. l.

⁴⁷ U. ott.

⁴⁸ Id. lev. 1728. február 19.

⁴⁹ Amade Péter végrendelete Pozsonyban, 1727. október 6-án kelt, s november 20-án Amade Antal már „ünnepélyesen ellentmond“ a pozsonyi káptalan előtt. — *Törzsgy.* — 1899/35. — 1727.

⁵⁰ A 30. jegyzetben idézett levél atyjához.

⁵¹ Levéltöredék atyjához, 1727. november 8. *Szétv.* 1899/35. — 1727.

⁵² Levele atyjához, 1729. január 2. U. ott.

⁵³ Több mint 8 hónap alatt, 1728. májusától 1729. március derekáig apja mindössze 470 forintot adott neki. Levele atyjához 1729. március 16. U. ott.

⁵⁴ Id. lev. atyjához, 1729. január 2.

⁵⁵ Ez és a következő atyjához írt leveleiből: 1729. március 16, március 22, március 29. *Szétvál.* 1899/35.—1729.

⁵⁶ Dátum nélkül, töredékesen maradt levele atyjához 1729. április első feléből. U. ott.

⁵⁷ U. ott.

⁵⁸ Levele gr. Pálffy Jánoshoz, „Vienne, 5. maij 729.“ Eszterg. főkápt. ltár. Levelét a bán elküldhette Amade Antalnénak, így került a Horváth-Simoncsics iratok közé.

6. Bujdosása és első házassága.

¹ Adóslevele, Varasd, 1729. július 21. — Illésy János, *Adatok B. Amade László élete történetéhez*, IK. 1898. 345. l. — Újra kiadta Vértessy Jenő, u. o., 1902. 224. l. — A dátum mindkét helyt rossz lehet: inkább 19., vagy 9., mert Amade Antal már 23-án megköszöni Stipchich Annának, amit fiáért tett.

² Levele atyjához 1729. június végéről vagy július legelejéről. *Szétvál.*

³ A Csikuliny-rokonság elég közeli:

Viczay János
Héderváry Kata

Erzsébet
Amade Ádámné,

Borbála
Csikuliny Istvánné

(L. Viczay Borbála parafernumát a hédervári levéltárban, 108-fasc. 18. sz. 1679.)

⁴ Peinlich id. progr. ért. 1872. 94. l., és 1870. 98. l. Disputációja alkalmával Szerdahelyi Gábor tanáruknak *Fax chronologica* ad omnigenam historiam ab orig. mundi ad an. Chr. 1699. c. művét osztották ki. A könyv igen nagy sikert ért el: sok száz példánya fogyott el s még mindig kérték.

⁵ Illésy cikkében, IK. 1898. 344. l. Stubica, 1729. július 6.

⁶ Vértessy Jenő közlése, IK. 1902. 224—226. l.

⁷ Az erről szóló írás megvan a Vég helyi-iratok között *Törzsgy.* 1899/35—1738.

⁸ Amade Antal levele Stipchichnéhez, Bécs, 1729. július 23. U. o.

⁹ A 2. jegyzetben idézett levele atyjához.

¹⁰ Amade Antal levele Stipchichnéhez, Baár, 1729. július 30. U. o. 1734; II. 25. sz.

¹¹ Amade László levele a primáshoz, Baár, 1729. július 28. *Szétvál.* „...id. unum rego ut licet lateri Celsitudinis vestrae ulterius adhaerere sit interdictum; liceat gratijs gloriari.”

¹² A 2. jegyzetben id. lev. apjához.

¹³ Amade A. levele Stipchichnéhez, Baar, 1729. augusztus 9. *Törzsgy.* 1899/35.—1734., II. 25 sz.

¹⁴ Nagyszombat, 1722. december 31. *Szétv.*

¹⁵ A bósi levéltárban ránk maradt Zrinyi Ilona és Rákóczi Ferenc hamvaira készített két sírfelirata:

1.

Hic requiescit Franciscus II. Rákóczy DEI Gratia electus Transsylvaniae Princeps, Partium Regni Hungariae Dominus, et Sicularum Comes Aetatis suae XII a Matre avulsus, miro Divinae Providentiae ordine per Carceres, per exilia et per varia vitae discrimina ductus, hic requiescenti

Matri per mortem redditus, quietem quam vivus ignoravit, in Domino reperit. Anno Salutis MDCCXXXV. Octava Aprilis Aetatis Suae LIX.

2.

Hic requiescit ab heroicis laboribus virilis animj mulier
 Sexus sui ac Saeculi gloria celsissima
 Domina HELENA ZERINIA, Zerinae atque
 Francipaniae Gentis decus ultimum,
 Thököly Principis Uxor, olim Rákóczy utroque digna Conjuge,
 Magnis apud Croatas, Transsylvanos-Hungaros, Siculos inclyta
 titulis Factis ingentibus toto in orbe gloriosor.

Uarios aequa mente Fortunae casus experta
 par prosperis, major adversis
 Cumulatis christiana pietate Bellicis laudibus
 Fortem Domino reddidit Animam
 Mortem eluctata in suo Florum campo
 ad Nicodemiensem Bithyniae Sinum
 A^o Salutis MDCCIII. Aetatis LX.

Die XVIII. Februarii.

¹⁶ Illésy id. cikke, IK. 1898. 348—349. l.

¹⁷ A Somogyi-testvérek levele 1729. szept. 9. Amade Antalné és Amade László id. periratában, 135—136. l. Eszterg. főkápt. ltár.

¹⁸ E 34.000 frt követelés (1730—1734. között, három tételben) még Amadéné végrendeletében is (1752. július 25.) szerepel. (Eszterg. főkápt. ltár.). — Utóbb Pálffy újabb 50.000 frtot kért Amadénétől (Jeszenák Pál levele u. o.), de nem kapott, mert Amadenének más terve volt a pénzzel.

¹⁹ V. fejezet 58. jegyzete.

²⁰ „Nagyságod szörnyű atyai parancsolatjából ezen házasságomban béereszkettem.“ IK. 1902. 227. l.

²¹ Petrovay György, *A báró és nemes Orczy-család*. Turul, 1887. 25—26. l.

²² Bóhm Dezső, *Báró Orczy Lőrinc élete és költészete*. Kolozsvár, 1909. 5. l.

²³ Liptay Mór-ing-levele 1729. dec. 12. *Törzsgy.* 1900/3.—4. — Orczy István a birodalmi báróságot 1731-ben, a magyar báróságot 1736-ban kapta, utóbbit a híres Péro-lázadás elfojtásáért. Ekkoriban csak a kir. tábla bárója volt.

²⁴ Kelet nélkül írt levele apjához, *Szétoál.* 1899/35.—XVIII. sz. é. n.

²⁵ A mór-ing-levél, amely az eljegyzést is említi, 1729. dec. 12. *Törzsgy.* 1900/3. — 1729.

²⁶ Kelet nélk. levele atyjához. *Széto.* 1899/35.—XVIII. sz. é. n.

²⁷ „Amade László Projectuma Cselégeire való Postulatuma“ c. kézirat (Amade Antal írása). U. o.

²⁸ Pyber István testimoniállisa, 1730. október 3. *Törzsgy.* 1900/3.

²⁹ Levele Pest, 1730. február 27. apjának részletesen beszámol minderről. Vértessy Jenő közlése, IK. 1902. 226—227. l.

³⁰ Amade László följegyzései. Bósi családi ltár.

³¹ Tractatus divisionalis inter B. L. Amade et ejus Genitorem. 1731. Széto. 1900/3. — 1731.

³² U. ott.

³³ Amade Antal levele Orczy Istvánhoz, 1730. május 23. U. o.

³⁴ M. Ltár, Véghelyi-hagyaték *Törzsgy.* 1899/35. 1732. febr. 15.

³⁵ Pyber István testimoniálisa. U. o. 1900/3. — 1730. aug. 25.

³⁶ Puncta erga dandas testimoniales iudicialiter intimanda. 1730. szept. 25. IK. 1902. 228—230. l.

³⁷ Pyber id. testimoniálisa, 1730. okt. 3.

³⁸ „1730. Oct. 23. Bapt. Rosalia, Juditha, Susanna, Anna ex parent. Illmo Dno Dno Ladislao Amade et Susanna Orczy.“ — Az erki plébániahivatal értesítése. 1933. május 23.

³⁹ Gyöngyösfelsővárosi pléb. II. anyakönyve, 1730. év. „7. 9-bris Splis Dna Susanna Orczy Splis ac Magnifici Baronis Ladislai Amadé Conjux obiit. Sepulta die 12-ejusd. sub Altare majori in Ecclesia S. Bartholomaei. Exequiae habitae 13. 9-bris. 1730. nov. 9. Tarnaörsről jeltenti Orczy István Viczay Jóbnak: „El felejtethetlen keserűséghel s-szívemnek fájdalmával kelettik Ngdnak tudtára adnom, hogy ezen folyó holnapnak hetedik napján, kedves édes leányom Amade Lászlóné gyermek ágyában, tizen ött napigh való fekvés után, regheli három és négy órák között boldoghul ez világhbúl kimúlt és lelkét Istennek adta, kinekis temetése 12 psentis Gyöngyös várossában a' Szent Bertalan Apostol templomban lészen. — — —“ A levél további egyik része: „Minthogy pedig kedves Leányom elébbis, hogysem halálához közelítet volna, látta Férjétül kevés Portékájának, s- nálok való magam saját adományának szükséghe nélkül, és helytelenül való distractióját, halála órájának idején azon Ezüst Mívet vagy Credientiát ki Ngdnál vagyom le téve a' kit én adtam vala nékie, Amade Susanna kiss árva s- ártatlan gyermekének hadta és rendelte böcsülletes aszonyi személyyek és Paterek praesentiájában. Ahoz való képpest tellyes bizodalommal kívántam Ngdat requirálnom s-alázatosan kérem, méltóztassék azon Ezüst mívet ki adni.“ — Másnap Grassalkovich Antal is ír az „Ezüst mév“ iránt Viczaynak. Mindkét levél a Héderváry-lt.-ban.

⁴⁰ Kelet nélküli levele a hercegrímáshoz, IK. 1902. 230. l.

⁴¹ Levele atyjához, 1731. április 17. MNMúz. könyvtára. 1900/11. növ. naplós.

⁴² A budapest-belvárosi pléb. templom halotti anyakönyve, 1731. június. „Nr. 2370. Dies: 1. Susanna, Filia Baronis Amade. Mens. 9. obiit heri. Morbus: in frenesi. Loc. Sep. Ad portam Parochiae. Comitans: Admodum Rev. Parochus.“ (Joh. Bapt. Wellenzon).

⁴³ Testimonialis, 1732. ápr. 18. *Törzsgy.*, 1900/3.—1732.

⁴⁴ Puncta super extradandis testimonialibus. IK. 1902. 350—354. l.

⁴⁵ Győri székeskápt. hites levéltára, lad. 46., fasc. 136., num. 8870., 1732. szeptember 16.

⁴⁶ *Szegény édes Uram Attyámmal kéntelen való lett Divisio M. Primas előtt*, 1735. július 9. *Törzsgy.*, 1900/3.—1733.

⁴⁷ Levele atyjához, 1733. február 11. Illésy János közlése, IK. 1898. 350. l.

⁴⁸ Amade Antal id. végrendelete. Eszterg. főkápt. ltár.

⁴⁹ Levele atyjához, 1727. december 18. *Törzsgy.*, 1899/35.—1727.

7. Olaszországban, 1734—1736.

¹ Gustav Ritter Amon v. Treuenfels, *Geschichte des K. u. K. Husaren Regiments Nr. 4*. Wien, 1903. — Ennek, a Hofkriegsrat (idézve HKR.) hivatalos adatainak és Amade leveleinek összevetéséből rajzoltuk meg ezt a fejezetet.

² Acsády Ignác, *A magyar birodalom története*. II. k. 450. l.

³ HKR. iratai 1733—1739.

⁴ Levele Hávor Jánoshoz, S. Martin, 1734. december 20. *Szétvál.* 1899/35.—1734.

⁵ 1734. márciusában írja atyjának, hogy „hiszen még h katonává léthelem előtt történt.“ A tisztikar január 1-től kapta fizetését.

⁶ Levele atyjához, Canetto, 1735. április 23. *Szétvál.* 1899/35. — 1735.

⁷ Levele atyjához, Bár, 1734. március 24. U. ott.

⁸ Győri székeskáptalan hiteles levéltára, lad. 6., fasc., 138., num. 9029. „In veros ac indubitatos Plenipontentiaris suos usque ad reuocationem elegit, fecit et constituit.“

⁹ U. o. num. 9030.

¹⁰ HKR. 1733—1739. Odaérkezett 475 ember, 496 lóval.

¹¹ Amon v. Treuenfels id. m. 13—16. l.

¹² Levele atyjához, Mottegiana, 1735. január 31. IK. 1902. 38. l.

¹³ Mikes 107. levele, 1734. október 12. Császár E. kiadása, 197. l.

¹⁴ Már 1734. november 19-én panaszodik Viczayéknak, hogy „mein Wexl-Brief aus Ungahrn 500 uhngewiss laufen thutt, ds ich bishero noch kein eizigens mich rhümen kan.“ Azt írja, hogy a fáradalmakba belebetegedett s gyógyíttatása Veronában 200 aranyba került, bár úgy él, mint egy kapucinus. Viczaynétől 1000 forintot kér (nur ein klein Wexl per Tausend Gulden.) Héderváry-lt.

¹⁵ Katonáskodása végén „Hábornál és az olasz Amantnál“ ötezer forint az adóssága. Apja levele, 1736. augusztus 3. — IK. 1898. 352. l.

¹⁶ Kiadatlan levele. *Szétvál.* 1899/35. — 1735.

¹⁷ Atyja ekkor valójában csak 58—59 éves.

¹⁸ Levele atyjához, Sabionetta, 1735. január 6. IK. 1902. 354. l.

¹⁹ Ez és a következők: Mottegiana (Vértesynél tévesen Monteggsana) 1735. január 31. — IK. 1902. 355. l.

²⁰ Levele atyjához, Suzzara, 1735. április 7. — *Szétvál.* 1899/35. — 1735.

²¹ „Akárki is mit itéllyen: egy jó Eözvegy gazdag asszony csak jó volna.“ Levele atyjához, Borgoforte, 1735. június 2. U. ott.

²² Levele atyjához, Canetto, 1735. április 23. — *Szétv.* 1899/35. — 1735.

²³ Id. levele, 1735. június 2.

²⁴ Levele atyjához, Ostiglia (Ex Castris ad Ostilium situatis) 1735. június 9. *Szétv.* 1899/35. — 1735.

²⁵ „Már az szegénység! négy Tisztett hozott Regimentünkől Infámitássba; ötödik in rota Canonizationis.“ Atyjához, Innsbruck, 1735. augusztus 13. U. ott.

²⁶ U. ott.

²⁷ Id. levele, Ostiglia, 1735. június 9.

²⁸ Levele atyjához, 1735. augusztus 2. *Szétv.* 1899/35.

²⁹ Id. levele, 1735. aug. 13.

³⁰ Levele Innsbruck, aug. 23. U. ott.

³¹ Amade Antal levele fiához, Bár, 1735. aug. 23. *Törzsgy.* 1900/3. — 1735.

³² Arneth, *Maria Theresia*. Erste Regierungsjahre. 1863. I. 138. l.

³³ Atyjához, Podisteria, 1735. szeptember 30. *Szétv.* 1899/35. — 1735.

³⁴ Amon von Treuenfels id. m. 26. l.

³⁵ Legutóbb idézett levelében, szeptember 30.

³⁶ Roveredo, 1735. október 5. *Szétv.* 1900/3. — 1735.

³⁷ U. o., hely és kelet nélkül. (1735. október 16.)

³⁸ Mindkettőt l. IK. 1902. 365—367. l.

³⁹ Gazola grófné levele Amadéhoz, Verona, febr. 18. *Szétv.* 1899/35.

⁴⁰ „Ich erstatte schuldigen Dank vor das überschickte Soneto, das ist mir wohl von herzen lieb.“ A grófné már 1735. október 16-án (id. levelével) olasz könyveket küld neki: „Weillen vergessen durch den bauern die 2 welschen bücher zu überschicken, übersände solche durch herrn Obristen seinen bedienten.“

Idejegyzek egy nagyon dallamos olasz szonettfélét, amelyet Amade kiadatlan versei között, a bősi, családi levéltárában találtam; lehet, hogy ez a szonett az, amelyet Amade a grófnénak is elküldött:

Son Regina e sono amante
e l' Impero io sola voglio
del mio soglio e del mio Cor.

Son Regina e sono amante
e sol cedo a quel Regnante
che mi avvinge in sue catene
che mi tien fra ceppi ancor.

Torna audace al tuo Regnante
e a quel Barbaro dirai
che l' odiai che l' odio ancor.

Fu dolor perdere un Regno
e rissor le mie catene
ma ristoro alle mie pene
porge al fin diletto Amor.

⁴¹ Verona, den 15. Marzo. *Szétv.* 1899/35. XVIII. sz. é. n.

⁴² „Der Königsegg ist schon zu Mantoua angekommen, bitte und beschwöhre dich also mein liebste seehle soezitiere so vill als möglich umb die beurlaubung hieher zu kommen. — — — Ich weis zwahr wohl, dass lange zeit mir nicht vergönet wirt seyn, die siesse gegenwarth mei-

nes so lieben Baron Amade zu geniessen, weyllen dessen scharffe religion ds verbieth.“ U. ott.

⁴³ Amon von Treuenfels, id. m. 22. l.

⁴⁴ Gazola grófné levele (töredék) kelet nélkül. Kb. 1735. június 20. Széto. 1900/3. — XVIII. sz. é. n.

⁴⁵ Mikor utóbb Amade Romagnába kerül, azt írja a grófné: „O wie wirt mir zu muth seyn, die situazion zu sehen, woh mit meinem adorablen Amade vill vergniegte minuten pasiert, welches haus vor mich vor khurzer zeit ein Irdisches paradys, morgen aber *abscheilicher als die speluncen von Podestaria* wirt sein.“ — Kelet nélkül, kb. 1735. szept. Széto. 1900/3. — XVIII. sz. é. n.

⁴⁶ Kiadatlan levél (szakadt), é. n. Széto. 1900/3.

⁴⁷ „Der Graff Schaffgotsch wahr zu Verona, mit mir aber gantz frembt.“ 1735. késő őszről. Széto. 1900/3. — 1735.

⁴⁸ Kelet nélkül. Széto. jr. 1900/3. — XVIII. sz. é. n.

⁴⁹ „Ich habe meinen herrn gefragt, ob er zufrieden dessen, sagte von ja mit condizion dass auch seine Madame eingeladen werde.“ U. ott.

⁵⁰ Kelet nélkül. U. ott.

⁵¹ Kelet nélküli levelei. U. ott.

⁵² U. ott.

⁵³ Kelet nélkül (1735 őszén). Széto. u. o. — Idézem a grófné egyik levelének néhány sorát:

„O, wie ... glücklich (bin ich) zu bezeigen, wie srecklich getreij undt aufrichtig ich meinen Amade liebe. Continuire dan auch mein andre seele in deinen Versbrächen. Von deiner Bestendigkeit dependieret mein Vergniegen, noch volkomner aber von deiner presence, weillen ich einmahl noch mit ruh geniessen will, oder nicht leben. Seye auch darauff bedacht mein freyd so du mich liebest, indessen werde mit meinen gedanken seyn, woh mein herz sich befindet, bey dir dan mein Amade werde mich mit meiner einbildung unablöslich aufhalten, dir million mahl mit denen gedanken sagen das du bist mein einzige vergniegung, von dem al mein contentmen dependiert, den ich unglaublich mehr liebe als mich selbst, undt vor den frey mein leben wohlte aufopfern zu bezeigen das unter allen Verliebten zumb hefftigsten liebe meines Unvergleichlichen Amade deine treyeste G.“

⁵⁴ L. ezt és az Amadeval ezután történteket IK. 1902. 358—361. l.

⁵⁵ Amon v. Treuenfels, id. m. 27. l.

⁵⁶ U. ott.

⁵⁷ Atyjához, Cesena, 1735. december 19. Széto. 1900/3. — 1735.

⁵⁸ U. ott.

⁵⁹ IK. 1902. 360. l.

⁶⁰ Casal. (1734.) október 18. — IK. 1902. 365. l.

⁶¹ „So lang du aber in Bologna warst, wahr keine bost vor mich. Die ocopationes wahren gross. Apropo ich muss ietzt auch schwarz an kleidern gehen wegen meiner schwägerin. Wär also in etwas der schönen Bologneserin gleich seyen. Aber nimant wirt mir in meiner liebe gleichen

können.“ — Levele Amadéhoz, 1735 végéről, vagy 1736 elejéről. *Széto*. 1900/3. XVIII. sz. é. n.

⁶² „Vnangesehen aller ihrer Vntrey vndt geringen verschwiegenheit, danach in der seellen schmerzlichst empfinde...” U. o.

⁶³ Levele atyjának, Forli, 1736. (január eleje.) IK. 1902. 362. l.

⁶⁴ Verona (1736.) január 31. *Széto*. 1900/3. — XVIII. sz. é. n.

⁶⁵ „Es ist mir auch vill gelegen zu wissen, was für umbstende jene sein, von velchen sie so warhafft informiert wurden, ich impegnier sie mir es zu schreiben oder zu sagen.“ Verona (1736.) február 8. U. ott.

8. Második házassága. 1736.

¹ Levele Bobokhoz MLt. *Szétoál*. 1900/3. — 1736.

² Rosina Weltzl 1622. június 20-án Pozsonyban* pénzt ad kölcsön Hanns Vischernek; hogy az erről szóló írást az Amade-család bősí levéltára őrizte meg, bizonyosága, hogy Amade Lászlónénak egyik elődéről van szó.

³ Amade László levele atyjához, 1736. aug. 5. „*Legh szeb és legh öregbik nénnyével, nékem legh főb Pátrónámmal, Appelmanné Aszonyommal egy schézával*“ udvarlunk. *Szétoál*. 1900/3. — 1736.

⁴ A szerződés 1733. febr. 25-én kelt. U. o. 1733.

⁵ Irodört. Közl. 1902. 367. l.

⁶ A győri káptalan előtt 1736. február 24-én, Szent Mátyás apostol napján kelt végrendeletének egy másolata az esztergomi főkápt. levéltárban.

⁷ „Harmintz is lett vólna külömb-külobb, kitt el vehettem vólna, de Nagyságodtól ez recommendáltatván, ezen megnyugottam.“ IK. id. h.

⁸ Illésy János, id. m. IK. 1898. 351. l.

⁹ Az akkor, úgy látszik, népszerű ének egész szövege megvan a Jankovich-gyűjteményben, Orsz. Széchenyi-Könyvtár, 175. Quart. Hung.

¹⁰ Győri kápt. hites ltár, lad. 47., fasc. 140, num. 9244.

¹¹ Levele atyjához 1736. december 17. Orsz. Széchenyi Könyvtár, Növ. napló 1900/11. sz.

¹² „Hogy az anyád megtudhassa házasságodat, az legkevesebb; Jeszenák Jánosnak írok, ki is — — beszéllette nekem, hogy dolgaidat anyád előtt előhozván, haragra és sírásra fakadott.“ IK. 1898. 352. l.

¹³ Id. lev. atyjához, 11. jegyzet.

^{13a} Bősí levéltár.

¹⁴ „Die 9. aprilis sepultus est L. B. Antonius Amade de Várkony in Cripta Cathedralis Ecclesae Jaurinensis in Sacello st. Trinitatis.“ Győri belv. pleb. templom, Matric. defunct. I.

¹⁵ *Hofkriegsrat*, Prot. Reg. Fol. 1736: 1455. 1491. sz., 1737: 160. 324. 876. sz.

¹⁶ U. o. 1737: 974. sz.

¹⁷ U. o. Prot. Reg. Fol. 1737: 1543. sz. és Sajgó Benedek pannonthalmi főapát levele költőnkhez 1737. aug. 8.: „Sainálva értem nékem méltóztatott két rendbeli Levelébül, hogy Méltóságos Generális Vram az

Companiát másnak conferálta légyen, ez ugjan bizony nagy kár, de orvossághát nem tudom.“ *Szétoál.* 1900/3. — 1737.

¹⁸ Esztergomi főkápt. ltár.

¹⁹ Sajgó B. id. levele (17. jegyzet.)

²⁰ Fölkért bíróság Amade László és anyja között, 1737. október 19. *Széto.*, id. h. (17. jegyzet). Fölkért bírák voltak: a hercegérsek (Frater Emericus), Pálffy János gr. nádor, Maróti Paluska Antal, Jankowich Miklós és Barinyay László.

²¹ A pör egésze az esztergomi főkápt. levéltárban.

²² Az ügyvéd fogalmazványa u. ott.

²³ Levele Bernhardt ágenshez, Marcaltó, 1746. márc. 2. — Esztergomi főkápt. ltár.

²⁴ Alább idézendő végrendeletéből.

²⁵ Garamszentbenedeki fassio, l. Amade L. alább idézett végrendeletének függelékét.

²⁶ Eszterházy József pecsétes tanúságlevele, Cseklész, 1744. okt. 12. „Primus apud me se personaliter pro... Regii defensione... obtulerat, bellico apparatu instructus aliquot jam abhinc diebus se hic loci sueverat, assumendo ad latus suum a bonis suis statuendorum portalium militum duos ephaebos nobili sanguine ortos, totidemque agazones.“ *Törzsgy.* 1899/35. — 1744.

²⁷ A kérvény fogalmazványa u. ott.

²⁸ *Hungaria in parabolis* 1807.² 57. l.

²⁹ IK. 1933. 149. l.

³⁰ A végrendelet 1742. április 9-én kelt.

³¹ „Bánomis, hogy eddigis semmi gyermekeink nem lehettek: de az: akár az Ur Isten eörökös, titkos rendelésébül, akár pedig ne talántán gonosztévők cselekedetibül vagy babonaságbül történt légyen? légyen édes Istenemnek eörökös sz. akarattya. ...Soha az egek ellen követtem nem hajítottam: ne talántán önnön magam feyére esett volna.“ *Törzsgy.* 1900/3. — 1742.

³² Kinevezési irata 1744. november 17. u. o.

³³ Marczali Henrik, *Mária Terézia.* 81. l.

³⁴ IK. 1902. 508. l. és *Törzsgyűjt.* 1900/3.

³⁵ Levélfogalmazványok 1743. nov. 21. és 1744. ápr. 15. Orsz. Széchenyi Könyvtár 1207. fol. h. II.

³⁶ Szerződésük *Törzsgy.* 1900/3.

³⁷ „Verspreche ihme auch alle Liebe! Treu! Gehorsamb! Beständigkeit; bis in mein Leben und Ableben.“ U. o.

³⁸ IK. 1902. 507. l.

³⁹ Josephus de Mecende két levele (1744. márc. 21. és 1745. július 10.) *Törzsgyűjt.* id. h.

⁴⁰ A renddel kötött szerződése 1744. aug. 5. U. ott.

⁴¹ 1745-ben nagynénjének, gr. Szunyogh Lászlónénak is azt írja: „Az fundationalis híreket meg írtam Bécsben alázatossan! én csak most is úgy remélem! hogy: világý korában sem kívánhatta káromat eő Nghal

tudom! annál inkább illy sanyarú szerzetes házban; édes Annai Kegyel-mét tapasztalhatom.“ Esztergomi főkápt. ltár.

⁴² Levele feleségéhez, 1744. szept. 29. Orsz. Széchenyi-Könyvtár le-velestára 1900/14.

⁴³ Levele feleségéhez, Vesztemice, 1745. június 2. *Törzsgyűjt.* 1899/35 — 1745.

⁴⁴ Levele Morvayhoz, u. o. 1745. július 8.

⁴⁵ Status Universorum Bonorum Illustrissimi et Magnifici Domini Dni Ladislai L. B. Amade' de Warkony et Marczaltó (etc.) — descrip-tus per Ejusdem Secretarium Joannem Bite, postquam ex Castris Insur-rectionalibus in Silesia contra Borussum Regem bellantibus pro In-spectione oeconomicae remissus fuisset. In mense Januario Anno Dni 1745. — U. o. — E szerint 10 uradalmában van 97 telkes és 119 féltelkes jobbágya, 564 ökre, 141 tehene, 278 lova, 404 egyéb marhája, 61 lóból mé-nese, 2048 juha, 556 sertése. 196 nagy és 186 kisakó bora, 10 kazal és 627 öl szénája. Marczaltói erdeje „nyulaknak sokaságával bőves“. Van sok kocsmája, vendégfogadója, sörfőző-háza, pálinkaháza, birkásháza (1000 ice vaja volt és 3000 font túrója), mészárszékei, halászata, rákászata.

9. Különváltan.

¹ „Huszon négy esztendeje már, hogy: M. édes Aszony Anyám ő Nga édes kezeinek; egy: bár csak válaszoló bötűit sem csókolhattam.“ Levele Bernhardt ágensnek, 1746. márc. 2. *Esztergomi* főkápt. ltár.

² Amade Antalné levele Amade Lászlónéhoz, 1746. január 26. — MLtár, Végelyi-gyűjt. *Széto.* — László anyja ágenséhez, Bern-hardthoz fordult ezután, de hiába. U. ott.

³ Amadenéről a rokonság úgy tudja, hogy csak fia bosszantására ment apácának. Anyai nagybátyja, Luzsénszky Imre írja Szunyogh grófnénak épen ez időtájt, 1746. január 6-án: „Amadené Aszonyom eő Nsgha minket Világiakat úgylátom kárhoztat, mintha maár, ha csak Barát vagy Apatza köntösbe halála előtt nem bujik, Világgi ember nem Üdvözülhet. De én azt tartom ha az Világgi Ember magha Passioival küszködik, nagyobbban vitézkedik, hogy sem mint az Szerzetes. Ha pe-digh csak *valaki Boszúsághára* lött eő Nsgha Appátzává, auch das ist nicht erlaubt, hogy oly Intentional legyen valaki szerzetes, hogy az ál-tal Fele Barátytát boszoncsa.“ U. ott.

⁴ U. ott, 1746. február 17.

⁵ U. ott, Bécs, 1746. június 15.

⁶ Levele Feleségéhez. 1746. október 24. MLtár, Végelyi-gyűjt. 1899/35. növ. sz.

⁷ IK. 1902. 511. l. „Wass aber die Bluteszeichen anbelangt, ver-zeige mir, was sie aus deiner mit einer Ohrveigen berührten Nase und nicht aus crudelen Wunden hergeflossen. 3 Ohrfeigen kleine habe ich dir gegeben und 3 Streiche über dem Arm, das auch gezwungen... be-kenne, dass ich in worten auch extravaganter oder grob bin gewesen... das ich dich hin und das gehissen hatte...“

⁸ „...vacuis manibus se ad sororem suam Dominam Comitissam Josepho Nyárianam recipere, ab ipsa victum et amictum petere et coram Sacra Sede contra Maritum procedere debuit.“ *Szétvál.* 1900/3. É. n.

⁹ Levele sógornőjéhez, Iszkaszentgyörgy, 1746. aug. 21. U. o. 1900/3. növ. sz.

¹⁰ U. o. aug. 22. *Törzsgy.* 1899/35. növ. sz.

¹¹ IK. 1902. 511. l.

¹² Levele feleségéhez, Szenc, 1746. október 24. *Törzsgy.* 1899/35. növ. sz. és Fogalm. gr. Esterházy Józsefhez, u. o. *Szétv. ir.*

¹³ *Oblatio B. Ladislai Amade.* Dátum nélkül, u. o.

¹⁴ *Puncta conventionis et transactionis* stb. Pozsony, 1746. december 24. IK. 1902. 514. l.

¹⁵ *Contradictio.* 1747. január 25. Győri kápt. hites ltár, lad. 49., fasc. 149., num. 10.194.

¹⁶ Levele feleségéhez, 1747. január 18. M. Tud. Akadémia kézirattára, Knauz N. hagyatéka. Itt Amadenak feleségéhez írt 26 levele van, mind 1747-ből. A következőkben MTA. jelöléssel idézem.

¹⁷ Levele feleségéhez, 1747. augusztus 6. MTA. — A bősi irattárban van 1748. novemberéből háztartásának egy elszámolása, ez is mutatja, milyen vendégjárás volt a felbári kastélyban: „Anno 1748. *Följegyzése egy holnapi consumptionak a' M. Uraság konyhájára a' mint Antal szakács In Mense Novembri* nap-szerént föl írta úgy mint: Székbéli hús 186½ font, disznóhús 34 font, borjúhús 35 font, bárányhús 39 font, szalonna 25 font, póka 4, lúd 5, kacsa 8, kappan 12, tyúk és tyúkfű 48, hal 107½ font, őz 2, nyúl 17, egyéb madár 5. — Írósvaj 8 font, főttvaj 37 font, só 26 font, tojás 680. — Muntliszt 213 ittze, zsemlyeliszt 90 ittze, borsó 10, lentse 14, tejfel 19, tej 77, darakása 3, köleskása 4 ittze — F. 95.50.“

¹⁸ U. az, 1747. július 26. u. o.

¹⁹ Levele Széchenyiné Viczay M. Annához, Bár, 1747. július 22. Hédervári levéltár.

²⁰ Feleségéhez Bár, 1747. augusztus 9. U. ott. „...habe auch zwey paar Schimmel und ein paar rappen charmante zuhm ausvexlen; mit vergoltene gschier; und seidene gelbe Equipage.“

²¹ U. az, Marcaltó, 1747. október 2. *Törzsgy.*, 1899/35. növ. sz.

²² U. az, 1747. december 21. MTA.

²³ Levele Felsőbüki Nagy Pál Sopronm. alispánhoz, Bár, 1746. szeptember 25. MLtár, *Szétvál.* 1899/35. növ. sz.

²⁴ Négyesy-kiad., 95. l., első személyből teszi át és utolsó (bántó) sorát, hogy „mézét másnak adta“, elhagyja.

²⁵ Levelei feleségéhez 1747. május 17., október 2., október 4. stb. MTA.

²⁶ U. az, Bár, 1747. márc. 27. U. o.

²⁷ U. az, Pest, 1747. márc. 1. U. o.

²⁸ U. az, Bár, 1747. január 18. U. o.

²⁹ U. az, Bár, 1747. július 20. U. o.

³⁰ U. az, Bár. 1747. augusztus 6. U. o.

³¹ Kelet nélkül. (1751.) Levele feleségéhez. *Széto.* 1899/35.

³² Levele B. Amade Tádéhoz, 1749. október 25. Hédervári levéltár.

³³ Levele feleségéhez, Bár, 1748. augusztus 22. *Szétoál.*, 1899/35. növ.

sz.

³⁴ Levele feleségéhez, 1748. szeptember 10. U. ott: „Küsse auch das Bildt alle Tag unzählbahrmahl.“

³⁵ Levele feleségéhez, 1747. szeptember 18: „Wass meiner geistlichen Frau Mutter ihre retour auss dem Kloster ambelaget? das ist mir schon $\frac{1}{4}$ Jahr bewusst: wie sie auch den 11-ten dieses in einer Khutten in einem Trag Sessl hat auss dem Kloster retirieret; und logieret bey ihrem Agenten Radkovich genandten! woho sie weiter Lust hatt? werde dis ess berichten. Sie hätte noch gedanckhen: ihre Fundation sollicitieren.“

³⁶ U. az, St. Jörgenn (Iszkaszentgyörgy) 1747. szept. 18. MTA.

³⁷ U. az, Nagyszombat, 1747. november 7. és 9., és Pozsony, november 19. MTA.

³⁸ U. ott.

³⁹ U. az, Nagyszombat, 1748. április 8. *Széto. ir.* 1899/35. növ. sz.

⁴⁰ U. az, Nagyszombat, 1749. december 24. U. o.

⁴¹ U. az, Pozsony, 1750. december 27. U. ott. — Amade jólétesült-ségére vall, hogy anyja valóban már 1735-ben rendezett iratait 1750-ben újból elrendeztette s a jegyzéket kiegészítette. Ez a már többször idéztem jegyzék is az esztergomi főkápt. lt. két levelesládájának iratai között maradt meg s érdekes bevezetése így hangzik: „Anno 1735. die 10^a Mensis Octobris, Én Maria Rosalia Simoncsics Horváth, kívántam egy kevésé önnön magam írásaimat rendbe vennem a' mellyelis sok ezer forintokból állók magamra, Cselédimre, Házomra, böcsületes és hozám illendő mód szerint Naprul Napra, Asztalomra, Cselédim tartására és füzetésikre, szükséges ruházatimra, épületimre és számtalan sok költségű 1723-iki esztendőitől fogva egész e' folyó év már fogytán lévő 1750-dik esztendeigh folytatott Pöreimre — —: egy szóval minden néven nevezendő és ki gondolható szükségimre, státusomhoz illendőkre, úgy mint ha soha Férfjénél nem lettem volna; Ugy kölltettem mind magam véres verítékemmel való költségimből, mind pedig szegény üdvözült, édes szüleimnek keresményekből költenem, nagy rettenetes kárommal és praejudiciummommal 20 egész Esztendeigh Uram mellettem lakván, ugyan ezen föllül specificált édes szülőim és magam keresményemből és javaimból való jó Uramat is tartanom, ruháznom, az eő pusztá helyeit építtetnem, sok ezernyi ezer forintokat, a' kivel még mostis igazságosan tartozott volna, reája illy formán és Fiára, és annak mindennémű tanítására és ruházattyára sok esztendeig költenem, füzetnem és adnom. A mintis valóságosan és igazán, ezen írásaimból ki tetczik, igaz Lelkemnek ismérleti szerént mondhatom és kérem minden igaz jó akarómat, addig engemet és éltemnek folyását semmiben se ítéllye, éltemben vagy

halálom után, — — — míglen minden darabocskáit és czikkelyét ezen vasas fekete ládában egy jó pléhel és három retesszel, rajta függő lakatokkal való meg erősített írásimat nyugodt elmével és csendességgel időtt vévén magának első betűtől foghvást utolsóig az mint az fasciculusokra irattatott Alphabetumok és Numerusok meg mutatják, helyesen, okossan és Istenessen igaz Lelky isméret szerint meg nem fogja nézni és olvasni, a' kik is az én föllyebb irt szavaim szerint ilyen formán feltaláltatnak. Datum Posonij die et Anno ut supra."

⁴² U. az, Bár, 1747. január 18. U. o.

⁴³ „Wann ich khann: soo will ich zu dem D. Wan Suit nacher Wienn reisen.“ Szentantal, 1747. május 17. U. ott.

⁴⁴ „Ich währe widrumben balt crepieret; in der fatale goldene Ader, die widrumb einen abscess hat bekommen! undt ich höllische und crudele Schmertzen ausgestanden: auch ein Testament gemacht! und mich mit allen versehen lassen: aber: nach der Incision widrumb restituiert.“ Bár, 1747. december 6. U. ott.

⁴⁵ A szerencsétlen érvágásról így számol be feleségének: „Ausz ds Docteur Hörmann seiner Praescription habe ich mir aderlassen sollen am fuss, und sonsten brauchen praecipitierende Salien; wie ich auch den Cornett von Bodak ersuchet hatte, er soll mir vom Rgmt. einen guten Veldtscherer rathen; soo hatte er mir einen gerathenn; und stiesst mich in die Arterien. Schon 5 Tag bin ich im Bett! mit umbschläg undt allen muss ich die geschwulst temperieren; Gott sey es befohlen.“ *Szétv.* 1899/35.—XVIII. sz. é. n. — A népies idézetre l. levelét Adelffy Antal ügyvédhez, Iszkaszentgyörgy, 1749. márc. 11., *Szétv.* 1899/35.—1748. U. így már 1747. márc. 31. Schott Gergelynek Gáloskérre írt levelében: „Talánd? ha? megnyőlk, még meg szolgálhatom! Messze lévén innend Buda sántának!“ Orsz. Széchenyi Könyvtár, Irod. Levelestár, 1900/14. növ. sz.

⁴⁶ Jeszenák János levele. B. Amade Antalnéhoz. Pozsony, 1751. december 22. Esztergomi főkápt. ltár.

⁴⁷ Id. levelét l. 40. jegyzetünkben.

⁴⁸ Ennek egy példája Bernhardt ágensnek szóló az 1. jegyzetben id. leveléből: „Huszonnégy esztendeje már, hogy: M. édes Asszony Anyám Ő Nga édes kezeinek; egy: bár csak válaszoló betűit sem csókolhattam; ennyihány száz talánd térden állva irott bötűimre is; de! mind ezen uytó sebek is ösztönt adnak; és lángot szerelmes égő Fiúi szívemnek. Én ugyan! Ő Ngk. csak intésére is kész vagyok hegyeket emelnem! tiszteletére ünnepeket szentelnöm: hozzám való indulataiért; vonszodásáért, gerjedezéseiert, ájtatoskodnom, s-imáddkoztatnom, a' mint is (úgy is régi álhatatos szokásom), ha Szent Antalhoz közeleb leszek, nem csak egy: de! számlálhatatlan foháskodásimat áldoznom, és: szívemet Lámpás helyet gyulasztanom, égetnem, mind azon sz: üdvösséges, és: természet szerint hajlandó kegyelmes szándékaért, kit egyetlen egy sem jobb sem: roszab Fiának személlýéhez, és Familiájához igyekszik szülői szerelmébül ott követnyi, másoknak is Irigységére

és Példájára, és: maga nagy Anyai nevének halhatatlanságára, dicsőített híreséttésére, melyis annál nagyobb leszén, mennél nagyobb ezen érdemetlenségem, méltatlanságom, és: semminéműségem.”

⁴⁹ Levele Tádéhoz, 1749. október 25. Hédervári ltár.

⁵⁰ Orsz. Széchenyi-Kvtár, Fol. Hung. 1207. I. 10. l.

⁵¹ U. o. és IK. 1902. 86. l.

⁵² U. o. 17. l.

⁵³ A Schlossbergh-család az atyafisághoz tartozott: Schlossbergh alispán felesége Viczay Anna, Jóh huga volt.

⁵⁴ Levele Tádéhoz, Pozsony, 1750. október 27. „*raptissime*.” Hédervári levéltár.

⁵⁵ 1747-ben nevenapját a klosterneuburgi, majd a kahlenbergi karmalduli kolostorban töltötte, s utána 11 napig Bécsben volt. Utána a nádor és az országbíró látogatására Pozsonyba ment. Nyilván már ekkoriban az udv. kamarai tisztség után jár. Levele feleségéhez, 1747. július 20. (M. Tud. Akadémia)

⁵⁶ Orsz. Ltár, Magyar udv. kamarai iratok. *Benignae resolutiones*. Nr. 84. 1750. febr. 24. „Amade Baro Ladislaus, suplicat pro Consiliariatu Camerae Regiae hujus Hungarico-aulicae sibi clementer conferendo, cujus Instantia pro danda desuper opinione communicatur. Rep. 24. Februárij.”

⁵⁷ U. o. 160. l. Amade kinevezési irata: „Ad demissam Fidelitatem Vtrarum Representationem sub 27ª Mens. Februarij anni currentis Matti Nrae submissam, quia nimirum mediante humillime suaverunt, ut salarium per mortem Baronis Mednyánszky Vacans Comiti Joanni Pálffyqua actuali Regiae Camerae nostrae Hungarico-Aulicae Consiliario sine salario servienti, semetque laudabiliter applicanti clementer resolvamus. Baronem vero Ladislaum Amadé tam intuitu meritorum antenatorum suorum, quam vero Experientiae praeclaraeque Capitatis et eximiorum Talentorum ad Consiliariatum ejusdem Camerae Nostrae Hungarico-Aulicae cum veto et sessione ita promoveamus, ut quoad consequendum Salarium ab ulteriori in Statu Magnatum eventura Salarij Vacantia prestoletur, benigne resolvimus, ut praeattactum Comitem Pálffy posse adhuc expectare Salarium, Baronem Ladislaum Amade vero benigne sperantes, quod idem praeclaudata sua Talenta et Capacitatem ad promotionem Servitij Nri una cum industria impensurus sit, Pálffy posse adhuc expectare Salarium, Baronem Ladislaum Amade Consiliario cum Voto et sessione ita clementer denominavimus, ut occurrente etiam ulteriori in Statu Magnatum vacantia ratione consequendi ejusmodi Salarij a Gratia Nra Caesario-Regia praestoletur. Hanc proinde benignam Resolutionem numeram sumant, praefatumque Baronem Amade ad Officium Consiliariatus more consveto introducant Fidelitates Vrae. Nam in eo satisfiet benigne Voluntati Nrae ac Menti. — Dabantur Viennae Die 26^a Martij Ao 1750. *Maria Theresia*. Joan. Fr. Comes a Ditrichstein. — Ad mandatum Sae Cae Raeque Mattis proprium P. A. L. B. a Prandau. — Steph. Nagy. —

⁵⁸ Minderről részletesen beszámol Amade egy feleségének dátum nélkül írt levelében. *Szétvál.* 1899/35.

10. A költő.

¹ *Amade László versei.* Id. kiad., 1892. 421—426. l.

² Orsz. Széchenyi Könyvtár, Quart. Hung. 141.

³ A XLVII. ének az egyetlen, amely alá Amade odaírta: „Régi ének, még 1740. esztendőben, Szenczi Jánosnak csinálva.”

⁴ A kéziratos forrásokat felsorolja Négyesy id. m. 421—441. l. Azóta Erdélyi Pál mutatott rá (*Báró Amade László költészetéhez.* EPHK, 1907—81. l.) a Mészáros-féle két gyűjteményre (egyikben Amade-kéziratok is vannak): és a bősi kéziratok kerültek elő. (IK. 1936. 69. és köv. lk. *Amade László kiadatlan versei*, folyt. Győri Szemle, 1936. 118. és köv. lk.) Az 1892. óta még közölt Amade-versek lelőhelyét l. IK. u. itt. Ismeretlen latin verseiből egyet Császár Elemér adott ki (IK. 1917. 469.), kettőt e sorok írója. (U. o. 1933. 291. l.) L. ezenkívül IK. 1927. 270. l.

⁵ IK. 1936. 76. l. 1726.-ból; a következő és a 23. vers (u. o. 439. l.), valamint a Négyesy kiadta CXXXIV és CXXXV. ének (id. kiad. 353. l.) ifjúkori, a húszas évek második feléből való költemények. A Szenczi-vers (l. fent, 3. jegyzet) 1740.-ből, a 22. vers (IK. 1936. 326. l.) 1742.-ből, a 17. (u. o. 322. l.) valószínűleg 1748.-ból s a 20. az 1750-es évekből való. Csak a negyvenes vagy az ötvenes évekből valók lehetnek azok a költemények, amelyek fejében vagy szövegében uradalmának tisztviselői (Balassa, Lacsni, Gáspáry), íródeákjai (Hlavács András, Rezy. János) vagy pozsonyi ösmerősei (Batsák József) szerepelnek. — Kétségtelenül 1746/47.-ből valók (mikor felesége elhagyta) a CXXIX., CXXX. és CXLIH. versek

⁶ Közli Négyesy id. kiad. 422. l.

^{6a} Abafi, Figyelő. XV—XVI. k. Négyesy CXXXIV., CXXXV., CXXXIX—CXLIH.

⁷ Amade Antal versei. RMK. 40. sz. M. T. Akadémia, 1937.

⁸ V. ö. Erdélyi Pál, *A komáromi énekeskönyv.* EPhK. 1899.

⁹ Id. kiad. 40. l.

¹⁰ EPhK. 1927. 90. l.

¹¹ Amade Antal, id. kiad. 36. l., Amade László CXVI. költ.

¹² L. fent 27. l.

¹³ 1722-ben anyjához írt levelének verses befejezését l. a 3. fejezet 20. jegyzetében (190. l.) L. ezenkívül IK. 1936. 72. l. — Egy öregkori levelében is (*Szétv.* XVIII. sz. é. n.) ilyen sorok alakulnak ki:

“...de sok Történetek! annál kedvessebbek,
mennél nehezebbek és keservessebbek!
Desiderata diutius!
Optinentur dulcius!”

¹⁴ L. fent 27. l.

¹⁵ „Samt deren unterlegten hochdeutschen Gedichten theils hoher

Standes-Personen und vortefflicher Leute, theils eigener Erfindung.“ L. Max Friedländer, *Das deutsche Lied im XVIII. Jahrhundert*. 1902. I. 1. k. 63. l. és I. 2. k. (Musikbeispiele) 3. l.

¹⁶ L. u. ott.

¹⁷ Nürnberg, 1710. I. R. XVI. dal. V. ö. Négyesy 250. l. (*Hírhordással él...*), vagy 130. l. (*Ambár vadnak sok irigyim...*)

¹⁸ II. R. IX. dal.

¹⁹ Id. m. 36. l.

²⁰ Hettner, *Geschichte der deutschen Litteratur im XVIII. Jh.* 1913.⁶ I. 178. l.

²¹ Erről a sajátos tánczenéről l. bővebben: Rudolf Velten, *Das ältere deutsche Gesellschaftslied unter dem Einfluss der italienischen Musik*. Heidelberg, 1914. 124—127. l. — Velten számos példát idéz e fa la la-dalokra; egy olasz változat így hangzik:

Questa dolce Sirena
Col quanto acqueti il mar — fa la la
Un suo leggiadro riso
Può l'aria serenar — fa la la.

A Morley-Gastoldi-féle ezt a zenét Val. Hauszmann német szövegei (1609) tették Ausztriában is népszerűvé.

²² Négyesy kiad. 311. l.

²³ U. o. 293. l.

²⁴ U. o. 290. l. — L. a *Falalát* még *Lila moja...* kezdetű versében is, 283. l.

²⁵ Id. Velten i. m. 122. l.

²⁶ Erdélyi Pál közlése, EPhK. 1907. 203. l.

²⁷ Kastner Jenő, *Amade gáláns versei*. EPhk. 1922. 55. l.

²⁸ Levele Borbély Istvánhoz, IK. 1930. 468. l. „... ha azon Gyöngyös Verseit, kik Kegyelmeteknek írásban vannak, vélem communicálny nem terhelhettnék, resolválnám magamat az kinyomtatására.“ 1731. április 8.

²⁹ Szívesen, igen gyakran nevezi az *Amade-orrú Nasonak*.

³⁰ Riedl, *A magyar irodalom története Zrinyi halálától Bessenyei fölléptéig*. 1908. 343. l.

³¹ Günther Müller, *Geschichte des deutschen Liedes*. 1925. 100. l.

³² Maga mondja egyik levelében, hogy szívesebben hajlik, mint török. — L. még IK. 1902. 514. l. „ich bin wie ein wax, wie ein rohr.“

³³ Hettner id. m. I. 174. l.

³⁴ Levele feleségéhez, 1747. március 27. M T. Akadémia kéziratára.

³⁵ *Szévt.* XVIII. sz. é. n.

^{35a} A versfőkről l. fent az 5. és alább a 41. jegyzetet is. — Legszívesebben a maga nevével üzte ezt a játékot, hiszen majd mindig a maga szerelmét énekelte. Több mint 25 verse ötstrófás azért, hogy a versfőkben AMADE legyen; Négyesinél III., VI—X., XV—XVII., XX—XXI., XXIII—XXIV., XXVI., XXIX—XXX., XXXIX., XLIII., XLVIII.,

LXII., LXIX., CVII., CIX., CXXVIII., CXXXIII. — A LXXXVII., úgy látszik, töredék, a versfőkben AMA. . . Vannak Zrinyi-strófás versei is (Győri Szemle, 1936. 118. l.), amelyeknek nem versfőiben ugyan, de utolsó sorokban egy-egy név maradt meg. Ezeket mások nevében írta, mások szívfájdalma szól belőlük, de még e helyzetdalokból is átérzik a költő érzése, mintha a maga baját rejtené más neve alá.

³⁰ Talán csak a LXVII. énekben céloz második feleségére, ott is így:

Az kit régen meggyűlöltem
És szívből üldöztem,
Szívem neki rendeltetett,
Társnak tétetett,
Megesküdtetett.

Némi jóakarattal a CXXIX. és CXXX. énekeket is feleségére lehet vonatkoztatni.

³⁷ Id. kiad. 55. l.

³⁸ Az V—XLV., XLIX—LIII., CVII—CIX., egymásnak ellenversei.

³⁹ Egyik Pestre küldött papjának (*Tettes és Tisztelendő Uram Öcsém*) írja Pozsonyból: „Ittis beszélnek az híres Erdéli Theatrumról Isten nyugosztalla a kik megh érdemlik.“ (XVIII. sz. é. n. 1899/35. *Széto.*)

⁴⁰ Négyesynél LI., LXXXII. és Erdélyi id. h. 208.—209. l.

⁴¹ L. fent, az 5. jegyzetben is. Ilyen nevek: Balogh, Károli, Szilassi (?), Lacsni, Liskay András, Batsák, Tali, Spléni, Szenczi.

⁴² Csak kuriózumnak említem meg azt a kifejezést, hogy „az én szívem nem *kártyaszív*“ (LXVIII.) és egyik levelében írt képét, hogy a Csallóközben még „az ég is tele hegedűvel.“ Viczay M.-hoz, 1759 febr. 18. Hédervári lt.

⁴³ Négyesy id. kiad. 53. l.

⁴⁴ IK. 1936. 76. l. és Négyesy, XXXVIII. ének. (*Én anygalkám, szép madárkám...*)

⁴⁵ Négyesy, 477. l. — V. ö. még Horváth János, *A magyar irodalmi népiesség Faluditól Petőfiig*. 1927. 42. l.

⁴⁶ EPhK. 1907. 96. l.

⁴⁷ Négyesy, 435. l. A jegyzék kiegészíthető még a CXIX. és CXIX. énekkel is — összesen 38 ének. V. ö. még IK. 1936. 79. l.

⁴⁸ Ethnographia 1914. 38. l. Amade nevét nem említi, de l. Horváth János id. könyvét.

⁴⁹ IK. 1902. 218. l.

⁵⁰ 1750. november 24. Hédervári lt., Amade-leveleskönyv, 18. lap.

⁵¹ Kazinczy összes költeményei (Abafi) 1879. l. 35. és 192. l.

⁵² Bartalus, *Arany János dalai*. 1884. V. ö. Négyesy id. m. 465. l.

⁵³ Éppen ennek a strófának egy kuruc énekkel való rokonságára mutat rá Dékányi Kálmán IK. 1918. 393. l.

⁵⁴ Négyesy id. kiad. 373. l.

⁵⁵ IK. 1936. 82. l. a szöveg további idézeteiben a *számok* az ebben

a közleményben kiadott versek sorszámai. — Éppen e leírást érdemes összevetni Gyöngyösy Phönixének I. kv. I. részével (*alabástrom nyak, piros kláris, citrom mell stb.*): Amade leírásai szebbek. Pl:

Nézted a hasadó rózsáit hajnalnak?
Ajakinak párját itt találod annak.

— — — — —
A szemérmetség hogyha benne pirul,
A hóság a vérrel márványosan újul.

olyan szemléletes képek, amelyenekre Gyöngyösi még nem akad.

⁵⁶ Győri Szemle, 1936. 198—199. l.

⁵⁷ Id. kiad. 62. l.

⁵⁸ Id. m. 86. l.

⁵⁹ Riedl id. m. 347. l.

⁶⁰ Kastner Jenő, *Olaszos irány XVIII. századi költészetünkben*. EPhK. 1923. 144. l.

⁶¹ Zrinyi lírájáról l. Császár Elemér egyetemi előadásait *A kath. visszahatás korának költészete*. 1928.

⁶² Császár Elemér, *Amade ismeretlen latin verse*. IK. 1907. 469. l., Vértessy közlését és IK. 1902. 96—100. és 216—219. l. és IK. 1933. 291. l.

⁶³ Az előbbi jegyzetben felsoroltakon kívül a bősi lt. 27 verséről van másolatom.

⁶⁴ Id. m. 350. l.

⁶⁵ *Jegyzetek Amade László költeményeihez*. It. 1919. 309. l.

⁶⁶ *Enthusiasmus affectuosus honoribus Divi Patroni honoris a Ladislao Fr. Seraphico Libero Barone Homodeo dicatus. Iaurini, Streibig, 1759. V. ö. IK. 1934. 404. l.*

⁶⁷ Kéziratban a bősi családi levéltárban.

⁶⁸ Négyesy id. kiad. 411. l.

⁶⁹ Császár Elemér, id. m. 1928. 48. l.

⁷⁰ Bősi lt.

⁷¹ Négyesynek többször idézett tanulmányán kívül Amade lírájával egyetlen összefoglaló értekezésünk van: Böhm Dezső: *Amade László lírája*. Uránia, 1912. 359. l.

11. Pozsonyban.

¹ Levele feleségéhez. L. 9. fejezet 58. jegyz.

² N. Múz. Könyvtára, 1207. Fol. Hung. II., 11. l.

³ U. az. 1750. június 23. M. Ltár, *Széto*.

⁴ U. az. 1750. december 27. M. Ltár 1899/35.

⁵ Amade László levele Gr. Illésházy Józsefhez, M. Ltár 1899/35. *Széto*.

⁶ U. ott.

⁷ Levele Amade Tádéhoz, 1748. december 5. Hédervári lt.

⁸ In Presburg ist es bestialisch mit den Quatieren! Levele feleségéhez, l. 1. jegyz.

⁹ *Mlghos g. Kamara Praeses Urnak írt Conceptus*. MLtár, 1899/35. XVIII. sz. é. n.

¹⁰ *Contract* zwischen dem Grafen Herrn Wentzl von Althann, Ihro Römisch. Kays. Königl. Maystt. Cammer Herren von Einem. — dan dem auch hoch gebohrnen Frey-Herren Ladislao von Amade, Einer Hochlöbl. Königl. Hungar. Hoff: Cammer Rath andertenteils... folgender Hauss-Contract verabredet und geschlossen, worden. Und zwar: „Ich zu Endtgeffertigter Wentzl Graf von Althann verbinde mich, zu mahlen ob berührter Frey Herr von Amade... mein Hauss wenn Berührten Hrn Baron beliebig ist zu beziehen ihm freystehen und ohne allen tragenden Stadtanlaagen, oder sonst zu bestreytten seyenden Reparationen, nach beliebiger Willkühr und disposition, wie auch in friedheit unter meiner standthaffter Eviction in allen und gegen allen lauth... gebrauchen und bewohnen solle.“ U. ott.

¹¹ Levele Amade Tádéhoz, Bár, 1753. október 2. N. Múz. Könyvtára, id. h. 20. l.

¹² Levele u. ahhoz, é. n. U. ott, 1207. Fol. Hung. I. 10. l.

¹³ Fogalmazványa (1759.) Grassalkovichhoz, *Szétv.*, 1899/35. XVIII. sz; é. n. — „Azután... praetereáltattam; holott Installáció után harmad nappal szegény B. Keller halálával vált a' Mágánok salláriumá.“

¹⁴ Jeszenák Pál levele Amade Antalnéhoz, 1751. április 25. Esztergomi főkápt. ltár.

¹⁵ Levele Amade Antalnéhoz, 1751. július 31. U. ott.

¹⁶ Levele Viczay Mihály grófhhoz; 1754. október 8.: „Bécsben sie-tek, mind Instantiáim kerekeinek kenyésére, mind az Felsőghes Theresia Menyecskeének térdhajt. üdvözlésére.“ Hédervári lt.

¹⁷ Levele anyjához 1751. július 26. Esztergomi főkápt. lt.

¹⁸ Levele feleségéhez, 1748. április 8. *Szétv.* 1899/35.

¹⁹ „Sie ist auch schon ziemlich alt: und matt. Mit einem grad bin ich schon näheter zu meiner gerechten succession“ — írja feleségének 1747. november 8-án. MTA.

²⁰ IK. 1902. 89. l. Vértessy Jenő közlése. Vértessy aranykulcsos vitéznek mondja. (Az aranysarkantyús vitézséget elcseréli az aranykulcsos kamarassággal.) Okiratos nyomát nem találta.

²¹ IK. 1902. 519. l. „... hagyom néked minden időnek hallasztása nélkül ezen mostani folyó holnapnak 24. napján éczakára ide Bécsbe felgyűj; mert ha azt valamel módon elmulatni akarnád és az ezen anyai szivemből származott parancsolatot megvetnéd, jövődöbéli örökös károdát nem másnak, hanem magadnak tulaidonéthatnád.“

²² *Szétv.* 1899/35. XVIII. sz. é. n. Amade L. levélfogalmazványa, valaki ismeretlenhez, akit úgy szólít meg: „Sblis Dne et Fr. Veterane et Syncere Cldme!“

²³ Ebből három 34.000 forint értékben Pálffy nádor örököseit terhelte, 1000 frt Gr. Szapáry József, 2000 Kondé Ignác, 8.500 frt. az esztergomi káptalan, 2500 Grassalkovich Antal gr., végül 24.000 frt Török József tartozása volt. E tartozások egyrésze úgy keletkezhett, hogy

Amadené elzálogosította az ősi birtokokat (eladni nem lehetett őket), a kapott pénzen házakat vett, a házakat azután eladta az itt megnevezetteknek, de nem pénzt, hanem kamatozó kötelezvényeket kért tőlük, amibe a vevők szívesen mentek bele.

²⁴ A Nádasdy kancellár által aláírt okirat Mária Terézia nevében teszi közzé a „fassiot, declaratíot és conventíot,“ tehát megerősíti az egyességet. Eredetije az esztergomi főkápt. levéltárban.

²⁵ IK. 1902. 220—22. l.

²⁶ Ez a két levelesláda őrizte meg számunkra Amadenak anyjához írt sok levelét. A ládák tartalmának jegyzéke is megvan (már többször idéztük). Az iratok ma már hiányosak; nincsen meg pl. Amadenak anyjáról írt hírhedt pasquillusa, nincsen meg a három kalendárium, amelybe Horvát-Simoncsics János önéletrajzát írta. — Miközben a primási levéltár Amade-adatait gyűjtögettem, tett rá figyelmessé Zákonyi Mihály t. barátom, hogy a káptalani levéltár két láda Horvát-Simoncsics iratot őriz. Számunkra kincsek voltak benne: hálásan mondok köszönetet értük Zákonyi levéltáros úrnak.

²⁷ L. az *Opinio in negatio Illustrissimi Domini Baronis Ladislat Amade!* c. ügyvédi iratot is, *Széto.* 1900/3. növ. nsz., XVIII. sz. é. n.

²⁸ Werner Adolf, *A székesfehérvári főgimnázium története.* A főgimn. 1894/95. évi Értesítőjében, 14—15. l. U. o. közli Amade Antalné végrendeletét 57—59. l.

²⁹ Mihályi Ernő, *Vanossi Antal S. J.* Emlékkönyv Kuncz Jenő 70. születésnapjára. 1954. 179. l. — Mihályi szerint Amadené adománya 33.400. frt volt. Ez volt az első Nep. Szent János tiszteletére épített templom.

³⁰ Werner értekezése szerint *Amade László gyermekeinek* képe is ott volt. Ez nyilván tévedés, mert Amade Lászlónak egyetlen leánykája még 1730-ban, féléves korában meghalt, aligha volt róla kép, de nem Werner tévedése, hanem a leltározóké, akik a jezsuita-rend eltörlésekor a képeket jegyzékbe vették.

³¹ „Der recht grosse Prozess — ds aber undter uns — der mir über 200.000 fl solte eintragen....“ írja feleségének. *Törzsgy.* 1899/35. növ., XVIII. sz. é. n.

³² Több jóakarójának és barátjának így írja. A köv. jegyzetben id. levél szerint „... sokféle szerzetes phantáziái kétszázezer forintig megh károsítottak.“ — Péterffy János báró táblabírónak is beszámol róla, hogy „üdvözült édes mostoha Anyám többekkel kétt száz ezer fnál megh károsított. Isten bocsássa megh nekie az más világban.“ ML-tár, id. h. (1899/35.)

³³ *Széto.* 1899/35. XVIII. sz. é. n.

³⁴ Feleségének 1748. október 22-én írt levelében: „Ich gestehe es: soo ich noch soo vüll gall: giffet und Schaden leyden solte: alle meine Gütter in arenda geben werde und damit: und damit: aber in eine besondere Statt retiriere: aber in einem Kloster: und Gott allein dienen

werde; ds Archiv der Familie auch resignieren: und also mein fatales Leben endigen: und ableben.“ U. o.

³⁵ Levele feleségéhez, Iszkaszentgyörgy, 1748. október 22. U. o.

³⁶ „Ich glaube, wenn du näheten hier woho in Kloster wärest? möchte es besser aussehen? Warumb? ds will ich der Föder nicht vertrauen.“ XVIII. sz. é. n., u. ott.

³⁷ Levele feleségéhez, 1749. karácsonyán. U. o.

³⁸ IK. 1902. 527. l.

³⁹ „Wie der rheimb sagt“, mondja Amade egyik kelet nélküli levelében. *Szétv.*, 1899/35. XVIII. sz. é. n.

⁴⁰ Gr. Berényi Borbála (Esterházy Jánosné) testimoniálisa, Pereszye, 1756. november 1. — U. ott.

⁴¹ Bátsák József bizonyáglevelé, Pozsony, 1756. november 9. U. o.

⁴² A hédervári lt. Amade-leveleskönyvében, 77. l. Lr. A) sz. másolat: „Mgos Groff Uram, kedves Vram Eöcsém! A' mindenhatóságnak el kerülhetetlen és közönséges Törvénye nálam is bé tellyesedett, midőn 18 Esztendőig tartott Házasságom után T. és Nagyságos Velcz(l) Paulina Társom két hétig tartó orvosolhatatlan betegségben, e' most folyó Holnapnak 28-dik napján az árnyékvilágbul minden szükséges uti Sz. Sacramentumok vételével, az örök Életre ki szállítottott, kinek is már meg hidegült teste mái napon este az ide való P. Franciscanusok Templomában el takarítottván, annak Hallottas Exequiáit pro 2^a maij horis matutinis Csallóközben a' Sz. Antali Clastromnál rendeltem, lévén olly atyafiságos reménséggel, hogy keresztényi buzgóságából Ngós Uram Eöcsém is maga meg jelenetít nem fogja sajnallani. Mellyel midőn szomoruan Mgos Uram Eöcsémnek és Mghos Párjának atyafiságossan udvarlok, a meg holt Lelkét sz. ájtatosságiban, magamat pedig kegyességébe ajánlom, maradván Mgos Vram Eöcsémnek Tökélletes szomorú szolgálja, Igaz szívű Attyafia Bátyya B. Amade László m. p. Posony 30 Aprilis 1754.“

⁴³ Gullik István levele Amadehoz, Szenicze, 1756. május 2. — U. o. — „A' midőn kedves Mlgos házas Társának e' Világbul való kimúlása miatt hozzám bocsaitott *de dato 29. Mensis aprilis* Nagysádot illető mobiliáknak, az kik az Residentionalis házában szegény Mlgos Aszszony után Szobotistyán marattanak, conscriptiojára... Parantsolattyát... én tettem..., gr. Nyáry József Uram szokása szerint magát opponálta, és azon aprehensiot és conscriptiot egyáltalán engedni nem akarta.“

12. Az alkonyat.

¹ Bölskey Ödön, *A szentantali ferencrendi kolostor és kegyhely története*. Somorja, 1929.

² N. Múz. Kézirattára, 1207. Fol. Hung. II. 27 l. Így írja alá levelét Viczay Mihálynak is, 1755. okt. 24. Hédervári Amade-leveleskönyv. 38. l. verso.

³ Hédervári Amade-leveleskönyv, 39. levél (41. l.)

⁴ *Szétv.* 1899/35. növ. nsz., — Az orvosi bizonyítvány, amely nyilván szabadságkéréséhez kellett, így szól:

Illustrissimus Dominus Baro Amade (p. t.) vivaci Ingenio proditus, Novem et Quadraginta Annos natus, temperamentum phlegmatica-sanguinei, Dietae leges secundum sex res non naturales minus observans. Hemorrhoidibus mox fluidis mox coecis superioribus Annis infestatus, Catharris ab aliquot jam Annis praesertim Hyemali tempestate cum tussi molestissima, Ejectione glutinosa, mucosa sat copiosa, somno interrupto, Alterationibus febrilibus, Appetitu prostrato, siti continua, capitis gravedine, quandoque etiam dolore vexatus: pulsus subinde erat plenus, frequens praecipue circa Vesperum, nonnunquam languidus et debilis, urina mox accenta, mox cruda, aquosa, Alvi dejectiones non semper respondebant, interdum segiores, quandoque crebriores erant: Binis abhinc Annis Rheumatici Dolores per Varios Artus discurrentes accedebant. Non minus tumor dextri pedis Erysipelaceus saepius cum Alterationibus sese insinuabat, quae Inflammatio Erysipelacea partim per interna Medicamenta Diaphoretica Alcalina, absorbentia, resolventia, partim per Externa discutientia in forma pulveris semper quidem sedata fuit, sed tumor pedis ob congestionem lymphae non nihil durus plerumque permansit, et nunquam ex intergo evanuit, prout etiam in sinistro pede circa genu Inflatio, ast sine inflammatione, observatur, et de dolore Ejus obtuso Illustrissimus Patiens conqueritur. — Quae Pathemata a Deficiente fermenti Ventricali, potius liquoris gastrici activitate, speciatim Ventriculi atonia, Chylo non satis attenuato, atque ab Acore liberato, lymphae Intestinali et pancreatica, gelatinosa, ac glutinosa, Mucosa, spissa vitio glandularum genita, Chylo, sanguinique confusa, artum duxisse videntur: unde sanguinis Chylosi cruditas lenta lymphae spissitudo mucosa, quae dum ad partes Corporis nutriendi affluit, subsistit, Hasque ad crudam viscositatem Assimilationem nutritivam impediens non nutrit, sed potius infarcit ac consequenter hinc inde vitiose illas intumescere facit, ad Dyscrasiam fluidorum Catholicorum Acido Salsam muriaticam producit. Cuncta itaque Momenta in Morbi Historia breviter deducta Ac mecum probl. perpensa ita comparata censeo, ut spem recuperandae Sanitatis ex integro praecipue respectu tumoris in dextro pede nobis reddant nonnihil dubiam, nam hujusmodi Affectus saepe saepius tractu temporis ob Vitiosam Humororum Diothesin in Cachexiam scorbuticam, nec non Hydropem degenerare solent.

Mentem vero meam de tractanda ejus Valletudine ut aperiam (salvo aliorum Judicio) causa Morbi sunt tollendae, videlicet futurum ad Corpus nutriendum Sanguinis Chylosi crudi lenti affluxum prohibendo liquorem gastricum vel Fermentum Ventriculi restaurando Chyli et Sanguinis Cruditatem lentam viscosam, lymphaeque spissitudinem mucosam attenuando, Incidendo et Epicraticae evacuando, Dyscrasiam fluidorum acido-salsam muriaticam corrigendô, demulcendô ac tandem tonum corroborandô: quibus Indicationibus, quantum in Artis potestate est, satisfactorius, sequentia sub A. B. etc. signata in usum constitui, ac

cum in hoc Corpore Physico plethoricus Status simul coincidat, venae sectio die 19na Aprilis in Brachio celebrata fuit: His peractis thermarum Althenburgensium in Austria usum aliquot post septimanas, non minus ut in dextro pede ad procavendam majorem tumorem fonticulus ponatur, praeterea commotionem corporis Maxime in Equo, gradario motu, horis ab urgentiori insolatione remotus, prout et Diaetae leges secundum sex res non naturales rite observandas amice suasi. Quae cuncta praesidi, ut summum Numen secundet, ex Anime precor. Dabam Posonij Ex Museo Meo die 20ma Aprilis 1757. — *Josephus Carolus Perbegg de Thaaelfeldt* in rebus sanitatis publicis Consiliarius. —

⁵ *Buzgó szívnek énekés fohászkodási.* Bétsbe. Nyomtatott Kurtzböck György Univ. Typogr. Betűivel, Bagner Gassen nevő utzában, Hof-Glaseris nevő házban, 1755. esztendőben. — K. 8-r. A szerző neve csak az előszóban. — Egyetlen példányához sem tudtam férni. Négyesynek azonban még kezében volt, leírását adja id. kiad. 510—511. l. (kár, hogy az egész előszót nem közölte.)

⁶ Röviddel utóbb, hogy felesége elhagyta, írja neki: „... seye es auch Gott: seyne Heyl. Mutter! *Patronin deren armen Vngahrn*; undt ewige grundt frau und allen heyiligen befohlen.“ É. n., *Széto.* 1899/35.

⁷ Kiadatlan. (Bösi lt.) Latinjáról még alább lesz szó.

⁸ Levele feleségéhez, 1752. április 26. *Széto.* 1899/35. növ. nsz.

⁹ Levele Viczay Mihály grófhhoz, 1754. október 23. Héderv. ltár.

¹⁰ U. az 1758. december 29., u. ott.

¹¹ „Stylus“ (fogalmazvány) a kamaraelnökhöz. *Széto.* 1899/35. növ.

¹² Levele Illésházy József grófhhoz. 1754. június U. ott.

¹³ Hédervári Amade-leveleskönyv, 27. levél, 1755. jan. 2.

¹⁴ Fogalmazvány gróf Nádasdy Ferenchez, Fehér vm. főispánjához, MLtár, 1899/35. Szv. ir.

¹⁵ N. Múz. Kézirattára, 1207. Fol. Hung I. 14. l. „Az gazdaságombúl is, Borbúl, Marhábúl, Gabonábúl, szénábúl, Gyapjúbúl, és alkalmas Ártányokból is, úgy az mészárosok árendájából is.“

¹⁶ Egyetlen kellemetlen emlékről tudunk, amely egy inasának öngyilkosságához fűződik. „Muss dich auch berichten — írja feleségének 1753-ban — die coujonische fatalität: die am Sonntag in der Nacht geschehen ist hier. Indeme der Bestialische Bub Griso: wieder schon ds ttrittemahl Wegen seynen vüll Schelmereyen: durchgegangen ist; ich ihme aber aufsuchen lassen: und in Zimmer kommen liesz; ihme drohe, ds ich ihme zuhm Richter oder Hoffrichter werde in arest setzen lassen: undter recht vüll Leüthen aber, die in dem Tafflzimmer wahren: gehe zweymal zu der thier: der Gyuri soll ein Schilnig aber: virgas machen: ich aber mit dem Hoffrichter ihme undter andern exorciciere: und straffe: erwartend die ruthen aber virgas. Unterdessen er, bis ich zweymahl zu der thiere ausgeredet habe, hatt er verstollner weiss: von meinem Schreibdich mein födermesserl genommen: und sich in die Brust gestochen: der Amon war eben da: den lass ich rufen: soo hatt er die tödtliche wunden gefunden: und in wenig Zeith, nachdeme ihnen

noch auf seinen füßen auff ein Bette in andern Zimmer geleet haben; undter anrufung: der heyl. Nahmen: und mehrer Grall absolutionen: in den Händen ds Pfahrs: Amons und anderen: seinen sonst auch näärischen, phantastischen und schleffrigen melancholischen geist aufgegeben. Er hatt uns villeicht nuhr schreckhen wollen: aber: anders und auch nicht soo tödtlich gemeint: aber ds. Fatum ist doch geschehen: basta. Requiescat in pace. Amen. Khan nicht dafür, schlechter Schaden daran.“ — Levele feleségéhez, Iszkaszentgyörgy, 1753. febr. 8. *Szétv.* 1899/35.

¹⁷ „Régi, drága kenyeres Pajtásához,“ valami Palkóhoz írt levele 1751. július 20. *Törzsgyűjt.* 1899/35.

¹⁸ Levele praefectusához (?) 1756. márc. 28. IK. 1902. 526. l.

¹⁹ *Törzsgy.*, 1900/3. növ. nsz.

²⁰ „Mivel van 15.000 fl érő partékám 7000 fl zálogban, ha ki nem váltom? mennyi ezer károm van minden órán... Fejér vármegyében a tűz több khétezer fl kárnál okozott... bágyodt és beteges voltom orvosokra, üresitti erszényemet... Az füzetésem Decretumáért is nagy summa pénzt füzettem... tekéncsen azért Excellád atyai és könyörülő szemmel rám, és mégh eczer nem többször, nem másszor, utolszor 10.000 ftal megh segéttetni és nagy romlásombúl kimenteni kglmessen méltóztassék.“ *C. Praesesnek* (Grassalkovich) *Stylus A. Júdás iránt.* *Szétv.* 1899/35.

²¹ Jeszenák levele Amadehoz, Pozsony, 1756. november 8. *Szétv.*, 1899/35. — Amade már anyja pórei miatt sem szereti Jeszenákot s egy fogalmazványában, amelyet valaki papi emberhez ír (*Perill. et Admodum Rde Dnel*), még azért is kigúnyolja, hogy a keresznevét nem szokta aláírni: „En Jeszenák Urnak nem irok semmi levelet, hogy: Crisisre vegyen! de: nem szoktam *ollan Uri Embereknek, mint néhai Kohári István Judex Curiae*, fa figurákkall nevemet nyomni, mint Sastyénban az karton Figurákat az 12 krajczáros vászonra... Maga Jeszenák Uram sem csinál sok Ceremoniát Velem együtt az alább iratátásában, mert: körösztt nevit sem írja hozzája! hanem: csak Vezeték nevét — még is: Fghes Urunk Vezeték Franciscus nevit oda írja! és az Lotharingus Nevét ki hadgya. Haec per Jocum!“ U. o. 1899/35. növ. XVIII. sz. é. n.

²² Levele Viczay Mihály grófhhoz, Pozsony, 1759. január 26. Héderv. levéltár.

²³ N. Múz. Kézirattára 1207. Fol. Hung. I. 11. l. és IK. 1902. 86. l.

²⁴ Tádé keresztnéve — apja végrendeletében is így szerepel — igazában *Lázár* volt, többi neve Judás Tádé.

²⁵ IK. 1902. 523. l.

²⁶ Éppen Tádénak írja utóbb (*Szétv. ir.* 1899/35. n. sz. XVIII. sz. é. n.): „Csak minden doctor azt okozza, és kiáltja: Coelibatus! Coelibatus! M. Uram Eöcsém is jobban érzi azuta magát sokkal, miulta az kedvező Egek megh társosétották, noha talán Iffju Legénségében is, csak abstinentiát tartott és nem bőjtöt. De én csak a Sz. Pállal tartok: Omnia possum in eo, qui me confoveat.“

²⁷ U. ott.

²⁸ A 21. jegyz. id. levélben.

²⁹ A családi hagyomány szerint Nyáry Angela grófnő Mária Terézia egyik legkedveltebb udvarhölgye volt, akit Bősön meg is látogatott; úgy tudják, hogy II. József itt jött a világra: de mivel Bécsben *kellett* születnie, innen hamarosan visszamentek s Bécsben tették közzé a trónörökös születését. Ezzel azonban az évszámok nem egyeznek. (Id. Gr. Uchtritz-Amade Emil így tudta.)

³⁰ L. levelét Viczayhoz 22. sz. jegyzetünkben.

³¹ Levele Amade Thádéhoz. Marcaltó, 1762. szeptember 13. Hédervári lt.

³² Levele feleségéhez, 1752. február 15. *Szétv.* 1899/35.

³³ U. az, 1751. december 22. U. o.

³⁴ Viczay Mihályhoz, 1752. október 17. Hédervári Amade-leveleskv. 22. lap.

³⁵ Illésházy Józsefhez írt levele szerint L. 12. jegyzet. Ez udvarló levelében van a következő két strófa:

Igaz Királyunknak nincsen olyan híve,
Mint Groff Illésházy tökéletes szíve,
Elméje nem bomlik, mint cséppel a' kéve,
Hazánk szerelméért sok terheket véve.

Illésházy József amaz hazánk fénnye
Sok el ijett szívnek ébresztő reménye
Kinek hazájáért sok jó teteménnye
Égig égh! mint igaz áldozat tömjénnye.

³⁶ Levele Pozsony, 1755. május 2. Hédervári lt.

³⁷ Levélfogalm. ismeretlenhez. *Szétv.* 1899/35. XVIII sz. é. n.

³⁸ Levélfogalm. Grassalkovichhoz. U. o.

³⁹ Fogalm. Grassalkovichhoz. U. o.

⁴⁰ Levele Viczay Mihályhoz 1758. márc. 25. Hédervári ltár.

⁴¹ U. az, Baaden 3^a Junij 1758. U. o.

⁴² U. az, Baden, 17. Junij 1758. U. o.

⁴³ A hat orvos Hirneis, Zwenghofen, Romsauer, Zollern, Hamburg (,,Császár Barbélya“) és „a“ vén“ Rettern volt. Közülök Hirneissről utóbb (lev. Viczay Mihályhoz, Pozsony, 1760. április 2.) a következő érdekes dolgot írja: „Doctor Hirneisst Eő Felsége minden országibúl kipan-csolta, mivell hattvan beteget curált, akit Doctor Wansuid (*Van Swieten*) nem gyógyíthatott, és Eő megh gyógyította: ezért is azon megh gyógyult Emberektül semmi Díját nem vette, hanem mindenikének egy czédulát adott, kire: azt írta, hogy Doctor Wanswied egy Szamár és Eökör, és azon czédulát néki vigye mindenik. Ez miátt ilyen fátrum érte.“ — „Edgyek azt mondották! hogy tovább ne fürödgyek, mert csontig többet rág és emészt az fürdő: hanem: először bé gyógyíttassam: és az utánn ismét próbállyam az Fürdőtt! ha? megint ki sebesíti: fonta-

nellát tétessek, de nem a' térdem alatt: hanem ódalt az czombomon: és mennyek haza! — Mások: hogy ha bé gyógyítom! Gutaütés vagy melly vízi betegség jön reám! hanem: fürödjek? mert kitt a' Fürdő sebesét, meg is gyógyíttya! mint Achilles Dárdája! — Mások: hogy fontanellát ne csináltassak? mert még több folyást és csatornát téssen a' Természett: és: monstrosus dagatt lesz Lábam véghetetlenül." — (Id. lev. 42. jegyz.)

⁴⁴ U. o.

⁴⁵ Levele Baaden, 13^a Aug. 1758. Hédervári lt.

⁴⁶ U. ahhoz, Baár, 1758. aug. 28. U. ott.

⁴⁷ U. ahhoz, Pozsony, 1759. október 22. U. ott.

⁴⁸ Fogalmazvány Grassalkovichhoz, MLtár, id. h.

⁴⁹ Grassalkovichhoz, Marcaltő, 1759. június 2. U. o.

⁵⁰ L. Győri Szemle, 1934. 394. l.

⁵¹ Még egy terjedelmes orvosi bizonyítványon kívül, amely a közölthöz hasonló, sok följegyzése maradt ránk, amelyet orvosai számára készített.

⁵² Levele Viczayhoz, 1760. ápr. 18. Hédervári ltár.

⁵³ U. ahhoz, Baár, 1761. április 16. U. ott.

⁵⁴ U. ahhoz, Pozsony, 1761. február 25.

⁵⁵ IK. 1902. 527—532. l.

⁵⁶ Amadenak két német nyelvű levele (*Széto*. 1899 35. VXIII. sz. é. n. és 1762. június 7.) *Frau Mutter* megszólítással Vértessy figyelmét kikerülte.

⁵⁷ IK. 1902. 528. l. közölt ének: „Édes kintsem, Paulina, ezeknél szebb, jobb vagy!”

⁵⁸ Raptissime Pos. 13^a Febr. 1760. — MLtár, id. h. — Érdekes a levél utóirata: „Ma reggeligh egész éjel dolgozott a' M. Praeses! és hétt órákkor el ment.”

⁵⁹ Fogalmazvány „Illme Magnifice Dne Consiliarie et Referendarie Aulice!” megszólítással u. o. Ez a fog. nem Grassalkovichhoz szól, de elmondja, hogy kérését elnökéhez előterjesztette s az biztosította őt, hogy a „Felséges Kegyelem” őt „fizetéssel együtt dispensálni méltóztatott.”

⁶⁰ „Mind a F. Kegyelemtől, mind pedig: F. Praesemtől kegyeskedő engedelmem vagyon a' F. Fiscus Tanácsától! és Iskolájától állandóképpen mentnek lenni! és: az mind nem magyarul mondatik, Dispensatus vagyok: (az kiben már tizennégy Esztendeje! sünlöttem! szolgáltam! és szenvedtem) személyem álhatatosképen nem szokott meghjeleni. Mivel:

Jam mea canities pulsus melioribus Annis

Advenit: antiquas miscueratque comas

Jam vigor: et quassae languent in corpore vires,

Strangulat internos dolor: atque exaestuat intus.”

Levele ismeretlenhez. U. o.

⁶¹ MLtár. 1897/2. növ. n. sz.

⁶² Egy 1762. október 23-án Nemeskéri Kiss Sándorhoz, Veszprém

vm. első alispánjához Marcaltőről írt levelének behajtására (MLtár. 1899/35. Szv. ir.) írja e sorokat: „Talánd! nints: egy nevezetesebb helye T. Weszprém Vrgyének; mint az Marczaltőy Mezző Város: kitt 1129 Esztendőtiüll fogvást bír! Vérem és Nemzetem! és: nem csak! egy kétt Palatinus röpiült ki Marczalthőy, és: Omode, vagy Amade Fészekbüll; és: én vagyok négy Vrgye Határozója: de most is olyan Özönös: mint Velencez.”

^{62a} Levele Pruszkay Antalhoz, 1764. május 19. N. Múz. Levelestár.

⁶³ „Stylus Gludovátz Vramhoz.“ U. ott. 1761. — Téved azonban abban, hogy „Horatiussal“: az idézet a zsoldárokból való.

⁶⁴ „Stylus“ „Tekintetes Leány Aszszony Kedves Hugom Aszszony!“ megszólítással. U. o. XVIII. sz. é. n., Baár.

⁶⁵ *Pulcherrima quae Illmi Dni Baronis Amade edicta.* U. o. 1754. június 11—21. között, úgy látszik, a teplici fürdőben.

⁶⁶ Levele Grassalkovitshoz, u. o. XVIII. sz. é. n.

⁶⁷ Fogalmazvány „Kedves Hugom Aszony“ megszólítással u. o.

⁶⁸ „Stylus D. S. Praesidi Niszki! requiascat in Pace! Amen †“ U. o. XVIII. sz. é. n.

⁶⁹ Levele egyik pozsonymegyei esküdthöz, 1761. nov. 10. U. o.

⁷⁰ Id. levele gr. Esterházy Sándorhoz, u. o. XVIII. sz. é. n.

⁷¹ „Anyi Intimus Consiliarius lészen maid és anyi Excellentia, ... és mindenik 6000 forintot fizetvén, mingyár 60.000 forintis jó leszen ad scatula secreta. Én ugyan bizony restellek 6000 forintot borjú nélkül való Titulusért sacrificálni, inkább ingyen áldozom Eő Flgnek.“ Schlossbergh (?) alispánhoz, u. o. XVIII. sz. é. n.

⁷² Levele feleségéhez, 1748. október 22. U. ott.

⁷³ N. Múz. Kézirattár, 1207. Fol. Hung. 1207. II. — 1755. január 2.

⁷⁴ IK. 1902. 86. I.

⁷⁵ Levele egy ismeretlenhez, akit „Kedves jó Uram, jó Barátom!“-nak szólít. Ebből a leveléből tudjuk meg, kik voltak s utóbb milyen jól elhelyezkedtek íródeákjai. Unger József Győr város jegyzője, Klubik János Győr város kancellistája lett. Hlavács Zemplénben szolgabíró, Nagy János a kőszegi kir. táblához került. Rezy János tíz esztendeig volt nála: az udv. kamarához juttatta be „actualis kancellistának és városi actuariusnak“ (Hlavácsról és Rezyről verse is van: Győri Szemle 1936. 192. és 194. l.) Rezy János részére egy ízben így kér az udv. kamara elnökétől valami segítyt: „... nem tudom, hogyan méltóztatott érteni minapi bátorságos nyájosságomnak ígését az: Aegyptomi ábrázat eránt! mivel azzal sok Esztendőig nálam szenvedett és szenvedett Rezy János megh társosult, s-megh is gyümölcsözött szerecsen képű Accessistát s annak újonnan született fekete túró falat raikó fiacskáját valamely kegyelemnek segítségére recomandáltam. A' szent Oltárra teszen Excellenciád áldozatot, ha az több idegen seregély közt ezen *nem idegen jó hazafiat* alamisnával segíti.“ Lev. Grassalkovichhoz, Marcaltő 1759. június 29. U. o. — A verseiben vagy versfőkben szereplő többi név közül Balassáról és Lacsnyról már volt szó. — Batsák Józseffel a Nyáry-pör-

ben találkoztunk, mint Amade egyik tanujával. (Vallomása 1756. nov. 9.) Pozsonyi nemes ember, (testimoniálisán pecsétgyűrűvel ütött címeres pecsét:) aki „hivatalból“ bejáratos Amade házához. — Gáspári Pálról Amade a következőket írja Grassalkovichnak: „Azon vőlt nálam lévő Szent Györgyi Tisztartó Gáspári Pál nevő, ki Mlgos Báró Sándor Mihály Urnál volt és valamelly nőt meg nehezített némelly Esztendők előtt;... esedezik általam:... talánd azon személyt Társának házastaná, ha Excellentiád és M. S. Mihály Ur alkalmas el-élő hivatalra helyeztetnék! eő bizony capabilis és hivatalt viselő emberségre alkalmatos!“ (Vers róla Gy. Szemle 1936. 128. l.)

⁷⁶ „Itt (Pozsonyban) csak az a csodálatos, hogy nem csak egyszer egy esztendőben repülnek az egy Fejű sasok, mint a Budai Procession? hanem annyi két és több fejű sasok is minden pillantásban! sőt talán némellyeknek hét fejek is vagyon, mint a Hercules' sárkányának.“ Levele Grassalkovichhoz U. o. XVIII. sz. é. n.

⁷⁷ Ugyanebben a levélben.

⁷⁸ Levele u. ott, 1899/35. XVIII. sz. é. n.

⁷⁹ Öt levele Pruszkay Antalhoz, 1764. május 19. — június 3. a M. Nemz. Múzeum Levelestárában, 1900/11 — Miként elődjének Nagy Istvánnak, neki is 60 forintot ígér, „de: minden héten egy vagy több levelet várok cum informatione: és extra a Posta Pénzt kívánom contentálni Laistrom szerint.“

⁸⁰ IK. 1902. 535. l.

⁸¹ Levele Tádéhoz, Baár, 1764. július 7. U. o. 534. l.

⁸² Hédervári lt.

⁸³ A felbári halotti anyakönyvi bejegyzés Amade haláláról így szól: „Anno 1764. In decembri. — Dje 22^a X-br. obdormivit in Domino Illsrnus ac Magnificus Dnus L. B. Ladislaus Amade de Várkony, perpetuus in Böös, Bár, Csúz, Jsza Sz. György et Marczaltheő, Arcis et Dominii Berencs, haereditarius utriusque, Sae Caesae Rae Mttis Camerarius, Excelsae Camerae Hungarico-Regiae Consiliarius et Colonellus etc. Sepultus est ad Cryptam I. Familiae S. Antoniensem sine ceremonijs, postea autem 13^a Febr. A. 1765. celebratae sunt pro ipso solennes exequiae ibidem.“ — A szentantali ferencesek *Historia Domus*-ából e sorokat jegyeztem ki: „Anno 1764. Hoc Anno die 22-da Decembris Illustrissimus Dnus, Liber Baro Ladislaus Amade in Bár ex vivis excessit, sepultusque est apud nos die 27-ma ejusdem mensis.“

Amade László nyomtatásban megjelent versei.

1.

1. *Buzgó szívnek énekes fohászkodási.* Bécs, Kurtzböck, 1755.
2. *Enthusiasmus affectuosus.* Győr, Streibig, 1759.

2.

1. Várkonyi Báró Amade László' versei. Kiadatta Várkonyi gróf Amade Thádé. Pest, Eggenberger, 1836.

2. Várkonyi Báró Amade László versei. Összegyűjtötte, bevezette és jegyzetekkel kísérte Négyesy László. Budapest, Franklin, 1892. [Ebben az 1836—1892. bárhol közölt minden vers megvan.]

3. Pótlások Négyesyhez.

1. Adatok Amade László életéhez. (Kiadatlan versekkel). *Vértesy Jenő.* IK. 1902. 93—100., 216—219. l.

2. Amade László kiadatlan költeményei. *Hattyúffy Dezső.* Kath. Szemle, 1905. 693—704. l.

3. Amade László költészetéhez. *Erdélyi Pál.* EPhK. 1907. 81—93., 201—213. l.

4. Amade László egy ismeretlen latin verse. *Császár Elemér.* IK. 1917. 469—471. l.

5. Amade László ismeretlen verse. *Hársing István.* IK. 1927. 270. l.

6. Amade László *Nőtelen és házaseletéhez* (pótlások). IK. 1933. 149. l.

7. Amade két ismeretlen latin verse. IK. 1933. 291—293. l.

8. Amade László kiadatlan versei. IK. 1936. 72—85., 207—218., 318—331., 434—443. l.

9. Amade László kiadatlan versei. Győri Szemle, 1936. 118—129. 192—201. l.

TARTALOM.

	Oldal
1. Az ősök	5
2. Az apa: Amade Antal	13
3. Amade László diákévei	23
4. A gráci egyetemen	32
5. A primás udvarában	45
6. Bujdosása és első házassága	60
7. Olaszországban	77
8. Második házassága	96
9. Különváltan	111
10. A költő	125
11. Újra Pözsonyban	150
12. Az alkonyat	161
 Jegyzetek	 181
Utószó	181
Amade László nyomtatásban megjelent versei	227

Melléklet:

Amade László képe (a család birtokában).

